

د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام اول (لومړی ټوک)

لیکوال: زییر افغان

د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ سره
خوندي دي.

پېروز

پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ

Ketabton.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فهرست

6 سریزه
8 اسلامي سياست
23 اسلامي نظام
49 اسلامي هېواد
59 جگړه یو لنډمهالی انتخاب
66 جنگي فرهنگ (جهادي فرهنگ)
77 د مسلمانانو جگړه ییز تاریخ
82 د اسلامي تاریخ اصطلاح
87 سوله؛ نبوي سنت او بشري اړتیا
97 زموږ په ټولنه کې د خشونت برسېرن لاملونه
104 مذهبي زغم
108 نړۍ واله سوله
114 نظافت
121 لومړیتوبونه پېژندل
126 له دیني لیدلوري د هدف او وسیلې اړیکه

بفهرست/

- 132 له گرو شوي شي گټه اخيستل
- 136 عادتي عبادت
- 145 شرعي تعبير
- 150 په ټولنه کې د خپل شخصيت ځای ټاکنه
- 155 زندان؛ د اصلاح ځای که د عقدي؟
- 159 زموږ نومونه زموږ په ژبه
- 169 زموږ سنه
- 173 زموږ د ټولني نامنظم خيراتونه
- 178 د مسجدونو د پروالې؛ گټې او زيانونه يې
- 185 د زغم اړتيا او ارزښت
- 187 تنگ نظري
- 192 د اسلام او سياست اړيکه
- 200 په شرعي تعبير کې د حقانيت معيار
- 205 په شرعي تعبيرونو کې د شريعت عمومي روح ته د نه پام تشه
- 209 د مدرسو نصاب؛ نيمگړتياوې او اړتياوې
- 231 موسيقي په رواياتو کې
- 251 د نوروز په اړه يو وضاحت

تفهرست/

- 258 اسلامي مقدساتو ته د سپکاوي کوونکي سزا
- 263 بيعت که انتخابات؟
- 269 پر شرعي نصوصو د زمان، مکان او کلتور اغېز
- 280 په اسلام کې د مرتد سزا
- 292 په شرعي نصوصو کې د جبر او اختيار مسله
- 300 د انبياؤ د معصوميت مسله
- 305 مراجع

پیغام اول/6

سریزه

دغه کتاب مې د هغو مقالو ټولگه ده چې له تېرو څو کلونو مې د اسلامي موضوعاتو په اړه کښلې دي. مقالې متنوعې دي، له سیاسته تر معاملاتو پر گڼو موضوعاتو بحث شوی او له خپل وس سره سم مې د موضوع په تړاو خپل اند په واضحو ټکو وړاندې کړی دی.

دا مقالې به وخت ناوخته بیا هم لیکم او د کتابونو په بڼه به یې خپریم، د همدې لړۍ لپاره مې د پیغام نوم غوره کړی دی، چې په دې لړ کې «پیغام اول» نشریم، په داسې حال کې چې د «پیغام دوم» مواد هم پوره دي او تر سمونې او ډیزاین وروسته به یې خپور کړم.

د دې مقالو لیکلو مهال مې زیاتره وخت د مراجعو په برخه کې تکیه د مکتبې شاملې پر کتابونو کړې ده چې یو لورته پکې د هر شي پیدا کول اسانه وي او بل خوا یې حواله هم اسانه شوې ده، نو ځکه مې په زیاتو حوالو کې د شاملې پر کتابونو تکیه کړې ده.

د کتاب ځینې مقالې په ویسایټونو کې هم خپرې شوې دي او نورې بیا تر اوسه نه دي خپرې شوې، له دې امله مې وغوښتل چې یو نوی نظر پر وکړم او د کتاب په شکل دا ټولې مقالې سره اوډم چې له نشره پاته مقالې هم پکې ځای شي او که یې څوک د لوستلو مینه وال وي هغوی ته به یې پر یوه ځای لوستل اسانه شي.

د قران کریم د آیاتونو حوالې کله په مقاله کې دننه ور کول شوې دي او کله بیا د مقالې په اخیر کې، له قرانه ماسیوا نورې ټولې حوالې د مقالو اخیر کې ور کول شوې دي، د ځینو مشهورو احادیثو حوالې مې

پیغام اول/7

کله ایله کړې دي، ځکه هغه حدیث له حوالې سره په همدې کتاب کې
خو ځایه تکرار شوی وي.

د کتاب په اړه نور څه نه لرم، بس تر لوست وروسته د نظروالو نظر،
مشورې، وړاندیز او نقد ته به مو غوږونه څک وي، چې که یو چا زموږ
په اړه د گټې خبره وکړه او زموږ فهم په ورسید، نو به یې ومنو او له
ناسمې به تېر شو، تر خبرو به تېر شم او د کتاب لوستلو مخه به مو
خالي کړم!

۱/۷/۲۰۲۰

کابل - افغانستان د شپې یوولس نیمې بجې

پیغام اول/8

اسلامي سياست

غالبا ۲۰۱۴ کال و؛ یوه نژدې ملګري د فیسبوک پر پاڼه لیکلي و چې اسلام کې د هرې مسلې حل شته، ځکه اسلام له بیت الخلا بیا تر مسجد د مسلمان لارښود دی نو حتمي خبره ده چې هره مسله باید پکې وي. زموږ یوه بل ملګري ویل چې ما ورته وویل، ته لا په ډېرو مسلو نه یې پوه؛ ځکه نو دا ډول ادعاوې در څخه کېږي.

زموږ په ټولنه کې دا یادې ادعاوې خورا گرم بازار لري او که د دې مخالفت وکړې، نو بیا د ملحد، بې دینه او که وړه ټاپه در کړي نو د سیکولر په نوم به دې یاد کړي. په داسې حال کې چې هیڅ اړتیا یوه او بل نوم کارولو ته نه شته بلکې هر کس دې د خپلې ادعا په اړه دلیل وړاندې کړي او که تر دې وروسته هم سره قانع نه شول نو هیڅ بده خبره نه ده د هر یوه خپل لیدلوری او خپل یې دلیل. مهم شی په ټولنه کې د اختلافي موضوعگانو په اړه بحثونه دي چې یو بل ته قناعت ور کول پکې حتمي نه دي؛ خو لوستونکو او خپله د بحث مخته وړونکو ته هم گټه رسوي. یوه لویه گټه د زغم پیاوړتیا ده چې بحثونه ورته لار پرانیزي او بل مهم ټکی د معلوماتو تبادلې چې بحثونه یې ډېره ښه ذریعه ده. د دې ترڅنګ نور لوستونکي هم ځنې گټه اخلي او د اینده لپاره تیار مواد دي چې هر کس په اسانه استفاده ترې کولای شي.

د اسلامي سیاست په موضوع کې مې دا پورته خبرې ځکه وکړې چې زموږ د ټولني زیاتره کسان پر دې موضوعاتو د بحث مهال بې زغمه کېږي او خپل مخاطب په ناسمو نومونو یادوي. په انساني ټولنه کې هره

پیغام اول/9

موضوع د بحث وړ ده او وي به. له دې امله باید هر چا ته د خپل نظر وړاندې کولو وخت ور کړل شي او دا یې بشري حق هم دی.

د اسلامي سیاست په اړه یوازې اوس د نظر اختلاف نه دی را پیدا شوی، بلکه د مسلمانانو د دوو لویو فکري مکتبونو سني او شيعه ترمنځ له ډېره پخوا څخه د نظر ژور اختلاف موجود دی او تر ننه هم شته. د وخت په تېرېدو ډېری واړه اختلافونه هم د نوي اختلاف نوي زاوې پیدا کوي او خورا نور بعدونه د مکان او زمان له غوښتنو سره سم پکې رامنځته کېږي. د اسلامي سیاست موضوع هم اوس تر پخوا ډېره جنجالي شوې او د نظري اختلاف خليج يې تر پخوا اوس ډېر پراخ شوی دی.

زه خپله له دې اصطلاح سره هم جوړ نه یم. ځکه اسلام کې د سیاست لپاره نه اصول شته او نه قواعد، نه یې پر اساساتو بحث کړی دی او نه یې پر جزیاتو، نو بیا اسلامي سیاست څه معنا؟!

زه دلته اړینه بولم چې د اسلام مقدس متنونه دوو برخو ته ووېشم: یوه برخه یې دین ده او بله یې شریعت.

دین پر خالق د باور، د هغه د احترام او میتافزیک موضوعاتو بحث کوي، د دین موضوع کلي وي، تغیر ته اړتیا نه لري، د وخت له غوښتنو سره ټکر نه راوړي او د ټولو رسولانو او زیاتره نبیانو ترمنځ مشترک ټکي دي.

دین په هیڅ وخت کې له سیاست سره تماس نه نیسي، ځکه سیاست مکان او زمان ته په کتو تغیر کوي او دین له دې شیانو سره کار نه لري. دین کې باید هر څوک هر وخت په هر ځای کې چې وي، خالق ته درناوی ولري او هم پرې باور. په دې توګه دین د هیڅ وخت، هیڅ

پیغام اول/10

کلتور او هیڅ مکان له غوښتنو سره په ټکر کې نه راځي، نو ښکاره خبره ده چې له سیاست سره په مقدس متن کې شریعت اړیکه لري. د شریعت په لمن کې هم ځینې بیخي کم داسې احکام شته چې ثابت دي، لکه د زنا حرمت، لکه د یتیم مال نه خوړل، خو لویه برخه مسایل د شرایطو متغیرات وي چې د وخت، ځای او غوښتنو له تغیر سره؛ تغیر کوي.

دا چې اړیکه یې څنگه ده؟ ډېره ژوره، هراړخیزه او پر کلیاتو و حزیاتو یې بحث شوی دی، که هسي-تصادفي ځینې ځایونو کې د سیاست یادونه شوې ده او ځینې نیانو د اړتیا له مخې یو شمېر سیاسي چارې مخته وړې دي؟

زما د معلوماتو له مخې د هیڅ شریعت اساسي موخه سیاست نه و او نه هیڅ رسول یا نبي د سیاسي مشر په نوم نومول شوی دی؛ البته د نبي، رسول، بشیر او نذیر په القابو یاد شوي دي.

په شرعي نصوصو کې ځینې داسې احکام چې مخامخ له سیاست سره اړیکه لري او ځینې هغه ایاتونه چې په لوی لاس له سیاست سره اړیکه ورکول شوې ده، د دې سبب شوي چې واک غوښتونکي او د اسلامي سیاست په نوم د شخصي گټو تضمینونکي دې ته لمن ووهلې چې په اسلامي شریعت کې د اسلامي سیاست په نوم ځانگړې اصطلاح رامنځته او پر امت په دې له ځانه جوړه شوې اصطلاح ډېری هغه څه وټیې چې شریعت کې یې اساس نه شته او په دې توگه یوه خاصه ډله، ځانگړی قوم تر لامحدوده وخته و نامحدودې جغرافیې پوري خلک لومړی استعمار، بیا استثمار کړي.

پیغام اول/11

د همدې فکر د عامولو لپاره داسې علماء هم را پیدا شول چې د واک غوښتونکو لپاره یې په ارادي او شعوري توګه دا ډول کتابونه ولیکل چې همدې فکر ته یې عمومیت ور کاوه او ځینو بیا په ناخبري د دې فکر لپاره ښه په پیڅر کار وکړ. د دې پر ځای چې د مسلمانانو په تاریخ کې هغو حکومتونو ته نظر وکړو چې تر همدې نومونو لاندې یې واک چلولی؛ ښه به دا وي چې لومړی په قران او سنت کې هغه موارد را وسپړو چې د اسلامي سیاست اصطلاح ترې را پیدا شوې.

په قران کریم کې له څو مواردو ناسم تفسیر د دې سبب شوی چې د اسلامي سیاست اصطلاح وزیروي:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً. (۱)

ژباړه: او کله چې ستا رب فرشتو ته وویل، زه په ځمکه کې یو خلیفه پیدا کوم.

له دې ایت څخه استدلال شوی چې دلته یاد شوی خلیفه هماغه خلیفه دی چې د اسلامي نظام په رأس کې قرار لري او هم خلافت ځنې مراد دی. خو که ښه فکر وکړو، نو دلته له یاد شوي خلیفه څخه کومه ځانګړې اصطلاح هدف نه ده، بلکې خلیفه دلته د هر انسان لپاره کارېدلی لفظ دی او هدف ترې پر ځمکه انسان ته واک ور کول دي. ځکه دلته د انسان د پیدایښت بیان کوي او له هغه خلافت سره هیڅ اړه نه لري چې ځینې کسان یې له همدې ځایه د اخیستلو هڅه کوي.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ
كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ. (۲)

پیغام اول/12

ژباړه: له تاسو چې چا ایمان راوړی او نیک اعمال یې وکړو، الله ور سره ژمنه کړې چې ارو مرو به دوی په ځمکه کې واکمنوي لکه چې تر دوی مخکینو ته یې واک ور کړی و.

له دې ایت څخه هم گنشمېر کسانو د خلافت، اسلامي نظام او اسلامي سیاست تعبیرونه را کښلي، په داسې حال کې چې دلته د نص د مراد ښکارولو له څلورگونو طریقو (عبارت النص، اشاره النص، دلالة النص او اقتضاء النص) څخه یوه یې هم دا شی نه ثابتوي، . قران همدغه د (ليستخلفنهم) هم توری د واک لپاره کارولی دی. شاهد یې په قران کې بل هم شته:

قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَىٰ -رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ. (۳)

ژباړه: بني اسرايلو (موسی ع) ته وويل، تر دې مخکې چې ته مور ته راشي هم مور ته اذیت رسول شوی او ستا تر راتلو وروسته هم. موسی ع وويل: نژدې ده چې ستاسو رب ستاسو دښمن هلاک کړي او تاسو ته په ځمکه کې واکمني در کړي چې بیا وگوري تاسو څنگه عمل کوئ.

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ. (۴)

ژباړه: بیا مور تاسو تر دوی وروسته په ځمکه کې واکمن کړی چې وگورو تاسو څنگه عمل کوئ.

په دې دواړو ایتونو کې د (يستخلفکم او خلائف) توري د واکمنی لپاره کارېدلي. دا ډول صیغې چې هر ځای کارېږي یوازې هماغه د ادم ع د پیدایښت مهال چې د کوم هدف لپاره د خلیفه توری استعمال شوی دلته په ټول قران کې هر ځای له دې مادې جوړ الفاظ د همدې

بیغام اول/13

موخې لپاره کارپري نه دا چې یوه ځانگړې اصطلاح ده او د هغې د ثابتولو لپاره دې یو ځانگړی نظام جوړ شي او په ځانگړي چوکاټ کې دې سیاست مخته یوشي .

یو بل ځای هم قران کریم وايي:

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ. (۵)

ژباړه: الله هغه دی چې تاسو یې په ځمکه کې واکمن کړي یاست، نو که چا انکار وکړ د خپل انکار سزا به گالي.

دلته وینو چې همدا د خلائف توری د هغه چا لپاره هم کاربدلی چې کافر کېږي. له دې جوتېږي چې له دې مادې جوړ ټول الفاظ د واکمن او واکمنۍ لپاره کارپري او هیڅ کومه اسلامي ایډیالوژیکه اصطلاح ترې هدف نه ده. د داؤد ع په اړه هم وايي:

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ. (۶)

ژباړه: ای داووده! بېشکه مور ته په ځمکه کې واکمن کړی یې.

قران کریم هیڅ ځای هم داؤد ع ته د اسلامي خلیفه، اسلامي امیر، شرعي نظام، شرعي و اسلامي سیاست اصطلاحات نه دي کارولي، له دې ښکاري چې داؤد ته د لته د خلیفه نوم ور کول داسې دی لکه د هر انسان په اړه چې قران کریم ویلي مور هغه په ځمکه کې خلیفه کړی دی.

د اسلامي سیاست په اړه یو خورا مشهور روایت هم شته چې د

احادیثو په زیاترو کتابونو کې نقل شوی دی:

«كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ، كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ، وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، وَسَيَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ» قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: «فُوا بِبَيْعَةِ الْأَوَّلِ فَالْأَوَّلِ، أَعْطَوْهُمْ حَقَّهُمْ، فَإِنَّ اللَّهَ سَأَلَهُمْ عَمَّا اسْتَرَعَاهُمْ» .

پیغام اول/14

ژباړه: رسول الله ص ویل، د بني اسرائيلو سياست انبياؤ کاوه، هر کله چې به يو نبي وفات شو، بل به يې ځای ونيوی او بېشکه تر ما وروسته بل نبي نه شته او ژر به خورا ډېر خليفه گان شي، اصحابو ویل، نو ته څه امر کوې؟ ده ویل، د لومړي بيعت وړ پوره کړئ، د هغوی حق وړ کړئ، بېشکه الله له دوی څخه د خپل رعیت د حال پوښتونکی دی. (۷)

له دې روایت څخه ثابتېږي چې سياست د انبياؤ کار دی او هر نبي په خپل وخت کې سياست کړی، کله چې يوه نبي خپل ژوند پای ته رسولی نو دا کار يې بل نبي پر غاړه اخیستی. له دې نو په ښکاره د اسلامي سياست اصطلاح راوتلې. دلته د دې روایت په اړه څو مهمو نکتو ته تم کېږم:

په قران کریم الله تعالی څو ځایه د بني اسرائيلو د نبيانو په اړه ویلي چې وژل شوي، نو که يې سياسي واک په لاس کې وای، څنگه ممکنه وه چې خلک يې د اسلامي دعوت په خاطر ووژني؟ ځينې يې داسې هم دي چې په خپل وخت کې هیچا ایمان نه دی پرې راوړی، له چا سره يوه، له بل سره دوو او له ځینو سره بیخي کمو کسانو ایمان راوړی، نو سياست له يوه او دوو کسانو سره څنگه وکړي؟ دلته څو بېلگي ستاسو په وړاندي ږدم:

وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرٌ. (۸)

ژباړه: او له ډېری نبيانو سره يو ځای يې نژدې ملگري هم وژل شوي. دلته ویل شوي چې له نبيانو سره يو ځای يې ډېری ملگري هم وژل شوي، نو که سياسي واک ورسره وای، څنگه يې مخالفان په وژلو توانيدل؟

پیغام اول/15

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ
يَضُرَّعُونَ. (۹)

ژباړه: او مور په هيڅ کلي کې نبي نه دی لېرلی، مگر د هغه کلي اهل مو تنگ کړي او زیانمن کړي مو دي چې ښايي عجزی وکړي.

دلته له نبيانو سره د خلکو د نه منلو او هغوی د عذاب خبره راغلي، نو چې څوک دې خبر نه مني سياست پر چا وکړي؟ همداشان د بقرې په (۶۱) او د ال عمران په (۲۱) ایت کې هم د يهودو له لوري د خپلو نبيانو د قتل کيسې راغلي چې هغوی خپل نبيان وژل. که څوک نبي په شهادت رسوي، بيا سياست څنگه وکړي؟ قران لا دا هم وايي چې تر موسی ع وروسته يوه نبي د سياست لپاره خپل امت ته بل عادي کس مشر ور ټاکلی چې دې روايت د هغه پر خلاف خبره کړې ده.

وَقَالَ لَهُمْ نبيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا. (۱۰)

ژباړه: او دوی ته يې نبي وويل، بېشکه الله تاسو ته طالوت پاچا ټاکلی دی. له دې ښکاري چې نه ټولو نبيانو سياست کړی او نه يې قران له داؤد، سليمان او يوسف عليهم السلام پرته د نورو يادونه کړې ده.

يو بل ټکی دا هم دی چې ولې دا دومره مهم روايت په اصحابو کې يوازي يوه صحابي (ابوهريره) نقل کړی دی؟ په داسې حال کې چې د روايت په متن کې د جمعې صيغه (قالوا) ذکر شوې او له هغې ښکاري چې هلته گڼ شمېر اصحاب موجود دي، نو ولې يوه صحابي دا روايت نقل کړ چې نور يې په اړه پته خوله دي؟

په روايت کې دا هم دي چې تر ما وروسته نبي نه شته البته زيات خلفاء به وي. دا الفاظ يې د بخاري له هغو رواياتو سره سر نه خوري چې وايي؛ خلفاء يا امراء به (۱۲) وي. اوس دلته کوم روايت د منلو وړ

پیغام اول/16

دی؛ د بخاري دا روایت چې د خلفاؤ شمېر زیات بولي، که هغه روایت چې یوازي (۱۲) یې بولي؟ که هغه روایت ددې روایت داسې تفسیر وگڼو چې دوولس هم ډېر دي او ترمنځ یې هیڅ ډول ټکر نه شته، بیا د هغو کسانو ادعا له گواښ سره مخبري چې د اسلامي سیاست اصطلاح نن هم د کار وړ بولي. که خلفاء او اسلامي امیران یوازي دوولس وي، نو بیا نن د څه لپاره نارې وهي چې اسلامي نظام راوړي او اسلامي سیاست کوي؟!

له دې نکتو څخه معلومه شوه چې د روایت په متن کې څومره لویې ستونزې دي؟ نه له قران سره اړخ لگوي، نه روایاتو سره او نه عقل دا مني چې د دومره مشهورې قضیې په اړه دي د دومره زیاتو موجودو اصحابو له جملې یوازي یو صحابي روایت نقل کړي؟ دا هم په داسې حال کې چې د اسلامي سیاست د پلویانو له قوله چې له سیاست پرته د دین او شریعت اقامه مشکله ده او دا یې اساس دی، له دومره اهمیت سره بیا د شارع له لوري ولې داسې د ضمني مسلو چلند ورسره شوی دی؟ دا هغه بنیاد دی چې د اسلامي سیاست معرینو د خپل سیاست ستره مانۍ پرې درولې وه. د خلافت او امارت په اړه نور روایات هم شته چې ما په خپل بل کتاب (جهاد او خلافت) کې پرې تحقیق کړی او دلته یې بیا راوړلو ته اړتیا نه وینم.

یو شی چې زما هم اوس ور پام شوو هغه دا دی چې دا اصطلاح او دې ته ورته نوري اصطلاحانې که د اسلامي شریعت جز وبولو، نو زما په گومان دا یو ستر بدعت دی. ځکه رسول الله ص په خپل وخت کې نظام در لود، رسول الله ص یې خپله مشر و، نه یې نظام اسلامي گڼلی، نه یې د اسلامي سیاست اصطلاح رامنځته کړې، نه یې ځان اسلامي

پیغام اول/17

امیر یا اسلامی خلیفه بللی، ښه که رسول الله ص د خپل ځان او خپل نظام په اړه داسې څه نه وایي او نه یې د شریعت برخه بولي، له ده پرته بیا څوک حق لري چې د خپل ځان تعبیر د شریعت برخه وبولي؟

یوه بله خبره چې دوی له پامه اچولې ده هغه د رسول الله ص د ځانگړو واکونو نه ځانگړي کول دي چې د دوی له تعبیر سره سم هغه عمومي دي او زموږ لپاره د هغه هر شی الگو دي، اما دا تعبیر بیا په گڼشمېرو ځایونو کې له واقعیت سره ټکر کوي او ډېری ځایونه دوی هم مجبور شوي دي چې د ځان په گټه نصوصو کې لاس ووهي. هغه د دې ترڅنګ چې یو رسول و، په ټولنه کې سیاسي او نظامي مشر هم وو. له دې امله یې په هره برخه کې ځینې ځانگړي واکونه ځان ته لرل. رسول الله ص د اختر او جمعې په بیانونو کې هم ځینې سیاسي بیانونه کړي دي. لامل یې همدا وو چې هغه د اسلامي لارښود تر څنګ سیاسي رهبر وو، خلکو ته یې باید د حالاتو په اړه خبرې کړې وای او همدا لویه اجتماع یې تر ټولو ښه ځای و. هغه نظامي قومندان و، له دې امله به یې د جمعې او اختر لمانځه ته له لرې ځایونو خلک راتلل چې تر لمانځه وروسته یې ډېری اصحابو ته د نظامي چارو په اړه هدايات ور کول. ځینې وختونه یې مختلفو لوریو ته سړيې استولې. یعنې د جمعې او اختر بیان او بیا وروسته لمونځ د هغه هم دیني مسوولیت و او ترڅنګ یې سیاسي بیانونه او نظامي چارې د خپل سیاسي او نظامي رهبرۍ له امله ور له غاړې وې. تر ده وروسته چې څوک په یوه وخت کې دا ټولې چارې د هغه په شان مخته وړي او بیا یې د شریعت برخه هم بولي، زما په اند دا تعبیر نه یوازې مشکلات ایجادوي، بلکې د رسول او هغه ته د الهي وحی په وسیله ور کول کېدونکي هدايات

پیغام اول/18

گواکي مور داسې اخلو چې مور هم د هغه په شان يو او هغه امتيازات چې ده لرل مور يې هم د لرلو صلاحيت لرو، دا نه يوازي په ژوند کې د تعميل وړ نه دي بلکې دين او شريعت ته داسې افکارو لار پيدا کړه چې اصلاً له دې چينې سرچينه نه اخلي خو دين و شريعت ور سره بدنام شول.

په اصحابو کې لومړی د خليفه اصطلاح د ابوبکر صديق رض لپاره له دې امله کارېده چې هغه د رسول الله ص خای ناستی و، اصحابو هغه ته ويل چې يا خليفه رسول الله، عمر فاروق رض ته بيا ويل کېدل چې يا خليفه خليفه رسول الله او د همدې په زمانه کې بيا د امير المومنين لقب هغه ته ور کول شو او د خليفه نوم په عمومي توگه نه کارېدی. تر دې وروسته د امويانو په زمانه کې د خلافت د شرعي جنبې لپاره ډېر کار وشو او گنشمېر روايات هم ورته جوړ شول چې تر خپل منځ يې ژور توپير هم سره درلود.

امويانو نه يوازي دا چې د خپل واک لپاره روايات جوړ کړل او ځانونه يې په شرعي پوښښ کې پټ کړو، بلکې ښکاره يې ځينې داسې چارې هم مخته وړې چې د شريعت له عمومي لارښونو سره يې مخالفت درلود او په ټولنه کې د بديو او فساد سبب شوې. واک له پلاره زوی ته په ميراثي توگه پرېښودل او بيا همداسې دا لړۍ پسې غزول د همدې امويانو ابتکار و او دا کار د سترو فسادونو سبب هم شو. له همدې واک څخه په گټې اخيستني يې ظلمونه وکړو او د خلکو شخصي-ملکيتونه يې ترې غصب کړو، د واک لپاره يې يو بل سره ووژل او د هيواد پراخونې شوق تر روسيې، چين او فرانسې ورسول. د همدې واک پر سر د علويانو، عباسيانو او امويانو ترمنځ کشماکش روان و او پر امويانو

پیغام اول/19

عباسیانو د عجمو په وسیله بریالی شول، هغوی یې داسې وکوټل چې نیول شوي کسان یې ورته مرل کړل او د هغوی پر جسدونو برسیره یې خوراک وکړ. علویانو هم د واک لپاره هلې ځلې کولې او په مصر-کې یې بېل خپل واک تر لاسه هم کړ چې د سلطان صلاح الدین ایوبی په مټ عباسیانو له واکه گوښه کړو.

له نظام سره تړلي زیاتره اصطلاحات د امویان په وخت کې را پیدا او بیا د عباسیانو په زمانه کې ښه پسې ترویج شول. د اسلامي نظام، اسلامي امیر، خلیفه ظل الله، حل و عقد شورا، اسلامي سیاست، یو ستر داسې اسلامي هیواد چې تر منځ یې سرحدونه نه وي، دار الحرب و دار الاسلام او... ټول هغه څه دي چې د رسول الله ص په زمانه کې چا پېژندل هم نه، اما وروسته خلکو رواج کړو او تر دې اندازې غلو پکې وشوه چې بیخي د شریعت لاینفک جز وگڼل شول. زه په خپل ذات کې له دې اصطلاحاتو سره د هغه وخت په شرایطو کې مخالف نه یم، خو له دې سره یې مخالف یم چې یا د شریعت اجزاء وبلل شي او یا یې ځینې نن هم د ترویج او پلي کېدا لپاره مټې راوڼغاري. نن بېل وخت، بېل ځای او بېلې غوښتنې دي، لازمی نه ده چې د هغه وخت د خلکو او پوهانو له شریعت څخه شوي تعبیرونه دې نن مور حتمن وپالو او د نوي تعبیر په وړاندې دراوژې بندې کړو.

څومره چې په ژوند کې رنگیني او تنوع ده همدومره د شریعت نوي تعبیر ته هم اړتیا ده. هر وخت که له شریعته پر تعبیر بندیز ولگېد، نو د ژوند رنگیني، تنوع، جاريوالی او پر مختګ به هم ور سره ودرېږي او انساني ژوند به له سترو خنډونو سره مخ شي.

پیغام اول/20

زه په لومړي سر کې له دې سره جوړ نه يم چې سياست د شريعت برخه وبولم، بيا که فرض کړو چې سياست هم د شريعت يوه برخه ده او په اړه يې هدايات لري، نو بيا د هغې زمانې د خلکو لپاره ممکنه ده چې برخه يې وبولي؛ خو نن ورځ دا سې هيڅ امکان نه لري. نن ژوند په چټکۍ بدلېږي او که سياست د شريعت برخه وبولو، نو يو خو يې مسلو ته ځواب نه شي ويلاى، بل د اسلامي هيوادونو سياستونه نن داسې جوړ شوي چې يو له بل سره لاس وگرېوان دي، که هر يو خپل سياست اسلامي وبولي نو لکه پخوانو خلفاؤ چې د دې نوم تر پوښ لاندې په خپلو کړنو شريعت ته ستره صدمه ورسوله مور به هم په لوى لاس شريعت هم د نامسلمانو ترمنځ بندنام کړى وي او هم به د مسلمانانو زړه ترې تور شي. د وخت غوښتنه دا ده چې شريعت فردي کړاى شي او له سياسي ميدانه يې را وباسو. په دې سره به مو د شريعت د بدنامۍ مخه هم نيولې وي، اسلام ته د منسوبو اورپکو ډلو توره به مو هم ترې اخيستې وي او د مسلمانانو ترمنځ د تکفير، ارتداد او شريعت ته منسوبو وژنو مخه به مو هم ډب کړې وي.

د پام وړ ټکى دا هم دى چې که شريعت کوم خاص چوکاټ د سياست او حکومتولۍ لپاره ايښى واى، نو لومړى به د څلورو خلفاؤ د ټاکنې طريقې سره مخالفې نه وې او بيا به نن مور له ستر چيلنج سره مخ واى. ځکه مور ته معلومېږي چې سياست هر وخت خپل روخ بدلوي، نوي چوکاټونه يې رامنځته کېږي، شکل يې بدلون مومي، جوړښت يې تغيير کوي، واکونه يې مختلفو ادارو ته وېشل کېږي او هر وخت نوي ضوابطو ته اړتيا لري چې هم يې نن مثالونه زمور په وړاندې دي او هم په تاريخ کې.

پیغام اول/21

د شریعت په متن کې مکان زمان او د کلتور مسایل دومره په پام کې نیول شوي چې په ښکاره نصوصو یې نن عمل نه کېږي. لکه: حج و عمرې ته د میقاتونو ټاکنه، نن هیڅوک هم هغه خاص ځای ته په رسېدو احرام نه تړي، ځکه هغه نه شي تعین کېدای، په الوتکه کې تگ دا ټول روایات د عمل له ساحې وایستل، بلکې احرام په میدان هوایي کې تړل کېږي. بل مثال یې د اس فضایل دي چې د جهاد لپاره یې پر ساتنه څومره ټینگار شوی او فضایل یې ذکر شوي. مور نن وینو هیڅوک هم پر اس جهاد نه کوي او نه په دې نیت اسونه اوس پالل کېږي. د تورې، نېزې، غشي، لیندې او ډال په اړه هم روایات شته چې نن یې څوک په کار نه لري. د اس یادونه په قران کریم کې هم شوې ده، خو له دې سره نن څوک په دې یوه شي هم جهاد ته نه وړاندې کېږي. د غلام ازادولو یادونه هم په قران کریم کې شته او هم روایاتو کې، مگر نن د غلام په نه شتون کې هغه نصوص هم د عمل له میدانې وزی. تر درو ورځو اضافه د غوښو له ساتنې منعه هم په روایاتو کې راغلې، خو وروسته یې جواز ورکړی او د زمانې و مکان غوښتنې پکې له ورايه معلومېږي. هدیرې ته له تلو منعه او بیا یې جواز هم له دې برخې دی. د کعبې جوړښت له ابراهیمې جوړښت پرته د مکېانو پر ناقص جوړښت ایله کول هم، د زمان و مکان د غوښتنو اهمیت را ښيي. له سیاست سره تړلي شرعي مسایلو ته نوې کتنه زمور نن یوه اړتیا ده چې د زمانې جبر ورته مجبور کړي یو. که څوک دا اړتیا نه شي درک کولای، نو نه یوازې دا چې له خنډونو سره به مخ وي، بلکې د زمانې بې رحمه توره به یې داسې وکوټي چې تر ډېره وخته به د پاڅېدا توان هم ونه مومي. زمور په وړاندې هیڅ شرعي مانع نه شته؛ بلکې مجوز یې

پیغام اول/22

لا لرو، که فرض کړو چې منعه هم ترې شوې، نو ضرورتونه مو دا غوښتنه کوي چې دا بندیز مات کړو او انساني اړتیاو ته لاس رسی وکړو. ځکه شریعت کې د ضرورت په خاطر ځینې ممنوعه شیانو ته هم اجازه ورکول شوې. له دې امله نن اړتیا ده چې د سیاست له کټګورۍ شریعت بېل کړو او ټولني ته د مخاطب پر ځای یې فرد ته مخاطب وګڼو.

۵/۴/۲۰۱۸

سرچینې:

(۱) (البقره: ۳۰)

(۲) (النور: ۵۵)

(۳) (الاعراف: ۱۲۹)

(۴) (یونس: ۱۴)

(۵) (فاطر: ۳۹)

(۶) (ص: ۲۶)

(۷) (بخاري: ۳۴۵۵)

(۸) (ال عمران: ۱۴۶)

(۹) (الاعراف: ۹۴)

(۱۰) (البقره: ۲۴۷)

اسلامي نظام

په گڼ شمېر مسلمانو هېوادونو کې نن خورا زیاتي ستونزې دي. کله چې ددې ستونزو پر عواملو او حللارو خبرې کېږي، نو ډېری کسان لا په دې نظر دي چې د اسلامي نظام نه شتون د دې ټولو بدمرغيو سبب دی او که اسلامي نظام راشي نو دا هر ډول ستونزې اتومات حلېږي. هغه کسان چې د اسلامي نظام لپاره په مبارزه اخته دي، د هغوی لوی هدف همدا دی او دا د هر ډول ستونزو حل هم گڼي.

راځو دې ته چې اسلامي نظام چپش دی؟ د ادیانو (شریعتونو) لوی هدف هم اسلامي نظام وي، که هسي د واک غوښتونکو له لوري دین ته منسوب یو تعبیر دی؟ د دې نظام په اړه شرعي نصوصو کې څه راغلي؟ د دې نظام په اړه د خدای د رسول او د هغه د اصحابو تگلاره څه وه؟ او ...

که د اسلامي نظام له غوښتونکو پوښتنه وشي چې اسلامي نظام یعنې څه؟ دوی وايي، اسلامي نظام دا معنا چې حدود نافذ وي، اسلامي امیر موجود وي، د اساسي قانون پر ځای د خدای قانون د عمل وړ وي، له کفارو سره اړیکې غوڅې وي، د کفارو خلاف جهاد روان وي، خلک په دولتي کچه له بدو منعه او بنو ته را بلل کېږي.

که لومړۍ خبره باندې فکر وکړو، نو دوی د یوه ناوړه کار د اسبابو د درک پر ځای د هغه کار سزا ته خوشاله وي. د دوی په اند لاس غوڅول د شریعت هدف دی، خو دې ته فکر نه کوي چې لاس پرېکول د جرم د مخنیوي په خاطر و، نه د یوې شرعي موخې په توگه.

پیغام اول/24

لومړی باید د جرم عوامل له منځه یووړل شي، اسباب یې درک شي او که د دې ټولو سربیره چا جرم وکړ نو د سزا وړ دی.

دا نه یوازې د عقل غوښتنه ده، بلکې نقل یې په صراحت تایید هم کوي. له دې امله رسول الله ص خلکو ته داسې توصیه کوي:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «تَعَاَفُوا الْحُدُودَ فِيمَا بَيْنَكُمْ، فَمَا بَلَّغَنِي مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ». (١)

ژباړه: عبد الله بن عمرو بن العاص روایت کړی چې رسول الله ص وویل: تر خپل منځ مو حدود سره معافوئ، که په یوه حد زه خبر شم، نو حد واجبیږي.

له دې حدیث څخه ښکاري چې پر خلکو د حدودو له جاري کولو باید تر خپله وسه ډډه وشي. که خلکو تر خپل منځ ستونزې سره حل کولې، د حدودو اړتیا نه شته. حد له خپلو ټولو شرایطو سره که امیر(د اوس وخت قضا) ته خبره ورسېده، نو د نفاذ وړ دی. دا هم ترې ښکاري چې اساسي هدف سزا نه ده، د سزا لپاره خوشالي یې ځایه ده، اصلي موخه د جرايمو مخنیوی دی، له دې امله نو عمر فاروق رض ویلي:

قَالَ عُمَرُ: «لَا يُقْطَعُ فِي عَذَقٍ وَلَا عَامِ السَّنَةِ». (٢)

ژباړه: عمر رض ویلي: د خورما پر ښاخ د پاته خورما له امله او وچکالي کې دې لاس نه پرې کېږي.

عمر فاروق د خپل خلافت مهال په وچکالي کې د غلا حد ځنډولی وو. پاس جمله هم د دې ادعا پوره تایید کوي. ما د دې مقالې لیکلو پر وخت د هغو عالمانو لیکنې هم ولوستې چې د عمر فاروق د دې کار

بیغام اول/25

دفاع یې کړې وه. د همدې ځنډېدنې له امله پر عمر فاروق خورا ډېرې نیوکې هم شوې چې گڼو دیني عالمانو یې ځوابونه ویلي دي.

په همدې اړه ابن قیم د امام احمد قول نقلوي:

قَالَ السَّعْدِيُّ: سَأَلْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ فَقَالَ: الْعِدْقُ النَّخْلَةُ، وَعَامٌ سَنَةٌ: الْمَجَاعَةُ، فَقُلْتُ لِأَحْمَدَ: تَقُولُ بِهِ؟ فَقَالَ: إِي لَعْمَرِي، قُلْتُ: إِنْ سَرَقَ فِي مَجَاعَةٍ لَا تَقْطَعُهُ؟ فَقَالَ: لَا، إِذَا حَمَلْتَهُ الْحَاجَةُ عَلَى ذَلِكَ وَالنَّاسُ فِي مَجَاعَةٍ وَشِدَّةٍ. (۳)

ژباړه: سعدي ويل، له احمد بن حنبله مې د دې حديث په اړه پوښتنه وكړه، ده ويل: عدق مانا خورما او عام سنه د لوړې مانا لري. دی وايي، احمد ته مې وويل، ته یې هم منې؟ ده ويل: هو، په خپل عمر مې قسم. ما وويل: که چا په لوړه کې غلا وکړه ته یې لاس نه پرېکوي؟ ده ويل: نه، که خلک په لوړه او سختي کې وي او يو کس د اړتيا له مخې غلا وکړي، نو دا کار نه کوم.

په اعلام الموقعين کې ابن قيم رح پسې وايي:

وَعَامٌ الْمَجَاعَةُ يَكْثُرُ فِيهِ الْمَحَاوِجُ وَالْمُضْطَرُّونَ، وَلَا يَتَمَيَّزُ الْمُسْتَعْنِي مِنْهُمْ وَالسَّارِقُ لِغَيْرِ حَاجَةٍ مِنْ غَيْرِهِ، فَاشْتَبَهَ مَنْ يَجِبُ عَلَيْهِ الْحَدُّ بِمَنْ لَا يَجِبُ عَلَيْهِ، فَدُرِيَ.

يعنې په وچکالي کې اړتيا وي او مجبور کسان زيات وي، نو په خلکو کې د شتمن او هغه چې له اړتيا پرته یې غلا کړې وي له بله توپير نه کېږي. له دې امله د هغه چا چې حد پر واجبېږي له هغه سره فرق نه کېږي چې حد پرې نه شته، ځکه نو حد ترې ايسته شوی.

له دې قولونو معلومه شوه چې حد د جرايمو د مخنيوي لپاره دی. تر دې مخکې چې د جرم علتونه درک او بيا یې د له منځه وړلو کار پيل

بیغام اول/26

شی، د اسلامي نظام اوسني غوښتونکي دې ته خوشاله وي چې د یو چا لاس غوڅ کړي، بل په ډبرو ویشتلو مړ کړي، یو بل خوار بیا قصاص ته ودروي او نور بیا په دروو ووهي. په داسې حال کې چې ټول فقهاء په یوه خوله وايي، د حدودو جاري کول د امیر یا نایب کار دی. هغه څوک چې نه د جرم علتونه پېژندلای شي، نه یې د له منځه وړلو وس لري او نه پوهه، نه یوه لوبشت ځمکه تر واک لاندې لري، نه یې محکمه او څارنوالي مالومه وي، شل واره یې اعتراف کړی چې بېگنا کسان یې په محکمه کې تورن شوي او بیا سزا ور کول شوې. دغسې ډلې تېلې په هیڅ مذهب او اسلامي فقه کې د حدودو د جاري کولو واک نه لري.

د بدایع لیکوال د حدودو په بحث کې کاري: وَأَمَّا شَرَائِطُ جَوَازِ إِقَامَتِهَا فَمَنْهَا مَا يَعْمُ الْحُدُودَ كُلَّهَا، وَمِنْهَا مَا يَخْصُ الْبَعْضَ دُونَ الْبَعْضِ، أَمَّا الَّذِي يَعْمُ الْحُدُودَ كُلَّهَا فَهُوَ الْإِمَامَةُ: وَهُوَ أَنْ يَكُونَ الْمُقِيمُ لِلْحَدِّ هُوَ الْإِمَامُ أَوْ مَنْ وُلَّاهُ الْإِمَامُ. (۴)

ژباړه: د حدودو د جاري کولو شرایط ځینې یې ټولو حدودو ته عام دي او ځینې په نورو پسې خاص دي، هغه شرایط چې ټولو حدودو ته عامې وي، یو یې امامت دی: امامت دادی چې د حد جاري کوونکی به امام او یا هغه څوک وي چې امام استازی ټاکلی وي.

وَقَالَ الْحَسَنُ الْبَصْرِيُّ: أَرْبَعٌ إِلَى السُّلْطَانِ الْحُدُودُ، وَالْجُمُعَةُ، وَالزَّكَاةُ، وَنَسِيَّ رَأَوِي الْحَدِيثِ الرَّابِعَ. (۵)

ژباړه: حسن بصري ویل: څلور شیان د سلطان دي، حدود، د جمعې لمونځ، زکاة او څلورم شی راوي هیر کړ.

پیغام اول/27

د جمعې لمونځ هم د امیر له لوري ور کول کېده، یا به هم امیر خلک ورته ټاکل، اما وروسته له امامت پرته هم جواز ور کړل شوی دی. لکن زکاة د رسول الله ص په دور کې یوازې د رسول الله ص استازو جمعه کاوه، همدا شان حدود هم د هغه صلی الله علیه وسلم کار وو. له دې امله نو زکات اخیستل هم د یوه برحاله نظام کار دی او هم حدود له نظام سره ربط لري.

دغه کسان په هغو وروسته پاته ټولنو کې د اسلامي نظام چيغې وهي چې خلک یې له لوري پرې مړه کېږي. د بېکاری له امله په میاشت کې زرگونه ځوانان نورو هېوادونو ته تېښته کوي. د مېرمنو مهرونه له اسمان سره خبرې کوي، وچکالي یې کښتونه، باغونه، رمې او نور د کار و کسب شته داسې ورختم کړل چې که نن له چا سره یو څه شته هم، نو پر هېڅ حساب دي. د زدکړو په برخه کې دومره پاته دي چې ان ابتدایي تعلیم هم د گوتو په شمار کسان لري. د لسگونو کالو جنگونو یې د هېواد بنسټونه وړان کړي، عامه تاسیسات خراب شوي، د امن ساتلو اورگان له بیخه ویستل شوی، د خلکو د هېواد پالنې، ملت پالنې او خپلو ارزښتونو پالنې روحیه سخته کوټل شوې او په خلکو کې اوس د خدمت جذبې نه ده پاته. په دغسې ټولنو کې عقل او شریعت دواړه دا وایي چې لومړی د هر جرم لامل په گوته شي، حللار یې وښودله شي، خلک له ستونزو را وکښل شي او بیا د اسلامي نظام شعار پورته شي، خو زموږ افراطیان د دې ټولو ستونزو حل په اسلامي نظام کې ویني. حقیقت دا دی چې ستونزې خپل عوامل او حللاري لري. که هر څوک یې له هماغو لارو د حل هڅه ونه کړي، نو د هېڅ نظام مفاهیم یې هم نه شي حل کولای. دا نظامونه تجربه شوي دي. له نن څخه سوونه کاله

پیغام اول/28

مخکې چې خلافت موجود و هم اسلامی نړۍ یو عالم ستونزو په مخه کړې وه او نن بیا دوه چنده مشکلات ورته رامات دي. که موږ ځمکني حقایق ونه منو او هسې په خیالي نړۍ کې د خوشالی هڅه وکړو، نو تل به مو همدا حال وي لکه اوس چې ور سره مخ یو.

د اسلامي نظام او اسلامي امیر اصطلاحات هم د دین او شریعت په نصوصو کې نه شته. قران کریم هیڅ پیغمبر ته د شرعي سلطان، شرعي امیر، شرعي خلیفه او شرعي نظام د ورکړې یادونه نه ده کړې. خو هر ځای یې دا ورته ویلي چې نبی یې، رسول مواستولی یې، د خلکو په دیني چارو کې لار ښود یې. رسول الله ص چې په خپل ژوند کې د دیني رهبر تر څنګ سیاسي او نظامي مشر هم و، د خپل ځان په اړه هیڅ ځای نه دي ویلي چې زما نظام شرعي نظام دی او زه یې شرعي امیر یم. خپل حکومت یې د خلافت په نوم نه دی نومولی او د ټولو چارو په اړه یې د اصحابو له مشورو سره سم کار کاوه. قران کریم امر کړی دی چې د مسلمانانو خپل منځي چارې د هغوی په مشوره تر سره کړي او کار باید اهل کار ته وسپارل شي. همدې دوو اصولو ته په پام رسول الله ص د جنګ لپاره خالد غوره کاوه او د دیني پوهاوی په پار به یې معاذ یا مصعب استول. د جنگونو، سولې، له مخالفو کسانو سره د تړون کولو، بندیانو، امیر ټاکلو او دې ته ورته نوري سترې دندې به یې د اصحابو په مشوره مخته وړې او هر ځای یې د اکثریت په مشوره عمل کړی دی. له دې خپله ښکاري چې حکومت یوه دنیوي چاره ده او د کارونو په اړه یې انبیاء علیهم الصلاة والسلام ته هم وحې نه کېده. حتا د نیانو او رسولانو لویه برخه هغه څوک دي چې هیڅ ډول نظام یې نه درلود او قران کریم د هغو یادونه هم کړې ده چې د بل تر مشرۍ

پیغام اول/29

لاندې یې خپل کار ته ادامه ور کوله. (البقره: ۲۴۷) ځینې نبيان په زندانونو کې په همدې اعزاز نازول شوي او بنديانو ته یې خپل دعوت رساوه. (یوسف: ۴۰) که له دین او شریعت څخه هدف نظام وي، نو ایا په بنديخانه کې نظام جوړېدای شي؟ ولې د نبيانو غوڅ اکثریت هیڅ نظام نه لري؟ د ټولو نبيانو په لړ کې یوازې درې یا څلور کسان یې داسې دي چې د نظام په راس کې قرار لري؟ ولې رسول الله ص د عربو پر ځای چې هیڅ نظام یې نه درلود د فارس یا روم لور ته نه لېږل کېده چې برحاله نظامونه یې لرل او د عربو په پرتله یې د ژوند سطحه لوړه وه او په ښه توګه د اسلامي نظام نفاذ یې کولای شوی؟

اصلن د نظام لپاره یو موډل جوړېدای نه شي. هغه څه چې هره ورځ یې د تغییرېدا او بدلېدا احتمال وي، هغه ته یو فارمول رامنځته کول، انسانان له کړاو سره مخ کول دي. خدای پاک د همدې لپاره حکومت له دیني وشرعي چارو بېل ساتلی او د نظام په اړه یې یوازې دوه ځایه لارښوونې کړې دي. د شورا اصل او اهل کار ته کار سپارل د قران هغه لارښوونې دي چې د نظام په اړه یې کړې، نور قران له نظام سره کار نه لري. د یو چا کور ته د ورتلو پر مسله رغېدلی خو د نظام مشر- د ټاکلو مسله یې خلکو ته ایله کړې. رسول الله ص کور ته د ورتلو اجازه بیان کړې، خو د مرګ مهال یې د مشر ټاکلو، نظام فارمول بیانولو، وزیرانو، امیرانو، رییسانو، والیانو، جنګي قومندانانو، سفیرانو او نورو چارواکو په اړه یوه لارښوونه هم نه ده کړې. د مرګ مهال یې د لمانځه یادونه کوله، له مریانو سره د سلوک خبره ورته مهم وه، بهرني سفیرانو ورته ارزښت درلود، خو د خپل نظام د مشر ټاکلو مسله یې همداسې خلکو ته ایله کړه؟! د قران کریم او رسول الله صلی الله علیه وسلم په همدې تګلاره

بیغام اول/30

کې یو لوی سبق او درس پروت و. د انسانیت خالق نه غوښتل چې د یوه چوکاټ په ټاکلو راتلونکي خلک له ستونزو سره مخ کړي. که داسې شوي وای، نو نن به د اسلامي حکومت جوړونکي هم له مشکل سره مخ وای، دوی چې نن په نظام کې کوم پوزیشنونه رامنځته کوي، هغه د خلافت راشده او تر هغه وروسته زمانه کې نه وو موجود، بیا ولې دوی د نن له غوښتنو سره سم نظام جوړوي ولې د خلافت د وخت جوړښت نه خپلوي؟ له دې امله شریعت د نظام په برخه کې له مسایلو څخه صرف نظر کړی. دا کار شارع ارادي کړی او د دې حکمت

رسول الله ص په یوه حدیث کې داسې بیان کړی:

مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ حَالٌ وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ فَأَقْبَلُوا مِنَ اللَّهِ عَافِيَتَهُ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُنْ لِيُنْسَى شَيْئًا، ثُمَّ تَلَا هَذِهِ آيَةَ: {وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا}. (٦)

ژباړه: الله چې څه په کتاب کې حلال کړي هغه حلال دي او څه چې یې حرام کړي هغه حرام دي. له څه چې یې سکوت کړی هغه معاف دي، نو د الله معاف شوي ومنئ. ځکه الله هیڅ شی هم نه هېروي بیا یې پاس ایت ولوست.

د دې حدیث د اصل له مخې د حکومت چارې په درېیم اېشن کې راځي. قران کریم او نبوي سنتو یې په اړه سکوت کړی، نو دا د خدای معاف شوې چارې دي چې مسلمانان یې باید ومنې او پر ځان سختي ونه کړي، که نه بخاري کې د رسول الله ص زیږی دی چې که چا سختي وکړه دین به اخیر ورته سخت شي.

ایا مسلمانان اساسي قانون ته اړتیا لري؟

پیغام اول/31

یو وخت د مسلمانانو او په تېره بیا زموږ د افغانانو حالت داسې و چې د هر بل قانون نوم یادول د قران ضد بلل کېده. له دې امله نو چا دا جرات نه درلود چې یو بل قانون د دنیوي مسلو د حل په موخه جوړ کړي. دا فکر لا اوس هم شته چې مسلمانان د قران په مقابل کې بل قانون ته اړتیا نه لري. ایا دا خبره سمه ده که ناسمه؟

مخکې مې هم وویل چې قران کریم د دین او شریعت د یوه متفقه متن په توګه او د رسول الله ص سنت یې د شرحې په ډول کله هم د نظام لپاره یو چوکاټ، فارمول او موډل نه دي ټاکلي. قران ته د اساسي قانون نوم ورکول د قران کریم له حیثیت څخه ناخبري ده. دا یو واضح حقیقت دی چې د قران کریم او نبوي سنتو لار بنوونې د اساسي قوانینو له هداياتو سره توپیر لري. قران کریم او نبوي سنت د دین او شریعت تر چوکاټه را محدود دي. له دې امله رسول الله اصحابو ته په دنیوي چارو کې پراخه اجازه ورکړې وه.

د قران کریم او اساسي قانون دې جلا حیثیت ته په کتو ویلای شو چې هر هېواد نن یوه داسې قانون ته اړتیا لري چې دنیوي چارې په حل و فصل کړي. رسول الله ص له مکيانو سره د تړون مهال د وحې انتظار ونه کړ، د خندق په غزا کې یې د متحدو لښکرو له ځینو مشرانو سره د مفاهمې خبره د اصحابو مشورې ته وړاندې کړه، خو د وحې انتظار یې ونه کړ. د مدینې له یهودو سره یې د میثاق مدینه په نوم تړون وکړ، یهودو ته یې د دین پوره ازادې هم ورکړه، په اړه یې د هېڅ ډول وحې انتظار نه دی کړی. د حبشې پاچا له دې سره چې مسلمان وو، په لسګونو مهاجرو مسلمانو ور سره پنا هم اخیستې وه، رسول الله ص هېڅکله ترې ونه غوښتل چې یا په خپله ملک کې اسلامي نظام پلي

پیغام اول/32

کړه یا ته او ټول مهاجر اصحاب مدینې ته هجرت را وکړئ. د همدې نجاشي تر مرگ وروسته رسول الله ص د هغه ځای ناستي نجاشي ته هم د اسلام بلنه ور کړه، خو د اسلامي نظام د نفاذ هیڅ یادونه نه شته. (۷)

د قران کریم مقام ته که موږ د دې ایت په رڼا کې وگورو، نو بیا داسې غلطی نه کوو:

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِّلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا.

(الحج: ۷۸)

ژباړه: او د الله لپاره پوره کوشنې وکړئ، همده تاسې غوره کړي یاست او په دین کې یې پر تاسې هیڅ تکلیف نه دی راوستی. ستاسې د پلار ابراهیم ملت دی، ده مخکې هم مسلمان نومولي وئ او په دې (کتاب) کې هم.

دلته وینو چې قران کریم یو دیني کتاب دی. د ابراهیم علیه السلام ملت دی. ابرهیم علیه السلام او د ده اولادونو هیڅ ډول نظام نه در لود. قران کریم رسول الله ص ته امر کوي چې د ابراهیم علیه السلام تابعداري وکړي، د هغه نور اولادونه هم د هغه په تابعداري مکلف وو، مگر په تگلاره کې یې هیڅ اسلامي نظام نه شته او نه دې ته ورته مفاهیم پکې تر سترگو کېږي. له دې امله نو باید د اساسي قانون او قران کریم ترمنځ پرتله ونه شي. قران د دین او شریعت قانون دی او اساسي قانون د دنیوي چارو په اړه هدايات لري. د دې دوو ترمنځ پرتله هیڅ ممکنه نه ده. پرتله د هغو قوانینو ترمنځ کېږي چې د یوې کټگورۍ وي، اما دلته د هر قانون مقام او زاویه بېله ده. له دې امله نو باید په خپله

پیغام اول/33

ناخبري د قران کریم مقام را ټیټ نه کړو او د هر قانون لارښوونې پر خپل ځای عملي کړو.

له نامسلمانو سره اړیکو ته اسلام په کوم نظر گوري؟ ایا د اسلامي نظام یوه ځانگړنه دا ده چې له نامسلمانو سره په دولتي کچه اړیکې پرېکړي؟ زموږ افراطیان خو نن په همدې پلمه د اسلامي نړۍ ټول حکومتونه د کفر په ټاپه وهي او پر ضد یې قیام لازمي د شریعت امر بولي. زموږ هېواد کې دا خلویښت کلونه په همدې بانه خلک وژل کېږي، عامه تاسیسات نړ ول کېږي، د علم مرکزونه تخریبېږي، معابد انفجارېږي، پل و پلچک الوزول کېږي، لویی لارې کنډوکپر کېږي، د بریښنا مزي غوڅېږي، ستنې یې نږېږي، د اوبو بند ماتېږي او د برېښنا د تولد تورین پر نورو پلورل کېږي.

تر نورو هر څه راتېرېږو او مستقیما دې پوښتنې ته ځواب وایو. که په لنډو ووايو؛ نو اسلام نه مسلمان او نه له نامسلمان سره پر اړیکو بندیز لگولی. د بندیز ځایونه مشخص موارد دي چې باید مشخص کړای شي نه داسې لکه د اسلامي نظام اوسني غوښتونکي چې وایي.

لومړی دلته د قران کریم هغه درې ایاتونه راوړم چې دا موضوع یې مشخصه کړې او له دې موضوع سره تړلي ایاتونه ټول باید په همدې ایاتونو تفسیر شي. ځکه د اصولو قاعده همدا ده چې مطلق په مقید تفسیرېږي. مثال یې د مطلق (دم) دی چې بل ځای قران کریم د (مسفوح) قید وړ سره اضافه کړی. نو ځکه مطلق وینه حرامه نه ده بلکې، دم مسفوح حرامه ده. (۸)

قران کریم د اړیکو په اړه مشخصه تگلاره ټاکي:

پیغام اول/34

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ () لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ
يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ
() إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ
وَوَظَاهِرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ .

(الممتحنه: ۷، ۸، ۹)

ژباړه: نژدېده چې الله به ستاسې او هغو ترمنځ دوستي راوړي چې له
دوى څخه يې له تاسې سره دښمني كړې وه. الله يې وس لري. الله
بخښونكى او مهربانه دى. الله تاسې له هغو سره له نيكې او انصافه نه
منعه كوي چې ستاسو سره يې پر دين جنگ نه وي كړى او نه يې تاسو
له سيمو ايستلي ياست. بېشكه الله انصاف كونكي خوښوي. يقينن د
هغه چا له دوستي مو منعه كوي چې پر دين يې له تاسو سره جنگونه
كړي او تاسو يې له ديارونو ايستلي يئ يا يې ستاسو پر ايستلو مرسته
كړي وي. له دوى سره كه چا دوستي وكړه نو همدوى ظالمان دي.

دا ياتونه دومره واضح، روښانه او له هر ډول ابهام څخه دومره
خوندي دي چې كه په دې موضوع كې يو څوك واقعن د ځان پوهونې
هڅه كوي، نو د دې اياتونو په لوستلو به يې هيڅ شك هم پاته نه شي
او په ذهن كې ور سره ټول سوالونه به يې حل شي.

لومړي ايت كې خداى پاك مسلمانانو ته د احسان په توگه وايي چې
له ځينو هغو سره به مو دوستي پيدا كړي چې مخكې يې دښمني در
سره كړې. د (مودة) لفظ د مسلماني په مانا نه دى، بلكې هغوى به له
دې سره چې نامسلمان وي، له مسلمانانو سره به دوستي ته زړه ښه
كړي. قران دا ټكى د خداى يو احسان بللى دى او په واضحو الفاظو

پیغام اول/35

یې مسلمانانو ته یادونه کړې ده. دا وروسته ایت یې علت هم بیانوي. دا کار الله ځکه کوي چې خدای له هغه چا سره ستاسې دوستي، نیکی انصاف او عدالت بندونکی نه دی چې له تاسې سره د دین له امله شخړې نه کوي، نو ګواکې له هغه چا سره چې مسلمان نه وي، خو د دین له امله د مسلمان وژنه او تخریب هم نه غواړي د مسلمان دوستي، اړیکې، نیکی، انصاف او عدالت شرع ناروا نه بلکې ښه کار دی او الله له دې کسانو سره مینه کوي. هغه څوک له کفارو سره د اړیکو منعه شوي چې هغوی د دین له امله شخړې کوي او مسلمان د اسلام له امله بد گڼي. وژني یې او له خپلو سیمو یې شړلو ته اړی کوي. قران کریم وايي له دوی سره اړیکې مه پالئ او که چا د دې لارښوونو سربېره اړیکې او دوستي ور سره وپالل، نو ظالمان دي.

همدې ته په کتو رسول الله ص خپل اصحاب د روم، یمن، بحرین او یهودو له بازارونو منعه نه کړل چې له هغوی سره یې اقتصادي و سوداګریزي اړیکې در لودلې. ثمامه بن اثال رض ته یې امر وکړ چې د مکيانو د قافلو لار خوشي کړي. (۹)

عمر فاروق رض یې له دې منعه نه کړ چې خپل مشرک ورور ته یوه ورنښمینه چپنه ور ولپري او دا مهال هغه په مکه کې اوسېده. (۱۰)

د خبیر ځمکې یې هغو یهودو ته بیرته ور کړې چې له ده سره یې جنگ کړی و. اکیدر بن مالک یې تر نیولو وروسته بیرته خپلې سیمې ته ولېږه او پر نامسلمانو یې همداسې حاکم پرېښود. د حدیبی په سوله کې یې بنو خزاعه د مسلمانانو لوري ته کړل په داسې حال کې چې هغه قبېله مسلمانان نه وه. تړون کې ویل شوي و چې پر بنو خزاعه برید پر مسلمانانو برید دی. (۱۱)

پیغام اول/36

قران کریم خو لا دا خبره هم په ښکاره الفاظو کړې ده:
وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (الانفال: ۷۲)

ژباړه: او د دین په اړه که درڅخه مرسته وغوښتل شوه نو مرسته ورسره
کړئ مگر هغه قوم چې ستاسو و د هغوی ترمنځ تړون وي. الله ستاسو د
اعمالو لیدونکی دی.

دلته ویل شوي چې که نامسلمان له ځینو مسلمانو سره د دین پر سر
شخړه کوي. همدا مسلمانان له نورو مسلمانانو څخه مرسته وغواړي نو
قران وایي، مرسته یې وکړئ، که نور مسلمانان له همدې محاربو کافرانو
سره تړون ولري، نو په جنگ کې مداخله نه شي کولای. له دې
مالومېږي چې مسلمانان کولای شي دوه یا څو بېل حکومتونه ولري.
ځکه که تر یوه دولتي چتر لاندې وای نو بیا څنګه امکان لري چې هم
دې له نامسلمانو سره تړون ولري او هم دې جنگ ور سره وکړي؟ دې
ایت چې کوم حالت ته اشاره کړې، دا یوازې په هغه صورت کې
ممکن دی چې د مسلمانانو څو حکومتونه موجود وي. یو حکومت د
خپلو ګټو په خاطر له نامسلمانو سره اړیکې جوړوي او مختلف تړونونه
ور سره کوي او د مسلمانانو بل حکومت بیا خپلو حالاتو ته په کتو
جنگ ور سره کوي. دا ایت د خلافت د هغو مدعیانو پر ادعا هم چلیپا
راکارې چې وایي، د مسلمانو هېوادونو ترمنځ سرحدونه نه شته او دا
اسلام غوښتنه ده.

نن چې په اړیکو کې اقتصاد مهم رول لري، نو هیڅ هېواد له بل
مسلمان یا نامسلمان سره د دین او مذهب په خاطر اړیکې نه پالي. که د
مذهب خبره مطرح وای، نو زموږ افغانان، د عراق مهاجر او له سوريې

بیغام اول/37

تنبتهدونکي کسان به د اروپا پر ځای سعودي، قطر، اماراتو، پاکستان او د مسلمانانو نورو هېوادونو ته تلای؛ هیڅ مسلمان هېواد نن خپلو مسلمانو ورونیو ته ځای نه ور کوي. اسلام د اړیکو لپاره هیڅ اصولو نه دي ټاکلي. یوازې له هغه چا سره دوستي منعه شوې چې پر دین مسلمان زوروي او هغه هم یوازې د هغه مسلمان لپاره چې له همدې نامسلمانو څخه ازار ویني، دا اصل هم د ټولو مسلمانو لپاره نه دی. که یو هېواد له هغه محارب کافر سره اړیکه وساتي چې یو بل ځای له مسلمان هېواد سره په جنگ اخته وي، نو اسلام د اړیکې غوڅولو امر نه دی ور ته کړی. لور ایت د دې ښکاره ثبوت دی. نو د اړیکو په برخه کې اسلام یوازې همدا اصل بیان کړی، نور کوم فارمول نه لري.

د خلافت یا اسلامي نظام غوښتونکي هر وخت د جهاد یادونه هم کوي چې پخوا مسلمانو پاچانو جهاد کاوه او نن اسلامي نظام نه شته له دې امله جهاد هم موقوف شوی دی. همدا لامل دی چې گنشمېر اسلام ته منسوبو ډلو په یوه او بل نوم د جهاد بیرغ پورته کړی او ادعا کوي چې خالص جهاد کوي او یوازې د دې شرعي فریضې احیاء یې هدف ده.

راځئ دلته د جهاد پر مشروعیت، طریقه، د پخوانو حکومتونو پر تیرو جگړو او د نن ډلو پر روانو جنگونو بحث کوو او دا چې اولنو و وروستنو له دې نوم څخه په استفادې څه وکړل؟

د جهاد لغوي مفهوم ډېر کونښن دی او اصطلاحی معنا یې یوازې قتال نه ده. بلکې د دین او شریعت لپاره ټولې هڅې جهاد بللای شو. قران کریم په مکي سورتونو کې هم د جهاد یادونه کړېده. یو ځای وایي:

پیغام اول/38

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ.

(العنكبوت: ٦٩)

ژباړه: او هغه چې زموږ لپاره هڅې کوي، ارو مرو به زموږ لارې ور وښيو او بېشکه الله خامخا له نيکانو سره دی.

یوه حدیث د مور و پلار خدمت جهاد بلل شوی:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَسْتَأْذِنُهُ فِي الْجِهَادِ فَقَالَ: «أَحْيِي وَالِدَاكَ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ». (١٢)

ژباړه: عبد الله بن عمرو رض ويل چې رسول الله ص ته يو كس راغی او جهاد ته د تلو اجازه يې غوښته. ده ورته وويل: مور و پلار دې ژوندي دي؟ هغه ويل: هو. رسول الله ص ورته وويل: د هغوی په خدمت کې کوښښ وکړه.

له دې نصوصو ښکاره شوه چې جهاد يوازې جنگ نه دی. د دين او شريعت لپاره ټولې هڅې تر دې مفهوم لاندې راځي. د کوم شي لپاره چې نن خلک د جهاد توری کاروي هغه ته قران کریم د قتال نوم و رکړی. احاديثو کې هم د دين لپاره جنگ ته د قتال نوم کارول شوی. البته مقاتله هم د جهاد يو جز کېدای شي. ځکه که د دين لپاره څوک جنگ کوي نو دا هم يو ديني خدمت دی چې د جهاد په پراخ مفهوم کې ځایيږي.

مقاتله څه وخت مشروع ده؟ قران کریم يې په اړه وايي:

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بَأْنِهِمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ (الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ

پیغام اول/39

بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ لَّهَدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيعَ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ
اللَّهِ كَثِيرًا (الحج: ۳۹، ۴۰)

ژباړه: مقاتلینو ته له دې امله اجازه ور کول شوې چې ظلم پر شوی او یقین الله یې پر مرسته قادر دی. هغه چې له څه حق پرته له خپلو سیمو و شړل شول مگر دا چې ویل یې الله زموږ رب دی او که الله ځینې انسانان په نورو نه دفعه کولای، نو د راهبانو خونې، د یهودو عبادتخایونه، د عیسویانو معابد او هغه مساجد به خراب شوي وای چې د خدای نوم ډېر کې ذکر کېږي.

یو بل ځای وایي:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ (البقره: ۱۹۰)

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجنگېږئ چې له تاسې سره جنگ کوي او تېری مه کوئ، یقین الله تېریګر نه خوشوي.

په یو بل ځای کې دې موضوع ته داسې اشاره کوي:

وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ
الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ () أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ
وَهُمْؤَا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَّوْكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ
تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (التوبه: ۱۲، ۱۳)

ژباړه: او که دوی تر خپلو ژمنو وروسته وعدې ماتې کړې او ستاسو په دین کې یې بد ویل پیل کړل نو د کفارو مشران ووژنئ، یقین دوی هیڅ ژمنې ته پابند نه دي، په دې سره ښایي را وگرځي. ولې له هغه قوم سره جنگ نه کوئ چې خپلې ژمنې یې ماتې کړې، د رسول د ایستلو تکل یې کړی او همدوی لومړی ځل (جنگ) پیل کړی. ایا له دوی

پیغام اول/40

چارپرئ؟ الله د دې وړ دی چې ترې خشیت وکړئ که رښتیا مومنان یاست.

په دې درو ایاتونو کې که فکر وکړو نو پوهېږو چې مقاتله په شریعت کې څه حکم لري. د اسلام تر ټولو معتبر کتاب قران کریم په واضحو الفاظو وایي چې مقاتله یوازې د ځان د دفاع وسیله ده، نه د نورو د غلام کولو، ځمکو نیولو، واک غصبولو، دولت و ثروت گټلو او نوم لوړولو خدایي اجازه لیک چې هر وخت به مسلمانان د نور خدایي مخلوق ژوند د خدای او رسول په نوم ورننګوي او د ژوند کړی به وړ باندې را سختوي.

لومړي ایت کې راغلي چې د مقاتلې اجازه له دې امله وړ کول شوې چې د دین له امله ظلم وړ سره کېږي. مقاتله د دې لپاره ده چې د هر عابد د عبادتځای خوندي شي. نه داسې لکه نن چې پر معابدو حملې د اسلامي نظام په نوم تر سره کېږي. دویم ایت کې ویل شوي چې یوازې له هغه چا سره جنگ وکړئ چې له تاسې سره جنگېږي او پر نورو به تېری نه کوئ. درېیم ایت کې راغلي چې له مقاتلې مخ مه اړوئ، ځکه جنگ تاسې نه دی پیل کړی، لومړی ستاسې دښمن جنگ ته مخه کړې، هغوی رسول له سیمې پسې اخیستی، خپلې وعدې یې ماتې کړې او دا هر څه له دې امله کوي چې ستاسې دین له هغوی بېل دی، د دې ټولو تر څنګ په دین کې بډرډ هم وایي. نو د دوی په اړه ویل شوي چې مشران یې وړ قتل کړئ.

د دې موضوع په اړه راغلي ټول ایاتونه او احادیث به په همدې ایاتونو تفسیرېږي، د مقاتلې په اړه د دې ایاتونو حکم واضح، پرېکنده، قاطع او له هر ډول شک و شېبې وتلی دی. د مقاتلې په اړه ټول

بیغام اول/41

نصوص که پر دې تله وتلو نو د نن ورځې ډلې تېلې او د پرون ورځې ځان و واک غوښتونکي امیرانو، پاچاهانو او خلفاؤ یوازې د ځمکې نیولو، قدرت ساتلو، ثروت زیاتولو او پر خلکو د راج چلولو لپاره د مقاتلې تر نوم لاندې عام مسلمانان جنگول چې گټه یې یوازې دوی ته رسېده.

د دې ادعا ستر ثبوت د مسلمانانو په تاریخ کې خوندي دي. د همدې مجاهد خلیفه، امیر او پاچا یا هم د نن ورځې جهادي ډلو د شخصي-واک، ځواک او گټو په وړاندې که مسلمان خنډ پیدا کړی او که کافر دوی ورسره جنگېدلي او نن هم جنگېږي. مور وینو چې د امارت جنگیالي د داعش له کسانو سره په جنگ دي او د داعش دا له القاعده سره جنگېږي. په افغانستان کې د روس خلاف جنگېدلي د مقاومت ډلې لومړی یو له بل سره په جگړه سولې او وروسته یې له طالبانو سره جنگونه وکړل. په تېر تاریخ کې د فاطمیانو خلافت د عباسیانو خلافت مقاومت کاوه او عباسیانو بیا د امویانو تخته چپه کړه. پر عثمانیانو محمد بن عبد الوهاب د جهاد اعلان وکړ او د هغوی خلاف بیا شیعه ته منسوبې ډلې ودرېدې چې تر نن یو بل سره وژني. که د شریعت له لوري د نظام په برخه کې باوري او واحد فورمول موجود وی، نو ولې به د داعش نظام له امارتیانو له نظام سره توپیر درلود؟ ولې به د سني نظام د شیعه د نظام چپه کولو کوښښ کاوه؟ ولې امویان عباسیانو را نسکور کړل؟ ولې وهابیانو د حنفي عثمانیانو پر خلافت د جهاد اعلان وکړ او د هغوی د خلافت پر ځای یې خپل شاهي نظام رامنځته کړ؟ او...

پیغام اول/42

دا وژنې، غصبونې، لوټنې، پسي اخیستنې او تر ټنې ټولې د جهاد او مقاتلې تر عنوان لاندې کېدلې او نن هم کېږي. نه پخوا چا د دین له امله له نورو سره جگړې کولې او نه نن جنگونه د دین پر سر کېږي. د مسلمانانو تر هېوادونو په نامسلمانو هېوادونو کې مساجد، مسلمانان، مدرسې او د تبلیغانو جوفې زیاتي دي. ټول جهادي تحریکونه نن هم تر کافر مخکې مسلمان وژني او پروڼ یې هم وژل. د دریمه خلیفه عثمان غني رض له شهادته را په دې خوا چې مسلمانانو په خپلو تورو شهید کړ، بیا تر ننه د یوه مسلمان د حرب و ضرب اله د بل پر خلاف پورته کېږي او د مسلمان وینه د مسلمان په لاس تویږي. دې فتنو او فسادونو ته د جهاد نوم ورکول له دیني مفاهیمو سره ستره جفا ده. د مسلمانانو همدې کارونو د هغوی د سولې دین د جنگي دین په توګه معرفي کړ. مسلمان د سولې نمایندګه یې د ترهګر په څېره کې را ښکاره کړ او هغه جوفې-جوفې خلک چې د خدای دین ته په اخلاص او صداقت راتلل د دوی د وحشي او دین ضد کړنو له امله زړه بدې او بیرته شاته وټرهبېدل. دا له دین او شریعت، خدای او رسول، قران او سنت سره د مسلمانانو خپله لویه جفا وه چې د حق و عدالت دین یې د نورو په وړاندې له ارزښتمن مقامه را کوز کړ. د مسلمان هغه توره چې د خپل مسلمان ورور سر یې د جهاد په بانه پرېکړ، اسلام د نورو په سترگو کې بې اهمیته کړ. د خلافت هغه خیالي خوبونو چې نه یې قران امر کړی او نه رسول عملي کړی وو، نامسلمان د مسلمانانو په وړاندې درولو ته اړ کړل.

تېروتنه زموږ ده. قران دا دین ټول انسانیت ته رحمت بللی دی. عالمین یوازې مسلمانان نه دي بلکې نور ملتونه هم کې شامل دي. کوم

پیغام اول/43

دین چې یوځل د رحمت جامه واغوندي هغه بیا وحشت نه شي کېدای، خدای چې کوم دین ته د رحمت نوم ورکړی هغه بیا د نورو د ژوند واک نه ترې اخلي. دا مور یو چې رحمت مو په وحشت خلکو ته معرفي کړ، نه یوازې نامسلمان را څخه کپړي بلکې پر مسلمانانو مو بده ورځ راوستلې ده.

بدبختي دا ده چې د نن ورځې په نوم مجاهد تر اوسه په دې پوه نه شو چې د ده د جنگ گټه د مسلمان پر ځای نامسلمان ته رسي. جنگ د اقتصادي گټو لپاره پیل شوی دی او جهاديانو په دې اور کې د خاشاکو په توگه کارپري. زموږ بدمرغي دا ده چې هم مو دین بدنامپري او هم مو هېواد وړانپري. هم مو ملت ارامه ورځ نه ده لیدلې او هم مو د هېواد ټول عامه تاسیسات له منځه یووړل. بشري قوه مو یا په جنگ کې وژل کېږي، یا لورې را څخه واخیستل او یا بدې ورځې مهاجرت ته اړ کړل چې په دې لار کې څوک د سمندري ماهیانو خوراک شول، څوک د زندان په تورو شپو کې همداسې د تل لپاره غایب شول او څوک په وچ زور له افغانیته منکر شول او نن د بل هېواد نشنلېتي په ډېر افتخار په خپل جیب کې گرزوي. دا هر څه د هغه جنگ نتیجه ده چې د جهاد په نوم د اسلامي نظام د احیاء لپاره پر مور تپل شوی دی.

د امر بالمعروف او نهی عن المنکر مسله خورا مهمه ده. مگر له خپل اهمیت سره- سره د دې په مفهوم کې ډېری کسان تېروتلې هم دي. قران کریم د معروف او منکر نوره تشریح نه ده کړې چې معروف کوم شيان دي او منکر کوم؟

معروف یوازې د منکر په مقابل کې نه دی ذکر شوی، بلکې نور ځایونه هم قران کریم د ځینو مسلو په ضمن کې معروف یاد کړی. قران

پیغام اول/44

کریم کې تقریبا (۱۹) ځایه معروف ذکر شوی. قران همداراز (۱۰) واره د منکر یادونه کړېده. له دې (۱۹) ځایونو یې (۸) ځله معروف د منکر په مقابل کې راغلی. خو له دې پرته معروف د مینځې د مهر ادا کولو په مورد کې هم راغلی چې مهر دې په معروفه توگه ادا شي. (النساء: ۲۵) د همدې سورت په (۱۹) ایت کې راغلي چې له بنځو سره په معروفه طریقه ژوند کوئ. د نساء په (۶) ایت کې بیا راغلي چې که څوک فقیر وي نو د یتیم مال دې په معروفه توگه خوري. د بقري په (۲۴۱) ایت کې ویل شوي چې د طلاقو شوو مېرمنو متاع په معروف ډول ور کړئ. د بقري په (۲۳۴) ایت کې د کونډې په اړه وایي چې تر عدې وروسته د ځان په اړه د هر ډول فعل واک لري البته په معروفه توگه. په بقره کې (۲۳۳) ایت بیا دوه ځایه د معروف ذکر کړی دی. یوځل د هغې مور د روزي او جامې په اړه چې له مېړه جلا شي خو د هغه اولاد ته تی ور کوي، نو له معروف سره سم به مېړه جامه او رزق ور کوي او بل ځل د اولاد د دایې په اړه ویل شوي چې ورته ټاکل شوې مزدوري به په معروف ډول ور کوئ. د بقري په (۲۳۲) کې بیا هم د جلا شوي مېړه او ماینې د رضایت لپاره معروف توری کار شوی چې که د معروف له مخې مېړه او بنځه بیا د گډ ژوند لپاره سره راضي شول نو بدي پکې نه شته. د مور و پلار او قریبانو د وصیت په اړه هم د معروف الفاظ کارېدلي. (البقره: ۱۸۰) له قاتل څخه د قصاص پر ځای د دیت اخیستلو لپاره هم د معروف کلمه استعمال شوې ده. (البقره: ۱۷۸)

د دې په مقابل کې منکر لس ځایه راغلی چې د الحج په دوه اویایم ایت کې د هغه احساس لپاره کار شوی چې د یو شي په اړه یې انسان

پیغام اول/45

لري او د مخ په بد نیولو یې اظهار وکړي. قران کریم وایي چې د قراني ایاتونو په تلاوت کافران په خپلو مخونو کې د همدې منکر اظهار کوي. نور ځایونه منکر د معروف په مقابل کې راغلی.

د معروف کلمې د استعمال له مواردو را معلومه شوه چې معروف په قران کریم کې توضیح شوی نه دی. بلکې معروف د انسانانو ټولنو ته ایله کرل شوی. د بنځو د طلاق په مسله کې د ټولنو له رواج سره سم متاع ور کول کېږي او قران د معروف د لفظ په کارلو دا جواز ور کړی. دا رنگه دا نور ځایونه هم. حتا د عنکبوت په (۲۹) ایت کې لوط علیه السلام قوم ته وایي چې تاسې په خپلو مجالسو کې منکرات کوئ. له دې معلومېږي چې په هره ټولنه کې ځینې داسې کارونه شته چې د دین او شریعت له لارښوونو پرته یې انساني عقل هم منکر بولي. له دې امله نو لوط خپل قوم ته د هغه منکر یادونه کوي چې هغوی هم د منکر په توګه ورته قایل دي.

له دې تفصیل څخه معلومه شوه چې معروف او منکر هغه نیکی او بدی دي چې هره ټولنه د خپلې ټولنې په محدوده او ذهنیت کې ورته تعریف ټاکي. زیاتره منکرات او جرمونه داسې وي چې انساني عقل یې هم بد گڼي. د گنا په اړه یوه حدیث کې دي:

يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَمَا الْإِثْمُ؟ قَالَ: "إِذَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ شَيْءٌ فَدَعَهُ". (۱۳)
ژباړه: ای د الله رسوله! نو گنا څه ده؟ ده وویل: کله چې دې له ځان سره د یوه شي په اړه تشویش پیدا کړ نو ایله یې کړه.

دا عامه اجازه مور ته په گوته کوي چې د یوه شي په اړه تشویش پیدا کول هم د ټولنې تر اثر لاندې کېږي. زمور په ټولنه کې ترافیکې اشارې ته نه درېدل خلک یا جرم نه بولي یا که یې جرم گڼي خو پروا یې نه

بیغام اول/46

لري، اما دا په نورو ټولنو کې جرم دی او لازمن جريمه پر راځي. زموږ د پښتنو په ټولنه کې که څوک د چاله بنځې يا لور يا هم خور څخه مچه واخلي نو خلک وژنو ته سره پر رسېږي، اما همدا قضيه د رسول الله ص په زمانه کې دا رنگه حل شوېده:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ رَجُلًا أَصَابَ مِنْ امْرَأَةٍ قُبْلَةً، فَآتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، قَالَ فَزَنَيْتُ: {أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزَلْفًا مِنَ اللَّيْلِ، إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذَكَرَى لِلذَّاكِرِينَ} [هود: 114] قَالَ: فَقَالَ الرَّجُلُ: أَلَيْ هَذِهِ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: «لِمَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ أُمَّتِي». (١٤)

ژباړه: عبد الله بن مسعود رض روایت کړې چې يو کس له يوې بنځې مچه واخيسته، بيا رسول الله ص ته راغی او دا پېښه يې ورته بيان کړه، نو دا پاس ایت (د ورځې په دوو طرفونو او د شپې په يوه برخه کې لمونځ کوه، بېشکه نيکي سيئاتي ختموي. دا د پند اخيستونکو لپاره پند دی.) نازل شو. ده ويل هغه سړي وويل: ای د الله رسوله! دا حکم يوازې زما لپاره دی؟ رسول الله ص وويل: زما له امته د هغه چا لپاره دی چې عمل په وکړي.

جرايم، گناهونه او منکرات تر ټولنو پوري توپير کوي. له دې امله نو قران يوازې د منکر يادونه کړې. نيکي او معروف همداسې واخله. دا چې منکر او معروف ټولنو او زمانو ته په کتو تبديليږي، ځکه نو د واحد فورمول لاندې نه شي راتلای او شريعت يې هم مشخص چوکاټ نه دی ټاکلی. ځينې بدی او منکرات يې په نوم ياد کړي او گنشمېر نيکي يې هم يادې کړې دي. خو د ټولو نوملړ هم سخت دی او هم د زماني او ټولني په بدلېدا سره بدليږي له دې امله يې يوازې معروف او

پیغام اول/47

منکر یاد کړي او پر همدې یې سکوت کړی؛ اما داسې هم نه ده چې ټول منکرات یو مخیز بدلېږي یا هم ټول معروف، بلکې له دې جملې بعضي یې دایمي معروف و منکر دي. یو مهم ټکی دا هم دی چې د ثوابتو منکرانو او معروفو شیانو په مخنیوي او ترویج کې یوازې مسلمانان نه دي مسوول او نه دا نورې ټولنې د دې لپاره کار نه کوي، بلکې دواړه کار کوي، او د نامسلمانو ټولنو د کار ثبوت په شرعي متونو کې هم شته.

که فکر وکړو نو د انسانانو هره ټولنه کوشن کوي چې د منکراتو مخنیوی وکړي او ښه کارونه عام کړي. قتل بد کار دی او ټول انسانان یې د مخنیوي کوشن کوي. غلا ناسم عمل دی او هره ټولنه او حکومت یې د ورکولو لپاره لاس په کار دي. درواغ منکر دي، ځکه نو هره معاشره بد څنې وړي. له دې امله نو د امر بالمعروف او نهی عن المنکر کار یوازې د اسلامي نظام کار نه دی. د انسانانو هره ټولنه تر خپله وسه کوشن کوي چې دوی ته معروف ترویج کړي او څه چې دوی منکر بولي د هغه مخنیوی وکړي. دا نه یوازې د مسلمانانو د حکومتونو دنده ده بلکې د هر حکومت دنده ده چې د منکر مخه ډب کړي او معروف نور هم عام کړي.

۲۰۱۷/ نومبر ۹

سرچینې:

- (۱) (سنن ابی داؤد، کتاب الحدود، باب العفو عن الحدود ما لم تبلغ السلطان ح: ۴۳۷۶)
- (۲) (مصنف ابن ابی شیبه، کتاب الحدود، باب فی الرجل یسرق التمر والطعام ح: ۲۸۵۹۱)

بيغام اول/48

(٣) (اعلام الموقعين, تغيير الفتوى و اختلافها, فصل سقوط الحد عام المجاعة, مخ: ١٧, ج: ٣)

(٤) (البدائع الصنائع كتاب الحدود فصل في شرائط جواز اقامة الحدود: ٥٧/7)

(٥) (الاوسط في السنن والاجماع والاختلاف, كتاب صفة الصلاة, ذكر اهل القرية يا يحضرهم او غاب الامير... مخ: ١١٣/٤)

(٦) (مسند البزار, حديث ابي الدرداء عن النبي صلى الله عليه وسلم: ج: ١٠, مخ: ٤٠٨٧)

(٧) (مسلم, كتاب الجهاد والسير, باب كتب النبي ص الي ملوك الكفار يدعوهم الى الله عزوجل ح: ١٧٧٤)

(٨) (د امام زركشي-متوفى: ٧٩٤) البرهان في علوم القرآن, تنبيه في حمل المطلق على المقيد, ج: ٢, مخ: ١٥)

(٩) (فتح الباري, الجزء: ٨, باب وفد بني حنيفة وحديث ثمامه بن اثال, ج: ٨, مخ: ٨٨)

(١٠) (مسلم, كتاب اللباس والزينة, باب تحريم استعمال اناء الذهب والفضة... ح: ٢٠٦٨)

(١١) (الرحيق المختوم, الدور المدني, المرحلة الاولى, وقعة الحديدية في ذي القعدة سنة ٦, ابرام الصلح و بنوده: ج: مخ: ٣١٢)

(١٢) (مسلم, كتاب البر والصلة والادب, باب بر الوالدين وايهما احق به ح: ٢٥٤٩)

(١٣) (مسند احمد, حديث ابي امامه الباهلي ح: ٢٢١٦٦, د موسس الرسالة چاپ, ٢٠٠١م)

(١٤) (مسلم, كتاب التوبة, باب قوله تعالى: ان الحسن يذهبن السيئات ح: ٢٧٦٣)

پیغام اول/49

اسلامي هېواد

له ډېری هغو ډلو، گوندونو او اشخاصو چې د اسلامي نظام د احیاء لپاره مبارزه کوي اورم چې د اسلامي نظام په شتون کې به د اسلامي هېواد سرحدونه یوازې له کافرانو سره وي، د مسلمانانو ترمنځ سرحد د اسلام له مخې نه شته. دوی وايي، سرحد جلاوالی راوړي او مسلم امت پیل نه بلکې یو امت دی او د دوی په اند هر څه یا ډېر څه یې سره مشترک دي، نو بېلوالی ته اړتیا نه شته او د اسلامي لارښوونو خلاف هم دی.

دا څو ورځې مخکې مې پر طلوع ټلويزون د حزب اسلامي افغانستان د مشر گلبدین حکمتیار مرکه اورېده. جناب حکمتیار صاحب هم په خپله مرکه کې دا لوړه خبره تکرار کړه. د ده په ټکو «چې زه اصولن او اعتقاداً د ټولو اسلامي ممالکو ترمنځ مرزونو قایل نه یم.»

حکمتیار صاحب دوه ټکي یاد کړي: لومړی اصول او دویم اعتقاد. اصولو باندې نه پوهېږم چې د جناب حکمتیار صاحب به څه ترې هدف وي. د اسلام اساسات یې موخه وه؟ د خلافت یا اسلامي نظام لپاره جوړ شوي اصول یې هدف وو، که به جناب حکمتیار صاحب خپل اصول لري لکه د حدیثو په اړه چې یې نوي اصول او تگلاره ټاکلې ده!

خو د اعتقاد له ټکي موږ پوهېږو چې خبره دیني او شریعي لور ته بیایي. معنا هم اصول دا نه ایجابوي او هم یې شریعت اجازه نه راکوي چې د مسلمانو هېوادونو ترمنځ دي سرحدونه ومنم.

پیغام اول/50

دلته د اعتقاد او ایمان له مخې گورو چې ایا رښتیا هم شریعت یوازې داسې اسلامي هېواد غواړي چې سرحدونه یې صرف له نامسلمانو سره وي او نور ټول مسلمان اقوام پکې را ټول وي؟!

راځئ لږ را سره تم شئ او دا لیکنه تر پایه ولولئ چې ایا اعتقادن شریعت کې داسې څه شته؟ ایا دا رسول الله ص کړي؟ قران کریم یې امر کړی؟ او بالاخره په واقعي ژوند کې داسې ممکنه هم ده؟ دلته به له شریعته بیا تر تاریخه ځغلنده نظر وکړو چې د دې یادو خبرو په اړه ځانونه پوه کړو.

لومړی د اسلامي شریعت تر ټولو له باوري متن قران کریم څخه پیل کوو. قران کریم په دې اړه وايي:

وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (الأنفال: ٧٢)

ژباړه: او که له تاسې د دین په اړه مرسته وغوښتل شوه، نو مرسته یې وکړئ مگر هغه قوم چې ستاسې او د هغوی ترمنځ تړون وي او الله ستاسې د اعمالو لیدونکی دی.

د (کم) درې واړه ضمایر مسلمانانو ته راجع دي. له (الدین) څخه اسلامي دین مراد ځکه نو الله د هغه په خاطر مسلمانانو باندې د خپلو دیني وروڼو مرسته فرض کړې هم ده. په (استنصروکم) کې سین او تاء د طلب لپاره دي. مانا که له تاسې دیني وروڼو د مرستې غوښتنه د همدې دین په اړه وکړه، نو پر تاسې یې کومک لازمي دی اما یو هغه قوم استثنا دی چې تاسې تړون ور سره لرئ.

له یوه قوم سره د ځینو مسلمانانو تړون او د نورو دښمني په هغه صورت کې امکان لري چې د دې دوو یا زیاتو ډلو رهبري د مختلفو

پیغام اول/51

کسانو په لاس کې وي د واک ساحې یې هم سره بېلي وي. ځکه یوه رهبري داسې نه شي کولای چې هم دې تړون ور سره لري او هم دې په عیني دې حال کې جنگ ور سره مخته وړي. په یوه جغرافیه کې مختلفې رهبري اسلام غندلې دي. رسول الله ص ویلي دي چې که مسلمانان پر یوه امیر راغونډ وي او بل کس د امارت دعوه وکړي د مسلمانانو اجماع خپرل غواړي نو سر یې قلم کړئ. (۱)

له دې معلومېږي چې دوه مختلف سیاستونه د یوه قوم په اړه نه د یوې رهبري کېدای شي او نه له یوې جغرافیې دا کار امکان لري. له دې ثابت شوه چې مسلمانان له دې سره چې یو دین لري، یو امت دي او دیني وروڼه قران بللي دي، اما له دې سره کولای شي چې یوه ډله مسلمانان دې له یوه نامسلمان قوم سره تړون ولري او په عیني حال کې دې بله ډله مسلمانان له همدې نامسلمان قوم سره د دین له امله په جنگ اخته وي. یعنی مور له دې سره چې مختلفو ملتونو باندې وویشل شو، کولای شو یو امت شو؛ دا تر خپل منځ سره ټکر نه دي.

دلته له قران کریم څخه ثابت شوه چې د یوه دین در لودونکی امت هم د سیاست، جغرافیې، اړیکو، گټو، اقتصاد او... له مخې له یو بل څخه بېلېدای شي.

نبوي سنتو کې هم عین دا تگلاره واضحه شوې ده. د قران کریم همدې هدایت ته په کتو رسول الله ص کله هم څوک مجبور نه کړل چې د ده د واک په ساحه کې ژوند وکړي یا د خپل واک ساحه د ده د واک له سیمې جلانه کړي. یو مثال یې د هغه وخت د حبشې نجاشي (اصمحه) دی. پر مسلمانانو چې په مکه کې د ژوند کړی تنگه شوه نو د رسول الله ص په اجازه یې له مکې د وتلو پرېکړه وکړه. د

بیغام اول/52

مسلمانانو دا لومړني مهاجرينو د اصمحه تر واک لاندې حبشي ته ولاړل.

اصمحه همالته په حبشه کې مسلمان شو او د رسول الله ص د يوې مېرمنې ولور يې هم ادا کړی دی. له ده سره مسلمان مهاجرين تر هغو پاته شول چې په مدينه کې رسول الله ص د خيبر غزا ته راوتلی و. د خيبر د غزا مهال له حبشي مهاجرين راغلو چې د رسول الله ص تره جعفر رض هم پکې و. رسول الله ص ويل، زه نه پوهېږم د خيبر په فتحه خوشاله يم که د جعفر رض په راتلو؟ (۲)

زموږ په تېر تاريخ کې له يو څو کلو پرته چې مسلمانان ډېر کم وو، د مسلمانانو د واک ساحه زياتره پر عربي ټاپووزمه وه، مور داسې هېواد در لود چې پولې يې يوازې له نامسلمانو سره معلومې وې. خو د څلورم خليفه له وخته چې مسلمانان سره وويشل شول بيا تر ننه همداسې وېشلي پاته دي او ورځ تر بلې يې تر خپل منځ د سرحدونو ډېروالی مخ پر زياتېدو دی. د دې يو لامل دا هم دی چې پخوا انسانانو ديني هويت خوښاوه. مختلف قومونه، د جلا فرهنگونو لرونکي اقوام، په بېلو بېلو سيمو کې پر تې قبيلې په د همدې يوه دين له امله سره متفق ول، مسلمان، يهودي، عيسوي، هندو، مجوسي او... به يې هويت او دا په په ټوله شاوخوا سيمه کې عمومي کلتور و چې تر ملي او قومي هويتونو خلکو ته همدا ديني هويت ښه برينېده. له همدې امله هغه مهال دا د يوه هېواد، يوه نظام او يوه امير خبره سمه معلومېده. نو شرعي متن هغوی له خپلو حالاتو سره سم تعبيری کړی و، نن بيا اړتيا ده چې انساني اړتياوو ته په پام بايد نننی فرهنگ په نظر کې ونيول شي.

پیغام اول/53

خلورم خلیفه په حجاز کې خلافت در لود او امیر معاویه په شام کې ، تر علي رض وروسته حسن همدا واک په لاس کې واخیست او وورسته یې له امیر معاویه سره سوله وکړه. بیا د معاویه رض تر مرگ وروسته بیا خلافت دوه ځایه شو ، یو لور ته یزید او بل ته حسین بن علي رض .

د یزید تر مرگ وروسته یې زوی معاویه له امارته انکار وکړ او بیا عبد الله بن زبیر په حجاز کې خلافت اعلان کړ او مختار په عراق کې د خلافت لپاره هڅې شروع کړې. خو ور سره جوخت مروان هم شام ته ولاړ او د هغوی مخالفت ته یې ملا وتړله. اخیر د شام امارت د ابن زبیر رض او مختار پر خلافتونو غالب شو او د څو کلونو لپاره بیا مسلمانان تر یوه امارت لاندې ژوند کاوه ، ډېر ژر بیا د بېلوالی نښې را ښکاره شوې. سلیمان بن عبد الملک د خپل ورور ولید د وخت زیاتره مشران مړه کړل او ډېر نور یې بندیان یا له واکه گوښه کړل په دې توگه یوځل بیا د اموي امارت خلاف د مخالفت څپه تېزه شوه او د خراسان سیمې یې ترې لاندې کړې چې د مروان الحمار په وخت کې یې د اموي خلافت وروستی نښه هم له منځه یووړه او عباسیان واک ته ورسېدل .

د عباسیانو په دوره کې عبد الرحمان نومی اموي ځوان له شامه اندلس ته ولاړ او هلته یې د یوه داسې خلافت بنسټ کېښود چې تر ده وروسته زیاتو کسانو هلته واک وچلاوه. د عباسیانو په دوره کې وورسته بیا فاطیمان هم را پیدا شول او د بېل خلافت بنیاد یې کېښود. دا مهال چې د مسلمانانو د واک ساحه زیاته پراخه وه نو د لرو سیمو امیرانو زیاتره چارې په خپله خوښه مخته وړې او خلیفه یا امیر هسي- سمبولیک حیثیت در لود. یوه ښه بېلگه یې د غزني پر سیمه د محمود غزنوي خپل سری حکومت وو چې د خلافت امر ته یې غاړه نه ښوده.

پیغام اول/54

حتا کله چې به یې اړیکې ورسره خرابې شوې نو د پیلانو په وسیله د خلافت نړولو گواښونه یې هم کول.

کله چې پر مسلمانانو د صلیبانو او بیا چنگیزیانو له لوري لوی یرغلونه کېدل نو خلافت یوازې په نوم پاته و او هر ځای د واک محدودې جغرافیې معلومې وې. د هسپانیې پر گدی څو نااهل ناست وو او په ډېرو کمو وسایلو او کسانو یې پر نوره نړۍ د خلافت خوبونه لیدل. په بغداد کې ناست بې وسه خلیفه چې خپله مسلمانانو یې خلافت نه مانه، ده هم پر ټوله نړۍ د اسلام خپرولو او اسلامي نظام نافذولو تشې خبرې کولې او د چنگیز لور ته خپلسری پاچا خوارزم هم په خپله شنه بې عقلي نه یوازې ځان د اسلامي دنیا د خلافت مستحق باله، بلکه د نامسلمانو د ځمکو د لاندې کولو شوق یې هم کاوه.

کله چې هسپانیه صلیبانو تر ستوني تېروله نو زموږ اسلامي خلیفه همداسې ردېدل ورته کتل. خلافت او د ټول مسلمان شموله هېواد تشو له حقیقه لرې ادعاو د هغوی هیڅ دوا نه کړل او د هغه وخت خونې ښامار همداسې ژوندي تر ستوني تېر کړل. تر هسپانیې وروسته دې اژدها شام او فلسطین ته سرا را ښکاره کړ. دلته یې ځایي امیران په وړاندي جنګېدل او د اسلام خادم په بغداد کې خپلې عیاشۍ کولې. هېره دې نه وي چې هر خلیفه ته قریشیت لازمي وي او (الائمة من القریش حدیث به په هر مجلس کې ویل کېده، ځکه دوی په همدې شریعت، چارې او واک غصب کړی و) همدې دینکارو مور تر اوسه غولولې یو چې یو امت او یو لوی هېواد مسلمانانو ستونزې حلولاى شي. نه ځمکنی حقایق په نظر کې نیسي او نه تېر تاریخ ته گوري. ډېره

پیغام اول/55

بده لادا چې د خپلو شخصي گټو په خاطر دین او شریعت، خدای او رسول، قران او سنت لاهم بدناموي.

له خوارزم سره د چنگیز اخته کېدا او بیا د هغه د پاچاهي تر نیولو وورسته بغداد ته د هلاکو خان راتگ، د بغداد وړانونې او د مسلمانانو قتل عام بیا هم مسلمانان را وینې نه کړل او همداسې یې تشې خیالي ادعای کولې. هر مسلمان چې په په غم کې راگیر شو نو بل ته به یې د هغه د مرستې توصیه کوله چې له ده سره کومک وکړي مسلمانان ټول سره یو جسد دي او ټوله ځمکه د هر مسلمان ده. مگر دا خبره به د یوه چارواکي او امیر د خپلو عیاشیو په وخت کې په یاد نه وه. مصر- د مسلمانانو په واک کې و، خو همدا مهال د بغداد مسلمانانو د هلاکو خان له لاسه په وینو کې رغړېدل.

هلاکو نه یوازې بغداد ختم کړ، بلکې د مصر لور ته هم ور وړاندي شو چې د سلطان قطز له لوري یې سخته ماته وخوړه او وروسته سلطان بېرس نور هم خپل سرحدونه مضبوط کړل او صلیبیان او چنگیزیان یې دواړه وزغلول.

عین لور ټول کارونه عثمانیانو د خپل عروج پر مهال وکړل او د زوال مهال ټولو مسلمانو هېوادونو هم هغه څه ور سره وکړل چې له تېرو خلافتونو او عیاشو امیرانو سره یې کړي ول. همداسې یې یوازې د نړۍ مقابله ته ایله کړ. خلافت په ډیموکراټه ترکیه بدل شو او دادی ترننه یې مور وینو چې خلک یې ارام ژوند لري او په اسلامي هېوادونو کې یو قوي هېواد بلل کېږي. نن چې په ترکیه کې بیا د خلافت خیالونه زیات شوي دي، مور یې وینو چې له گاونډیو مسلمانو هېوادونو او قومونو سره په لاندې اخته دي او یوه امنه ترکیه په بې امنه خلافت اړول غواړي. دا

پیغام اول/56

یوازې ځغلنده کتنه وه. کله د زیاتو حقایقو لپاره د ابن خلدون تاریخ ته سر وړ ښکاره کړئ چې د مسلمانانو په تاریخ کې د لکونو مسلمانانو وینې څنگه خپله مسلمانانو توی کړې دي؟ د بغاوتونو په لاملونو کې یو ستر لامل همدا و چې د هر ځای خلکو پر خپله سیمه خپل واک غوښتی، د اسلامي نظام او خلافت په نوم یې د نورو واک په داسې حال کې نه شوای زغملای چې واک به ټول د شرعي متونو په مرسته یوې خاصې کړۍ انحصار کړی و.

نن باید مسلمانان ځمکنی حقایق له پامه ونه غورزوي. تېر تاریخ ته به یوازې د یوه لارښود په سترگه گورو. څوک چې حقیقتونه نه درک کوي، د خلکو د اړتیاو په پام کې نیولو پر ځای خیالي خلافتونه جوړوي، نو د مسلمانانو تېر تاریخ به ور سره تکرارېږي. د هر قوم او یوه خاصه جغرافیه کې د اوسېدونکو له نورو بېل لومړیتوبونه او ضرورتونه وي. هره زمانه خپلې غوښتنې لري. د عروج او زوال هم خپلې تقاضاوي وي. امکانات، وسایل او هدف ته رسېدا هم انسان باید حتمن په پام کې وساتي.

ننني شرایط د خلافتوالو له غوښتنو سره جوړ نه دي. دوی خو مخکې لا د خلافت لپاره ځینې شرایط تراشلي دي. نن د امیر یا خلیفه لپاره قریشیت لازمي نه دی. عربوالی هم اړین نه دی. د عربو پر ځمکه هم ضرور نه دی. نن د مسلمانانو څه د پاسه څو پنځوس هېوادونه دي. د هر یوه رهبري، سیاست، لومړیتونه، غوښتنې او ... سره جلا دي. حتا ځینې اسلامي هېوادونو له خپلو مسلمانو هېوادونو سره لاس و گریوان دي. په داسې شرایطو کې څنگه ممکنه ده چې د مسلمانانو ترمنځ دا شته سرحدونه دې ټول له منځه یووړل شي او ټول امت دې تر یوه

پیغام اول/57

رهبري لاندې را غونډه کړل شي؟ په مسلمانانو کې دومره تفرقي او ډلې پيدا شوې دي چې تر يوه چتر لاندې يې را ټولول هيڅ امکان نه لري. يوه ډله بله کافره بولي. پر ضد يې جهاد واجب گڼي. دا يوازې د سنيانو ترمنځ نه دي، نه يوازې د شعيه ترمنځ دي، بلکې يوازې د سلفيانو ترمنځ دومره اختلاف دی چې حتا د يوه وژل او مرگ ورته روا ښکاري.

په دغسي يوه صورت کې چې نه گټې، نه سياست، نه د زماني غوښتنې، نه جغرافيې موقعيتونه، نه اقتصاد، نه بې اندوله نظامي ځواک او نه هغه اسلامي تعبير چې خلافتوال يې له امله د ټولې اسلامي نړۍ يووالی غواړي؛ دا تقاضا کوي چې دا نن شته پولې دې ختمې شي او ټوله اسلامي دنيا دې يو لوی اسلامي هېواد وگرزي. له اسلامه نن نه لس تعبيره دي او نه سل، هره يوه مسلمانانه ډله د بلې له لوري کافره ده. نو په يوه رهبري او يوه خاصه جغرافيه کې يې را يوځای کول امکان نه لري. خلافتيان دي هسي زمور د هېواد پولې د نورو د گټو لپاره نه وړانوي او نه دې د بل پولې په مور خرابوي. مور خپل لوی افغانستان غواړو، نور مو نه د بل له ملک سره کار شته او نه دې بل د اسلام او دين په نوم پر مور تېری کوي.

نه د پنجاب د گټو لپاره د خپلې خاورې د استعمال اجازه چاته ور کوو او نه د عربو د خيالي خلافتونو لپاره زمور ځمکه او وکړي دومره ارزانه دي چې لا به هم وژل کېږو. عرب دې خپل عربي خلافت په خپله خاوره کې حاکم کړي او پنجاب دې نور د پاکستان د ژغورنې لپاره مور د اسلامي نظام، اسلامي امير او شرعي تعبير په نوم نه خطاباسي. که يې همدا هدف وي لومړی دې په خپل هېواد کې دا هر

پیغام اول/58

څه تر سره کړي، هیرامنډۍ رنډۍ خانې دې بندې کړي او له هغو څخه په اخیستونکي ټیکس دې د مسجد جوړول، د قراني زدکړو لپاره مدرسې وادنول او په افغانستان و کشمیر کې جگړه مارو ته پرېمانه د پیسو بندلونه ور کول؛ بس کړي.

زموږ په خپل هېواد کې د اسلامي نظام ټولو غوښتونکو نور خپل امتحان ور کړی. ملا، طالب، جهادي، توپکي، دیني روشنفکره، سني، شیعه، سلفي، پنجپيري او بل هر خلافتوال و امارتوال. نور دا تشې خیالي ادعاوې باید بس کړي. که څوک د خپل هېواد د جوړولو اراده لري نو تر نورو نومونو لاندې هم دا کار کولای شي. نه دې دین کاروي او نه دې سیاست دین ته ور گډوي. افغان ملت په خپل تاریخ کې دومره بدې خاطرې له هیچا نه لري لکه دې خلافتوالو چې یې لري. دلته نه یوازې دا چې وطن وارن شو، ملت سختې ستونزې ولیدې، افغانان ټولې نړۍ ته بدنام شول، د سیمې او نړۍ استخباراتي لاسونه مو خپل هېواد ته را اوږده کړل، له دې ټولو بدیو سره مو دین او شریعت هم بدنام کړل. دا هر څه مو د دین د خدمت په خاطر شروع کړي وو خو اخیر دین ته تر ټولو ډېر زیان هم دې خلافتوالو ورساوه. د نورو هېوادو خلافتوال دومره احمق هم نه دي چې د خپل هېواد سرحدونه د بل د گټو لپاره وران کړي. نه پوهېږم زموږ په خلافتوالو څه ټکه را لوېدلې چې هر وخت یې ملي گټې د بل تر گټې قربان کړې او بیا یې دې هر څه ته د شریعت د غوښتنې نوم ور کړی؟!

۵/۲/۲۰۱۸

سرچینې:

(۱) (مسلم، کتاب الاماره، باب اذا بویع لخلیفتن: ۱۸۵۳)

(۲) (بخاري، کتاب المغازي، باب غزوه خیبر: ۴۲۳۰)

جگړه یو لنډمهالی انتخاب

خو ورځې مخکې مې له بي بي سي راپيو سره د افراطيت په اړه بحث در لود. ځينو اوربډونکو په دې اړه موافق نظر در لود او نورو بيا مخالف.

مخالفيوالو کې ځينو ويل چې اسلام تر توره لاندې راغلی دی. يوه اوربډونکي دا روايت (ان الجنة تحت ظلال السيوف) هم ووايه. يوه بل ويل چې دومره خلک په زور دې کار ته نه تيارېږي، دا نن چې طالب يا داعش کوم څه کوي، همدا د اسلام غوښتنه. دلته جهاد دی او دا به روان وي.

دا چې د بحث مهال وخت ډېر کم وي، نو د ټولو خبرو کولو وخت چا ته نه ور کول کېږي. همدلته غواړم چې دا ځينې خبرې په پوره تفصيل روښانه کړم. تر مخامخ خبرو دلته سپيناوی ځکه ښه دی چې د هر څومره تفصيل وخت لرو، دلایل په ښه ډول راوړلای شو، د وخت د تنگي خاطر له چا سره نه وي، مخامخ ممکنه ده چې ځينو ته خبرې خوندي و نه کړي او له دې امله نازيبا خبرې وکړي. له دې ويرې هم په بحث کې هر اړخ له ډېر تفصيل څخه ډډه کوي.

دا چې روان حالت د اسلام غوښتنه ده که نه؟ زما په کتاب (جهاد او خلافت) کې دا موضوع روښانه شوې ده. دلته يوازې د اسلام له مخې دا روښانه کول غواړم چې مقاتله يا توره و توپک د دعوت د ساتنې وسيلې دي، د اسلام عمومي روح له دعوت او نرمي سره جوړ دی. خو که څوک پر دعوت او بلنه د يو چا حق لاندې کوي، نو اجازه لري چې

پیغام اول/60

له خپله حقه دفاع وکړي؛ خو شریعت دا دفاع په گڼو شرایطو مشروطه کړې ده چې له هغو پرته دغه دفاعي جنگ هم خپله شرعي جنبه له لاسه ورکوي. د قراني ایاتونو په مټ به دلته دا سپیناوی وړاندي کړو او پر لوړ ذکر شوي روایت به هم رڼا واچوو. قران کریم کې د دعوت په اړه راغلي:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (۱)

ژباړه: ارو مرو دې له تاسې یوه ټولې وي چې خیر ته بلنه کوي، پر ښو امر کوي او له بدو منعه او همدوی بریالي دي.

د قران په دې لوړ ایت کې دا لوړ بیان شوی اصل؛ د هر حالت لپاره یو عمومي اصل دی. یو بل ځای هم وایي:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ. (۲)

ژباړه: تاسې غوره امت یئ، خلکو ته پر ښو د امر او له بدو د منعې لپاره راغلي یئ او تاسې به پر الله ایمان راوړئ.

د تېرو امتونو په اړه یوځای وایي:

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ (۱) يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ. (۳)

ژباړه: اهل کتاب ټول سره برابر نه دي، د دوی یوه ډله پر حق ولاړه د شپې په یوه برخه کې د الله ایاتونه وایي او سجده کوي. پر الله او د اخرت پر ورځ باور کوي، په نیکو امر او له بدو منعه کوي، نیکو ته تلوار کوي او همدوی د نیکانو له ډلې دي.

پیغام اول/61

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ. (۴)

ژباړه: او که یوه مشرک له تا امن وغوښت، نو امن ور کړه چې د الله کلام واورې بیا یې امن ځای ته ورسوه له دې امله چې دوی ناپوه وگړي دي.

دلته د اهل کتابو هغه ډله صالحه بلل شوې چې دعوت یې خپل مسوولیت بللی او په خپله هم د الله له کتاب سره عباداتو ته پوره پاملرنه کوي. د اهل کتابو په قران کریم کې زیات بدوالی هم له دې امله راغلی چې دا یاد کارونه یې ایله کول. نه له دې امله چې د فرعون تر ډوبېدا وروسته هغوی مصر ته د جهاد لپاره نه دي تللي او یا یې هلته اسلامي نظام نه دی جوړ کړی. یوه مشرک ته هم له دې امله امن ور کول کېږي چې دعوت ورته وشي او بیا امن ځای ته ددې لپاره رسول کېږي چې پر دې خبرو فکر وکړي. که توره یا وژل اصل وای، نو یوه نامسلمان ته به یې د دعوت په خاطر دومره وخت نه ور کولای. قران تر قتال او اسلامي نظام د فرد پر جوړولو زیاتر ټینګار کوي. قران کریم دعوت د یوه عمومي او مهم اصل په توګه منلی او قتال یې یوازې دفاعي وسیله بللې ده. لکه چې وايي:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (۵)

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجنگېږئ چې در سره جنگ کوي، تېری مه کوئ بېشکه الله تېریګر نه خوشوي.

د قاتل په اړه دا د قران اصل دی. دلته هغه څوک تېریګر بلل شوی چې له دعوت په مخ اړولو قتال ته مخه کړي او الله دا خبر هم ور کړی

بیغام اول/62

چې له دې کسانو سره مینه نه لري. قران قتال ته د یوې وسیلې په توګه ګوري. که څوک د الهي دين د دعوت مخه نیسي، په ځمکه کې فساد ته لمن وهي، د خدای مخلوق غلامان کوي، د الهي معابدو امن خرابوي، لاري او بازارونه ناامنه کوي، نو قران دا مهال امر کوي چې له یو لړ شرطونو سره د دې مفسدو پر خلاف قتال وکړئ او خپل حقوق ځنې تر لاسه کړئ. قران کریم وايي:

أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ (۱) الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (۲) الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ (۶)

ژباړه: هغوی ته چې جګړه ور سره کېږي، اجازه ور کول شوې، له دې امله چې ظلم پر شوی او بېشکه الله د دوی پر مرسته برلاسی دی. هغه چې له خپلو سیمو په ناحقه شړل سوي مګر دا چې وايي الله مو پالونکی دی؛ که الله د ځینو انسانانو دفاع په نورو نه کولای، نو د راهبانو، نصارو، یهودو او مسلمانانو عبادتخاني به وړاني شوې وې چې د الله نوم پکې زیات یادېږي او الله د هغه چارو ورو مرسته کوي چې هغه د ده مرسته وکړي؛ بېشکه الله قوي غالب دی. هغه که مور په ځمکه کې ځای ور کړو، لمونځ به کوي، زکات ور کوي، په بنو امر او له بدو منعه کوي او د ټولو چارو پایلې الله ته ور ګرځي.

دلته ویل شوي چې له چا سره ظلم شوی، له خپلو سیمو د ایمان له امله شړل سوي، نور یې جنګ ته اړ کوي هغو ته له دې امله اجازه ور

پیغام اول/63

کول شوې چې که دا الهي سنت نه وای، نو په ځمکه کې له هر ډول فساد سره به د امن او مینې ځایونه (معابد) هم تباه شوي وای. د ټولو معابدو د ساتنې له جملې مالومېږي چې د خدای په شریعت کې ټولو شرایعو ته اجازه ورکول شوې او د خدای د عبادت ترڅنګ؛ خدای هغو ته هم په دې دنیا کې اجازه ورکړې چې له الله سره یوځای، د بل چا عبادت کوي. د دوی په وړاندې مور یوازې د دعوت تگلاره خپلولای شو او د تېري اجازه هیڅکله هم الله چا ته نه ده ورکړې او نه یې په هیڅ اسماني شریعت کې څوک ثبوت وړاندې کولای شي. ځکه دین د مینې وسیله ده، له خپل خالق سره د اړیکې واسطه، پر مخلوق یې د مهربانۍ پیغام دی، په دنیا کې د ښه ژوند تېرولو اسماني نسخه او په اخرت کې د بریا ضمانت دی.

د قران په لوړو ایاتونو کې دي چې که د خدای دا بندګان پر ځمکه ځای پیدا کړي نو خپله لمونځ کوي او زکات ورکوي. له دې ښکاري چې بل ته تر امر کولو مخکې باید خپله لومړی ځان پر هغه هداياتو برابر کړي چې د الهي شریعت په نسخه کې ځای ورکول شوی. بیا وایي چې د ځان تر اصلاح وروسته د ښو ښودنه او د بدو په ګوتکونه ستاسې شرعي او وجداني مسوولیت دی چې تر سره کوئ به یې او د هر شي په اړه اخیرنی پرېکړه د الله په لاس کې ده چې هیڅوک یې هم واک نه لري. له دې معلومېږي چې د مسلمان کار دعوت دی، چا ته د جهنم او جنت فیصلې کول د هغه واک نه دی. د چا کافر ثابتول او سپینه کوتره ترې جوړول د مسلمان له دندې سره ټکر عمل دی چې د دې کار واک الله له ځان سره ساتلی دی. هر څوک که په دنیا کې له رسول او نبی پرته دا چاره تر سره کوي، نو د خدای واک په لاس کې

بیغام اول/64

نیسي چې د الله له لوري لومړی د هغوی خلاف د جنگ اعلان دی .
الله په خپل کتاب کې له هغه چا سره د مرستې ژمنه کړې چې هغه د
خدای په هدایاتو عمل کوي؛ نه هغه څوک چې خپل ژوند یې له سره
تر پایه د الهي هدایاتو له مخالفته ډک وي او بل ته امر کوي چې د
خدای راغلي شریعت ولې نه عملي کوي؟

راحم دې ته چې د مقالې په سر کې راغلی روایت څومره ارزښت
لري؟

إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: " لَا تَمْنُوا لِقَاءَ الْعَدُوِّ،
وَسَلُّوا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ الْعَافِيَةَ، فَإِذَا لَقَيْتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا، وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ
تَحْتَ ظِلِّالِ السُّيُوفِ " (٧)

ژباړه: بېشکه رسو الله ص ويل: له دښمن سره د ملاقات تمه مه کوئ،
له الله څخه (په چارو کې) موفقیت غواړئ، کله چې له دښمن سره مخ
شئ نو صبر کوئ او په دې پوه شئ چې جنت د تورو تر سيوري لاندې دی .
دا روایت خپله د هغو کسانو ځواب کوي چې په شریعت کې تر
دعوت قتال اساسي بولي . د وړې دورې مهال چې مې مشکلات وایه، له
خپله استاده مې پوښتنه وکړه چې د اسلام په پنځو بناؤ کې جهاد ولې نه
دی راغلی؟ د هغه ځواب گنگوره و . زه اوس په دې خبره ښه پوهېږم
چې هغه پنځه شيان په شریعت کې بذاته عبادات دي او مقاتله له
همدې عباداتو او خپلو حقونو د دفاع په خاطر د عبادت مقام ته لوړه
شوي؛ که نه د خپل ذات له مخې وژني او تخریب ده چې هيڅ ژوندی
ژوی یې نه خوښوي . یو بل روایت کې هم دي:

" لَا تَمْنُوا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، فَإِنَّكُمْ لَا تَدْرُونَ مَا يَكُونُ فِي ذَلِكَ " (٨)

پیغام اول/65

ژباړه: له دښمن سره د مخامخېدا تمه مه کوئ، ځکه تاسې نه پوهېږئ چې په دې کې به څه کېږي؟

دا روایت مور ته د هغه بل روایت په اړه هم مهم ټکي رانښيي. نه جنگ اصل دی او نه په جنگي حالاتو کې له دښمن سره د ملاقات غوښتنه د الهي شریعت غوښتنه ده. بلکې شریعت خپل پیروان له دې منع کړي چې د دښمن مخامختیا وغواړي. کوم شریعت چې جنگي حالاتو کې هم د دښمن مخامختیا نه غواړي، هغه به څنگه د یوه اصل په توګه د دې امر وړ کړي چې جنت د تورو تر سیوري لاندې دی او خپل پیروان د امن پر ځای له نورو انسانانو سره شخړو ته وهڅوي؟! د قران عمومي روح، د نښانو تګلارو او د لوړ روایت متن ته په کتو ویلای شو چې دا خبره یوازې په جنگي حالاتو کې د مجاهدینو د زړورتیا په خاطر شوې؛ نه د شریعت عمومي غوښتنه ده، نه پر هر وخت او هر ډول حالاتو کې د تطبیق وړ ده او نه رسول الله ص د قران کریم د عمومي اصولو او اسلوبو خلاف خبره کوي.

۱۹ / ۲ / ۲۰۱۸

سرچینې:

(۱) (ال عمران: ۱۰۴)

(۲) (ال عمران: ۱۱۰)

(۳) (ال عمران: ۱۱۳، ۱۱۴)

(۴) (التوبه: ۶)

(۵) (البقره: ۱۹۰)

(۶) (الحج: ۳۹، ۴۰، ۴۱)

(۷) (مسند احمد: ۱۹۱۱۴)

(۸) (مسند احمد: ۹۱۹۶)

جنگي فرهنگ (جهادي فرهنگ)

نوټ: دلته له جهاد څخه مو هدف اوسني جنگونه دي چې د جهاد تر نوم لاندې د مشروعیت صبغه ور کول کېږي، نه د انبياء عليهم السلام هغه وظيفه چې د خدای لخوا پرې گومارل شوي وو.

جنگ هيڅ شريعت، ايډيالوژۍ او قانون د خپل ذات له مخې بڼه نه دی گڼلی. جنگ که مقدس وي يا نامقدس، له ځان سره تخریب او انساني مرگ ژوبله لري. دا چې په دنيا کې هر ارزښت د انسان لپاره دی او هيڅ ارزښت هم بې انسانه نه مفهوم لري او نه يې بل مخلوق د ارزښت مرتبې ته رسوي. له دې امله، نو وایم چې تر انسان مقدس او ارزښتمن شی نه شته. جنگ چې لومړی وار يې د انسان پر روغتيا او ژوند وي، ځکه نو د خپل ذات له مخې هر جنگ کرغېړن دی؛ خو د انساني قانون په شمول شرعي قانون هم ځينې وخت جنگ ته جواز ور کړی دی. دلته يو بل لامل شته چې د ذات له مخې نامشروع شي (جنگ) ته جواز ور کوي.

د اسلامي شريعت له مخې دوه شيان داسې دي چې له امله يې شريعت جنگ روا گڼلی دی. يو تر اتمام حجت وروسته د يوه رسول په مقابل کې د خپلو مخاطبينو ناحقه درېدا او دويم له خپله حقه د دفاع په خاطر که انسان جنگ ته اړ شو، دا جنگ يې روا دی او شريعت يې د مقدستوب انگېزه هم ور کړې ده.

اسلامي شريعت چې د ډېر واره کار گټې او زيان ته په پام يا هغه روا کړی او يا يې ناروا، نو جهاد چې له نورو ټولو زيانونو او تخریبونو سره

پیغام اول/67

د انسان مرگ او ژوبله هم پکې رامنځته کېږي، په دې اړه یې پر پکړه ډېره له احتیاطه ډکه او یو لړ شرایط یې هم ورته وضع کړي دي. قران کریم او نبوي سنتو دا شرایط په واضحو الفاظو بیان کړي چې د هغو شرایطو په نه شتون کې د جنگ رواوالی هم ختمېږي. دلته په دې اړه خبره نه کوم، البته هغه ایاتونه را اخلم چې د مقاتل په مقابل کې د جنگ اجازه ورکوي:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. (۱)

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجنگېږئ چې له تاسې سره جنگېږي او تېری مه کوئ، بېشکه الله تېریګر نه خوښوي.

یو بل ځای هم وايي:

وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (۲)

ژباړه: او مشرکان ټول داسې وژنئ لکه دوی چې تاسې له یوې مخې وژني او په دې پوه شئ چې بېشکه الله د متقیانو مل دی.

قران د ضرورت له مخې جنگ ته جواز ورکړی. کافر وي که مسلمان چې د یو چا وژلو ته یې مټې بلېوهلې وي، د خدای قانون هم انسان ته د خپلې دفاع جواز ورکړی. د قران او سنت له مخې دلته پر نورو شرایطو نه رغېږو، یوازې په دې یادو ایاتونو کې شته مفاهیم را سپړو.

د اسلام له مخې جنگ او قتال هغه اېشن دی چې د اړتیا له مخې جواز ورکړل شوی. د لوړو ایاتونو مطلب دا دی چې جنگ باید مسلمانان د خپل دین، شریعت او کلتور برخه ونه گڼي. دا یوازې د ظلم

پیغام اول/68

خلاف یو ډال دی، د حق تلفي مخنیوی دی، له خپله ځانه، ماله او ارزښتونو دفاع ده. د قران او پیغمبر په ستو کې هیڅ ځای هم د نورو انسانانو د عقیدې، کلتور، قانون او ارزښتونو خلاف د جنگ اعلان نه شته. نه کفر او ارتداد د جنگ اسباب دي، نه شرک او منافقت هغه لاملونه دي چې له امله یې شریعت د جنگ جواز ورکړی. د قران له مخې نننۍ جنگ د شرایطو په پوره کېدا کې یوازې یو مجوز لري چې هغه صرف دفاعي قتال دی.

مور دلته د مقدسو جنگونو په اړه خبره کوو. که نه د مسلمانانو په تاریخ کې د اصحابو له زمانې بیا تر ننه بیخي ډېر جنگونه شوي دي چې اسباب یې کله اقتصادي گټې وې، کله د واک غوښتونکو د خپل واک دایره پراخول وو، کله دفاع وه او کله هم نور لاملونه. لاکن زموږ د تاریخ یوه نیمگړتیا دا ده چې له مسلمانانو سره شویو زیاتره جنگونو ته یې د تقدس جامه ور اغوستې. مسلمانانو نه یوازې دا چې له نامسلمانو سره د شریعت پر سر جنگونه نه دي کړي او گڼ دنیوي لاملونه یې درلودل، بلکې په خپله د مسلمانانو ترمنځ هم شوي دي چې هیڅکله یوازې شریعي اختلاف د جنگي عامل رول نه دی ادا کړی.

د تاریخ همدې اختلاط په مسلمانانو کې د جنگي کلتور پدېده رامنځته کړه. د مسلمانانو حکومتونو له پیله د نورو هېوادونو د لاندې کولو تگلاره خپله کړه چې په لنډ وخت کې یې شرعي جنبه هم خپله کړه او د مسلمانانو د کلتور جز هم شو. د امویانو او عباسیانو په وخت کې د دې لپاره نور هم کار وشو او د روایاتو په سلسله کې داسې روایاتو ځای وموند چې د جنگ له لارې راغلی مال یې تر ټولو مالونو زیات حلال وگاڼه، مینځې او غلامان یې د بشري گټې په توگه ورته روا

پیغام اول/69

کړل، پر مسلمانانو یې د تل لپاره جنگ د کفایه او فرض عین په توګه لازمي کړ او مسلمان واکمن یې په دې مکلف کړ چې د ارام ژوند سا اخیستل پر هغه حرام دي، تل به یا د کافرانو پر هېوادونو یرغل کوي یا به د هغوی د حملو دفاع ته ولاړ وي. په دې ضمن کې خلکو د قراني ایاتونو تعبیر داسې وکړ چې د کفر تر ورکولو پر مسلمانانو جهاد فرض دی او تر څو چې کفر پر ځمکه موجود وي جهاد به ادامه لري. دا مفهوم هم ښه په پیخړ د کتابونو متونو ته ځان ور ساوه چې جهاد(قتال) به تر قیامته وي، دا هر څه په داسې حال کې چې د الله په کتاب کې راغلی د قتال مفهوم لا هم تر هغه وخته مسلمانانو په سم ډول تعبیر کړی نه و. د همدې ځان، واک او اقتصاد غوښتنې په اوج کې مسلمانو مفسرینو، محدثینو او فقهاؤ داسې څه په خپلو کتابونو کې ولیکل چې یوازې د هغه وخت له افکارو سره یې سمون در لود. دا لیکل شوي کتابونه او قوانین نه د ابد لپاره وو، نه له هر کلتور، مکان او زمان سره برابرېدای شي او نه د مسلمانانو لپاره ګټور واقع کېږي. یو مهم ټکی د دن او پرون دا هم دی چې نن د علومو ساحه ډېره پراخه شوې ده، هغه فقه چې ډېری وخت یې یو بشپړ کتاب او فتاوا یوازې یوه کس لیکلې؛ نو څنګه به هغه کتاب د نن لپاره بسنه وکړي چې پرون یوازې یوه دیني عالم لیکلی دی او له دینه تر سیاسته، اقتصاده، نړۍ والو اړیکو، سولې او جنگونو، معاملاتو او... ټول موضوعات یې را نغاړلي؟ نن که یو کس عالم وي او په دې ټولو موضوعاتو کې کتابونه لیکي، نو خلک یې نه کتاب ته ارزښت ور کوي او نه ده ته. ځکه نن تخصص مهم دی نه پر عمومي معلوماتو برلاسي؛ زموږ پخوانی فقه نه یوازې دا چې د نن له نویو مسلو سره برابره نه ده، بلکې تر ډېره حده له

پیغام اول/70

یوه بل کتاب څخه نقل شوی دی او داسې مسایل هم کم نه دي چې د مذهبي عالمانو ترمنځ پکې دومره اختلاف دی چې د حرام او حلال تر کچې رسېږي. د هغه وخت د فقهي يوه مسله همدا د جهاد، خلافت، تر ژونده د يوه مسلمان امير په واک کې پاتېدل، مينځو، غنايمو، بې پولې يوه اسلامي هېواد در لودل، تر ملت امت ته ترجیح ور کول، د سود بې تعريفه او تل پاتې اختلافي مسله په مختلفو بڼو داسې بيانول چې نن يې له امله د مسلمانانو زياتره بانکي کارونه ملایانو حرام کړي او ځينې د مجبوريته له مخې اوس بيرته لگيا دي سخت مسایل يې سکني چې خلکو ته د کاروبار لار خلاصه کړي. داسې ډېرې نورې مسلې هم.

هغه ليکل شوي کتابونه د خدای له قانون څخه د هغوی يو تعبير و چې د خپلو غوښتنو موافق يې کړی و. مور هم حق لرو چې خپلو حالاتو، مکان او زمان ته په کتو له شريعت څخه خپل ځانگړی تعبير ولرو. داسې نه شي کېدای چې د نړۍ هر څه دې بدل شي، خو له شريعت څخه د نوي تعبير اړتيا دې پيدا نه شي. نن مور تر هر څه ډېره اړتيا همدي ته لرو چې د شريعت داسې تعبير رامخته کړو چې همدا نن د مسلمان امت اړتياوې رفعه کولای شي.

زموږ د پخواني تعبير له مخې شريعت يوازې د مکلفيتونو قانون و. په دې قانون کې يوازې مسووليتونه وو. هغه دور چې په ټولو انساني ټولنو کې همدا فرهنگ عام و، ځکه نو له اسلامي شريعت څخه هم داسې تعبير حتمي و. نن چې تر مسووليتونو مخکې هر انسان د خپلو انساني حقونو غوښتونکی دی، له دې امله حتمي ده چې له دې نوي کلتور او

پیغام اول/71

ذهنیت سره سم داسې شرعي تعبیر وکړو چې تر مکلفیتونو مخکې د حق غوښتنې لوری پکې جوت وي.

دا ځکه وایم چې د شرعي متونو یو خاصیت خپله شارع هم دا بیان کړی چې مجدد یې خپلو حالاتو، غوښتنو او اړتیاو ته په پام نوی کولای شي. همدا اړتیا د فقهي اصولینو هم درک کړې وه:

لا يُنكر تغيّر الأحكام بتغير الأزمان (۳)

له دې انکار نه شي کېدای چې د زمانې بدلون احکامو ته بدلون ور کوي. تر همدې لوړ عنوان لاندې د مشهور حنفي عالم ابن عابدين شامي دا قول نقل شوی:

قال ابن عابدين: كثير من الأحكام تختلف باختلاف الزمان لتغير عرف أهله لحدوث ضرورة أو لفساد أهل الزمان، بحيث لو بقي الحكم على ما كان أولاً، للزم المشقة والضرر بالناس، ولخالف قواعد الشريعة المبنية على التخفيف والتيسير ودفع الضرر والفساد، ولهذا نرى مشايخ المذهب (الحنفي) خالفوا ما نص عليه المجتهد في مواضع كثيرة بناها على ما كان في زمنه، لعلمهم بأنه لو كان في زمانهم لقال بما قالوا به، أخذاً من قواعد مذهبه. (تبره حواله)

ژباړه: ابن عابدين ويلي: د خلکو د رواج بدلېدا، د اړتیاو پېښېدا او په فساد د خلکو د ککړېدا له امله ډېری احکام بدلېږي. ځکه که پر هغه لومړي حالت پاته شي، نو سختي به جوړه، خلکو ته به ضرر پېښ او د هغو شرعي اصولو مخالفت به وشي چې د تخفيف، اساني، ضرر او فساد د مخنيوي لپاره جوړ شوي. له دې امله زموږ د مذهب مشايخ وینو چې له ډېری هغه څه یې مخالفت کړی چې مجتهدینو په خپله زمانه کې اجتهاد او صراحت کړی. ځکه دوی پوهېدل چې که هغوی د

پیغام اول/72

دوی په زمانه کې وای، نو هغه څه به یې ویل چې دوی ویلي او دا خبره یې هم د مذهب له قواعدو اخیستی.

همدې قواعدو ته په کتو نن زموږ اړتیا ده چې ځینې پخواني تعبیرونه نوي کړو. یوه بله قاعده هم ډېره مشهوره ده:

درء المفسد مقدم علی جلب المصالح.

د مصالحو تر جلب د فسادونو مخنیوی مخکې دی.

نن د حالاتو تقاضا ده چې ځینې مفاهیم باید یا بدل شي او یا یې تعبیر نوی شي. د ملي هويت او دیني هويت موضوع هم له دې جملې څخه ده. د ملي هويت موضوع پخوا ډېره مطرح نه وه. امان تر بل قومي، دیني او بل هر هويت همدا د ملي هويت موضوع گرمه ده. دا موضوع د ډېرو نورو وړو خبرو مور گڼله کېږي. د دې دیني هويت له امله نن افراطیان د اسلامي خلافت نارې وهي، د یوه بې سرحد امت ږغ کوي، هر ځای له نامسلمانو سره سیاسي او اقتصادي جنگونو تر همدې نوم لاندې توجیه کېږي. که موږ نن له شریعت څخه د پخوانو پر دې تعبیر ډېر ټینګار ونه کړو او د فساد د مخنیوي په خاطر نوي تعبیرونه او جدید احکام رامنځته کړو، تر ډېره به هم د هغه تور مخنیوی کړی وي چې دین د جنگونو لامل بلل کېږي او نن جنگ بیخي د اسلام لاینفک جز بلل شوی او د مسلمانانو د کلتور او تاریخ یوه نه بېلدونکې برخه جوړه شوې ده.

زموږ په هېواد کې دا ۴۰ کاله تر همدې نوم لاندې انسانان وژل کېږي. له دې پرته چې جگړه مار وگوري په دې کار سره موږ د مفاسدو مخنیوی کوو او که مصالح جلبوو؟ دا هم له پامه غورزول شوی چې هره زمانه کې د شریعت احکام پر یوه حال نه پاتېږي. د جهاد قراني

پیغام اول/73

تعریف او شرایط هم له پامه اچول شوي. مور ته دې ناسمو جهادي رهبريو دا تاوان وکړ چې د نورې اسلامي نړۍ په نسبت اوس د جهادي فرهنگ تر ډېره حده يوازې مور ته را پاته دی. نه يوازې دا چې په خپل هېواد کې د هر نظام پر خلاف يوې ډلې د جهاد او شرعي نظام تر نوم لاندې وسلې ته لاس کړې بلکې د هېواد زيات شمېر وگړي په نورو هېوادونو کې هم ايډيالوژيکو جنگونو ته لېږل کېږي. د خدای په حضور کې د دې شاهدي ور کوم چې د طالبانو په لیکو کې داسې سړي خواره ما په خپلو سترگو ليدلي چې د ښار په هره چاودنه به يې الحمد لله ويله او د کابل چاوندې ورته د اصحابو جهاد معلومېده. دا نن (۲۰۱۸/۱/۲۷) چې په کابل کې کومه چاونده شوې، زه په سل فيصده باور وایم چې ډېری طالبانو په دې جهاد خدای ته شکرونه کښلي وي او هغه ځانمرگي ته به يې د فردوس جنت او حورو غوښتنه کړې وي چې دا جنایت يې وکړ. دا حالت ښيي چې مور نور د اسلام، مذهب او انسانیت له لارې وزو او بلکې وتلي يو. که په يوه انسان کې د اسلام يوازې يوه حکم ته درناوی پاته وي داسې جنایت د خدای په ذات قسم که تر سره کړي. که مذهب ته احترام ولري، نو داسې جرم ته به زړه ښه نه کړي او که انسانیت پکې يوه ذره هم پاته وي، نو د بل انسان وژل او زخمي کول خو پر لويه لار ايله کړه، د هغه د خپگان سبب هم خپل ځان يا ځان ته منسوب عمل والله که جوړ کړي. نو دې وروستيو جنایتونو په ډاگه کړه چې دلته له يادو دريو وارو زموږ په افراطيانو کې نور هيڅ هم نه دي پاته.

جنگ له نورو تاوانونو سره دا ستر زيان هم لري چې انسان له انسانیته باسي او وحشي کوي يې. دا تجربې ثابته کړې او مور يې ژوندي

پیغام اول/74

مثالونه په خپلو سترگو وینو. دا نن زموږ په هېواد کې جگړه مارو هېڅ ډول انساني اخلاق نه لري. ټول شرعي، کلتوري او ملي ارزښتونه جگړه مارو تر پښو لاندې کړل. نور دلته داسې کوم ارزښت نه دی پاته چې جگړه مار ورته درناوی ولري او د هغه د نوم په ورکولو هغوی له جنگ، فساد او بغاوت څخه راوگرزول شي.

جگړه که د اقتصادي، سیاسي او یا نورو موخو لپاره کلتوري بڼه واخلې دومره خطرناکه نه ده، مگر که دا کار د مقدسې ایډیالوژۍ تر نوم لاندې وشي بیا ډېر زیان لري. ځکه د لومړۍ خلاف ږغ کول د خدای او رسول د مخالفت په نوم نه دپ کېږي، اما دویمه تر همدې نوم لاندې اول د مخالفت وړ بیخي نه ده او که یې بیا تر شرعي پوښښ لاندې د ریفورم غوښتنه وشي، هم یې ایډیالوژیک جگړه ماران د خدای او رسول مخالفت بولي او د هر هغه انسان وژل د ځان مسوولیت بولي چې د ریفورم غوښتونکی وي.

زموږ په هېواد کې همدا نن دا هر څه موږ په خپلو سترگو وینو او تر مخ مو دا ټول حالات تېرېږي. دلته شرعي ارزښتونه سپک کړل شول. مسجد، قران، مدرسه، مکتب دیني علماء او دیني غونډې په لسگونو واړه د افراطیانو له لوري په نښه شوې او نه یوازې دا چې بمونه پکې چودلي، بلکې ځانمرګي بریدګر یې وړ لېږلي او پره یې هم په هسکه غاړه منلې ده.

کلتوري ارزښتونه هم وشرمېدل. د مېرمنو افغاني حجاب او جامې د ناوړه کارونو لپاره وکارېدل. د نارینه لنگوټه د بم لپاره استعمال شوه. پر کلتوري میلو د حرمت ټاپې ولګېدې او تر دې وروسته انفجارات پر

پیغام اول/75

وشول. ورغلي خلک د مرگ مستحق وگنل شول او لسگونه پلا افراطیانو بڼه په لوی زړه دا کارونه تر سره کړل.

ملي ارزښتونه افراطیانو ته بیخي د ریشخند وړ ښکاري. ملي بیرغ ته له دې امله مختلف الفکره افراطیان درناوی نه لري چې د هغوی په اند د اسلام سپین، یا تور یا برگ یا هم شین بیرغ له دې وجې بڼه دی چې هم شرعي جنبه لري، د خدای او رسول یې خوښ دی او هم کولای شو چې د دې ترڅنگ یې ملي هم کړو. ملي سرود یې د بدعت او غربي پدیدې په نوم وختي لا د حرمت په ټاپه نازولی. د هېواد اساسي قانون یې اتومات د خدای او رسول د قانون په مقابل کې بللی او هره فیصله یې د خدای او رسول له پریکړې سره ټکر گڼلې؛ ځکه یې نو تر هغو پر ځانو جنگ واجب بللی چې تر کله همدا قانون نافذ وي.

نه یوازې دا؛ بلکې د نن زمانې ډېر ارزښتونه یې د شریعت تر پخواني او زاړه تعبیر قربان کړي دي. د هماغه تعبیر په رڼا کې دا نن د بشر-د حقوقو پر مدافع سازمانو حملې ورته روا ښکاري. د ماشومانو د ساتنې موسساتي په نښه کوي. د هېواد عامه تاسیسات ورته د نړولو وړ معلومېري. په بازار کې ورته جنگ او چاودنه د ثواب کار دی. شخصي ودانیو ته د جنگ او کمین لپاره ختل او بیاد مورچل په توگه کار ترې اخیستل خو د زاړه تعبیر په هر ژړ ورقي کتاب کې ورته روا شوي دي.

له دې امله نو وایم چې د جنگ او جهاد په اړه زموږ زاړه تعبیرونه لازمن باید نوي کړل شي. که نه تر دې به هم سختې ورځې راته انتظار وي. څومره چې دا زوړ تعبیر په دې نوې نړۍ کې د خپل عمر شیبې اوږدوي، ور سره جوخت به زموږ له ژونده موسکاوې اخلي، سختی به راته ایجادوي او د ژوند په ډېرو بروخو کې به مو ستونزې یو په لسه

پیغام اول/76

کړي. مور دا جرم کړی دی چې په نوې نړۍ کې لا زور تعبير بس بولو، ځکه نو اړ یو چې د خپل جرم د جیرې په توگه هره ورځ د ټولو ارزښتونو تر څنگ بشري قرباني هم ورکړو. مور جرم کړی دی. مجرم ته هر څوک او هر قانون یوه سزا ټاکلې وي. زموږ د جرم په دې نوې نړۍ کې همدا جزا ده چې د ټولو ارزښتونو له سپکاوي سره جوخت به مو وژني هم. مور چې په خپل چاپیریال کې هر څه تقریباً نوي وینو، له هغو وسایلو چې فرد یې شخصي کاروي بیا تر هغو چې دولت یې کاروي؛ ټول نوي دي. خو په دې زمانه کې هم زموږ په فکر همدا زور سلگونه کاله مخي شرعي تعبير بسنه کوي. تر هره وخته چې مور په همدې بسنه کوو نو سزا مو همدا ده چې د مقدسې ایډیالوژۍ تر نوم لاندې به وژل کېږو، مرگ به مو روا وي، بلکې روا څه کړې؛ واجب به وي.

د هغې ورځې په تمه چې زموږ پوهانو په دې هیله له شریعتو د نوي تعبير اړتیا احساس کړې وي، چې په دې سره هم د دین د بدنامۍ مخه ونیسي، هم هېوادوالو ته سوکالي راوړي او هم یې ټول ارزښتونو پکې خوندي کړي وي.

۲۷/۱/۲۰۱۸

سرچینې:

(۱) (البقره: ۱۹۰)

(۲) (التوبه: ۳۶)

(۳) (القواعد الفقهیه وتطبیقاتها فی المذاهب الاربعه، ۵۲ قاعده)

د مسلمانانو جگړه ییز تاریخ

مسلمانانو مورخینو د مسلمانانو په تاریخ لیکلو کې یوه بله تېروتنه دا هم کړې چې زیاتره مورخینو د جنگ جگړو لورته ډېره توجه کړې. د جنگ په اړه ښه په شد او مد رغېدلي، مگر د مسلمانانو په تاریخ کې له دې پرته ډېر نور څه هم شوي دي چې ځینو بیخي کم یاد کړي، یو شمېر کسانو د خاصو پیرونو یادونه کړې او نور پرمختیایي کارونه یې نه دي ذکر کړي، خو په مجموع کې هغه ډول پاملرنه چې باید ورته شوې وای، زما په گومان نه ده شوې.

داسې تاریخونه خورا ډېر لوستونکي لري چې پلانی واک ته ورسېد، پر ضد یې بغاوتونه وشول، ده په مېرانه مقابله وکړه او د بغاوتونو تر چوپولو وروسته یې پر هغه او دغه شیمه د اسلام خپرولو لپاره بریدونه وکړل او دومره سیمې یې فتح کړې. دلته نو مور خوشاله یو او اوس لا دعاوې ورته کوو چې پلاني خلیفه، هغه پاچا او دغه امیر د اسلام په خپرولو کې ډېري قربانی ور کړې او دومره وخت له کافرانو سره په جنگ اخته و.

زموږ د مورخینو دغه ډول اشتباهاتو د مخکینو مسلمانانو په اړه له مور سره دا تصور پیدا کړی او اوسنیو حالاتو نور هم تقویه کړی چې جنگ د مسلمانانو د کلتور یوه برخه وه او نوی ذهنیت بیا دا دی چې جنگ د اسلام د ساتنې، خپرونې او کافرانو د ماتونې او تذلیل یوه ښه وسیله ده چې اسلام اجازه ور کړې او تل به دا لار خلاصه وي.

پیغام اول/78

که مور خپلې ټولنې او زموږ همسایه معاشرې تر نظر تېرې کړو، نو راته جوتهېرې چې زموږ د مورخینو دې تېروتنو نن مور کوم حالت ته رسولې یو. له روم او فارس سره د اصحابو د جنگ په اړه ما ډېره پلټنه وکړه چې که پخواني مورخین یې د عواملو په اړه رغېدلي وي، مگر تر ننه هم بریالی نه شوم چې د اصلي عواملو په اړه یې د کتاب حواله پیدا کړم. دا ځکه چې هلته یوازې د جنگ حالات لیکل، تفصیل یې بیانول، فاتح او مفتوح یې ښکاره کول هدف و چې دا کار د مسلمانانو په تاریخ کې په ښه توګه، ان تر خپل حد هم زیات شوی.

تر هر څه مخکې مورخ باید دا وګوري چې داخلي یا خارجي جنگ ولې پېښ شو؟ د لاملونو تر په ګوته کېدو وروسته دا هم باید وسپړل شي چې دې جنگ ته اړتیا وه که د سرزوری پر بنسټ شوی؟ مورخین باید مور ته پر و ناپر را معلوم کړي. ځکه دا بیا له مور سره د ډېرو ستونزو په اوږدولو کې مرسته کوي. د ډېرو پوښتنو ځواب ویلای شي او د کړو لارو د لارویانو دلایل له منځه وړي.

فرضن د اصحابو په اړه په ښه روښانتیا دا خبره شوې وای چې له روم او ایران سره د هغوی جنگ د ځان د فاع لپاره و او هغه ټول دلایل چې په نورو کیسو کې ضمني ذکر شوي دي، ښه واضح د دې جنگونو د لاملونو په توګه معرفي شوي وای نو نن به افراطیانو د جنگ او اورپکې لپاره د اصحابو مثال نه وړاندې کولای. دارنگه نور هم.

د جنگونو تاریخ او ستاینو مور ته جنگ د ښه شي په توګه را معرفي کړ. د فاتحینو د زیاتو ستاینو، نوم وړ کونکو، په اړه یې ځانګړي کتابونو لیکلو او تر نورو د ډېر ارزښت وړ کولو نتیجه دا شوه چې زموږ د هر ځوان په دماغ کې فاتحین، جګړه ماران، د هغوی ستاینې، وژنې

بیغام اول/79

او ځان وژنې ناستې دي. مور تر امام ابن حبان چې یو ستر محدث او لیکوال و، نن او پروڼ دواړه ورځې حجاج بن یوسف، قتیبه بن مسلم، محمد بن قاسم او دې ته ورته نورو جنگي قومندانانو ته ترجیح ور کوو، ښېگڼې یې بیانوو او په اړه یې زموږ د مکتب د پنځم صنف زده کوونکی هم خبر وي. مگر ابن حبان له خاصو کسانو پرته څوک نه پېژني.

د مورخینو دې سترې تېروتنې نن هم مور له چلنجونو سره مخ کړي یو او لا مو هم علمي مرکزونه، اکیډمیک ځایونه او د علم و پوهي مراکز د جنگي کسانو په نومونو یادېږي چې د زدکوونکو ذهنیتونه په اتومات ډول ور سره د جنگ د ښه والي، جگړه مارو د ستاینې او د همدې غیر انساني پدیدې د ژوندۍ ساتلو لپاره جوړېږي.

زه دا نه وایم چې مورخ دي د جنگ په اړه څه نه لیکي. بلکې هدف مې دا دی چې یوازې پر دې اړخ دي زیات فوکس نه کوي. د مسلمانانو په تاریخ کې له جنگ پرته نور هم ډېر څه شته. د هغه وخت د زدکړو بهیرته کتنه، اقتصاد په اړه یې بحث کول، له نوري دنیا سره اړیکو ته یې نظر کول، د چارواکو او ولس ترمنځ پر اړیکو رغېدل، زراعت او کښت تر بحث لاندې نیول او داسې د ژوند نور مهم او اړین اړخونه.

مگر زموږ په تاریخ کې ډېر غیر واړه شیان ثبت شوي دي لکه په پلاني ښار کې د پلاني امیر، یا خلیفه یا پاچا په نوم خطبه وویل شول او د پلاني انځور یې په اصطلاح پر سکه وکښل شو. خو تر دې د ډېرو ضروري شیانو په اړه مو تاریخ گونگ دی.

پیغام اول/80

زموږ بیخي کم مورخین د نقد د لارې لارویان دي. د دوی له امله مور ته هم پخواني خلک د تقدس نمونې ښکاري. که د یزید د ناسم دریغ، د معاویه رض د غلطې پرېکړې، د علي او عائشې رض د بې ځایه جنګ، د علي رض او معاویه رض د ناسم جنګ او داسې نورو بېلګو په اړه نن یو څوک مازې خوله چوله کړي، نو خلک دا پر دین، دیني ارزښتونو او مقدساتو رد بولي.

دا له دې امله چې دوی د نقد تلگلاره کمه کاروله، پر واکمنو نیوکې کمې شوي دي. د هغوئ هر ډول جرمنو ته د سمونې پوښ گنډل شوی. د هغوئ له دنیاوالو سره د خپلو گټو لپاره جنگونو ته د اسلام د خپرولو نوم ورکول شوی. د واک غوښتنه او د مینځو راوستل یې تر همدې مقدس نوم لاندې تر سره کول چې زموږ مورخینو په خپلو لیکنو، دلایلو او تاریخي لاسوندونو د دوی دې اعمالو او کړنو ته پلمې لټولې او د نوي نسل په سترگو کې یې خاوري وپاشلې چې تر نن زموږ سترګې په دې رنځ اخته دي.

مور د هر ډول حقیقت تر لیدلو وروسته هم د رانده په شان قضاوت کوو. د پخوانو له دین او انسانیت سره کړي جنایتونه مور ته نن سم ښکاري. د سفاح هغه جنایت نن له خلکو هېر دی چې د خلکو پر جسدونو ناست و او خوراک یې پر کاوه. دا په داسې حال کې چې د یوه یهودوي جنازې ته رسول الله ص د انساني احترام له مخې ولاړ شوی دی، مگر سفاح د سلگونو مسلمانو له جسدونو سره داسې سلوک وکړ.

د حجاج نوم د اسلام د خپرونکو او ښو مسلمانو په کتار کې راځي، مگر د همدغه حجاج په بنديخانه کې تر یو لک زیات مسلمان وژل

پیغام اول/81

شوي او د وخت وتلي، علماء، پوهان، مورخين، محدثين او فقهاء د ده له لاسه كړېدلي دي. سليمان بن عبد الملك د مسلمانانو خليفه گڼل كېږي، مگر په خپل وخت كې يې د سلگونو مسلمانانو تر وژلو وروسته ناصالح كسان واك ته ورسول او يوازې په دې وجه ښه سپری گڼل شوی چې پر قسطنطنیه يې په خپله قوامنده برید وكړ.

د مسلمانانو تېر تاريخ كې ډېري نيمگړتياوې شته چې بايد راتلونكي ليكوالان ورته پام وكړي. د هر تېر كس بې ځايه ستاينه زموږ د ليكوالانو خاصيت جوړ شوی و. لكه نن چې ښه او بد دواړه شته، پرون هم داسې وو. نن چې نقد كېږي پرون هم تر نقد لوړو كسانو ژوند نه كاوه.

له دې امله نو وايم چې د جنگونو لور ته بايد نه پرون ډېره توجه شوې وای او نه نن ورته په كار ده. په هر دور كې له جنگ او جگړو سره د ژوند په نورو برخو كې هم پرمختگونه او شاتگونه وي. نو كه د ژوند نورو برخو ته هم پام شوی وای او په اړه يې تفصيلات را نقل شوي وای، نن به دا حال نه وای. زموږ د هر ځوان پر دماغ به جنگ او خشونت سپور نه وای. كه نن هم موږ دې ټكي ته پام وكړو، نو لږې نه ده چې دا نيمگړتيا ايسته كړو او له امله يې د را پېښو ننگونو څخه خلاصون ومومو.

د اسلامي تاریخ اصطلاح

د مسلمانانو په تاریخ چې زه خومره معلومات لرم، نو تقریباً ټولو مسلمانانو مورخینو د پیغمبر علیه السلام له دورې رانیولې بیا تر ننه د مسلمانانو ټول تاریخ ته د اسلامي تاریخ اصطلاح کاروي، چې زما په اند دا اصطلاح ناسمه، بې ځایه او د یو لړ جدي پوښتنو زېږونکې ده. له هغې زاوې چې زه دلته بحث پر کوم، د مسلمانانو په تاریخ کې د دوو تاریخو دورو توپیر ته باید جدي پاملرنه وشي. یوه هغه زمانه ده چې د اسلام پیغمبر ژوندی و او بله هغه دوره ده چې د ده له وفات څخه وروسته پیلېږي. د لومړۍ دورې په اړه که د اسلامي تاریخ اصطلاح کار شي او هغه هم هغو پېښو او واقعاتو ته چې یا رسول الله ص پکې ښکېل وي یا هم معلومات په لري، نو باک نه کوي، مگر تر دې د وروسته دور لپاره د اسلامي تاریخ اصطلاح کارول له ناسموالي سره یو لړ ستونزې هم پېښوي.

اوله خبر دا ده چې تر رسول الله ص وروسته نه وحې کېږي او نه د دین هغه ډول متون را تلای شي چې رسول الله ص د خپل ژوند پرمهال مور ته په میراث ایله کړي. نو هغه زمانه د اسلام د تاریخ بللای شو چې اسلام پکې راغلی، متون یې نازل شوي، احکام یې پیغمبر په خپل عمل او وینا واضح کړي. خو تر دې وروسته چې دین بشپړ شو، د احکامو نازېدل یې بند شول، متون ثابت شول، د بل نبی، کتاب او بلې وحې اړتیا ختمه شوه، نو دې پیر ته په هیڅ صورت د اسلامي

پیغام اول/83

تاریخ پیر نه شو ویلای، البته د مسلمانانو تاریخ یې بللای شو او دا اصطلاح ور سره لگېږي هم.

د مسلمانانو ټول تاریخ ته د اسلامي اصطلاح کارول، دا غلط فهمي را منځته کوي چې د مسلمانانو څو رنگه والی گواکي د اسلام غوښتنه ده، د مسلمانانو ناسم اعمال لکه چې د اسلام نتیجه ده، د مسلمانانو په تاریخ کې چې هر څومره تودې او ترخې شوې، ټولې به خلک په اسلام پسې تړي او دلیل به یې همدا وي چې مسلمانانو خپله د اسلام په تاریخ کې لیکلې دي.

یو بل مهم ټکی دا هم دی چې د هغو واک غوښتونکو، مال لوټونکو او د مینځو په طلب د لیونو څېرې به هم برنډې شي چې د اسلام تر نوم لاندې یې د یادو اهدافو لپاره هڅې کړې. مورخینو همدا اشتباه کړې چې د پاچاهانو، امیرانو او د وخت د خلیفه گانو تاریخ یې هم د اسلام په نوم لیکلی چې همدې مقدس ټکي هغوی بد عمله کسانو ته هم له نیوکو، اعتراضونو او توروو څخه نجات ور کړی.

د اسلامي تاریخ دې اصطلاح همدا اوس هم مور له ننگونو سره مخ کړي یو. که د تېر تاریخ پر کوم پاچا، امیر یا خلیفه نیوکه وشي، خلک یې د همدې اسلام له امله دفاع ته را دانگي. ځکه د همدې اصطلاح کارونې په خلکو کې دا فکر پیدا کړی چې پر همدې کسانو نیوکه پر اسلام نیوکه ده. په داسې حال کې چې اسلام د دین په برخه کې یو قانون دی، د خلکو د اعمالو نمایندگي قانون نه کوي، بلکې د قانون نمایندگي د هغه متن، لارښوونې او راوړونکی کس کوي. له دې امله نو چې د تېر تاریخ له پاچاهانو، امیرانو او خلیفه گانو څخه د خونديتوب دا ډال ایسته شي، تر نامسلمانو وړاندي به مسلمانان د دوی پر اعمالو،

پیغام اول/84

واکونو، جنگونو او کړنو نیوکې وکړي او له دې سره به مسلمانانو ته له اسلامه دفاع هم اسانه شي. ځکه هر مسلمان پر دوی د کېدونکو پوښتنو په اړه ویلای شي چې د هغوی اعمال د اسلام استازیتوب نه کوي، هر سړی پوه شو او د خپل عمل په اړه یې را پیدا کېدونکې پوښتنې.

نو د مسلمانانو په تاریخ کې د نورو مهمو نکتو تر څنګ یوه نکته دا هم ده چې د رسول الله ص له زمانې را وروسته ټولې دورې د مسلمانانو په تاریخ ونومول شي. یو به د اسلام اساسي متون خلکو ته معلوم شي، د کېدونکو نیوکو مخه به ډب شي، د اسلام په نوم شوي هغه جرمونه او عاملین به یې مسلمانانو او نړۍ ته ښکاره شي چې د خپلو اعمالو لپاره یې یوازي د اسلام توری د ډال په توګه کارولی.

دا اصطلاح زما په اند له فني اړخه هم سمه نه ده. ځکه د یو شي تاریخ هغه دی چې هغه پکې را پیدا شي، ورو- ورو ترقي وکړي او د کمال پړاو ته ورسېږي. د اسلام پیل او کمال ته رسېدا په (۲۳) کلونو کې شوې چې دې ته د اسلام تاریخ ویلای شو، د رسول الله ص سېرت هم ورته ویل شوي دي. دا زمانه په رښتیا هم د اسلام پیر دی او په دې نوم یې یادول کومه ستونزه نه لري، مګر څه وخت چې اسلام مکمل شو، نازلېدل ختم شول، استازی یې له نړۍ وکوچېد او دا متون یوازې د یو دیني قانون په توګه پاته شول، نو دا زمانه یې ولې د اسلام تاریخ شي؟ ځکه د اسلام پیل، ترقي او خپل کمال ته رسېدا خو له دې مخکې لا شوي، نو دا دورونه یا زمانې بیا د اسلام تاریخ ولې وبولو؟

د اسلام په تر ټولو اساسي متن کې ویل شوي چې (لا اکراه فی الدین) دا یوازې یو ځای نه، بلکې په مکې او مدني سورتونو کې خو واري دا مفهوم په مختلفو الفاظو ادا شوی، مګر له دې سره تر رسول

پیغام اول/85

الله را وروسته امیرانو، خلفاؤ او پاچاهانو د اسلام په نوم د نورو ملکونه لاندې کړل. فتوحات یې وکړل. د هغو مالونه، بنځې او هېوادونه یې ځنې ونيول، بانه یې همدا کړې وه چې اسلام خپروي. اسلام ته د خدمت په بانه یې لکونه انسانان ووژل، هیوادونه یې وړان کړل، بنځې یې له حقوقو بې برخې کړې او تر ټولو بده لا دا چې دوی هم په خپل وخت کې او هم وروسته ځانونه خوندي کړل، چا چې نیوکې کولې هغوی پر اسلام او د اسلام پر پیغمبر مخ را وپاوه. هغوی هیڅ ملامت نه وو، ځکه مور د همدې کسانو اعمالو ته د اسلامي تاریخ جامه ور اغوستې وه، له دې امله نو هغوی هم امیران، خلفا او پاچاهان دومره نه غندل لکه اسلام چې یې وغانده، ځکه دوی فکر کاوه چې اسلام همدا امر کوي، نو تر فرعي شیانو د اساسي شي غندل گټور ورته ښکارېدل. د مورخینو همدې تېروتنې په مسلمانانو کې دا فکر پیدا کړ چې لکه تېر خلفا، امیران او پاچاهان، د اسلام امیر باید تر خپل ټول ژونده امیر وي. د ستونزې اصلي ریښه دا هم ده چې امیرانو خپل ځانونه له رسول الله ص سره سیال گڼلي دي، دوی فکر کاوه چې هغه په خپل ژوند کې امیر و، نو مور هم باید شو. دې توپیر ته فکر نه دی شوی چې رسول الله ص نبي و، د نبوت ترڅنګ رسول الله ص ځان ته د یو امیر په توګه هغه اختیارات نه دي ورکړي، لکه دوی چې ورکړل.

د واک میراثي کول یو بل ناسم گام و چې د مسلمانانو امیرانو واخیست. بنسټ یې امیر معاویه کېښود او دا لړۍ وروسته د اسلام د ساتنې، استازیتوب، جهاد او نورو مقدسو نومونو لاندې وغزول شوه. که مورخینو له پیله د دوی اعمال له اسلامه بېل کړي وای، د اسلام د تاریخ او مسلمانانو د تاریخ توپیر ته متوجې شوي وای، نو نه به دوی

پیغام اول/86

بیا په ښه خونديتوب هغه جنایتونه کول او نه به نامسلمانو پر اسلام د دوی د اعمالو له امله نیوکې کولې.

که مور له اسلامه د دفاع جذبه له ځان سره لرو، نو باید د اسلامي تاریخ پر ځای د مسلمانانو تاریخ وکاروو. د رسول الله ص له دورې را په دې خوا د هر چا اعمالو ته د ښه او بد په نظر کتل د انسانانو مسوولت دی. هر مورخ د ټولو هغو جنگونو، واقعاتو او پېښو په تاریخي عواملو پسې دې وگرځي چې د مسلمانانو په تېر تاریخ یې له نورو قومونو سره د دوی لاس او گربوان کېدو سبب شوي دي.

دا ډول تاریخ به مور ته ډېر څه را زدکړي. د اسلام په اړه به ډېر شکونه له منځه یو سي. خلک به د اسلام او مسلمانانو د تاریخ مهم فرق ته متوجې شي. د مسلمانانو په تاریخ کې د پټو خاینینو څېرې به را برېښې شي. هغه نیوکه به خپله ځواب شي چې وایي اسلام د تورې په زور خپور شوی، نه د دعوت، منطق او استدلال په زور. که مور د مسلمانانو اعمال خپله دوی ته منسوب کړو او د ښه و بد پړه یې هم د دوی پر غاړه ور واچوو، نو له تاریخي ابتکار سره به مو د ډېرو ستونزو حل کولو ته اسانه لار موندلې وي.

۱۰/۲/۲۰۱۷

سوله؛ نبوي سنت او بشري اړتيا

عربي کې سولې ته (صلح) وايي. صلحه له مصالحي اخيستل شوی دی او د طرفينو ترمنځ روغي جوړې ته وايي. ځکه مصالحه د (مفاعلي) له بابه اسم مصدر دی. د مجمع الانهر ليکوال شيخي زاده ليکي:

هُوَ - لُغَةً - اسْمٌ بِمَعْنَى الْمُصَالِحَةِ وَهِيَ الْمُسَالَمَةُ، خِلَافُ الْمُخَاصِمَةِ، وَأَصْلُهُ مِنَ الصَّلَاحِ ضِدَّ الْفَسَادِ. وَفِي الشَّرْعِ (هُوَ) أَيُّ الصُّلْحِ (عَقْدٌ يَرْفَعُ النَّزَاعَ مِنَ الطَّرْفَيْنِ) (۱)

ژباړه: صلح اسم دی او لغتن د مصالحي يعنې روغي جوړي معنا ورکوي چې د مخاصمي (يو له بل سره د دښمني) خلاف دی. اصلن له صلاح څخه اخيست شوی چې د فساد ضد دی. شريعت کې صلح (سوله) د دوو لوريو ترمنځ د شخړې ختمولو تړون دی.

د سولې تر تعريف وروسته په فقهي کتابونو کې د سولې لپاره يو لړ شرطونه ذکر شوي دي چې زما په اند د هر زمان او مکان لپاره اړين نه دي. ځکه په شرعي متونو کې يې ذکر نه دی شوی او له متن څخه د وخت علماؤ خپل اجتهاد کړی چې هر وخت گټور نه تمامېږي. په مدينه کې له اهل کتابو سره د رسول الله ص تړون د حديبيې له تړون سره توپير لري. له دې ښکاري چې د سولې لپاره يو رنگه شرايط په شرعي متن کې نه دي ياد شوي.

جنگ او جگړې غير نارمل او ناطيبيي حالت دی. انسان په فطري لحاظ د جنگ او خشونت غوښتونکی نه دی؛ بلکې د هغه په چاپيريال

پیغام اول/88

کې ځینې داسې پېښې کېږي چې انسان له خپل فطرت او طبیعت څخه د مخالف شي خوښولو ته اړ کېږي.

هر ماشوم چې کله له مور په پيدا شي، نو مور یې وینو چې له کینې، غوسې، عقدي او جنگه خلاص وي. جنگ خو اصلن د کرکې، نفرت، غوسې او عقدي زیرنده وي. زموږ په ټولنه کې ډېری ماشومان د ورځې له خوا مور، پلار یا د کور بل غړی وهي، (که څه هم د ماشوم وهل بد کار دی، اما زموږ په ټولنه کې له بده مرغه دا کار کېږي) اما لږ وروسته د ماشوم په ذهن کې هغه وهل، له ده سره شوی زورزیاتی، کنځل او جنگ هېر وي او په ذهن او دماغ کې یې نه کرکه وي او نه کوم ډول غوسه، بلکې په پاک زړه او ذهن له هغه کس سره ناسته پاسته کوي او په خوشالي ور سره مخېږي.

د کرکې، شخړې، جنگ، خپگان او... ناروغی د انسان ذهن ته له ټولني او چاپیریال څخه د یوه بسته پروگرام په بڼه انستالېږي. یوه بله تجربه مې هم شو پلا کړې ده. د یوې داسې کورنۍ ماشوم چې مور و پلار یې تر ډېره حده له کینې، نفرت، غوسې او جنگونو څخه بېزاره وي، هغه تر پلار او مور هم په لوی والي کې ډېر نارمل حالت ته نژدې وي او له دې یادو شيانو یې بد کېږي. اما بل لور ته هغه کسان چې له کینکې او جگړه مار پلار و مور څخه پیدا شوي وي، هغوی تر پلار هم ډېر کاره، کینه کوونکي او پر مازي خبره جنگ ته اماده ولاړ وي. زه نه پوهېږم چې په دې کې یوازې د کورني چاپیریال او روزنې اغیز وي او که یاد شيان میراثي رېښه هم لري چې له پلار، مور او لوړو خپلوانو څخه کشرانو ته انتقالېږي؟ که څه هم کریمونولوژي وراثت یو له هغو اسبابو یاد کړی دی چې فرد جرم ته هڅوي، اما په ټوله کې به

پیغام اول/89

هم داسې نه وي چې هر بد خلقه انسان دې په میراثي ډول دا هر څه تر لاسه کړي وي، ممکن نیمایي یې میراثي وي یا هم تر دې هم کمه برخه یې له وراثت سره اړه ولري، خو د ټولني اغېز هم دومره جوت دی چې هیڅوک هم سترگې نه شي ترې پټولای.

له دې ښکاري چې انسان په فطري ډول له دې ناروغیو تر یوه حده خلاص وي او دا ویرسونه یې د ټولني ډالی ده چې خپل نوي راتلونکي غړي په نازوي. د مینه ناک، سوله پاله او له زور زیاتي د بېزاره انسان پیدا کونکي لپاره اړینه ده چې د خپلو ماشومانو تربیه او روزنه په سم ډول وکړو چې له دې بیماریو یې ټول ژوند خلاص کړو.

د انسانانو په ټولنیز ژوند کې داسې وختونه هم پېښېږي چې طبیعي حالت ختمېږي او په ټولنه کې د بېلابېلو لاملونو له امله جنگ جگړې رامنځته کېږي. جنگ یوه ټولنیزه پدیده ده چې ټولنیزې بدۍ او خرابۍ هم پېښوي. له مالي زیانه رانیولې بیا د انسان تر ژوبلي او مرگه هر څه هر وخت پکې شونې دي. له جنگه فقر پیدا کېږي، له جنگه بې عدالتي رامنځته کېږي، جنگ کاروبار ته زیان رسوي، عامه لارې، کلي او ښارونه ناامنه کوي، تاوان یې نه یوازې هغو دوو طرفونو ته رسېږي چې مخامخ یو د بل په وړاندې جنگېږي، بلکې هغه څوک یې هم زیان ویني چې مستقیماً پکې دخپل نه وي خو د جنگ په جغرافیه کې اوسي؛ حتا جنگي سیمې ته نژدې پراته ولسونه او ملتونه یې هم له زیانه خوندي نه پاتېږي. بلکې حیوان، نبات او ونې هم په ډېر بد ډول ترې اغېزمنېږي.

له دې امله عقل او انساني تاریخ و تجربه ټول وایي چې جنگ غیر نارمل حالت دی او هوبنیاړه ټولنه او ملت هغه دی چې ژر تر ژره له

پیغام اول/90

جنگي حالت څخه خپل طبعي او فطري حالت ته ستانه شي. د جنگي اسبابو په له منځه وړلو ټولو جنگي ډلو ته د جنگ بانه ور ختمه کړي او له جنگي حالته د سولې، له کرکې د مینې، له ناامنه د امن لورته سوله ییز یون پیل کړي.

همدا عامل دی چې قران کریم په جنگي حالاتو کې هغه مهال د سولې غوښتنې ته د مثبت ځواب ور کولو امر کړی چې یو لور یې هیله وکړي:

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا. (۲)

ژباړه: او که دوی سولې ته میلان وکړ؛ نو ته هم ورته میل وښی. د قران کریم د دې ایت امر لومړی د الله هغه پیغمبر ته راجع و چې پر ضد یې مکيانو، يهودو، کوچي عربو او نصرانيانو وسله اخیستې وه او یوازې د دین له امله یې ور سره شخړه در لوده. دلته هم الله تعالی امر کړی دی چې که ستا دښمن سولې ته میلان وکړ، نو ته به هم حتمن سولې ته چمتوالی ښی او په هیڅ صورت یې د جنگ د تمديد جواز نه دی ور کړی. قران کریم سوله غوره بولي:

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ. (۳)

ژباړه: او که یوه مېرمن له خپل مېړه پر سرکښي او مخ اړولو ډارېده؛ نو پر دوی هیڅ گنا نه شته چې تر خپل منځ سوله سره وکړي او سوله ډېره غوره ده.

د سورت النساء دغه ایت د مېړه او مېرمنې ترمنځ پر ستونزو رځپېړي او هدايت یې کړی چې که یوه مېرمن له مېړه ډارېده چې دې ته پاملرنه نه کوي، نو بهتره ده چې پر ځینو ټکو توافق سره وکړي او تر بلتون یې دا

بیغام اول/91

سوله ورته غوره ده. له یوه لوري به یې شخړه پای ومومي او له بله لوري به یوه کورني له ښکېدا ژغورل شوې وي.

نو چې د یوې کورنۍ په اړه د الله هدایت دا دی چې سوله ورته غوره ده ایا د یوه درست ملت او هېواد په اړه به قران کریم څنگه د سولې امر نه کوي او ولې به یې غوره نه گڼي؟! له دې امله مور په قران کې له نامسلمانو سره هم د سولې په اړه ایاتونه وینو.

الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ
(۴).

ژباړه: هغه چې ته ور سره تړون کوي، بیا دوی هر وارخپله ژمنه (تړون) ماتوي او دوی ځان ساتنه نه کوي.

وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ
مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا
حَكِيمًا. (۵)

ژباړه: او که (په تېروتنه قتل شوی مومن) له هغه قومه وي چې ستاسې او د دوی ترمنځ تړون وي؛ دیت به یې اهل ته سپارل کېږي او یو مومن (غلام یا مینځه) به ازادېږي، که یې دا پیدا نه کړ، پرلپسې دوې میاشتي به روژه نیسي، د الله له لوري رجوع ده او الله پوه د حکمت خاوند دی.

وَإِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ. (۶)

ژباړه: او که له تاسې د دین په اړه مرسته وغوښتل شوه، نو کومک درباندي لازم دی، مگر هغه قوم چې ستاسې او د هغوی ترمنځ تړون وي، الله تعالی ستاسې د اعمالو لیدونکی دی.

بیغام اول/92

په دې ټولو ایتونو کې له نامسلمان قوم سره د مسلمانانو د سولې او تړون یادونه شوې ده چې نه یوازې جواز یې ترې ثابتېږي، بلکې د لومړي ایت د امر له مخې که یې د مسلمانانو څخه غوښتنه وشي فرض ده، همدا مطلب په دې ایت کې هم په صریحو الفاظو یاد شوی:

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصْرَتٌ صُدُّوهُمْ أَنْ يَقَاتِلُوكُمْ أَوْ يَقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقَوَا إِيَّكُمْ السَّلْمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا. (٧)

ژباړه: مگر هغه کسان (مه وژنئ) چې داسې قوم ته پنا یوسي چې ستاسو او د هغوی ترمنځ تړون وي، یا تاسو ته په داسې حال کې راشي چې سینې یې ستاسې سره له جنگه تنگې شوې وي او یا چې له خپل قوم سره په ملتیا جنگ وکړي؛ خو که د الله خوښه وای، پر تاسو به یې مسلط کړي وای بیا به یې جنگ در سره کړی وای، نو که یې له تاسو ځانونه گوښه کړل، جنگ یې در سره ونه کړ او د سولې وړاندیز یې در ته وکړ؛ نو الله تاسې ته پر هغوی (د جنگ) هیڅ لار نه ده در کړې.

دلته ویل شوي چې که جگړه مار هغه قوم ته پنا یووړه چې تاسو ورسره تړون لرئ، نو غرض به نه ور لرئ او پنا یې پیدا کړه. د هغه چاله جنگه بندېدا او سولې ته تمایل خدای د یوه نعمت په توگه مسلمانانو ته یاد کړی چې مخکې یې جنگ ته مخه کړې وه. الله امر کړی چې که د سولې وړاندیز درته وکړي؛ نو نور د جنگ لپاره هیڅ شرعي بانه نه لرئ او یوازې سوله د خدای خوښ کار او په همدې حالت کې امر دی.

له دې امله رسول الله ص په خپل ژوند کې تر خپله وسه له جنگه مخ راوړه، لکه چې یوه حدیث کې دي:

پیغام اول/93

لَا تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، وَسَلُّوْا اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ الْعَافِيَةَ. (۸)

ژباړه: له دښمن سره د مخامخېدا هیله مه کوئ، الله تعالی (په چارو کې) بریالتوب غواړئ.

په یوه حدیث کې دې چې الله تعالی په نرمي خپل بنده ته هغه څه ور کوي چې په سختي یې نه شي تر لاسه کولای:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَا عَائِشَةُ» إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرَّفْقَ، وَيُعْطِي عَلَى الرَّفْقِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ، وَمَا لَا يُعْطِي عَلَى مَا سِوَاهُ". (۹)

ژباړه: رسول الله ويل: ای عائشې! بېشکه الله نرمي کونکی دی او نرمي یې خوښه ده، په نرمي هغه څه ور کوي چې په سختي یې نه ور کوي او هم هغه څه چې له نرمي پرته یې په بل هېڅ شي نه ور کوي.

همدا لامل دی چې رسول الله ص په مدینه کې له یهودو سره دمیثاق المدینه په نوم د سولې او اتحاد تړون وکړ. د هجرت په شپږم کال یې له مکيانو سره د حدیبې پر سیمه یو داسې تړون وکړ چې اصحاب یې منلو ته چمتو نه وو، خو رسول الله ص هغه مادې ور سره ومنلې او لاسلیک یې ور کړ. خدای په قران کریم کې همدې کار ته ښکاره بریا وویله او د رسول الله ص په مشري (۲۷) غزاگانو ته یې فتح مبین نه دي ویلي. راځئ دلته لږ د حدیبې پر سوله نور هم تم شو. هغه شرایط را واخلو چې رسول الله ص له مکيانو سره سوله ور باندې وکړه:

ابن کثیر رح (مړینه: ۷۷۴) په خپل کتاب الفصول في السيرة کې هغه شرطونه یاد کړي چې رسول الله ص له مکيانو سره سوله پر وکړه. هغه دا دي: ۱ — عمره به دا کال نه کوي، راتلونکی کال به عمرې ته راځي، تورې به یې په پوښو کې وي او په مکه کې به یوازې درې ورځې

پیغام اول/94

تېروي. ۲ — د دوی ترمنځ به دا تړون لس کاله وي. ۳ — قبایل اجازه لري چې خوښه یې وي هغه لوری دی ونیسي، د هر فریق لوري ته که یوه قبيله ودرېده نو پر هغې برید عینن پر هغه فریق برید دی. ۴ — او څلورم شرط دا و چې که د مکیانو له لوري څوک مسلمان شو، مسلمانانو ته یې پنا یووړه بېرته به دوی ته ور کول کېږي، خو له مسلمانانو څوک اسلام پرېږدي، مکیانو ته پنا یوسي، هغوی یې مسلمانانو ته نه ور سپاري. (۱۰)

(یوه یادونه چې غواړم دلته یې زموږ د مسلمانو مورخینو په اړه وکړم هغه داده چې دوی په خپلو کتابونو کې دومره ډېر جنگي فرهنگ ته متمایل دي چې د سولې کاروان یې هم د غزا په نوم یاد کړی. دلته یې باید د ټولو غزاگانو برخلاف د سولې سرلیک ایښی وای، مگر له بده مرغه چې زیاتره مورخینو او محدثینو دا کار نه دی کړی بلکې د غزا سرلیک یې ور کړی چې له سولې سره سمون نه لري.)

رسول الله ص په همدې شرایطو سوله ور سره وکړه، مگر د عمر فاروق رض په شمول زیاتره اصحاب حیران وو او تر خپلو منځو یې احتجاج هم وکړ. عمر فاروق ابوبکر صدیق رض ته احتجاج وکړ، هغه ورته وویل، هغه د الله رسول دی، د هغه له لوري مامور دی هغه یې مرسته کوي او ضایع کوي یې نه. بیا رسول الله ص ته ورغی او هغه خبرې یې ورته وکړې چې ابوبکر رض ته یې کړې وې، رسول الله ص هماغه ځواب ور کړ چې ابوبکر رض ور کړی و. تر دې وروسته په قران کریم کې د سورت الفتح بسته سورت نازل شو او د رسول الله ص دا سوله یې د ټولو سوو جگړو برخلاف څرگنده بریا وگڼله او تر دې وروسته یې نتایج په یوه کال کې را ښکاره هم شول.

پیغام اول/95

زموږ په هېواد کې چې ۴۰ کاله جگړه روانه ده، ولس یې تر بل هر ملت د سولې لپاره لېواله دي. سوله نه یوازې زموږ غوښتنه ده بلکې د هر انسان بشري اړتیا او فطري غوښتنه هم ده. سوله ژوند دی او ژوند هر ژوي ته د خدای ور کړې ډالی ده چې له هغه جل جلاله پرته یې بل څوک ترې د اخیستلو حق نه لري. سوله مینه ده، مینه د انسان لپاره د خدای ځانگړې تحفه ده چې که یې هر څوک ترې د اخیستلو هڅه کوي نو د خدای ور کړې تحفه له انسانه وړي. په سوله کې کاري فرصتونه ډېرېږي، خلک له فقره خلاصېږي، رغونه زیاتېږي، د هېواد عامه تاسیسات جوړېږي، عدالت او انصاف ته خلک لاس رسې مومي او په ټوله کې هر انسان له خپلو انساني، قانوني او اسلامي حقوقو څخه برخمنېږي. سوله نن نه یوازې زموږ اړتیا ده، بلکې د شریعت او عقل تقاضا هم ده. د شریعت ښکاره نصوص مې وړاندي ذکر کړو او د هغو هداياتو د عملي نمونو لپاره مې د رسول الله ص د سولې یادونه هم وکړه. سوله ټولو نړۍ والو قوانینو، اخلاقي اصولو او شرعي ضوابطو ته په کتو زموږ مسلم حق دی او ترې غاړه غړونکي له ټولو بشري، الهي او اخلاقي قوانینو څخه مخالف کوي.

په هېواد کې د یوې رښتني سولې او سلامتیا په هیله!

۲۸/۳/۲۰۱۸

سرچینې:

(۱) مجمع الانهر في شرح ملتقي الابحر، کتاب الصلح: ۲/۳۰۷

(۲) (الانفال: ۶۱)

(۳) (النساء: ۱۲۸)

(۴) (الانفال: ۵۶)

پیغام اول/96

(۵)(النساء: ۹۲)

(۶)(الانفال: ۷۲)

(۷)(النساء: ۹۰)

(۸)مسند احمد بقیة حدیث عبد الله بن ابي اوفی: (۱۹۱۱۴)

(۹)صحیح مسلم کتاب البر والصلة والاداب باب فضل الرفق: (۲۵۹۳)

(۱۰)(الفصول في السيرة، غزوه حديبيه: ۱۸۵)

زمونږ په ټولنه کې د خشونت برسېرن لاملونه

زمونږ په ټولنه کې خشونت ځوان نه دی، په دې معنا چې اوس لنډ وخت کې خشونت نه دی را پیدا شوی، بلکې عمر یې خورا دراز دی. په دې اړه یوه ښه خوندور تحقیق ته اړتیا ده چې علتونه، ډولونه او حللارې یې پیدا کړي؛ مگر زما په اند دا ځینې لاملونه یې عمده هم دي او واضح هم.

• د مذهب ناسم تعبیر

هېواد ته مو اسلام د جنگیالیو له لورې راوړل شوی دی، د افغانستان اوسنیو پولو ته جنگ د عمر فاروق رض په زمانه کې راغلی دی او ان د امیر معاویه رض تر زمانې یې دوام وکړ. په دې وخت کې له عربو څخه پرلپسې لښکرې راتلې او دلته یې جنگونه کول چې تر زیاتو جنگونو وروسته افغانان سترې شول او د مسلمانانو د دريو ایشنونو (اسلام، جزیه او جنگ) کې یې لومړی غور کړ. افغانان له وخته د غیرت لپاره بېل تعریف لري، دوی هیچا ته کمه نه وايي او هر سرزوری چې ویني دوی تر هغه څو چنده سرزوري کوي. کله چې له قووته ولوېدل نو جزیه یې ځان ته اھانت باله له دې امله یې اسلام په نوم ومانه او نور یې خپل ټول پخواني عادات، رسوم، باورونه او کلتور ورسره وساتل. مور ته اسلام د تورې په زور راوښودل شو له دې امله دلته هغه تعبیر وده وکړه؛ ځکه لومړیو راوړونکو عملن همداسې کړه وړه کړي وو همدا وجه وه چې د

پیغام اول/98

خشونت، جنگ او شخړو تعبیر زموږ خلکو ته تر اوسه هم خوند ور کوي او د اسلام اصلي بڼه همدا ورته ښکاري.

• زموږ تېر تاریخ

افغانان تر اسلام مخکې هم جگړه پاله وو، له مقدوني سکندر سره هم نښتي وو او د اسلام د راتلو مهال له عربي لښکرو سره هم ښه ډېر وخت و جنگېدل. له دې وراخوا قبيلوي ژوند هغوی ته د تر خپل منځ د جنگو چانس هم ورکاوه او دا دود تر اوسه هم په پښتنو کې پاته دی، د اطرافو ځینې قبایل اوس هم د یوه منظم دولت تر کنټرول دا ښه بولي چې قبيلوي ژوند ولري، قبيلوي اصول وپالي او له شاوخوا قبیلو سره شخړې وکړي. دا اوس هم د ځمکې پر سر، د ځنگلونو پر سر، د خرځایونو پر سر او... قبیلې او قومونه سره په جنگ وي او تر منځ یې لسگونه کلونه دا بدې پاتېږي.

تر اسلام را وروسته هم موږ د جنگ په میدان کې وږې وه، موږ علم ته دومره کار نه دی کړی لکه جنگ ته چې موکاوه. د امویانو خلاف لښکر له همدې ځایه روان شو، له دې امله د مهدي اخير زمان په اړه روایاتو کې هم ددې سیمې یادونه شوې ده ځکه له دې روایاتو د عباسیانو داعیانو ډېر کار اخیسته. پر هند له دې سیمې بریدونه شوي دي او منځنۍ اسیا هم د تورې په زور د دې سیمې واکمنو تابع کړې وه؛ د هند مسلمانانو هم د دې سیمې له واکمنه د مرستې تمه وکړه او تر هغه وورسته له انگریزانو سره درې جنگونه، بیا خپل منځي شخړې، له شوروي اتحاد سره خونړی جنگ تر هغه را وروسته بیا تر خپل منځ وژني او بیا اتلس کاله له نړۍ والې ټولني سره جنگ چې په سر کې یې

پیغام اول/99

امریکا ده؛ زموږ د تاریخ لویه برخه پر جنگونو او وژنو ولاړه، له دې امله زموږ کوڅې، واټونه، سړکونه، چوکونه، مکتبونه او پوهنتونونه تر اوسه هم د جنگي کسانو په نوم دي چې له تېر تاریخ سره زموږ ژورې اړیکې رابښي او دا هم په گوته کېږي چې موږ د خپل تېر تاریخ تر څومره اثر لاندې یو؟

• کورنی تاوتریخوالی

د انسان پر ذهن د هغه چاپیریال ښه پوره اثر کوي، که په ارام ماحول کې لوی شي ارام مزاجه انسان به وي او که شخړو، جنجالونو و د جنگ په ناارامه چاپیریال کې ستر شي، بیا به عصابي، غوسه ناک، په تعامل کې کمزوری او غیر نارمل وي. یو ماشوم که په دې ډول خشن چاپیریال کې لوی شي نه یوازې هغه ماشوم ته ایښده زیان لري، بلکې کورنی او ټولنه هم ځنې زیانمنه کېږي. حتا ما لېدلي دي چې داسې کسان که غوسه شي د مور او پلار خیال هم بیا نه ساتي. زموږ د ټولني ډېره برخه کسانو کورنی تاوتریخوالی لیدلی دی له دې امله نو هغه په لویوالي کې کور او ټولنه دواړه کې خشونت کوي او کله فردي خشونت په ډله ییز بدلېږي لکه زموږ ټولنه چې یې همدا اوس شاهد ده.

• د مکتب، مدرسې او پوهنتون نيمگړی نصاب

د یوه ماشومه ور ځنې څو ساعتونه حتمن په مدرسه او مکتب کې تېرېږي، دا وخت د هغه د ایښده ژوند لوری وړ ټاكي. که نصاب سم وي، استاد یې ښه وي، چاپیریال یې ارام وي، ماشوم به هم سالم ترې راوړي او که حالت برعکس وي، د ماشوم ایښده به هم پر سختو کرلیچو او پیچومو ورسمه کړي.

پیغام اول/100

ما د مدرسې، مکتب او پوهنتون نصابونه لیدلي دي، د وطني مینې، انسان دوستۍ او سوله ییزتوب له مخې نیمگړي دي. د مدرسې او مکتب تر منځ حتا واټن ایجادوي، د سیرت په برخه کې یې تر دعوت زیات تمرکز پر غزاوو کې دی په داسې حال کې چې غزاوې یوازې دفاعي وي او صرف لس کاله وې، مگر دعوت ۲۳ کاله و او تر اخیږه وخته یې دوام درلود، غزاوې یوه استثنا وه او دعوت د نبوت عمومي تگلاره ده. د مسلمانانو په تاریخ کې هم د هرې دورې په تاریخ کې تر نورو بحثونو زیات تمرکز پر جنگونو شوی دی، د افغانستان عمومي تاریخ یا که معاصر تاریخ را واخلو نو هم د جنگ برخه زیاته ده، جنگیالی ستایل شوي دي او د مورخینو له لوري یا د وخت د حاکمانو نیمگړتیاوې نه دي را اخیستل شوې یا هم بیخي پر نشت حساب دي، ځکه نو مور یوازې نن ستاینې کوو او جنگ و جنگیالی راته بڼه ښکاري. د نصاب په برخه کې دا خلا باید ډکه شي او د وخت له غوښتنو سره سم مواد ورته تهیه شي چې ایښه زمور، وطن او ماشوم ژوند تضمین کړي نه دا چې له خشونتو یې ور ډک کړي.

• زور او خشن کلتور

انسانان چې هر وخت یوځای اوسي نو د اجتماعي ژوند لپاره یې حتمن ځینې اصول، رسوم او دودونه ایجاد کړي وي چې د هغو په رڼا کې د ټولنې هر وگړی ژوند مخ ته وړي. دا یاد رسوم او دودونه د کلتور برخه دي که څه هم له عاداتو، تر افکارو ا اعمالو پوري غزبدلي وي. ټولنه د اړتیا مهال اصول جوړوي او هوبنیارې ټولنې که یې زیان درک کړي، پر بدیل یې فکر کوي او سوکه سوکه یې ځای بل ته ایله کوي،

پیغام اول/101

مگر داسې جامدې ټولنې هم شته چې پر خپلو کلتورونو ټینګې ولاړې وي او په هیڅ صورت کې یې ایله کولو ته نه چمتو کېږي. هغوی فکر کوي چې مخکې خلک تر مور په هر شي کې هوښیار دي، له دې امله نو د هغوی متلونه او ور پاته کلتوري ارزښتونه ورته سم بریښي او په نورو بدلولو ته یې زړه نه ښه کوي. زموږ د ټولنې کلتور ځینې برخې هم زورې دي او هم خشینې. له بده مرغه چې زموږ ټولنه هم له جامدو ټولنو څخه شمارل کېږي او خپل پخواني افکار، رواجونه او باورونه نه ایله کوي حتا که هغه یې په عیني ژوند کې ستونزې ورته پیښوي او له تجربې سره یې په ټکر کې هم وي، خو دوی ته مشاهده دومره د باور وړ نه وي لکه هغه څه چې له ماشومتوبه ورته مسلم او ثابت وړ پیژندل شوي وي او اخیر هغه ځای ته ورسېږي چې تر واقعي شیانو دا خیالي شیان ډېر باوري ورته ښکاري.

خلک باید په دې پوه کړل شي چې د کلتورنو ځینې برخې نوې کېږي، له وخت محیط او انساني غوښتنو سره سمې رامنځته کېږي، کلتور که انسان ته په ګټه وي پاته دې وي او که یې د ژوند ساحه پر تنګوله د ختمولو وړ دی، تر هغو چې د کلتوري ارزښتونو په اړه خلکو ته سم پوهاوی نه وي ور کول شوی زموږ د ټولنې به دا تر وخت تېر ارزښتونه برخلیک ټاکي او پر خلکو به د ژوند چارې سختوي.

• ناپوهي

بې علمي د ډېری ستونزو رېښه ده، زما د مشاهدې له مخې د خشونت پاله ډلو تر منځ له اتیا (۸۰) تر نوي (۹۰) سلنه کسان یا بېخي علم نه لري یا ابتدایي علم لري، له دې امله نو د کارونو پر پایلو هم فکر نه کوي او

پیغام اول/102

هر ډول تاوتریخوالی په خورا لوی زړه کوي. اودس یې نه وي زده مگر مرگ به کوي، لمونځ به نه کوي خو جهاد ته به راغلی وي، اخلاق به پېژني هم نه اما د جهاد فضیلت به بیانوي، د اسلامي نظام د دې لفظ په معنا به هم نه پوهېږي البته عملن به یې وسله اخیستې وي او د اسلامي نظام لپاره به انسانان وژني. دا ټول کارونه له جهالته کېږي؛ چا یو عالم انسان لیدلی دی چې د خپل فکر د منلو لپاره یې مخالف انسان مړ کاوه یا یې مرگ ور روا کاوه؟ یوازې جهال دا کار کوي، ځکه له هغه سره د استدال قوت نه وي، د خپلې ادعا پر بطلان ډارېږي له دې امله یې په هر چا د توپک په شپېلی مني.

• فقر او غربت

په هره ټولنه کې فقر د زورزیاتي یو لامل بلل کېږي او طبعن زموږ ټولنه هم ترې مستثنا نه ده. اوږده جنگ زموږ د ولس تر نیمايي زیاته برخه د فقر تر کرښې لاندې ژوند ته ټیل وهله. د غربت له امله زموږ په ټولنه کې خورا زیاتې ستونزې را ایجاد شوې دي. په کاروبار کې دوکې، ناغېږی او بې وعدگی، له غریبو سره نه مرسته، د ولورونو بې حده زیات جگېدل، فردي غلاوې او وسره تړلي جرمونه، په دولتي ادارو کې رشوتونه او نور گنشمېر غلاوې، په ښارونو کې کرایوي غله چې ان د دوه سوه ډالرو لپاره یې انسانان قتل کړي او تر دې لا خطرناکه حالت بیا هغه دی چې بې روزگاره ځوانان د ترهگرو ډلو ته مخه کوي او هلته بیا په ډله ییزو خرابیو لاس پوري کوي چې غلاوې، لوټې، رشوتونه او فساد یې په سر کې راځي.

پیغام اول/103

د فقر له امله زه د داسې پېښو شاهد یم چې په فردي او ډله ییزه توګه زموږ د ټولنې کسانو جرمونه کړي دي، د فقر له امله د یوې کورنۍ کسان په جنجال سره اخته شوي دي، د قبیلو ترمنځ شخړې راولاړې شوې دي او قومونه په بدمرغيو سره اخته شوي. زموږ ټولنه کې د زورزیاتي یو لوی عامل غربت دی، که په دې اړه څېړنې وشي نو بیخي جالبې پایلې به را برسېره شي چې تر اوسه به په دې اړه زموږ ټولنې ته داسې مفصل معلومات نه وي وړاندې شوي. د خشونت په اړه بیخي لازمه ده چې دلته یې پر عواملو څېړنه وشي، کله چې علتونه پیدا شي نو حللارې اسانه ورته ټاکل کېږي، تر ټولو سخت کار د یوې ستونزې ریښه او علت معلومول دي چې د ګرانوالي له امله دلته تر اوسه کومه هر اړخیزه څېړنه پر شوې هم نه ده له دې امله یې حللارې هم نه دي په ګوته شوې، یوازې ځینې برسېرن وړاندیزونه شوې دي چې تر ډېره حده ګټور نه دي ثابت شوي.

مذهبي زغم

زموږ هېواد ته د اسلام په اوایلو کې د جنگیالیو په مټ د اسلام راتگ، په تاریخ کې د قدرت پر سر خپل منځي جنگونه چې ځینو یې د نورو خلاف د جهاد سورنا هم رغوله او په دې وروستیو کې د طالب او داعش په نوم د وسله والو ډلو را پیدا کېدل او له اسلامه هغه تعبیر کول چې د دوی له موخو سره مناسب و او دی، هم په مسلمانانو کې مذهبي زغم کم کړ او هم نامسلمانو دا تورنه لگول پیل کړل چې اسلام کې مذهبي زغم نه شته.

نامسلمان به حتمن زیاتره د اسلام متن ته ترکتو د مسلمانانو پر اعمالو پرېکړه کوي، مگر دا هم یو روښانه حقیقت دی چې د خلکو کړنې حتمن د متن استازولې نه شي کولای، په متن کې الهي لارښوونې خوندي دي او پیغمبر په خپلو سنتو تشریح وکړه، مگر له دې سره د مسلمانانو په تاریخ کې له واکمنو واخله، دین ته تر منسوبو عالمانو، اسلام ته منسوبو ډلو، فکري مکتبونو، د اجتماعي سمون په پار مذهبي بنسټونو او د اسلامي نظام د برقراره کولو لپاره د مسلمانانو وسله والو گروپونو او سیاسي گوندونو د اسلام له ابتدا تر اوسه داسې کړنې کړې دي چې د اسلام استازولې خو پر لویه لاره ایله کړه بلکې اړخ ته یې هم نه تېرېږي.

د یوه مسلمان هره کړنه را خيستل او د اسلام د بدنامي لپاره کار ترې اخيستل، نه انصاف دی او نه سالم عقل دا اجازه ور کولای شي، خو له بده مرغه چې دا لړۍ اوس ښه په زور روانه ده. د مذهبي زغم بنسټ د

پیغام اول/105

عربو په جامده او سرتمبه ټولنه کې اصلن اسلام ایښی دی. د قران کریم ځینو ایاتونو ته مو پام غواړم:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.

(البقره: ۲۵۶)

ژباړه: په دين کې هېڅ زور زياتی نه شته، يقينن هدايت له بې لاری بېل کړل شوی دی؛ نو که چا له طاغوته انکار وکړ او پر الله يې باور وکړ، بېشکه په داسې رسی يې منگولې ولگولې چې هېڅ نه شکېري او الله اورېدونکی پوه دی.

د دې ایت په اړه لږ تفصیلي بحث ته ځکه اړتیا ده چې ځینو کسانو د منسوخ حکم پر کړی دی، د جهادي ایاتونو په راتلو يې د قران کریم تقریبا ۵۰۰ ایاتونه منسوخ بللي دي چې یو دا هم پکې شامل دی. اما د نسخې د اصولو له مخې دا خبره ناسمه ده. ځکه نسخه یوازې په انشائي جملو کې راتلای شي، نه په خبریه جملو کې. که د قران کریم په اخبار کې نسخ راشې بیا په قران کړې د دروغ احتمال هم پیدا کېږي، قران یو ځل مثلا د پیغمبر تایید کوي، انسانانو ته خبر ورکوي چې هو محمد ص د خدای رسول دی، مگر که نسخ په اخبار کې ومنو نو ممکن یو مهال دا خبره نسخه کېږي، نو دا خو یو ډول دروغ شول. العیاذ بالله!

همدې ټکي ته د اضواء البيان تفسیر لیکوال شیخ محمد امین شنیطی د نسخې او تخصص په توپيرونو کې گوته نیولې ده، دی وايي: الخامس ان النسخ لا يدخل الاخبار و انما هو في الانشاء فقط بخلاف التخصص فانه يكون في الانشاء و في الخبر. (۱)

پیغام اول/106

ژباړه: پنځم فرق د نسخې او تخصیص دادی چې په اخبار کې نسخه نه راځي نسخه یوازې په انشاء کې راځي، مگر تخصیص د دې خلاف دی په انشاء او خبر دواړو کې راتلای شي.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفِرْ (الکھف: ۲۹)
او ووايه چې حق ستاسې د رب له لوري دی، که د چا خوښه وي باور دې وکړي او که يې خوښه وي انکار دې وکړي.

اصلن قران کریم رسول الله ص او مسلمانان په دې مکلف کړي دي چې څوک مذهبي زغم او ازادي نه شي زغملای د هغوی پر ضد جنگ اعلان کړي خو د مذهب له امله د خلکو له زورولو لاس واخلي، د قران کریم لاندې هدايت وگورئ:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ (البقره: ۱۹۳)

ژباړه: او له دوی سره تر هغو وځنگېړئ چې فتنه پاته نه شي او دين يوازې الله ته شي، که دوی منعه شول نو يوازې پر تېرېگرو به تېری کېږي.

بل ځای هم وايي:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (۱) وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ (الأنفال: ۳۹، ۴۰)

او له دوی سره تر هغو وځنگېړئ چې فتنه پاته نه شي او دين ټول د الله لپاره وي، که دوی (له فتنې) منعه شول، بېشکه الله يې د اعمالو ليدونکی دی او که يې بيا هم خپله فتنه جاري وساتله نو تاسې پوه شئ چې الله ستاسې مددگار دی، ښه مددگار او غوره کومک کوونکی.

پیغام اول/107

دا دوه ایاتونه که له شا او مخ دواړو سره یوځای وکتل شي دا موضوع بڼه ترې روښانه کېږي چې دلته فتنه پر دین زورونې ته ویل کېږي، قران کریم امر کړی دی چې تر قتل هم فتنه بد کار دی، ځکه فتنه خپله د جنگ سبب کېږي، که یوڅوک بل ته اجازه نه ور کوي چې له نورو بېله عقیده وساتي، نو دا خپله د خلکو ترمنځ د جنگ سبب کېږي او له دې امله قران کریم ویلي دي چې تر جنگ فتنه بده ده له دې وجې خو جنگ را منځته شوی دی، نو د مکې مشرکان خپله نور کسان مذهبي ازادي ته نه ایله کوي او پر بل تور لگوي چې حرامو میاشتو کې یې جنگ ولې وکړ؟

اسلام له یوه کس څخه پیل شوی دی او میلیونونه پیروان یې پیدا کړل، د یوه کس به په لکونو عربو څه زور رسېدلی وای چې په خپل دین یې کړي وای؟ طبیعي خبره ده چې هغه یوازې مذهبي ازادي او زغم غوښتی او نه یې پر چا زور راوستی چې د ده دین ومني او نه یې بل چا ته اجازه ور کوله چې د ده پیروان له اسلام څخه په زور واړوي. مگر له بده مرغه چې د مسلمانانو د بدو کړنو له امله نن مسلمانانو کې هم مذهبي زغم ختم شوی دی او نامسلمان هم دا فکر کوي چې اسلام کې اصلن له لویه سره د مذهبي زغم په اړه هدايات نه شته او متن یې هم هغه څه فرمایي چې پیروان یې کوي.

سرچینه:

(۱) مذكرة في اصول الفقه، الفرق بين النسخ والتخصيص: ۸۲، د شیخ

محمد امین شنقيطي، التحبير شرح التحرير: ۶/۲۹۹۶.

نړۍ واله سوله

نه د ماشوم مخ گوري او نه د شالیلا سینه
پورته شه دروېشه دا بې دینه توره ماته کړه
يو وخت په انسانانو کې دې نظریې هم ډېر پلویانو در لودل چې
انسانان باید ځنگلي قانون عملي کړي. یو پر بل تېری پخوانی کلتور
وو. یوه قبيله له بلې قبیلې (تپې) سره اخته وه. د یوه ښار پاچا به هم پر
نورو ځنگلورو یرغلونه کول. یونان چې ستر تمدن یې در لود او خورا
لرغونې علمي نظریې ترې را ټوکېدلې، خو پر مختلفو پاچاهيو وېشل
شوی و.

ډېر وخت به یوه کورنۍ له بلې سره په شخړه وه. ځینو بیا لږ فکري
پرمختگ کړی و، یوه کورنۍ له بلې سره نه اخته کېده خو یوه قبيله له
بلې سره وړانه وه. که به یې د نورو په نسبت تمدن ژوند و، د ژوند
سطحه به یې تر نورو لوړه وه، هغوی به بیا وړوکی هېواد در لود او
گاوندېي ملکونه به یې تر برید لاندې نیول.

عرب یې نژدې مثال دی. هلته کورني جنگونه هم وو او قبيلوي هم؛
کله چې د یوه نظام تر چتر لاندې را ټول شول نو پر نورو هېوادونو یې
یرغلونه وکړل. لوی سکندر هم د یونان مختلفې قبیلې سره متحدې
کړې او بیا یې پر نوره نړۍ حملې پیل کړې. چنگیز خان د کورنیو
جگړو تر چوپولو وروسته قبیلوي جنگونه وکړل او بیا یې د وطنونو
لاندې کولو ته ملاوتړله.

پیغام اول/109

خو د تکامل لور ته هر ژوی مختلف پړاونه وهي. انسانانو هم په فکري لحاظ په تېرو شو پېړويو کې خورا چټک پر مختگ وکړ. په فکري لحاظ له ډېر تياره دور څخه د رڼا پړاو ته را ووتل.

له ډېر پخوا څخه يوه وړه ډله انسانان وو چې د ټولو انسانانو ترمنځ يې عدالت غوښتې. هغوی له جنگه کرکه کوله. انساني قتل او وژنې يې نه خوښولې. د سولې او مينې پیغام يې له ځان سره وړی. که هر خو زورورو، ثروتمنو او اکثر دوی ته وويل چې په يوه گل نه پسرلی کېږي، خو دوی خپل عمل ونه درواوه. خپلې هڅې او کوښښونه يې جاري وساتل چې ورو- ورو د دې نظر پلويان زياتېدل.

د دې نظر پيل ممکن لومړی د يوې کورنۍ له اتحاده را شروع شوی وي، بيا د يوې قبيلې اتفاق ته رسېدلی وي او وروسته د يوه هېواد په بڼه اوښتی وي. خو تر دې پړاونو وروسته به هغه ستر شخصيتونه را پيدا شوي وي چې د نړۍ والې سولې فکر ور سره و. هر شی له پيله ډېر بسيط وي. انساني فکر چې وخت پر وخت د پرمختگ نوي فکري پړاونه وهي، ممکنه ده چې له پيله يې د نړۍ والې سولې سوچ نه وي کړی.

دا فکر هم کرار کرا پراخ شوی او عام شوی دی. د انسانانو دا ځانگړنه چې د مخکنيو تجربې او مشاهدې بل نسل ته ليردوي، د انسانانو په فزيکي او فکري تکامل کې ستر رول لري. انسان له پخوانو د را پاته تجربو په مرسته د پرمختگ نور گامونه اخيستي او نن يې هم اخلي.

د همدې فکر برکت وو چې انسانانو لومړی کورني، بيا قبيلوي، بيا د هېوادونو په سطحه جنگونه ايله کړل. يو وخت خلکو قبيلوي ژوند ته ازادي ويله. تر هر قانون او نظام لاندې ژوند ورته د غلامۍ حيثيت در

پیغام اول/110

لود. کله چې ځینو ملتونو د قانون او نظام تجربه وکړه، نو له گټو یې گاونډیان او راتلونکي نسلونه هم خبر شول. له دې امله قبیلوي او بدوي ژوند سوکه - سوکه ختمېده او مختلف قومونه او قبیلې تر یوه قانون او نظام لاندې سره را غونډېدل.

خو لا هم د گټو په خاطر جنگونه ښه په پیڅ سره کېدل. ان چې دوه نړۍ وال جنگونه پېښ شول. په دې جنگونو کې میلیونه انسانان د نورو انسانانو په لاسونو ووژل شول. تر دې وروسته د نړۍ والې سولې اړتیا نوره هم زیاته شوه. د همدې نړۍ وال امن لپاره ځینې سازمانونه رامنځته شول. دا سازمانونه نن هم د دې لپاره کار کوي چې انسانانو د خشونت په تاوان خبر او د نړۍ وال امن گټې ور وښيي.

په اروپا، امریکا او ځینو نورو وچو کې گنشمېر هېوادونه دې پایلې ته ورسېدل چې گډې گټې له جنگ پرته هم یو بل ته رسولای شي او هم یې یوه قبيله له بلې قبیلې، یو هېواد له بل هېواده او یوه وچه له بلې وچې تر لاسه کولای شي. پخوا به دومره گټې نه وې، لکه د جنگ زیان چې به یې ځان او نورو ته اړاوه.

هېوادونه به وران شول، تمدنونه به ورک شول، شوی پر مختگ به په شاتگ بدل شو، د انکشافاتو سلسله به ودرېده، نوښتونو به تقلید ته ځای پرېښود، حکومتونه به ړنگ شول او تر ټولو بده لا دا چې د ټولو ارزښتونو مستحق انسان به پکې ووژل شو.

د دې لپاره چې هم انسان خوندي شي او هم د هر ډول زیان مخنیوی وشي، ډېری هېوادونو د هر ډول گټو لپاره یو له بل سره د همکارۍ، امن، ورورولۍ او گټو ترنونه وکړل. نن په هغو هېوادونو کې د انسانانو ژوند ډېر ښه دی. انسانان د امن احساس کوي. ټول ارزښتونه یې په امن

پیغام اول/111

دي. گتې يې خوندي دي. د ژوند په خوند پوه دي. نه ځان وژني او نه نور. د پخوا په پرتله اوس د جنگ لپاره د نورو ملكونو ته نه ورځي، بلکې د مرستې، کومک، انساني همدردۍ، له بې وزلو سره د همکارۍ، د ناروغانو د تداوی او ... لپاره انسانان له يوې وچې بلې ته ځي. دغه افراد، ډلې او سازمانونه د نړۍ والې سولې سمبولونه دي.

زموږ وطن هم له نوري نړۍ بيخي جلا نه دی. دلته هم نړۍ وال بدلونه خپل اغېز پرېږدي. زموږ په سيمه کې د کليو او قبيلو ترمنځ جنگونه اوس نه شته. لاکن مخکې وو. زموږ پلار يې کله ناکله کيسې راته کوي. پخوا به قبيلوي ژوند ښه گڼل کېده، مگر اوس خلک د نظام غوښتونکي دي. پخوا به د گټو د جلب لپاره جنگونه په اساني پېښېدل، اما نن خلک وايي چې ژبه وي، نو د سر ماتېدا ته څه اړتيا ده. مخکې به فيصلې ملک و ملا کولې خو اوس د دولت ادارو ته وړلې کېږي. دا يوازې څو بېلگې دي، که نه زموږ ټولني هم ښه پوره تغيير کړی دی او ورو- ورو د نړۍ والې سولې پیغام ته پر چمتو کېدو ده.

يو وخت به لازمن راځي چې زموږ په شمول به ټول انسانان دې فکر ته رسېږي چې د جنگ ټغر ور ټول کړي او ټول انسانان يو له بل سره په سوله، عدالت او مساوات کې ژوند وکړي. دوی به په دې پوه شي چې کومې گټې په سوله کې تر لاسه کېږي هغه په جنگ نه تر لاسه کېږي. په يوه حديث کې دې ټکي ته داسې اشاره شوې ده: (إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرَّفْقَ، وَيُعْطِي عَلَى الرَّفْقِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ، وَمَا لَا يُعْطِي عَلَى مَا سِوَاهُ". مسلم كتاب البر والصلوة والاداب باب فضل الرفق ح: ۲۵۹۳)

پیغام اول/112

بېشکه الله نرم دی نرمي خوښوي، په نرمي هغه څه ور کوي چې په سختي او له نرمي پرته په نورو يې نه ور کوي.

انسان به په دې پوه شي چې د سولې او امن خوند په جنگ او بد امنۍ کې نه شته. بشر دا اخير درک کوي چې انسان ته په تکليف رسولو کې مزه نه شته، بلکې هر انسان ته اذيت رسول خپله د بل انسان لپاره هم يو غم دی، اما که خوند، سکون او ډاډ غواړئ نو له نورو انسانانو سره په مرسته او همکارۍ کې يې موندلای شئ.

هغه وخت به انسانان د هيوادونو، قومونو، قبيلو، مذهبونو، سمتونو، ژبو، رنگونو او... پر بنسټ نه سره وپشل کېږي او نه به له دې يادو شيانو يو څوک د واک، ثروت، ستاينې، بقا او بل کوم امتياز مستحق بلل کېږي. بلکې د دې پر ځای به وړتياو او استعدادونو، اخلاقو او نورو ته د گټو رسولو معيار په پام کې نيول کېږي. تور به تر سپين کم نه بلل کېږي او انگرېز به تر پښتون لوړ نه گڼل کېږي. له عرب سره به عجم د قوم له امله دښمني نه کوي او عرب به له يهودي څخه يوازې د مذهب پر بنياد کرکه نه کوي. ټول به انسانان وي او هر چا که بل ته د زيان رسولو هڅه کوله په مجموعي توگه به يې انسانان مخنيوی کوي او چا ته به اجازه نه وي چې بل ته زيان ورسوي. دا به د نړۍ والي سولې وخت او انسانان به په دې قانع شوي وي چې تر هر څه د انسان وجود او ژوند مهم دی. له دې امله نو هر څه د انسان لپاره دي او د هغو ارزښتونو لپاره انسان قتل نه کړي چې هغه ټول خپله د انسان لپاره دي. دا به هغه وخت وي چې نه يوازې د انسان وژل به بد گڼل کېږي، بلکې د حيواناتو پر وژلو به هم بنديز وي. د انساني ژوند د ښه والي لپاره به ټول هڅې کوي خو داسې ادارې به هم وي چې د انسان ترڅنگ به د

پیغام اول/113

حيواني ژوند د سوکالی او خوندورتوب لپاره هم کونښنونه کوي. دلته به بيا انسانان د نن پر قاتلانو خاندي. ننني افراطيان به د هغه وخت تر ټولو بدمخي انسانان بلل کېږي. دوی به د تاريخ پر پاڼه تور داغ وي. بشر به د خپل وحشت له تاريخه د انسانيت لور ته تنبتي. تعمير به له تخريبه ځای نيولی وي. خشونت به خپل ډگر امن ته ايله کړی وي. د کرکې کلا به وختي لا مينې فتحه کړې وې. مرگ چې نن په واز کومي انساني ککړۍ تر ستونۍ په غرچ-غرچ تيروي، هغه مهال به يې انسانان نه يادوي او يوازې د ژوند کيسې به کوي.

نور راځی د نړۍ والې سولې لپاره کار وکړو. بشر له هر ډول تبعيض پرته وژغورو. د ځان گټې د نورو له گټو سره يو ځای خوندي کړو. د نورو فايده هم د ځان وبولو او د تر لاسه کولو لپاره جمعي هڅې وکړو. په دې لار کې که چا نن گامونه واخيستل، نو سبا به د درناوي وړ وي. که څوک نن کار ورته وکړي، نو سبا به د نورو رهبر وي. که څوک يې نن په خشين چاپيريال کې ورته کوي، نو لري نه ده چې د ده په هڅو دا خشونت ختم او ځای يې امن ونيسي او هغه مهال د ده نوم د همدې هڅو له برکته تازه و ژوندي وي.

د همداسې ورځې په تمه!

۲۳/۱۱/۲۰۱۷

نظافت

نبوي وينا ده:

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ». (١)

ژباړه: ابو مالک اشعري رض ويل، چې رسول الله ص وويل: نظافت د ايمان برخه ده.

د مسند احمد او ترمذي په يوه روايت کې چې ځينو محدثينو يې پر کره والي خبرې کړې دي، د (شطر) پر ځای د (نصف) لفظ استعمال شوی چې بيخي د مبالغې تر اندازې گواکې د نظافت پر مراعات ټينگار شوی دی. يوه بل روايت کې هم دي:

إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ، جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ. (٢)

ژباړه: بېشکه الله پاک دی پاکي خوښوي، نظيف دی نظافت خوښوي، مهربانه دی مهرباني خوښوي او سخي دی سخا خوښوي. د دې روايت په اړه هم محدثينو بېلابېل دريځونه څرگند کړي دي. الباني د مشکاۀ په څېړنه کې حسن بللی دی خو وروسته يې په الصحيحه کې د ضعف حکم پر کړی دی. که روايت کمزوری هم وي؛ خو د مخکني کره روايت يوازې تاييد کوي، کوم بېل حکم نه ثابتوي چې راوړل يې د اصولو له مخې بد وگڼو.

پیغام اول/115

د دې لورې روایاتو په رڼا کې ښکاره شوه چې نطافت څومره اړین دی؟ شریعت د نطافت اهمیت ته په کومه سترګه کتلي؟ رسول الله ص یې په اړه څومره ټینګار کړی؟

اما د احادیثو په ټولو کتابونو کې د نطافت په اړه تر بېلابېلو روایاتو وروسته هم زموږ مسلمانانو هغه نطافت ته پام ونه کړ چې په ژوند کې اړین دی او شریعت یې له موږ څخه غوښتنه کړې ده.

موږ د ورځي دوه، درې یا تر دې هم زیات واري د لمانځه لپاره اودس، غسل یا تیمم کوو، خو پر دې غور نه کوو چې د دې بیا-بیا ځان پاکونکې پیغام زموږ په ژوند کې څه شی دی؟

اودس وکړي، خو د خولې یې بوی ځي. تر اودس وروسته په خیرنو بویناکو جامو پر لمانځه ولاړ وي. نسوار یا سګریټ وڅکوي؛ بیا د سلګونو کسانو ترمنځ په جومات کې لمونځ کوي چې له ډډوزو یې ټول لمونځوال په عذاب وي. دلته فکر نه کېږي چې که اودس کوم، نو پاکې او بې بویه جامې به هم واغوندم چې خلک را څخه تنګ نه شي. تر نسوارو او نشو وروسته باید خوله پاکه کړي؛ که نه د خلکو د اذیت به تر هغه لمانځه ډېر عذاب او وبال وي چې یو کس یې د اداینې په خاطر جومات ته د تلو تکلیف پر ځان منلی دی.

له همدې اذیته د ځان ساتنې په خاطر رسول الله ص هغه کسان چې وره یا بل بویناک شی وخورې؛ تر هغو جومات ته له ورتلو بند کړی

چې د خولې بوی یې ورک کړی نه وي. حدیث کې دي:

عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الْبَقْلَةِ فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسَاجِدَنَا، حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا». (۳)

پیغام اول/116

ژباړه: ابن عمر رض روایت کړې چې رسول الله ص ویل: که چا له دې وابنه خوراک وکړ؛ نو تر هغو دې زموږ جوماتونو ته نه راځي چې بوی یې ورک شوی نه وي.

دې ورايت مور ته په يو ډول د اودس يا غسل حکمت هم بيان کړې دی. زموږ په اودس کې يو پیغام هم پروت دی که لمونځ کونکی هغه ته پام وکړي، نو نور انسانان به یې له هغو اذیتونو خوندي شي چې په بېلابېلو بڼو یې د لمانځه او عبادت يا هم نور وختونه ورته رسول.

نظافت یوازې تر لمانځه هم ځانگړی نه دی. د یوه انسان ټول ژوند رانغاړي. هم عقل غوښتنه کوي او هم نقل د هغه د مرعات امر کوي. خدای پاک دی، نو پاک انسان یې خوښ دی. همدا شان د مسلم په یوه حدیث کې دي چې خدای پاک دی، نو پاک مال قبلوي. یعنې په زکات، خیرات او صدقه کې حرام مال مه لگوي. خدای چې کوم صفت ځان ته خوښ کړی دی، له دې امله یې بندگانو ته هم خوښ دی او هم یې رسول فضایل ذکر کړي دي.

له بده مرغه چې مور په اجتماعي ژوند کې نظافت ته پام نه کوو. زما په اند د نړۍ په کچه گنده ښارونه به د مسلمانانو وي؛ په داسې حال کې چې شریعت یې نظافت د ایمان برخه بللې او په ورځ کې یې خو پلا د نظافت په تر لاسه کولو او مرعاتولو امر هم ورته کړی دی. زموږ بدبختي دا ده چې په شکل پسې څو؛ خو ماهیت راته هیڅ مهم نه وي. د اودس، غسل و تیمم او نظافت په مسله کې په مور همدغه چل شوی دی. اودس يا غسل کوو؛ خو نظافت نه مرعاتو ځکه چې مور شکل پرست یو، پیغام يا حکمت یې راته ارزښت نه لري.

پیغام اول/117

زموږ ښاري خلک تر اوسه نه په ښاري فرهنگ پوهېږي یا که پرې پوهېږي مراعات یې بیا نه کوي. مېوه خوري او خڅلې یې همالته ایله کوي، یا په موټر کې خوراک کوي او خڅلې یې سپرک ته را خورځوي، انرژي ځنښي او بوتل یې سپرک ته ورخوځوي. له کوره د هندوانې، خټکي، مالتې، منو او... خڅلې را وباسي د کور مخته په نالی کې یې توی کړي یا یې هم د سپرک ژۍ ته وپاشي.

کله چې باران شي اوبه ډېرې راشي؛ نو همدا خڅلې اوبه سره را ټولې کړي او د کور مخته یې ورته کوټه کړي. په بازار کې نالی بنده شي او ټول روډ یا بازار په خاورو و خڅلو ولړل شي. له یوه چا سره هم دا فکر پیدا نه شو چې اخیر بازار یا د کلي مینځ ته دا خڅلې باران له کومه راوړي؟ که موږ ښاري فرهنگ پاللاي نو لومړی مو باید نظافت ته توجه کړې وای. که موږ د ایمان او اسلام غم اخیستي وای؛ تر هر څه لومړی به مو خپل بدن، جامې، کور کهول، د کور شاوخوا، کلی، بازار، جومات، مدرسه، مکتب، لېسه، پوهنتون، دفتر، دوکان او بالاخره ټول محیط او چاپیریال پاک وای.

موږ تر دې اندازې نه د فطرت غوښتنې په نظر کې نیسو او نه د شریعت و ښاري فرهنگ خیال ساتو چې د خدای په راکړې ښایسته او پاکه نظیفه خوله کې د پان، نسوار او... په شان بوین شیان اچوي او یا سگریټ، چرس، روین او نور بدبویه شیان په څکوي.

که څوک پوښتنه وکړي چې دا د یوه شخص خپل کارونه دي بل د مداخلې حق پکې نه لري؟ نوزه وایم چې سمه ده بل به مداخله نه کوي، اما کله چې تاوان بل ته سرایت کوي هغه د مداخلې حق هم شرعن پیدا کوي او هم اخلاقن. د یوه کس د نسوارو زیان نن تر هغه

پیغام اول/118

محدود نه پاتیري. حداقل ضرر یې بل ته دا دی چې له بویه یې څوک خوندي نه وي. سگریټ نه یوازې دا چې بوی لري؛ بلکې دود یې هم په خونه، موټر او یوه بند ځای کې نورو کسانو ته ضرر رسوي چې هم د شریعت له مخې یو جرم دی او هم د قانون و اخلاقو له رویه. د هوا ککړتیا او په پاته خڅلو یې د چاپیریال گنده کېدا یو بل غم دی چې تر ننه یې مور حلالرې ته متوجې شوي نه یو.

کله چې له ښاره کلي ته ځو؛ نو نوره هم خبره وړانږي او سل ځله نه زره ځله انسان ته افسوز درېږي. جالبه دا ده چې په کلیو کې هغه کس په ډول - ډول نومونو یادېږي چې پاک گزري، هر وخت د پاکي خیال ساتي او نورو ته یې هم د خیال کولو فکر ور پیدا کوي. ډېره د حیرانتیا وړ ده چې پر یوه ښه کار زموږ کلیوال یو کس د ستایلو پر ځای مسخره کوي. هغه الفاظ چې په کلي د همدې کس لپاره کارېږي زه یې دلته د لیکلو جرات نه شم کولای او دا راته د بې نزاکتۍ ترڅنګ د قلم او ادب سپکاوی هم معلومېږي.

یو بل د افسوز ځای دا هم دی چې زموږ علماء، ملایان، خطیبان او طالبان نه په خپل شخصي ژوند کې تر ډېره حده پوره نظافت ته پام کوي (غوښتنه استثنا حتمن پکې شته) او نه په هغه پیمانې چې ورته اړتیا وه ټولنه د نظافت اهمیت او ارزښت ته ور بولي. (که څه هم د دوی شخصي عمل او وینا پر ټولنه ډېره اغېزناکه تمامېږي) ما تر ننه هم یوه خطبه د نظافت پر اهمیت د جمعې یا اختر په ورځ نه ده اورېدلې. په داسې حال کې چې یوه امام باید په یوه کال کې لږ تر لږه درې خطبې په جلا-جلا وختونو کې د همدې نظافت د اهمیت، اړتیا، گټو اونه مرعات کې یې زیانونو ته ځانگړې کړې وای چې هم یې شرعي

پیغام اول/119

نصوص پکې بیان کړي وای او هم یې د پوهانو خبرو او خپل ضروري تحلیل ته پکې ځای ور کړی وای.

زموږ د یوه استاد مفتي صاحب رحمت الله له خولې مې په یاد دي چې یوه روژه یې د تفسیر مهال ویل: هههه (تر خبرې مخکې نرمه خندا د هغه عادت و) یوه ملا زوی مړي راته ویل: مفتي صاحب! په روژه کې پاک کالي مه اغونده؛ بیا خلک د ماږه گومان در باندې کوي او زکات نه د رکوي.

زموږ حالت د ډېر افسوز وړ دی. یو عالم د خپل ځان نظافت په دې وجه نه ساتي چې خلک یې شتمن ونه گڼي او بیا د خدای فرض زکات نه ور کوي. د ټولني پر دې برداشت او د ملایانو پر رول دواړو باندې انسان ته ژړا ورشي.

یو بل ټکی چې هر کس ته ډېر مهم دی هغه د لاس او پښو د نوکانو کوشني ساتل دي. د بي بي سي د نوي کور او نوي ژوند په ډرامه کې مې په یاد دي چې یوه ورځ کومه نجلۍ د گیلې له درده کړېده. کورنۍ یې ډاکټر ته بوتله؛ کله چې یې ډاکټر معاینه کوي، نو ورته وایي چې په خوراک کې دي له نوکانو میکروب تېر شوي او له هماغه درد درته پیدا دی. زموږ په ټولنه کې د نوکانو ژر اخیستو ته هم لازمه پاملرنه نه کېږي چې د جدي ناروغیو سبب کېدای شي. په تېره همدا د گیلې ناروغي؛ ډرامه که څه هم حقيقي نه وي، اما څه چې وایي، هغه سم وي.

د چاپیریال د پاکو ساتلو لپاره نه یوازې دا اړینه ده چې خاورې خخلې هر ځای ونه غورځول شي؛ بلکه د ونو او بوټو زیاتوب هم اړین دی چې هوا پاکه کړي. د نظافت په راوستلو کې ونې او زرغونه بوټي مهم رول لري؛ له دې امله باید د دې بنودلو او کرلو ته هم ډېر پام

پیغام اول/120

وشي . زمور په هېواد کې نن د گنده هوا له تنفس څخه هم په لسگونو ډوله ناروغۍ پيدا کېږي چې که د ونو او بوټو زیاتوب ته لازمه پاملرنه وشي ښايي تر یوه حده د مریضیو مخه ونیول شي .

پاک خوراک، پاک څښاک، د بیده کېدو نظیف ځای، مینځلې جامې او پاک بدن، له دورو او خځلو خالي محیط او چاپیریال مو د بدني روغتیا د ضمانت تر څنګ، خوشاله و سوکاله ژوند، اقتصادي پرمختګ، د یوه ښه فرهنگ رامنځته کول او... در کوي. نو هلی! فرصت له لاسه مه ور کوی او دومره گټور او نژدې چانس همدا نن په لاس درغلی او وړیا گټه ځنې واخلي.

۶/۳/۲۰۱۸

سرچینې:

- (۱) مسلم کتاب الطهارة باب فضل الوضوء ح: ۲۲۳.
- (۲) ترمذي ابواب الادب باب ماجاء في النظافة ح: ۲۷۹۹.
- (۳) مسلم کتاب المساجد و مواضع الصلاة باب نهی من اكل ثوما او بصلا او کُرأثا او نحوها ح: ۵۶۱.

لومړیتوبونه پېژندل

د بشر په ژوند کې هر وخت داسې چارې وي چې ځینې یې تر نورو اولویت لري. دا قاعده عمومي ده، کارونه که شرعي وي یا هم دنیوي، ارو مرو ځینې ډېر اهمیت لري او نور بیا د تاخیر وړ وي. د انسان له ژوند سره یوځای که وخت، مکان او غوښتنې یې ټولې په پام کې و نیولې شي، نو ځینې موخې او کارونه د تعجیل وړ وي او په بعضو کې که تاخیر راشي، هم پروا نه کوي.

د شریعت په نصوص کې مور ته داسې بېلگې خورا زیاتې په نظر راځي چې زموږ پاسنی خبره تاییدوي. اصلن د انسان تر ژوند هیڅ شی هم ارزښتناک نه دی. ټولې ټولنیزې پدیدې د انسان د پرمختګ او سوکالی په پار باید وکارېږي البته هغه زیان رسونکې یې نه ښیم، هغه مې هدف دي چې د انسان په ګټه ترې کار اخیستل کېږي.

شریعت هم یوه ټولنیزه پدیده ده، د ټولني د سوکالی په موخه راغلی دی او هر زیان رسونکی تعبیر له دین څخه ناسم دی ځکه د دین اساس د بشر پر سوکالی ښودل شوی دی، قران ویلي دي: الر کتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ.

(ابراهیم: ۱)

ژباړه: الف لام راء، تاته مو داسې کتاب نازل کړی چې انسانان د دوی د رب په امر له تیارو سوکالی ته پرې وباسي.

همدې هدف ته د رسېدو لپاره انسانانو هر وخت د خپل وخت او مکان له غوښتنو سره سم له شرعي متنه تعبیر کړی دی او کله چې له

پیغام اول/122

حالاتو سره موافق نه دی راغلی نو بل څوک را مخکي شوی او بیا یې تعبیر کړی دی او دا لړۍ به د بشر تر ژونده ادامه مومي .

د قران په ۲۳ کاله نازلېدل همدا ټکی واضح کوي چې هر څه باید په تدریج وشي او لومړیتوبونو ته توجه مهمه ده . د هر حکم تر عملي کېدا او تر ایمان مخکي لا هم علم اړین دی ، له دې امله قران امر وکړ چې (فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) که علم نه وي نو د یوه خدای په وجود هم نه پوهېږي له دې امله اړینه داده چې د اولویت چارې له دا نورو بېلي کړل شي .

د بخاري په یوه حدیث کې راغلي دي چې رسول الله ص د مکې تر فتحې وروسته دا هیله ښکاره کړه چې مکه د ابراهیم علیه السلام پر بنیادونو ودانه کړي اما له دې امله یې ایله کړه چې قوم یې نوی مسلمان شوی وو او دې چارې ممکن د خلکو پر ایمانو منفي اثر کړی وای ، نو دا چاره یې وځنډوله او لومړیتوب یې مرعات کړ . ځکه د کعبې ودانۍ د خلکو د عبادت او ایمان لپاره وه ، خو که د خلکو ایمان نه وای ؛ نو بیا د کعبې خونه څه معنا لري؟ له دې امله ایمان مهم دی او ودانول هر وخت کېدای شي ، نو لومړیتوب دادی چې کعبه همداسې پرېښودله شي او د خلکو باور ته زیان ونه رسول شي . (۱)

قران کریم د سختۍ په حالت کې مسلمان ته د کفر ښکارولو اجازه هم ور کړې ده ، دلته بیا د لومړیتوب مسله مطرح شوې ده ، ځکه انسان مهم دی ، کله چې انسان له منځه ځي نو بیا کفر او اسلام د بشر- په نه وجود کې څه معنا لري؟ همدا وجه ده چې قران د ژوندي پاتېدا یا هم له خطر د ځان خونديتوب لپاره مسلمان ته د خپل باور خلاف د څرگندونو اجازه ور کړې ده . (النحل: ۱۰۶)

پیغام اول/123

همدا شان قران وایي د اضطرار په حال کې مسلمان کولای شي چې له ناپاکو توکیو گټه پورته کړي، ځکه حرام او حلال هغه وخت معلومېږي او معنا لري چې انسان وجود ولري کله چې د انسان د وجود او عدم وجود خبره مطرح وي، نو بیا د وجود د بچ کېدا لپاره هر مناسب کار لازم دی چې تر سره شي که څه هم هغه د شریعت له احکامو سره سم په نارمل حالاتو کې حرام یا ممنوع وي. (البقره: ۱۷۳) د شرعي متن له همدې مثالونو څخه فقهاؤ هم په خپل وخت کې داسې اصول رامنځته کړي وو چې د لومړیتوب او نالومړیتوب ټکي ته پکې توجو شوې وه. اوس هم اړتیا ده چې د شریعت تعبیر کوونکي دې ټکي ته لازمه پاملرنه وکړي او د حالاتو، وخت و زمانې سره مناسب تغییرات په فقهی اصولو کې رامنځته کړي چې د خلکو ورځنی ژوند ورسره تریخ نه شي او خلکو ته د کارونو د ممانعت پر ځای سهولت را پیدا کړي. زموږ د وخت غوښتنې وپېژندل شي او بیا یې په اړه دریځ و نیول شي.

بدبختي داده کوم مرکزونه چې نن نوي عالمان د فقهی د تخصص لپاره نیسي، هغوی د دې پر ځای چې د اجتهاد او له نویو مسلو سره د برخورد شرعي و فقهی تعامل ورسره کړي، خو دوی یې په هغو زرو اصولو پوه کړي او ورسره باندې د کلکې درېدا توصیه ورته وکړي، دې کار نه یوازې زموږ د تجارتي مسایلو کې خلکو ته خنډونه حور کړي دي، بلکې د دولت چارې یې هم له سختۍ سره مخ کړې دي. نن اړتیا دې ته وه چې د هېواد په کچه د شرعي تعبیر یو علمي او تحقیقي مرکز موجود وای چې د زمان و مکان قیدونو ته په کتو یې له شرعي متونو څخه د استنباط او اجتهاد پېټي ته اوږه ورسره کړي وای او نوي عالمان یې

پیغام اول/124

په دې اجتهادي روحیه تربیه کولای؛ نه دا چې د تیر وخت د یوه عالم پر اجتهاد د ټینګې درېدا توصیه ورته وشي.

پخوا د یوه عالم وینا تر ډېرو انسانانو ژر نه رسېده، له دې امله د اجتهاد لپاره خلکو اړینه نه بلله چې ځانګړي اجتهادي مرکزونه جوړ کړي چې له نویو پدیدو سره د تعامل لپاره پر شرعي تعبیرونو نوی ریسرچ وکړي؛ که څه هم هغه مهال یې هم اړتیا وه؛ له دې امله به یو عالم هم په یوه درسته سیمه کې بس و او هغه به تر خپله وسه د خلکو مسلو ته رسېدګي کوله چې دا مسایل یې په کتابي بڼه ایښده نسلونو ته هم پاته شول. مور د دې پر ځای چې د هغوی تګلاره وارزوو، د خپل وخت له غوښتنو سره یې مقایسه کړو، ګټور یې عملي او ناګټور یې ایله کړو، داسې تعامل وکړ چې نه هغوی په خپل وخت کې خلکو ته د دې توصیه کړې وه او نه مور ته اوس په ګټه تمامېري، مور د هغوی اجتهادات د هر وخت لپاره مناسب وبلل او د تجدید نظر پر ځای مو هغه د هر زمان لپاره شرعي الهي قواعد وګڼل چې نن یې له یو لږ جدي مشکلاتو سره ټولنه مخ کړې ده او په ځینو چارو کې د پرمختګ خنډ شوي دي.

د علماؤ اجتهاد د هر وخت لپاره نه وي او نه د یوه عالم شخصي-اجتهاد ته د الهي شرعي حکم ور کول کېدای شي، شرعي متن بېل شی دی او له دې متنه کېدونکي تعبیرون جلا دي. دا دوه سره ګډول هم له شریعت سره ظلم دی او هم له انسانانو سره. نه یوازې دا چې مور په دې سره د شریعت نوم ور بدوو؛ بلکې انسانانو ته هم په روزمره کارونو کې ستونزې ایجادوو. له دې ځایه د لومړیتوب او نالومړیتوب مسله را مطرح کېږي.

پیغام اول/125

د پخوانو په اجتهاد پسې منښلېدل مور ته لومړیتوب لري او که د زمان و مکان له غوښتنو سره سم نوی اجتهاد زموږ لومړیتوب دی؟ له شریعت هغه تعبیر چې انساني ټولنې ته د گټې پر ځای زیان لري په دې پسې د الهي شریعت تر نوم لاندې تلل زموږ لومړیتوب دی او که د بشر په گټه تعبیر ترې اخیستل زموږ اولویت دی؟ دې ته ورته په سلهاو سوالونه چې که یو څوک د شریعت په اساسي پیغام پوه وي؛ نو ځوابونه یې بیخي ورته اسانه او له هر ډول تردد پرته ویلای شي چې زموږ لومړیتوبونه کوم دي او کوم کارونه اولویت لري چې نن یې دبشر-د خونديوب او سوکالی لپاره وکړو!!!

۸/۱۲/۲۰۱۸

سرچینه:

(۱) بخاري کتاب الحج باب فضل مکه و بنیانهاج: ۱۵۸۳.

له دیني لیدلوري د هدف او وسیلې اړیکه

لیکنه: نبي ساقی

ژباړه او لنډون: زییر افغان

د هدف او وسیلې د اړیکې بحث پخوانی او اوږد دی، ځینې په دې اند دي چې هدف وسیله توجه کوي، یعنی یوه بڼه او سپېڅلي هدف ته د رسیدو لپاره له هرې وسیلې استفاده کېدای شي. البته په دې شرط چې نیت پاک وي او د ټولنې و انسان بڼېگڼه په نظر کې نیول شوې وي.

بل لور ته له پخوا تر اوسه بیا داسې کسان هم شته چې وایي: هدف وسیله نه شي توجه کولای؛ ځکه نو هر هدف ته د رسیدو لپاره اړینه ده چې له مشروعو وسیلو کار واخیستل شي. زه په دې دوو نظریو کې د کومې یوې پلوي وکړم؟ دا بحث د همدې پوښتنې د ځواب لپاره دی؛ له دې انکار نه شي کېدای چې انسانان په خپلو کارونو کې اهداف تعقیبوي او همدې اهدافو ته د رسیدو لپاره مختلف وسایل، روشونه او متنوعې تگلارې کاروي.

اسلام د یوه انسان دوسته دین په صفت چې په دنیا و آخرت کې د بشري بڼېگڼې لپاره نازل شوی دی، د انساني بریا، بڼېگڼې او د خدای د رضا په خاطر د اخلاقي، عبادتي، ټولنیز او... اهدافو یوه لړۍ لري. همدې اهدافو ته د رسیدو لپاره د زمان او مکان موافق گڼې وسیلې او تگلارې په پام کې نیول شوې دي؛ خو تر ټولو مهم ټکی دادی چې اهداف باید غوره وي.

پیغام اول/127

مسلمانان باید وسیله او هدف په ښه ډول سره تفکیک او وپېژني چې په اسلام کې کوم شی هدف دی او هدف ته د رسېدو وسیلې بیا کومې دي؟ که موږ د هدف او وسیلې ترمنځ توپیر ونه کړو نو شونې ده چې په ټولنیز ژوند کې به خپل ځان ته زیات مشکلات ایجاد کړو او په دې برخه کې به د ډېر سوء تفاهم ښکار شوي یو. اوس پوښتنه داده چې اهداف او وسایل کوم دي او ځانگړتیاوې یې څه دي؟ او موږ څنگه کولای شو چې یو له بله یې توپیر وکړو؟

د هدف لپاره کولای شو چې داسې یو ساده تعریف وکړو: اسلامي اهداف د ښیځڼو یا غوښتنو هغه لړۍ ده چې د انساني رفاه و معنویت، په ټولنه کې د خیر و ښېگڼې او په دواړو جهانو کې د بشري نیکمرغۍ او خلاصون سبب کېږي.

که دا تعریف تر یوه حده د منلو وي؛ نو ددې په مرسته موږ کولای شو چې د اهدافو مهمې ځانگړنې، ښېگڼې او دوامداره توب ترې استنباط کړو. په دې معنا چې که د انساني نیکمرغۍ او ښېگڼې سبب کېدل نو غوره دي او هر هدف چې د انساني ټولنې د خیر او صلاح سبب کېږي تل باید تعقیب او د تل پاتې وجود لپاره یې کار وشي.

خو دا ټکی باید له پامه ونه غورزول شي چې ممکنه ده ځینې شیان موږ د اهدافو په نوم پېژنو، خو هغه په خپله لنډمهالي او واړه اهداف وي او اساسي اهدافو ته د رسیدو لپاره د دوی وجود په مابینځ کې اړین وي او په دې ډول نو احتمال لري چې خپله په وسیله واوړي او د وسیلې حکم ومني. نو اړینه ده چې د اهدافو د ښه پېژندنې لپاره یې پر دوه ډوله تقسیم کړو: یو اهداف اساسي او دوامداره دي او بل یې لنډمهالي او موضعي دي.

پیغام اول/128

دا خو هدف و؛ راځئ وگورو چې وسیله څه شی ده؟ ممکنه ده چې ووايم: وسیلې یا روشونه، د تگلارو، فعالیتونو یا هم د عمل و عکس العمل هغه لړۍ ده چې په مرسته یې هدف ته رسېدای شو. وسیله هم د هدف په شان ځانگړنې لري چې مهمې یې ښايي همدا لاندې وي:

۱/ وسیله یوه بشري/طبیعی پدیده چې د ټولني افراد یې خپلو موخو ته د رسېدو لپاره تعقیبوي.

۲/ وسیله موقته وي او د هدف په شان دایمي نه وي.

۳/ وسیله د زمان، مکان، اوضاع او احوالو تابع وي.

۴/ وسیلې متنوعې، ډېرې او متفاوتې وي او یوه هدف ته د رسېدو لپاره شونې ده چې گڼې او مختلفې وسیلې موجودې وي.

۵/ وسیله په خپل ذات کې سپیڅلې نه وي؛ اما احتمال لري چې په همدې وسیله یوه نیک او سپیڅلي هدف ته رسیدگي وشي.

اوس مهم بحث دادی چې د اهدافو او وسایلو پېژندنه ولې مهمه ده؟ دا مسله له دې امله ارزښت لري چې د هدف پېژندل او پرې پوهېدل مور ته په گوته کوي چې کوم شی تعقیبوو او څه غواړو؟ که مور په خپل هدف نه پوهېږو؛ نو خپل کارونه پر یوه لوري متمرکزولای نه شو؛ ځکه نو اړینه ده چې تر هر کار مخکې خپل هدف وپېژنو او هغه ته د رسېدو په تلاش کې واوسو، دویم دا که هدف او وسیله نه سره پېژنو؛ نو شونې ده چې خپل اهداف د وسیلو قرباني کړو او په پایله کې به یې اهدافو ته لاس رسی پیدا نه کړو، نو د کعبې پر ځای به مو د ترکستان لار په مخه ور کړې وي.

د موضوع بل ارزښت له دې زاویې دی چې شریعت په ټولنه کې د اساسي او اصلي اهدافو پلي کول غواړي او دا امکان هم نه شي ردېدای

پیغام اول/129

چې ځینې کسان اهداف او وسایل سره ونه پېژني، د اهدافو پر ځای د وسایلو په تطبیق پسې شي چې (د زمان او مکان له تاثیر نه خوندي کېږي) او په ټولنه کې ددې ټولنیز اړخ ته هیڅ متوجې نه شي، له دې امله نوې ستونزې په زړو لارو چارو حلول غواړي چې په دې سره د ټولني مشکلات نور هم زیات کړي.

د ښه وضاحت لپاره به دلته څو مثالونه ذکر کړم:

مور ټول پوهېږو چې نظافت په اسلام کې یو هدف دی، یعنې مسلمان باید پاک او نظیف وي؛ خو د همدې هدف لپاره د زمان او مکان شرایطو ته په کتو وسایل او روشونه گڼ او مختلف دي. یو وخت د جامې د پاکي لپاره له وښو کار اخیستل کېده، شونې ده په نورو سیمو کې به نورې وسیلې هم وې، اما نن ورځ صابون کارېږي. د کور او بدن پاکي هم په هر وخت او ځای کې بېل-بېل وسایل او روشونه لري چې هیڅ وسیله او روش یې تل پاتې نه وي. دلته هدف پاکي ده او دې هدف ته چې هره وسیله مور رسوي نو له هغې باید کار واخیستل شي او هره وسیله چې د نورو ترمنځ ډېره موثره وي هغې ته باید ترجیح ور کوله شي.

په اسلام کې یو بل هدف تبلیغ او دعوت دی، انسانانو ته د دې پیغام رسول په هر وخت و ځای کې مختلفې بڼې لري، ښایي پخوا د دې کار لپاره استازی، لیک، کتاب او نور شیان کارېدل، اما نن له عصري وسیلو کار اخیستل کېږي لکه انټرنیټ، راډیو، تلویزیون، سي ډي او نور... دې ته ورته نور وسایل مور خپل هدف ته ډېر ژر او په موثر ډول رسوي.

پیغام اول/130

دارنگه په ټولنه کې د عدالت تامین هم یو اصلي او اساسي هدف دی. هدف ته د رسېدو لپاره له زمان و مکان سره سم مختلفې تګلارې کارول شوې دي، مثلاً: پخوا د جرمي اثبات لري د شهادت، اقرار او دې ته ورته نورو روشونو کار اخیستل کېده؛ خو نن ورځ د دې ترڅنګ د اثبات نورو روشونه هم شته لکه: انځور، ږغ، د وینې معاینه، د ګوتې نښه او د جرمي اثبات نورو ډولونه هم کشف شوي دي چې د عدالت تامین ته موږ په ډېر ښه ډول رسوي.

له دې امله نو موږ ته اړینه ده چې اهداف او وسایل سره بېل کړو، موخو ته د رسېدو لپاره، ګټې، مختلفې او بېلابېلې وسیلې وکاروو، دا احتمال هم شته چې نور انسانان خپلو اسلامي اهدافو ته د رسېدو لپاره زموږ برعکس وسایل وکاروي چې دا له اسلام سره ټکر عمل نه دی، بلکې هغوی خپل نیک هدف ته د خپل زمان او مکان له شرایطو سره سم رسېدل غواړي او لازمي ده چې همداسې وسایل به استعمالوي چې د وی له شرایطو سره مناسب وي. د هدف او وسیلې په پېژندلو زموږ د جنجالي مسلو یوه یې حلېږي او ټول په دې هم پوهېږو چې وسیلې متفاوتې او متنوعې وې او د زماني و مکاني شرایطو حتمي تابع وي، نو له یوې وسیلې کار اخیستل او له بلې نه اخیستل په دې معنا نه دي چې هغه وسیله له هدف سره ټکر ده.

له دې ټول وضاحتو وروسته یو شی باید ناولیل شوی پرېښودل شي چې هدف ته د رسېدو لپاره له هرې وسیلې ګټه نه شي اخیستل کېدای، یعني که یوڅوک له مشروع لارې حج ته نه شواي تللای نو په غلا تګ به ورته روا وي، یا هم د عدالت د تامین لپاره له یوچا په وهلو، کنځلو، کرنې وړ کولو، وینې ساتلو او... وسیلو اقرار و اخیستل شي. وسیله هغه

پیغام اول/131

مهال د منلو وړ او شرعي ده چې د بشري ښیځنه او د خدای رضا په پام کې نیول شوې وي، د اسلامي ټولني پوهانو په وسیله کې د خپلې ټولني نیکمرغي لیدلې وي؛ همدې پاس بیان ته په کتو دا پایله اخلو چې له اسلامي لیدلوري سره سم هدف وسیله نه شي توجیه کولای، له دې امله نو د ښه هدف لپاره ښه او غوره وسیله و روش ته هم اړتیا ده.

۲۴/۱۲/۲۰۱۸

له گرو شوي شي گټه اخیستل

گروي ته په عربي کې رهن وايي چې په قران، احاديثو او فقه ټولو کې يې يادونه شوې ده. د گروي د جواز په اړه غالبن ټول علما سره يوه خوله دي، البته پر گرو شوي شي گټه اخیستل د پوهانو تر منځ د اختلاف ټکی دی. گروي په لغت کې بندېدلو ته وايي، قران کریم کې دي: کُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ (المدرثر: ۳۸) يعنې هر نفس به په خپلو کړنو بند او گرو وي. د اصطلاحې يا شرعي تعريف په اړه يې د پوهانو ترمنځ ظاهره څه اختلاف ليدل کېږي. د ابو داؤد شارح او د سبل السلام ليکوال يې په اړه وايي: وَفِي الشَّرْعِ جَعَلَ مَالٍ وَثِيقَةً عَلَى دَيْنٍ وَيُطْلَقُ عَلَى الْعَيْنِ الْمَرْهُونَةَ. (۱)

شرعن گروي پر پور د باور لپاره د مال وړ کول دي چې پر گرو شوي جنس يې اطلاق کېږي. له دې څخه په لږ تغير د هدايي ليکوال تعريف کړی: جعل الشيء محبوسا بحق يمكن استيفاءه من الرهن كالدیون.

زما په اند گروي له لومړي سره دوه صورته لري، يو هغه چې قران يې يادونه کړې او بل هغه چې احاديثو کې يې ذکر راغلی. قران د بقري سورت په ۲۸۳ ايت کې د گروي په اړه وايي چې که تاسې سفر کې وئ او ليکوال مو ونه موند، نو د باور لپاره دي يو شی په گروي وړ کړي: وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ.

دا هغه صورت دی چې د باور رامنځ ته کولو لپاره يو شی په امانت وړ کول کېږي، دلته که څوک استدلال وکړي چې له گرو شوي شي بايد گټه وانه خيستله شي تر يو حده سمه خبره ده ځکه دا گروي د امانت

پیغام اول/133

بڼه لري او په امانت کې لاس وهل د دين له مخې سم کار نه دی. خو بل لور ته هغه صورت چې احاديثو کې ذکر شوی او یا اوس زموږ په خلکو کې رواج دی. نه خو پر گرو شوي شي له گټې اخیستنې منعه راغلي او نه دا هغه صورت دی چې قران یې یادونه کړې، بلکې دا باید د معاملې یو صورت وبولو. زما په گومان د گروي په دې صورت کې هغه اقسام جوړول چې که حیوان وي هغه ساتل غواړي له دې امله یې شیدې، وړۍ او داسې نور شيان روا دي او که سراى یا دې ته ورته نور شيان وي بیا گټه اخیستل حرام دي او داسې نور، د شریعت له مخې منصوصې بنسټ نه لري، بلکې د ځینو فقهانو اجتهاد دی. بخاري په دې اړه روایت نقل کړی:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اشْتَرَى طَعَامًا مِنْ يَهُودِيٍّ إِلَى أَجَلٍ، وَرَهْنَهُ دِرْعًا مِنْ حَدِيدٍ». (٢)

عائشه رضی الله عنها وایي رسول الله ص له یوه یهودي په پور خوارکي توکي رانیول خپله د اوسپنې زغره یې په گرو ور کړه.

د حاکم په یوه روایت کې دي: عن أبي هريرة، عن النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قال: "الرهن مركوب ومحلوب". (٣)

له ابو هريره رض روایت چې رسول الله ص وویل: د گروي پر حیوان سپرلی رواده او لوشل کېدای شي.

د حاکم دا روایت د هغو روایاتو تایید دی چې وایي رسول الله ص وویل: د شیدو د خاوند حیوان شیدې روا دي، البته نفعه به یې ور کوي

او د سپرلی پر حیوان سپرلی رواده، چې وابنه یې لازمي دي. (٤)

په دې روایاتو کې موږ د منعې په اړه کوم څه نه دي لیدلي، د حیوان په اړه راغلي لارښوونې یو اتفاقي قید بللای شو، نه دا چې شرط یې

پیغام اول/134

وگنډو. د گروي جواز له قران او حديث دواړو ثابت شو د گتې په اړه يې د تاييد روايت يو نه، دوه نه، بلکې زيات دي، له دې هر څه سره بيا د حديث له يوه اتفاقي قيد څخه د دې ټولې معاملې پر حرمت استدلال کول نه د دې مسلې سم حل دی او نه په جزي او اتفاقي قيدونو عمومي احکام او فارمولونه ماتېدای شي. حرمت يوه باوري فيصله ده چې باوري دلايل ورته په کار دي او دلته په دې ټول پوره دليل وجود نه لري.

د مسلمانانو مشهور فکري مکتبونه په دې اړه بېلابېل دريځونه لري. د ظاهريانو مذهب دا دی چې گروي يوازي په سفر کې روا ده. د دوی په اند قران يوازي د سفر يادونه کړېده. د حنبله وو په اند گروي روا ده او گټه ترې اخيستل يوازي په هغو صورتونو کې روا ده چې احاديثو کې يې يادونه شوېده او د مالک اجازه نه غواړي. که له مالک يې اجازه واخلي بيا په هغه صورت کې روا ده چې د گروي سبب پور نه وي. د شوافعو تگلاره دا ده چې که گرو شي ته زيان نه رسېده گټه اخيستل ځنې روا ده. د مالکيه وو مذهب دا دی چې له گرو شوي شي گټه اخيستل روا دي مگر په دې شرط چې لامل به يې بيه وي، د تړون مهال به د گتې يادونه کېږي او وخت به يې ټاکل کېږي. د احنافو او امام اسحاق تگلاره دا ده چې گروي روا ده، اما گټه ترې اخيستل نه ده روا. ځکه دا پر قرض گټه اخيستل دي چې سود گنل کېږي. مگر که له مالک يې اجازه واخيستله شي بيا يې گټه هم روا ده. (۵)

امام شامي په رد المحتار کې د يوه سمرقندي عالم دا فتوا نقل کړې:
عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ أَسْلَمَ السَّمَرْقَنْدِيِّ وَكَانَ مِنْ كِبَارِ عُلَمَاءِ
سَمَرْقَنْدٍ أَنَّهُ لَا يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَنْتَفِعَ بِشَيْءٍ مِنْهُ بِوَجْهِهِ مِنَ الْوُجُوهِ وَإِنْ أَدِنَ لَهُ

پیغام اول/135

الرَّاهِنُ، لِإِنَّهُ أَذِنَ لَهُ فِي الرَّبِّ لِأَنَّهُ يَسْتَوْفِي دَيْنَهُ كَامِلًا فَتَبَقِيَ لَهُ الْمَنْفَعَةُ فَضْلًا فَيَكُونُ رِبًّا، وَهَذَا أَمْرٌ عَظِيمٌ.

ژباړه: له عبد الله بن محمد ه چې د سمرقند له سترو پوهانو گڼل کېده روایت شوی چې پر گرو شوي شي گټه اخیستل په هیڅ وجه نه ده روا که څه هم مالک یې اجازه ور کړي. ځکه ده د سود اجازه ور کړه. اما د ده پور بشپړ پاته دی گټه یې اضافه شوه. نو دا سود دی او دا ډېره لویه خبره.

تر دې وروسته د رد المحتار لیکوال لیکي:

قُلْتُ: وَهَذَا مُحَالَفٌ لِعَامَّةِ الْمُعْتَبِرَاتِ مِنْ أَنَّهُ يَحِلُّ بِالْإِذْنِ. ثُمَّ رَأَيْتُ فِي جَوَاهِرِ الْفُتَاوَى: إِذَا كَانَ مَشْرُوطًا صَارَ قَرْضًا فِيهِ مَنْفَعَةٌ وَهُوَ رِبًّا وَإِلَّا فَلَا بَأْسَ أَهـ. (٦)

ژباړه: زه وایم دا د عامو باوري ویناو مخالفه ده ځکه چې په اجازه یې گټه روا ده. بیا مې په جواهر الفتاوا کې ولیدل چې که مشروطه وي، نو قرض دی او پر قرض گټه سود ده او که داسې نه وي؛ نو روا ده.

سرچینې:

- (١) سبل السلام، کتاب البیوع، باب الرهن: ٧١/٢.
- (٢) بخاري کتاب البیوع باب شراء النبي ص بالنسيئة ح: 2068.
- (٣) مسند البزار، مسند ابي حمزه انس بن مالک ح: ٩٢٢٣.
- (٤) صحيح ابن حبان کتاب الرهن ذکر البيان بان المرتهن له ركوب الظهر اذا كان مرهونا... ح: ٥٩٣٥.
- (٥) الفقه على مذاهب الاربعة، مبحث الانتفاع بالمرهون: ٢٩٨/٢.
- (٦) رد المحتار کتاب الرهن: ٤٨٢/٦.

عادتې عبادت

عبادت او عادت فرق سره لري. عبادت د خدای په امر د ثواب، هغه د رضا او غوره اخروي ژوند په تمه کېږي. عبادت هغه دی چې د خدای خوښه پکې مطلوب وي، عابد هغه دی چې د خدای د رضا په خاطر عبادت کوي. عبادت مقدسه جنبه لري، انگېزه یې سپېڅلې وي، عبادت بد اړخ نه لري، ټول عبادات غوره، مقدس او سپېڅلي دي.

اما عادتونه بیا ښه او بد اړخونه دواړه لري. کله د یو چا ځینې ښه کارونه عادت شوي وي او داسې هم کېږي چې ناسم کارونه یې په عادت بدل شوي وي. لکه: سگرېټ څکول، نسوار کول، تماکو په چلم کې څکول، تاريک خوړل، غیبت کول، د یوه بل خبرې هلته دلته وړل، لټ گرزېدل او داسې نور.

عادت که ښه وي هم خلکو ته زما په اند او زما د مشاهدې له مخې د بل ناسم کار د نه کولو یا یوه بل ښه کار ته د هڅولو انگېزه نه ور کوي. داسې کسان مې لیدلي چې د عادت له مخې یې شیطان خوښ نه وي. اما د هغه دا کار د دې سبب نه کېږي (یا هم زموږ په ټولنه کې داسې ده) چې نور هم له دې ناولې کاره راوگرزوي. اما یو څوک که د خدای عبادت کوي، نیت یې هم عبادت او د خدای لویي ته د بنده عالمانه خشوع وي، د هغه لمانځه ته له تلو سره لومړی نور خلک هم لمونځ ته متوجې کېږي او هغه کس خپل د لمانځه له اداینې سره د بل حق نه خوري. ځکه عبادت یوازې لمونځ نه دی، د بل له حقه ځان ساتل هم عبادت دی او هم دا فکر عابد کوي چې که زه عبادت په

پیغام اول/137

مرداره جامه او بدن وکړم نو عبادت مې نه د قبول وړ دی او نه خدای داسې عبادت ته اړتیا لري .

له بده مرغه زموږ په ټولنه کې عبادت په عادت بدل شوی . یو کس پنځه وخته په جومات کې د ملا امام شاته لمونځ کوي خو په همدې جومات کې د گاوندې غیبت کوي ، بوهتان پسې وایي ، شیطان کوي ، خلک په جنجال سره اخته کوي ، د نوور حقونو خوړلو ته توطیې جوړوي .

یو څوک روژه نیسي اما دروغ ویل ورته له خپل عبادت سره ټکر نه معلومېږي . د بل حق خوړل ورته د خدای له امره مخالفت نه ښکاري . له حالو خوړو یې ځانونه بند کړي وي ، اما د حرامو خوراكونو ، حقونو او بې عدالتیو په کیسه کې بیا نه وي . حلال د خدای په امر ایله کوي ، خو د همدې خدای په نوم بیا شیطان نه ایله کوي ، غیبت بد نه ورته ښکاري ، بهتان د شیطان عمل نه ایله کوي ، د خدای د بنده حقونه د خدای په امر هغه ته نه رسوي . دا ځکه چې عبادت یې عادت دی . په ټولنه کې د یوه رواج رنگ یې اخیستی دی . زما یو نژدې خپل دی ، لمونځ نه کوي ، خو روژه نیسي . ځکه روژه خوړل په پښتنو کې ډېر بد کار دی ، له دې امله روژه نیسي او په ټولنه کې ځان نه بدناموي ، اما د ورځې پنځه وخت لمونځ بیا چندانې کیسه نه ورته معلومېږي .

حج ته زیاتره خلک ځي او ځینې یې په داسې حال کې ځي ، چې د ژوند اړوند ټولې اړتیاوي یې هم لا پوره نه وي ، ځکه دلته حج کول رواج دی . خلک بیا ورته حاجي صاحب وایي او په ټولنه کې د عزت په سترگه ورته گوري . له حجه چې راشي بیا خلکو ته کیسې کوي . خلک یې پوښتنې ته ورځي او ښې ډېرې ورځې یې مجلس ته تازه وي

پیغام اول/138

او بیخي تر کلونو په هر مجلس کې یادونه کوي چې مور په حج کې داسې او هغسي وکړو. له هر کار سره یوځل حج یادوي او هر ناشنا کس په ځان خبروي چې حج مې کړی دی. زما یوه ملگري راته د کلي کیسه کوله چې یوه کس ویل: څلور لکه کالدارې مې مصرف کړې، دوی مې اوس هم د حاجي صاحب پر ځای؛ پلانی بولي.

مگر همدا کس د خپل یوه گاونډي په کور کې د مریض پوښتنې ته نه ورځي. د غریب کلیوال په کور کې به ماشوم وړی وي، ناروغ به وي، جامې به نه لري، پښې به یې لڅې وي، د مکتب د تلو هیڅ به نه لري، خو حاجي صاحب ته دا فکر نه ور پیدا کېږي چې که د څلور لکه کالدارو وس لرم؛ نو زر روپۍ دې مسکین ته هم ور کولای شم. د یوه ناروغ پوښتنه هم د خدای د رضایت سبب کېږي. یو ماشوم مکتب ته رسول د دې ملت او هېواد د بنسټونو رغول دي.

د واړه اختر سرسایه او د لوی اختر قرباني ته نژدې هر کس هڅه کوي چې دا عبادت ادا کړي اما پر دې فکر نه کوي چې سرسایه د څه لپاره ده او چا ته یې ور کول د شریعت امر دی؟ قرباني ولې ښه کار گڼل شوی او له دې څخه د رسول الله ص هدف څه و؟

سرسایه د کلي ملا ته ور کوله کېږي چې په هر کلي کې تر هغه ډېر مسکینان نور هم وي او د قرباني غوښې او پوستونه هم د ملا حق دي چې له شرعي هدف څخه دې دواړو عادتې او رواجي عبادتونو خورا لویه فاصله نیولې ده.

په کلي کې که څوک مړ وي او جنازې یا تعزیت ته یې یو کلیوال او قریب ور نه شي نو دا لوی پیغور دی. خلک دې کار ته هم عبادت وایي او هم یې رواج بولي. خو بل لور ته د ترکې په ویش کې نه یتیم

پیغام اول/139

ته پام کېږي، نه مېرمنې ته، نه خوندي حصه وړای شي او حتا تر اوسه د مړه مېرمن، یتیمان او مال ټول میراث بلل کېږي. زموږ عادي عبادت کونکي که یو لور ته په جنازه کې گډون د خدای د رسول سنت بولي، خو بل لور ته یې د خدای په ستر امر سترگې پټې کړې چې مېرمنو، یتیمانو ته خپل حق ور کړئ او گوندې د ځان په اړه خپل واک لري چې څوک یې په میراث نه شي وړلای؟!

زموږ له عابد سره کله هم دا فکر پیدا نه شو چې عبادت ته روان وي، له لارې یو موزي شی لري کړي. د گاونډي د سرای تر حویلی نه، بلکې تر خونې هم سترگې ورتېري کړي، دا فکر نه کوي چې که عبادت د خدای امر دی دا هم د خدای او رسول امر دی چې گاونډي ته اذیت مه ور کوه، د خلکو سرايو ته مه ور گوره.

یو څوک که ښه پاک گززي ټول خلک خبرې کې کوي او په مختلفو نومونو یې یادوي. څوک یې کوني بولي، څوک وايي، نجونو ته یې ځان تیار کړی، څوک وايي، مرداره دنیا لري په څه چم یې خلاصه کړي. البته ځان ته نه گوري چې یو لورته د بل په شخصي-کار کې گوتې وهي او بل لورته خیرن گرزېدل هم د انساني عقل خلاف کار دی او هم د شریعت. رسول الله ص نطافت نیم ایمان یا د ایمان یوه برخه بللی او طبپوهان د روغتیا یو شرط نطافت یادوي، مگر زموږ رواجي عابدان یې له کولو ځانونه گوښه کوي.

د عادي عبادت له له شعوري عبادت سره همدا توپیر وي چې شعوري عابد که روژه نيسي، د خدای په امر له حلال خوراک څخه ځان ساتي، نو فکر کوي چې د بل حق هم خدای راباندې حرام کړی؛ ځکه نو ځان ساتنه ترې هم د خدای امر او هم عبادت دی. له حج سره

پیغام اول/140

زکات هم غریب او مسکین ته ور کوي. له جنازې سره د یتیم پر سر لاس هم ورتېروي. د رواج پر ځای خدای په نظر کې نیسي او د خلکو د خندا یا خوشالي لپاره کار نه کوي. کوم کار چې له دین سره اړه لري هغه د خدای په غوښتنه کوي. رواجي عابد د خدای په امر عبادت کوي، له دې یې هم د خدای امر پر ځای کول هدف وي او هم په ټولنه کې له بدنمایۍ ځان ساتنه. ملا هم د خدای لپاره تراویح ور کوي او هم د اختر د ورځې سرسایه په دې نوم وړي. نکاح یو لور ته د خدای د رسول سنت بولي او بل لور ته په کولو یې ځان ته له خلکو پیسې غواړي.

دا عبادتونه د الهي خشیت اړخ نه لري. دا یوازې په ټولنه کې د رواج برخه شوي دي له دې امله یې خلک تر سره کوي. زموږ زیاتره خلک چې زه یې وینم، که اعتقادن بې دینه نه دي نو عملاً بې دینه دي. مسجد د تربرور د مقابلې لپاره جوړوي. جومات کې لمونځ د خلکو له وېرې کوي چې بیا د بې لمانځه یا بې جماعته ټاپه ونخوري. روژه د کورنیانو او کلیوالو له ډاره نیسي. حج د نوم لپاره کوي. جنازې ته له دې امله ورځي چې خلک پېغور ور کوي او که سبا دده څوک مړه و بیا به نور هم نه ورته راځي. مگر بل لور ته د خدای په امر د مېرمنو حقوق نه ور کوي، د یتیم مال خوري، د کونډې د مېرې اختیار ترې اخلي، نجونې په روپو ښه په پیڅر خرڅوي، ملا د زکات په مقابل کې د لمانځه لپاره راوړي، غیبت ورته عامې خبرې دي، بهتان هیڅ گنا نه ده، شیطان بیداري ورته ښکاري، په معامله کې چل، دوکه بې وعدگي د کاروبار جز بولي.

پیغام اول/141

لنډه دا چې زموږ عبادت که وي هم، نو یوازې رواجي اړخ لري. له دې رواجي عبادت سره ترڅنګ موږ هره ورځ په خپله ټولنه کې شل و سل ناروا، غیر شرعي، له خدای او رسوله د مخالفت کړنې هم کوو او وینو؛ خو هغه راته د خدای د امر ماتول او بې انصافي نه ښکاري. ولې؟ ځکه چې یا رواج دي اوس چا ته تر پام بدې نه ورځي یا زموږ گټې پکې نغښتې دي چې د خپلو گټو په لغته وهونکی راته احمق ښکاري که څه هم د خدای او رسول امر تر پښو لاندې کېږي.

زموږ ټولنه د عبادت په نوم د ډېرې بدې بې دینۍ ښکار ده. عبادت راته د تظاهر یوه غوره وسیله جوړه شوې. په غشۍ-دوه نښانه ولو، عبادت هم د خدای د رضا لپاره کوو او هم په ټولنه کې ځان ته ښه مقام په گورو، د بدنایۍ مخه په نیسو او د بل پر شخصي کړنو د نیوکې حق ځان ته په پیدا کوو. د عبادت په نوم د عبادت فلسفه وژنو، د خدای په نوم خلک بې دینه کوو، د نبوي سنتو په نامه خپل ناسم رواجونه ساتو. مېرمن د کور بولو، دا مو رواج دی، مگر دې نوم ته مو د شریعت د پردې نوم غوره کړی، په دې نوم هم له عبادته بې برخې کړې ده او هم مونږ د زدکړو، کار او دفتر حق ځنې اخیستی. لنگوټه مو رواج ده، خو موږ اوس د نبوي سنتو مقام ور کړی او په دې توګه مو د لنگوټې لمانځه ته لوړ مقام ور کړی او بې لنگوټې لمونځ راته بیخي لمونځ نه ښکاري. لټان یو، کار راته خوند نه را کوي، د دې لپاره چې یوازیتوب کې دیغت وي، نو جومات ته ځو، گرمه ځمکه اشغال کړو او تر ماخسته ښې گېږې، غیبتونه، درواغ او بهتانونه ووايو او ماښام کور کې وایو چې جومات کې وم؛ لمونځ مې کاوه.

پیغام اول/142

نور باید عبادت او رواجونه سره بېل شي. دې رواجو زموږ د ټولني لوی قشر په محرومیت کې ساتلی. که نیوکه پر وشي خلک ټول اعتراض کوي چې د خدای دین نه مني. په داسې حال کې چې زموږ زیاتره کارونه رواجي او تاریخي ریښه لري چې د عبادت جنبه یوازې مور پسي تړلې. که دا حالت اصلاح نه شي، دا مهال نورې بدې هم زېږوي. له دې حالت سره مو د خشونت، زدکړو، کار، اقتصاد، اخلاقو، مدنیت، سمو اړیکو، کلتور او حتا د شریعت غښتلې اړیکې شته. اصلاح یې زموږ په ټولنه کې د ژور بدلون زېږی دی او نه اصلاح یې مور هره ورځ تر بدو هم بدې ورځې ته ورټېل وهي.

د تدین له دومره چیغو سره مو په بازار کې د ښځو د لمانځه لپاره ځایونه نه شته، که روغتون ته ولاړ شي نو ډاکټر هم د لمانځه مهال مریض ایله کړي جمعې ته ولاړ شي، اما هلته ناستې لسگونه ښځې لمونځ نه کوي، د مسافرت مهال یو یا څو کسان اواز وکړي موټروانه لمونځ چېرې کوو؟ کله چې موټر ودرېږي، نارینه کښته شي یوې او بلې خوا منډې وهي اودس وکړي، څوک بولو ته په تاخه وي څوک لمونځ کوي چې رکوع او سجده یې سم سهي کېږي هم نه؛ خو له دې ټول ټېل ماټېل سره تر ننه له چاسره دا فکر پیدا نه شو چې مور ولې د پردې په نوم له ښځو د زدکړو، کار، تجارت، بازار ته تللو، بهر وتلو، مسجد ته تللو او حتا لمونځ کولو حق اخیستی دی؟! دا زموږ د هغه رواج پایله ده چې د دیني چارو په اړه یې لرو. که د فرض خبره وي نو پر نارینه او ښځینه دواړو فرض دی، که نارینه ته جومات جوړېږي نو یوه برخه دې د ښځو لپاره هم ځانگړې شي، که د اودس ځای جوړوي نو مېرمنو برخه دې هم پکې بېله شي، که تشاب جوړوي نو د ښځو حصه دې

پیغام اول/143

هم پکې معلومه شي. په دې ډول به مور یو لور ته ښځو ته خپل حقونه ور کړي او بل خوا به مو هغوی ته د عبادت موکه برابره کړې وي. د حیا او شرم له دومره قوي رواج سره مور په بازار کې عمومي تشنابونه نه لرو؛ خلک چې مور په بازار کې په تکلیف شي، نو پر چری مخ ور واپروي او بیا د اودس وچولو لپاره یې واگه په لاس کې نیولې وي او خلک دورې دورې پر تېرېري، دا حالت ځینو ته ښه نه ده ښکاره شوی، نو یې عکسونه اخیستي دي چې وگورئ دغه کس ښاري فرهنگ نه مرعاتوي، په داسې حال کې چې ښاریان د ښاري فرهنگ نه مرعاتولو ته په خپله زمینه جوړوي، یو لور ته په دغسې مواردو کې د سختې حیا رواج لرو، او بل خوا بیا تشناب په بازار کې وجود نه لري.

یو بل ناسم رواج د ماشومانو پر عباداتو امر کول دي؛ زما په اند تر هغو چې ماشوم په شعوري ډول د عبادت په مفهوم پوه نه شي تر هغو دې عبادت ته نه امر کېږي. ځکه له دې ځایه عبادت په عادت بدل شي، بیا عبادت کوو، اما په هدف یې نه پوهېږو. قران کریم هم وایي چې یو نفس تر خپل وس پوري مکلف دی، د ماشوم وس دا نه دی چې د مکلفیت د دورې عبادت او کارونه په وشي؛ که څوک فکر کوي چې له دې ځای یې ورته چمتو کوو، نو بیا باید هغه خرابی هم په نظر کې ونیسي چې له دې امله را پېښې دي. رسول الله ص هغه چا ته چې د خولې یې بوی ځي، یعنې وره یا پیاز و بل شی یې خوړلي وي، امر کړی دی چې تر هغه به لمانځه ته نه راځي چې د خولې بوی یې ورک شوی نه وي ځکه خلکو ته تکلیف ور کوي، اما زموږ خلک داسې پر لمانځه درېږي چې د خولو او د کار د خیرنو جامو بوی یې پر شلم سړي لا مښلي، دا له دې امله چې عبادت مو عادت جوړ کړی، مور د

پیغام اول/144

اودس فلسفه نه ده درک کړې، مور د روژې ماهیت نه دی پېژندلی، مور د حج په پیغام نه یو پوه شوي، مور د قران کریم تلاوت کوو، اما په معنا یې نه پوهېږو؛ په شپېته کاله عمر کې یوه انسان ته دا فکر نه ور پیدا کېږي چې زه ولې د دې مقدس کتاب په معنا ځان پوه نه کړم؟ ان داسې بنځې شته چې قران یې په الفاظو هم نه وي زده؛ دا نو څه عبادت شو؟ څوک چې یو فکر خپلوي، خو د معلوماتو له مخې یې مني، که معلومات نه وي، بیا څنگه د یوه شي په اړه یو لید لوری غوره کړي؟ د هرې ایډیالوژۍ هغه اصلي پیروان دي چې د هغې ایډیالوژۍ په مقصد او هدف یې ځان پوه کړی وي او هغه یې تر پوهاوي وروسته منلې وي.

د رواجي ذهنیت، عادتي عبادت، ریاکارانه تدین او له رواجه د شریعت د ازادونې او اصلاح په تمه!

۷/۲/۲۰۱۸

شرعی تعبیر

د شریعت ټول اسماني متون لومړی خاصې ټولنې ته په ځانگړو شرایطو کې نازل شوي دي. له دې امله نو د هغې ټولنې د غوښتنو، هغه وخت د حالاتو، ژبني اصطلاحاتو او له گرامر سره تړلي ټول مسایل د هغې یوې ټولنې په نظر کې نیول کېږي. شرعي متن د انساني ټولنې د رفاه لپاره نازلېږي، له دې امله نو د بشر- حالات، غوښتنې، د ژبې قواعد، د معاشرې تقاضاوي او د هغه وخت حالاتو ته په پام احکام نازلېږي.

د بشر لیکنیزه او گړنیزه ژبه پر یوه وخت د څو تعبیرونو احتمال هر وخت لري. احتمالات اصلن د وخت له تېرېدا، معاشرې له بدلېدا او د نورو انسانانو له راتلو سره نوي کېږي او هم یې لمن پراخېږي. یو انسان له بل سره یو رنگه فکر نه لري. وختونه هم خپلې بېلې - بېلې غوښتنې لري او هره ټولنه هم له بلې څخه مختلفې تقاضاوي لري. د یوه لغت ډیري معناوي، په مختلفو لهجو کې یې جلا - جلا شکل، د جملو په ترکیب کې یې مختلف ځایونه استعمال؛ د دې سبب کېږي چې له یوې جملې، یوه توري، یوې اصطلاح، یوې تشبېې او ... څخه مختلف تعبیرونه واخیستل شي.

اسماني شرایع چې د انسان لپاره راغلي دي، لازمن له دې ټولو عوارضو څخه منزّه نه شي کېدای. هر څه چې د بشر ژبې ته ور پېښېږي هغه ټول له شرعي متن سره هم لازمي دي. همدغه لامل دی چې په هره زمانه کې د شریعت له متن څخه تعبیرونه بیخي زیات وي او هرې

پیغام اول/146

ټولنې خپلو حالاتو ته په کتو ځنې هغه تعبیر اخیستی چې د دوی په گومان د متن سم تفسیر، د دوی شته مسایلو ته ښه ځواب او له حالاتو سره د شرعي متن سمه عیارېدنه ده.

دا هغه چاره ده چې انسان په هیڅ وخت کې ترې تېښته نه شي کولای. د اسلامي شریعت له راغلي متن سره همدا سې معامله شوېده. دا نن مور ته را پاته لسگونه فقهي، مختلف مذهبونه، بېلابېل شرعي تعبیرونه، د علماؤ جلا - جلا اجتهادونه او د خپل علم و چاپېریال سره سم د اسلام تفسیر وړاندې کول، د دې ښکاره ثبوتونه دي. دا کار نن هم جاري دی او پرون هم کېده. هیڅکله داسې زمانه نه راځي چې له شرعي متن څخه د نوي تعبیر مخنیوی وکړي.

انساني ژوند تل نوي پړاونه وهي. هر نوی پړاو یې له ځان سره په هره برخه کې ډېر نوي مسایل لري چې دا بیا په خپل وار د شریعت د تجدید غوښتنه کوي او همدا نوې کېدنه شرعي تعبیر هم بللای شو. همدې ټکي ته په یوه حدیث کې داسې اشاره شوې:

«إِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةٍ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا». (۱)

ژباړه: بېشکه الله د دې امت لپاره د هرو سلو کلونو په اوږدو کې یو مجدد را لېږي چې شرعي تعبیر یې ورته نوی کړي.

په دې روایت کې راغلی د تجدید لفظ په خپل وار نوي کېدا ته اشاره کوي. زموږ له همدې بحث سره ښه پوره سمون لري. اما ځینو له دې حدیث څخه دا فهم اخیستی چې مجدد به شریعت بیرته شا ته وړي او د پخوا په شان به یې راښکاره کوي چې نه د روایت الفاظ دا ایجابوي او نه د وخت د تقاضا. ځکه تجدید نوي کېدا ته وايي او نوي کېدا دا

پیغام اول/147

نه ده چې شاته یو وړل شي او د وخت غوښتنې هم نوې کېږي او تر پخوا ډېر پېچلی شکل اخلي چې دا هم د تجدید غوښتنه کوي. نو په داسې یوه حالت کې به د شریعت شا ته وړل گټور وي که یې له نویو حالاتو سره سمون مناسب او پر عقل ولاړه چاره ده؟!

له قران کریم او نبوي احادیثو سره د مسلمانانو په تاریخ کې همداسې شوي او اوس هم ور سره کېږي. سعودیان د شریعت له متونو څخه سلفي وزمه تعبیر لري چې د دوی له ملي گټو سره ټکر نه کوي او د دوی په اند هغه څه چې دوی یې فهموي د شرعي متن موخه هماغه ده. ځکه انساني علم هر وخت د حالاتو او چاپېریال له قیده نه شي وتلای. سعودیان چې خپل چاپېریال ته گوري او حالات ور سره ارزوي، نو له شریعت همدارته تعبیر ورته مناسب او د شریعت و ځان په گټه ښکاري.

ایران له شرعي متونو څخه جلا تعبیر لري چې پخوا علماؤ د هغوی فکري مکتب پیروان روافض بلل او نن یې زیاتره د شیعہ گانو په نوم یادوي. دوی له شرعي متن څخه د استنباط خپل اصول لري. شرعي تعبیر یې له هغه تعبیر څخه ډېر جلا دی چې سعودیان یې ترې کوي. دا شرعي تعبیر نه د ایران او نورو شیعہ میشتو سیمو له هیوادنیو گټو سره ټکر دی او نه یې هغوی انسان وژنې ته اړ کړل. هغوی له همدې تعبیر څخه په استفادې د هیواد ساتنه کوي، ملي گټې خوندي کوي، له نظامه دفاع کوي او...

پاکستان او هند کې میشت علماء هم د شرعي مسلو په اړه یوه خاصه تگلاره لري. نه سلفي نه شيعي، بلکې ځانونه احناف بولي، خو د احنافو اصلي مذهب یې دومره سکېستی دی چې اوس نو څوک د

پیغام اول/148

اصلي حنفي مذهب نوم نه شي ورته کارولای. بلکې ځانته تعبیر دی چې د دیوبندیت نوم دوی هم ورته منلی. برصغیر کې یوازې همدا یو تعبیر نه دی. بلکې د بریلویت او پنجپیریت په نوم دوه نور تعبیرونه هم شته. هغوی که د خپل برداشت لپاره هره تگلاره کاروي، خو د پاکستان او هند له ملي گټو سره ټکر نه کوي. نظام نه را پرزوي. نظامي اورگان د شریعت تر نوم لاندې له پښو نه غورزوي.

ترکان هم د حنفي مذهب تعبیر له شریعت څخه لري. خو هغه حنفي مذهب د ترکیې له سیکولر نظام سره ټکر نه کوي. هغه تعبیر ډېر سوله ییز، بشرپاله، د هېواد ملي گټو ته ژمن، له نظامه مدافع او د ترکانو په گټه دی.

مصریان هم احناف دي. له شریعت څخه خپل ځانگړی برداشت لري. الازهر یې د شرعي تعبیر لویه سرچینه ده. خو له هغه ځایه د وطن او ملت ضد تعبیر نه راوړي. د مصر نظام له پښو نه په اچوي. د خلکو د ستونزو زیاتېدو سبب نه دی شوی. د مصر پر پوځ د قیام لپاره دا تعبیر ونه کارېده.

زمور په هېواد کې د شریعت له متن څخه د یوه داسې سوله ییز، بشرپاله، ملت پاله او په مجموع کې د ملت او هېواد ټولو منافعو ته ژمن تعبیر اړتیا ده چې له بده مرغه تر ننه زمور علماؤ او مذهبي روحانیو دې لور ته پام ونه کړي.

زمور مذهبي زدکونکي که ایران ته ولاړل د شیعه مذهب تر اغېز لاندې وي، که پاکستان ته ولاړل، پاکستانی تعبیر یې منلی وي، که سعودي ته ولاړل شي، سلفي را ستون شي، که مصر ته ولاړل شي اخوانی راشي او که بل ځای ته ولاړل شي هغه تعبیر یې منلی وي او زمور په ټولنه کې یې د پلي کولو هڅه کوي چې په یوه ټولنه کې یو

پیغام اول/149

وخت دا ټول تعبیرونه نه ممکن دي او نه یې ټولنه ور سره مني، له دې امله نو ټکر رامنځته کېږي او شرعي تعبیرونه په خشونت پسې اوږي او ټولنه د رفاه پر ځای د جنگ لور ته وږي.

که مور د دې تشې د ډکولو هڅه پر وخت کړې وای، نو نن به د مذهبي مافیا له گوزارونو سره نه وای مخ. نن به هر هېواد خپل تعبیر دلته نه را لېرلای او زموږ په ټولنه کې به یې د خشونت خاشاک نه په چمتو کولای.

زموږ د هغو ستونزو چې د نورو له شرعي تعبیرونو را پېښې دي، یوازینی حل دا دی چې دلته نوي شرعي، سوله ییز، ملي ادبیات رامنځته شي. داسې ادبیات چې د هېواد او ملت خدمت پکې کفر نه وي. خپلې ملي گټې ساتنه له شریعت سره ټکر ونه گڼي. د جنگ پر ځای سولې ته پکې پام شوی وي. د کرکې پر ځای مینه پکې ځای پر ځای شوې وي. د انساني وژنې پر ځای یې ژوند ساتنې ته لارې جوړې شوې وي. له خدایه یوازې د ډار پر ځای د هغه د مینې څپرکي هم پرانيزي.

زموږ دولت، علماء، د نظر خاوندان، قلموال او د مدرسو و پوهنتونو استادان دا دنده لري چې لومړی دې خلا ته د ډکولو مناسب توکي پیدا کړي. له ستونزو د وتلو یوازنی لار همدا ده. هیله ده چې د دې تشې ډکولو ته پام وشي. د خپل دین او شریعت د بدنایي مخه ونیسي او دنیا کې له خشونت ځانونه خلاص کړي او په اخرت کې د خدای د رضا ځانونه مستحق ثابت کړي.

۱/۱۲/۲۰۱۷

سرچینه:

(۱) (سنن ابی داؤد کتاب الملاحم باب ما یذکر فی قرن المائه: (۴۲۹۱)

په ټولنه کې د خپل شخصیت ځای ټاکنه

زموږ یو بل لوی مشکل نن دغه هم دی چې د چارو متخصصان مو نه دي معلوم. دا چاره نه یوازې دا چې زموږ په ولس کې له بې علمۍ را پېښه ده، بلکې د مسلمانانو په تاریخ کې منشأ هم لري. تاریخي منشأ ورته لار جوړه کړه او موږ د ناپوهي له امله دا چاره نه یوازې ومنله بلکې سپېڅلې مو هم وبلله. که دا نن یوه دیني عالم ته ووايې چې څه وروره د خپل تخصص په ساحه کې دې کار کوه. هغه ځواب له همدې تاریخه در کوي. د هدایې ملا صاحب چېرې سیاست وایه چې د حکومتولۍ او سیاست په اړه رغېدلی؟ کله یې حقوق ویل چې د حقوقو په اړه یې لیکنې کړې؟ امام شامي کله هغه او دغه علوم لوستل چې له عبادته بیا تر سیاسته د ژوند د ټول شیانو په اړه خپل کتاب کې رغېدلی.

دا خبره که یو څوک نن له ناپوهي کوي، نو یوازې لامل یې همدا ناپوهي نه ده؛ بلکې په تېر کې داسې څه شته چې دې ناپوهي ته یې نن تقدس ور کړی. زموږ خلکو تر اوسه دا نه ده په ټولیز ډول درک کړې چې له تېر څخه یوازې زدکړه مهمه ده؛ نه دا چې نن ته د تېر په عینکو کې وگورو.

نن عمومي معلومات پدرد نخوري. یو کس باید په ځانگړې ځانگه کې سپیشلیست وي. دا که دیني علوم وي یا سیاسي، تاریخ وي که ټولنپوهنه، حقوق وي که نړۍ والې اړیکې او ...

پیغام اول/151

که یو څوک داسې وي چې په ټولو موضوعگانو کې د تخصص تر بریده لاسوهنه کوي، نو د خلکو د خدا به شي. دا سمه ده چې په ځینو موضوعگانو کې یو دینپوه، سیاستوال، په ټولنیزو چارو کې نظر وال او ... خپل ځانگړی نظر د خپلو معلوماتو تر بریده لري؛ اما هغه څوک چې د موضوع متخصص وي له ډېرو هغو زاویو ورته کتلاي شي چې د نامتخصص بیخي ورته پام هم نه وي.

یوبل ټکی دا هم دی چې زیاتره وخت د یوه نامتخصص کس نظر او رایه له متخصص څخه ژر اغېزمنېږي. یا دا چې دی د یوې موضوع په اړه نظر خپلوي هغه یې هم بنایي د همدې سپیشلیستانو له لیکنو، خبرو او کتابونو اقتباس کړی وي. که څوک نیوکه کوي چې متخصص هم امکان لري له بله متاثر شي او یا د هغه په نظر کې هم د نورو لیکنې او ویناوې ممکن اغېز وکړي، نو بیا توپیر په څه کې دی؟

دا سمه خبره ده چې انسان ارو مرو په هر حال کې له یو چامتاثره کېږي؛ خو اغېزمنتیا هم حدود لري. متخصص له هغه چا متاثره کېږي چې تر ده یې معلومات نوي، خبرې یې رغنده، لاسوندونه یې کره او نوي څه یې وړاندې کړي وي. اما نامتخصص انسان تر ډېره بریده د موضوع په کره و ناکره نه پوهېږي. د ژور لید او ناژور توپیر نه شي کولای. زیاتره وخت د نوي او زاړه، غوره او ناغوره نظریات نه شي سره تفکیک کولای.

د سبط حسن دا خبره مې خوښه سوه چې نن ته د پرون په نظر مه گورئ او د پرون په اړه د نن له شرایطو سره سم فیصله مه کوئ. له دې امله باید د نن په اړه د پروني عالمانو له کړنو، عملونو او معلوماتو سره سمه فیصله ونه کړو. له دې خبرې هم انکار نه شي کېدای چې د یو چا

پیغام اول/152

په تعبیر، تفسیر او تحلیل کې ټولنه، زمان او مکان، شته چاپیریال، کلتور او... بڼه جوت اغېز لري.

نن باید یو دینپوه دا اړتیا درک کړي چې که غواړم ټولني ته خدمت وکړم، خپلې خبرې، کړنې او لیکنې مې گټورې شي، نه ځان پر ټولنه تحميل کړم او نه ټولنه دې ته اړه کړم چې له وجوده مې په زحمت شي او بالاخره خپل علم مې هم په دنیا او هم آخرت کې راته مفید ثابت شي؛ نو لازمه ده چې په همدې دینپوهنه کې د تخصص تر اندازې ځان مخکې کړي. له دیني علومو سره تړلي ټول علوم یا له استاده زدکړي یا هم یې خپله مطالعه وکړي. په دې ډول به یې د شرعي تعبیر او تفسیر په برخه کې تحلیل وسیع، منطقي، د زمان و مکان له شرایطو سره همېرغی، له کلتور سره همرنګه او له قانع کونکو دلایلو سره مل وي.

یوه ژورنالیست ته هم دا پکار ده، تاریخ پوه ته هم او د نورو څانګو متخصصینو ته هم دا لازمي ده. نن په نوره نړۍ کې معلومات خورا ژر-ژر اېډیټ کېږي او د علومو ساحې هم ډېرې پراخې شوې دي. له دې امله د یوه کس لپاره نن ممکنه نه ده چې پر مختلفو علومو برلاسي تر لاسه کړي.

زما په اند نن دا گټوره ده چې تر مختلفو علومو یوه څانګه د تخصص لپاره وټاکل شي. لکه مخکې چې مې وویل، علوم خورا پراخ دي او هره ورځ د اېډیټ په حال کې هم دي. حتا دیني او شرعي تعبیرونه هم نن ژر-ژر بدلېږي، له دې امله نو نن یو کس په مختلفو څانګو کې دومره خدمت نه شي کولای لکه په یوه څانګه کې څانګه کې. خدمت په دې معنا چې که په یوه ساحه کې کار وکړي؛ نو ممکن دومره نوي افکار تولید کړي چې په مختلفو موضوعاتو کې یې امکان نه وي.

پیغام اول/153

له دې امله نو اړینه ده چې په ټولنه کې نن یو کس هم د خپل ځان د گټې لپاره او هم د معاشرې د استفادې په خاطر د تخصص لپاره یوه څانگه معلومه کړي. شخص ته یې گټه دا ده چې د هغې څانگې د یوه متخصص په مرجع بدلېږي، د خلکو توجو ورته اوږي، خبره یې په خپله ساحه کې اغېز لري او خدمت یې هم په وس پوره وي او هم ټولنه د قدر په سترگه ورته گوري.

جامعې ته ځکه مفید او کار یې د استفادې وړ وي او دی چې نوي افکار تولیدوي، نوی گټور لیدلوری خپلوي، د ستونزو حل ته له داسې زاوې گوري چې عوام او نامتخصص له هغې زاوې نه شي ور کتلاي. زموږ په ټولنه کې یوه بدمرغي دا ده چې هر کاره یو. د هر کاره، نو کار دا دی چې په هره مسله کې خبرې وکړي او له دې امله چې ځان ورته هر کاره معلومېږي؛ نو خپل نظر هم ورته غوره بریښي. له دې وجې کوشن کوي چې تحمیل یې کړي.

موږ که د تخصص اړتیا درک کړه، ټولنه مو په دې پوه کړه، د هرې موضوع پوښتنه مو د هغې موضوع له متخصصه وکړه؛ نو د ډېرو ستونزو مخنیوی کېږي. دلته لوی مشکل دا دی چې د سیاست پوښتنه له ملا کوو؟ په اقتصادي موضوع کې مو ملا گډوي؟ د نظام په چارو تر ملا بل بڼه متخصص او پوه نه راته معلومېږي؟ له دې وجې هم خراب یو، هم گډوډ یو او هم مو هر څوک په خپلو پولو کې پښه نه ږدي. ځکه یو سیاستوال چې ملا ویني له خپلې کمبلې پښه غزوي، سیاستوال هم په دین کې بیا گوتې وهي. دا نور هم دې ته ورته معامله کوي.

که پولې معلومې کړو، د هرې موضوع سپیشلیست د هغې موضوع په متخصص وپېژنو، یوازې د هغې موضوع په اړه ترې پوښتنه وکړو،

پیغام اول/154

متخصص مو هم خپل د کار، وینا او لیکنې ځای وپیژني، خلک به هم په دې پوه شي چې د هغه د کار ساحه کومه ده او یوازې دلته یې خبرې وزن پیدا کولای شي؛ ځکه د بلې هرې موضوع په تړاو به هغه ته اړتیا نه وي. د هرې موضوع خپل متخصص به معلوم وي او د هغه خپلې ساحې پر اړتیاو به کار و لیکنې کوي او تحقیق به کوي. دلته نو د ستونزو مخه نیول اسانېږي، د هر چا کار معلومېږي، نه څوک د چا په کار کې مداخله ور کوي او نه د علومو ترمنځ پولې گډوډېږي.

په هیواد کې د بېکارۍ کچه ځکه هر وخت لوړه وي، چې زموږ خلک هرکاره وي، هغوی بیا څوک د کار لپاره نه غواړي، کله چې یو یوکار سم زده نه شي، هسې ابتدایي زدکړه یې د کار موندې په برخه کې پدرد نه خوري، زموږ خلکو ته بویه چې خپله پېشه و حرفه ځان ته معلومه کړي، په دې سره د فقر او بېکارۍ گراف کمېږي.

هیله لرم چې نور مور په دې اړتیا ځانونه پوه کړو او د عمل لپاره لاس په کار شو.

۱۲/۲/۲۰۱۸

زندانی؛ د اصلاح حای که د عقدي؟

د زمانې له تېرېدا سره ډېر شيان بدلېږي. د اسلام په پيل کې مسلمانانو زندان نه در لود. قران کریم د جنگي اسيرانو په اړه وايي:

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَمْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا
الْوَتَاقَ فَمَا مَثًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا. (محمد: ۴)

ژباړه: کله چې له منکرينو سره مخ شئ غاړې يې وهئ چې ښه يې وکوټئ بيا يې ټينگ وټرلئ تر دې وروسته يا د احسان له مخې ايله کول دي يا هم د فديې، خو چې جنگ سپري.

له دې ايت څخه معلومه شوه چې د اسلام له مخې جنگي اسير کلونه په زندان کې ساتل ناسم کار دی. ځکه پايلې يې ډېرې خطرناکې راوړي. البته د ايت په اخير کې يو قيد راغلی چې تر هغو دا کار کوئ خو جنگ سپردا ته نژدې کېږي. يعنې په جنگي حالاتو کې ممکنه ده چې زنداني تر يوه وخته په زندان کې وساتل شي. دا هم د هغه د اصلاح په خاطر نه زنداني ته د سزا ور کولو له امله. ځکه رسول الله ص د بنوحنيفه قبيلې مشر ونيوی او درې ورځې يې په مسجد کې بندي کړ. هره ورځ يې پوښتنه پر کوله، اخير چې يې په هغه کې د اصلاح څرک ولېد، له هر ډول قيد او شرط پرته يې خوشي کړ او هغه هممهاله اسلام ومانه. (۲)

خو د زندانيانو مسله ټولنيز اړخ لري چې حالاتو ته په پام تغير کوي. د يوه انسان نيول او بيا يې په بند کې اچول تر هر څه له مخه ددې لپاره وي چې هغه ته نور په ځمکه کې د فساد او تخريب زمينه برابره نه شي

پیغام اول/156

او په زندان کې هغه داسې اصلاح شي چې نور د بدو لور ته کور نه شي .

له زنداني سره ښه سلوک کول او انساني اړتیاوې یې پوره کول د هغه بشري، اخلاقي او قانوني حق دی چې هر دولت او هره حکومت یې باید پوره کړي. د دښمن له نیول شویو کسانو سره ښه چلند کول د هغوی پر روان مثبت تاثیر کوي او د خپل دښمن په اړه د خپل نظر بدلولو ته اړ کېږي.

مگر بد سلوک یې تر پخوا هم ډېرو بدو ته هڅوي او انسان له خپل مخالف لوري سره عقده نيسي او د هغه په لاشعور کې کرکه او بدبیني ځای پیدا کوي چې د اصلاح پر ځای یې بد لور ته رهبري کوي. همدارنگه یوه کس ته د لس، شل او عمري قید سزا ور کول هم له کرکې او عقدي پرته بل څه نه زیږوي. دا نه یوازې چې زنداني خپله د مخالف لوري په وړاندي عقده اخلي، بلکې د هغه کورنۍ، خپلوان او ملگري و شناخته ټول په دې بد او ناوړه برخليک اخته کېږي.

د زندان غټه سزا یو لور ته د زندان له هدف سره ټکر ده او بل لور ته یو مجرم نور جرم کولو ته هڅوي. زندان باید د مجرمینو لپاره د اصلاح مرکز وي. دلته باید راغلي کسان له بدو اخلاقو تخلیه کړل شي، ناسمې ارادې یې په سمو بدلې شي، بد تصامیم یې په غوره تصمیمونو تبدیل شي. په آینده کې ټولني ته د زیان پر ځای خدمت وکړي.

له بده مرغه چې زموږ په اوسنۍ نړۍ کې یو لور ته د مجرم لپاره بند سزا ټاکل شوې او بل دومره اوږده قیدونه ور کوي چې په انسانانو کې د اصلاح پر ځای عقدي زیږوي. د درېیم نړۍ په هېوادونو کې خو د قیدیانو حالت هم ډېر بد وي او د یوه بندي انسان په توگه یې ټول

پیغام اول/157

حقونه نه ور کول کېږي. دا په خپل وار څو جنایتونه زېږوي. د انسان حقونه خوړل هم د انساني قانون له مخې جرم دی او هم د اسماني زنداني سره بد سلوک هغه لا نور جنایت ته هڅوي چې دا هم د قانون له مخې جرم دی. د زنداني بد وضعیت ته په کتو یې ټول قریبان او ملګري دښمنی ته هڅول کېږي او د هغوی په جرم کولو کې د زندان خاوندان ګواکي غیر مستقیم لاس ور سره لري. دا هم د جرم یو ډول دی.

زموږ د هېواد په زندانونو کې زرګونه کسان بنديان وي. دلته داسې پېښې هم کېږي چې له سیاسي بندیانو سره نور بنديان یو ځای اچوي. سیاسي بنديان خپلو منځو کې ګېټې سره کوي او دا نور هم خپل لوري ته را بولي چې اخیر هغوی ور سره یوځای کېږي. له زندانه تر خلاصون وروسته دا کسان د وسله والو سیاسي مخالفانو لیکو ته ورځي او د حکومت خلاف وسله واله مبارزه پیلوي. داسې هم کېږي چې له نشیانو سره نور کسان بنديان کړي او هغو هم د خپل بند په اوږدو کې په نشو اخته شي، د بندي کېدا مهال نشه نه کوي، خو د خلاصون مهال نشي وي.

له دې ښکاري چې حکومت یوازې زندان جوړ کړی؛ نور اصلاحي پروګرامونه نه لري.. لږ ورځې مخکي بي بي سي د هېواد د زندانونو په اړه را پور در لود. هلته ادعا وشوه چې د زندانیانو حالت ډېر خراب دی. که حکومت غوښتلای چې سیاسي مخالفین اصلاح کړي، مجرم بیا خپل جرم ته ونه ګرزي او د سیاسي مخالفانو په لیکو کې درز پیدا کړي او د بشري قوې له کمښت سره یې مخ کړي، نو نه یوازې چې د زندانیانو هر ډول حقونه یې ور کړي وای، بلکې دا هم د حکومت وظیفه وه چې هغوی ته یې په زندان کې اصلاحي پروګرامونه جوړ کړي

پیغام اول/158

وای او هغوی تر خلاصون وروسته په ځانو کې یو لوی تغیر احساس کړی وای، نه دا چې تر خلاصون وروسته هغوی نور هم په ډېر جوش او شوق د جنگ میدان ته را ودانگي.

د زدکړې زمينه برابرو، د مطالعې وخت ورکول، په اوونۍ کې لږ تر لږ د یوساعت لپاره بهر ایستل، اخلاقي لارښوونې ورته کول، ماشومانو ته د مکتب زمينه مساعده ول، نشیانو ته د نشو بدوالی بیانول، مجرمین په دې پوه کول چې جرم بد کار دی او نه یوازې دا چې ټولنې ته یې زیان رسېږي؛ بلکې خپله یې دوی ته هم رسېږي ځکه په دنیا کې د نوم له بدوالي سره زندان ته لوېږي، مالي زیان ورته رسېږي او په آخرت کې خدای سزا ورکوي.

زنداني ته د ټولو حقونو له ورکولو سره که هره ورځ هغه ته د ښو تلقین وشي، نو اخیر یې په روان او تحت العشور کې ځای نیسي- او د بدو پر ځای د ښو خوا ته ځي. لږ تر لږه که ټول متاثر نه شي او له بدو ځان ساتنه غوره نه کړي نیمايي یا هم درېمه برخه خو به یې متاثر شي او اینده به د خپل عمل اصلاح ته متوجې شي.

هر انسان د اصلاح وړ دی، البته د هر انسان د اصلاح ډول او اصلاحي میتود یو تر بله توپیر لري. که په زندانو کې روانپوهان خلک پر کټگوریو سره ووېشي او بیا ورته مناسب استادان او غوره اصلاحي طریقو وړاندیز کړي، نو په لنډ وخت کې به یې مثبت نتیجه ولیدل شي.

۲۴/۵/۲۰۱۸

سرچینه:

(۲) صحیح البخاري، کتاب المغازي، باب وفد بني حنیفه و حدیث

ثمامة بن اثال: (۴۳۷۲)

زموږ نومونه زموږ په ژبه

د اسلام له راتلو سره هممهاله، پر هغو قومونو فرهنگي يرغل هم وشو چې هېوادونه يې د مسلمانانو تر واک لاندې راغلل. مصر يو افريقايي هېواد دی، خو د مسلمانانو له ورتلو سره يې نه يوازې د هغوی دين او مذهب بدل کړل؛ بلکې د کلتور زياتې برخې او ژبه يې هم ور بدل کړل. مصريان نن عربي ژبه وايي. همدا شان سوډان هم د مصر په ورته برخليک اخته شوی دی.

ځينې هېوادونو که خپله ژبه ساتلې ده، لکه ايران، افغانستان، پاکستان، د منځنۍ اسيا هېوادونه او يا نور، خو بيا يې هم پر کلتور او ژبه ښکاره اغېز ور کړی دی. که نيمايي لغات يې عربي نه دي، نو په درې برخې کې يوه برخه خو يې ارو مرو عربي الفاظ تشکيلوي.

هغه مهال د عربي فرهنگ د خپرولو لپاره عربو شعوري کار کاوه او په لوی لاس يې د نورو قومونو فرهنگ، عنعنات، ژبه، له پخوا وړ پاته تاريخي اثار او مذهبونه له منځه وړل. په دې ډول هغوی وکولای شول چې په لنډ وخت کې خپل دين د نړۍ په ډېرو شمېر قومونو ومني. دوی د پوځ په وسيله دا ټول کارونه سرته رسول. ځکه د هغه وخت له عربي مسلمانانو سره د نورو نامسلمانو لپاره يوازې درې اېشنه وو چې لومړی اسلام منل، دويم جزيه ور کول او درېيم جنگ و. (۱)

طبيعي خبره ده چې هر قوم او د هر هېواد د وخت حکومتونو په پيل کې نه اسلام منلو ته تيار وو او نه هم جزيې ته، له دې امله نو سختې جگړې وشوې او کله چې به د يوه هېواد نظامي قوه له منځه ولاړه، بيا

پیغام اول/160

به عوامو بله لار نه در لوه چې یا اسلام ومني یا هم جزیه. ایران تر ټولو لومړی د مسلمانانو تر برید لاندې راغی. تر شدید مقاومت وروسته هغوی اسلام ومانه. افغانستان ته هم د دویم خلیفه عمر فاروق رض په وخت کې مسلمانان داخل شول او د امویانو تر وخته وجنگېدل چې اخیر یې تر ښه خپل کېدا وروسته د جزیې پر ځای اسلام ومانه. (۲)

له دې خبرو مې هدف دا دی چې دلته هر څه په زور وټپل شول. څنگه چې د دین او مذهب په معامله کې له زور څخه کار واخیستل شو، همدارنگه د فرهنگ په ورکولو، ژبې بدلولو، تاریخي اشارو وړ کولو چې دوی ورته د جاهلیت د وخت اثار ویل، د اخلاقو تغیر کولو او نورو کې هم زور ته ځای ورکول شو. ځینې کارونه د جاهلیت د وخت اعمال وبلل شول او د ورکېدا ټاپه یې وخوړه او نور بیا د بدعت په نوم د ورکې کندی ته ورټپل وهل شول. دانن هم له دې دواړو نومونو څخه د ځینې پښتني رواجونو خلاف کار اخیستل کېږي او مور یې په خپلو سیمو کې ژوندی بېلگې لرو.

زور یې په دې معنا وو چې تر عجمي یې په حکومتي چارو کې عربي ته زیاته ترجیح ورکوله. عرب قوم غوره و، په عربي رغېدا، په عربي لیک لوست کول او د عربي زدکړه د ثواب کار گڼل کېدل. په حکومتي کچه د دفتر او دولت ژبه عربي وه، د مذهب او علم ژبه عربي وه. عرب د یوه فاتح قوم په توگه د نورو قومونو لپاه ایډیال و. له دې امله گېشمېر قومونو د عربو په هڅونه او یا غیر شعوري توگه یا خپل فرهنگ، عنعنات، ژبه او تاریخي اثار ایله کړل چې ځای یې عربي فرهنگ، ژبې او د مسلمانانو تاریخي اثارو ډک کړ یا خویې خپل هر څه یو مخیز ایله نه کړل، بلکې په خپل هر څه کې یې د عربي

پیغام اول/161

کلتور، ژبې او تاریخ ډېر څه ته ځای ورکړ. سوډان و مصر- د لومړي کتار مثالونه دي او ایران و افغانستان یې د دویم.

د ژبې او کلتور له اغېز سره زموږ په نومونو کې هم ژور بدلون راغی. خلکو هڅه کوله چې پر خپلو اولادونو عربي نومونه کښېږدي. له دې سره زموږ د پښتني قبیلو شجرې هم بدلې شوې. اسحاق زی او دې ته ورته نور یې ښه مثالونه دي.

دې کار څو لاملونه درلودل. یو څو عرب فاتح قوم و، نو د وخت خلکو ته همدوی ایډیال وو، له دې امله یې په ډېری شیانو کې د هغوی پېښې کولې. حکومت د عربو په لاس کې و، هلته عربي مکتوب، عربي نوم، عربي ژبې اغېز درلود، دا بل لامل و چې خلکو عربي فرهنگ خپلاوه او نومونه یې هم هغوی ته ورته کول. د عربي نومونو په اړه عربو ځینې احادیث هم درلودل چې خلک یې د هغوی د نوم په ایښودلو د ثواب حقدار بلل. مثلن په یوه روایت کې دي:

عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى عَبْدُ اللَّهِ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ» (۳)

ژباړه: ابن عمر رض له رسول الله ص روایت کړی چې ویل یې: الله تعالی ته عبد الله او عبد الرحمن خوښ نومونه دي.

له دې څخه ښکاره شوه چې په خپله ژبه تر نوم ښودنې د عربي نوم ایښودلو ته شعوري کار هم شوی دی او د ثواب وعدې ورکول شوې. تر اوسه هم زموږ خلک فکر کوي چې دا حدیث یوازې په عربي د همدې عبد الله او عبد الرحمن نومونه د خدای خوښ نومونه بولي په داسې حال کې چې داسې بیخي نه ده.

پیغام اول/162

یوه ژبه د خدای ژبه نه ده او نه هم یوه ژبه خدای پیدا کړې او دا نوري خلکو. کله چې نه د خدای ژبه شوه او نه هم یوازې هغه خدای پیدا کړې، نو بیا ولې په عربي د عبد الله نوم د خدای خوښ دی او که عيني همدا مفهوم د بلې ژبې په کلماتو ادا کړو هغه به د خدای خوښ نه وي؟!

بله نکته دا ده چې تر رسول الله ص مخکې انبياء تېر شوي او د هغوی نوم په خپله ژبه همدا سې ښودل شوی چې د عبد الله معنا یې ور کوله، لکه د اسرائیل. دا د یعقوب علیه السلام نوم دی او عيني د عبد الله معنا لري. (۴)

د حدیث په متن کې ماته لږ ستونزه معلومېږي. ځکه رسول الله ص د خپلو لمسیانو نومونه عبد الله او عبد الرحمن نه دي ایښي، په داسې حال کې چې روایت وايي، تر ټولو خوښ نومونه الله ته همدا دوه دي، نو بیا رسول الله ص ولې د خپل کور پر ماشومانو هغه نومونه نه دي ایښي چې الله تعالی ته تر حسن و حسین خوښ وو؟!

د حدیث متن هم په یوه ډول نه دی روایت شوی. د مسند احمد په یوه روایت کې چې له همدې ابن عمر رض څخه دی، د (کان احب الاسماء الي رسول الله) توري راغلي؛ د مسند احمد په یوه بل حدیث کې بیا د (ان من احسن اسمائکم) الفاظ دي او د مسند احمد په درېیم روایت کې چې له خېشمه بن عبد الرحمن څخه شوی داسې راغلي (ان من خیر اسمائکم عبد الله و عبد الرحمن و الحارث).

د مسند احمد په (۱۷۶۰۷) نمبر حدیث کې له همدې خېشمه نقل شوي دي چې د ده د پلار نوم عبد العزی و، د ده نیکه رسول الله ص ته د هغه یادونه وکړه چې رسول الله ص ورته وویل، ستاسې رښتني

پیغام اول/163

نومونه عبد الله و عبد الرحمن دي او د هغه ماشوم نوم يې عبد الرحمن کېښود. له دې ثابتېږي چې يو لور ته د روايت متن يو رنگه نه دی، نومونه هم کله زيات او کله کم ښودل کېږي او په درېيم قدم کې دا نومونه يوازې د يوه کس د ناسم نوم په اورېدو وړاندیز شوي دي چې د خدای خوښ يې نه دي بللي، بلکې وايي دا د معنا له پلوه تر دا بل رښتنی دی له دې امله د هغه هلک نوم عبد الرحمن ښودل شوی.

که ډېری خلک همدا نومونه پر اولادونو کېښېږدي يا هم د دې مفهوم؛ يوه ستونزه د خلکو د نه پېژندلو هم ترې پيدا کېږي چې د نومونو ترمنځ التباس به خلکو ته په لوی سرخوږي بدل شي.

يوه مهمه تېروتنه چې دلته کېږي هغه دا ده چې فکر کېږي عبد الله او عبد الرحمن نومونه يوازې په عربي ژبه د خدای خوښ دي، که په بله ژبه دا مفهوم ادا شي؛ نو د خدای هغه رنگه نه دی خوښ لکه د عربي عبد الله. مگر دا فکر زما په اند ناسم دی. که دا روايت له دې ټولو مشکلاتو سره ومنو، بيا هم يوازې د همدې مفهوم خبره کوي نه د الفاظو. په هره ژبه کې چې يوه نوم د عبد الله (د خدای بنده) مانا ور کوله، هغه د خدای خوښ دی نه دا چې لازما بايد په عربي وي.

د نومونو مسله اوس خورا جدي ده. په اسنادو کې د نوم ډېره وړه تېروتنه يو کس له بلا ستونزو سره مخوي. زما يو خوږی دی، په تذکره کې يې نوم د (سفر محمد) پر ځای (صفر محمد) ورته ليکلی دی. په داسې حال کې چې ياد نوم په سين ليکل کېږي. زموږ په ژبه کې زياتره ځايونه د (پښن) پر ځای (و) کاروو، مگر عرب حرکت (پښن) استعمالوي. له دې امله هغه کسان د نوم په ليکنه کې زياتره وخت خطا وزي چې له عربي ژبې سره سم شناخته نه وي. زما يو ملگری وو، په

پیغام اول/164

تلیفون کې یې د (عبد الله) نوم په (اودولا) لیکلی و. د یوه بل مگري تخلص مې (عظمي) و، ملگرو به (عزمي) لیکلی و.

بل لور ته یې د ویلو مشکل دی. پښتانه چې په خپلو ژبه کې دغو مخارجو ته (ص، ذ، ق، ح، ع، ض، ظ، ط او) ځای نه لري، له دې امله د هغه نوم په ویلو کې مشکل لري چې دا توري پکې استعمال شوي وي. مثلاً: مور: عصمت اسمت وایو، عبد الرحمن، اودورالرحمان تلفظ کوو، عبد الحمید، اودولهامید وایو. که زموږ نومونه په پښتو ژبه شي، نو د ویلو او ناسمې امل له تېروتنو به تر ډېره حده خوندي شو.

پښتانه په مجموع کې غیر عرب ټول د عربي نومونو په معنا یا بیخي نه پوهېږي، یا سم نه پرې پوهېږي. له دې امله یې هغه نومونه هم ځانو ته خوښ کړي وي چې معنا یې ناسمه وي. لکه: عباس، د عباس معنا ده تریو تندي. په قران کریم کې هم راغلي: عبس وتولې. یعنی تندي یې تریو کړ او مخ یې وگرزاهه. مور چې د عربي نوم په معنا نه پوهېږو، نو ځکه زیاتره وخت انتخاب هم ناسم کوو. زموږ په کلي کې درې کسه د عبد المحمداو عبد النبي په نومونو وو. د ایرانیانو په نومونو کې هم د عبد الحسين او عبد العلي نومونه ډېر تر سترگو کېږي. عبد العلي کې که علي د خدای صفت ونیسو، بیا پروا نه لري اما که د علي رض نوم یې وگڼي بیا دا نوم هم د معنا له مخې ناسم دی.

دلته به د ځینو عربي نومونو معناوې ولیکم: عائشه: ژوند، سفیان: گړندی، فاطمه: له تي پرېکونکې، معاویه: کونگری یا کوچنی سپی، عثمان: هوبنیار/مکار، محمد: ستایل شوی، احمد: ستایونکی، خالد: تل پاته، ولید: هلک، خادم، مریبی، زبیر: هوبنیار، د پخې رایې خاوند، پیاوړی، منصور: بریالی، جنید: عسکر/همکار، حمید: ستایل

پیغام اول/165

شوی، ښه اخلاق لرونکی، مصور: انځورگر، نقیب: مشر، عباس: تریو
مخې، بریدگر زمري، حمزه: تریو، سخت، پرېکنده، مطلب:
غوښتونکی، عید: غلام یا مریې، زید: وده، زیادت، سلطان: غلبه،
قووت، عوض: بدل، مقابل، صادق: رښتني، صالح: نیک، مستقیم،
صدیق: ملگری، نجیب: اصیل، غوره، هوشیار، وکیل: ساتونکی، د بل
چا دوسیې ته ټاکل شوی کس، اسماعیل: د الله د امر یا کلام
اورېدونکی، ابراهیم: مهربانه پلار، د خلکو پلار، د ډبرې ورور،
ادریس: ښوونکی، داؤد: محبوب، رفیق: نرم، ملگری، عزیز: غالب،
عزتمن، لوړ مقام لرونکی، بشیر: ښایسته مخې، زېری راوړونکی،
شفیق: مهربان، ناصح، نرمي کوونکی، صفیه: غوره، له عیبه پاکه، ډېره
شیدې کوونکې اوښه، ډېره میوه کوونکې ونه، له غنیمته مشر-ته غوره
شوی برخه، رایبه: غونډی، زینب: ښکلې او ښه بوی لرونکې ونه،
زینت: ښایست، بکر: د هر شي اول، عمر: ژوند، عمران: ودانۍ،
اسرار: پټ، انیس: نرم، مینه ناک، انس: هغه شی چې الفت و مینه په
کېرې، یعقوب: تعقیوونکی، اسحاق: خندېدونکی، مریم: عابده،
عبادت کوونکې، یوسف: زیادت، چندونه، موسی: چاره، ژغورونکی،
مو: اوبه، شی: ونه، موسی علیه السلام ته ځکه دا نوم ور کول شوی
چې همداسې ځای موندل شوی، عیسی: ژغورونکی.

نوبت: ځینې نومونه د اصل له مخې عبراني دي، خو په عربي کې
استعمال لري.

یوه بله تېروتنه دا کوو چې عرب مرکب نومونه خوښوي، مور بیا په
تلفظ کې ساده و لنډ نوم خوښوو؛ زموږ خلکو ته هم دا فرهنگ را عام
شوی دی چې زیاتره ترکیبي نومونه ردو، خو ډېری بې معنا وي. لکه،

پیغام اول/166

د سفر محمد نوم؛ معنا د محمد سفر. د نوم په معنا کې باید جداییت وي، سم د پوهېدلو وړ مفهوم وړ کړي، نه دا چې زموږ د ترکیبې نومونو په شان یا بې معنا، یا د ناسمې معنا وړ کونکي یا هم داسې ترکیب وي چې نیم عربي وي او نیم پښتو. لکه، اختر محمد؛ عرب په خپله ژبه کې اختر نه لري، محمد بیا عربي دی، نو اختر محمد، باز محمد، محمد رسول، دا ناسم ترکیبې نومونه دي. محمد غفور بیا د معنا له مخې ناسم دی. که موږ په خپله ژبه کې د نوم ښودنې فرهنگ عام کړو تر ډېره حده له دې ستونزو خلاصېږو.

بل مهم ټکی زموږ د خپلو نومونو او خپل فرهنگ وده ده. که موږ همداسې عربي نومونه استعمالوو او خپل پښتو نه کاروو، نو پښتني فرهنگ به ورو- ورو له ورکېدا سره مخ شي. د نومونو په مسله کې د پخوانیو اثارو په اړه پلټونکي علماء د ځینو کسانو په اړه بیخي د قومونونو او هویتونو پرېکړې کوي چې دغه نوم له پلاني قوم سره تړلی دی او هغه له پلاني سره، که څه هم دغه تگلاره علمي او منطقي تر ډېره نه بریښي خو بیا هم د دې ځینې پیروان شته چې که زموږ په اړه وورسته خبره کېږي نو ښایي نیم خلک مو له پښتنيته وایستل شي او عرب یې خلک وگڼي. لنډ مثال یې د سید جمال الدین دی، چې زموږ او ایرانیانو دواړو پرې دعوه ده، که د هغه نوم پښتو وای، بیا یې چا د خپلولو دعوه نه شوای کولای.

ويعلق بعض العلماء أهمية كبيرة على أسماء الأشخاص في إثبات أصولهم. (۵)

ژباړه: ځینې علماء د اشخاصو د اصولو په اثبات کې نومونو ته زیات اهمیت ور کوي.

پیغام اول/167

د عربو نومونه زیاتره مرکب نومونه دي. دوی زیاتره د ابو پلان یا ابن پلان کنیه نومونه هم کاروي او زموږ په پښتنو کې دا شی نه شته. پښتانه د خپلې لهجې له مخې د عربو درانه او ثقیل توري و نومونه نه شي ویلای، له دې امله اړینه ده چې د عربي نومونو پر ځای پښتو نومونه انتخاب کړو چې هم یې لفظ ښکلی وي، هم په ویلو کې اسانه وي او هم یې معنا خوندوره وي. نن په نوم کې خلک دا درې واړه شیان په نظر کې نیسي او بیا یې غوره کوي. ما له نن څخه درې کاله مخکې د خور زوی ته (ایمل) نوم خوښ کړ. زما اخیسي یوه ملا ته ددې نوم یادونه کړې وه. ملا ورته ویلي وو، سم کتابي نوم پر کېښوده دا نو اوس چیشي دی؟ ده ویل، ما پوښتنه وکړه چې کتابي څنگه؟ هغه د جمعه خان نوم ورته یاد کړی وو چې په جمعه پیدا شوی دی نو جمعه خان یې کتابي نوم دی!!!

زموږ د ملایانو یو مشکل دا هم دی چې خپله ژبه ورته پردی ده. دوی د خپلې ژبې په اړه یا بیخي مطالعه نه لري یا که یې لري، نو ابتدایي به وي. له دې امله تر خپلو نومونو او کلیماتو د بلې ژبې نوم او کلیمې خوندي وړ کوي. مور ملایانو په ویناوو کې وینو چې زیاتره عربي کلیمې، اصطلاحات، جملې او متلونه کاروي. له دې امله د عوامو سم سر نه ورسره خلاصېږي او له دې امله یې ویناوې هم ښه اغېز نه لري. د نوم، تخلص او لقب موضوع باید نن جدي ونيوله شي. د هر نوم په انتخاب کې باید مور لومړی د هغه تلفظ، بیا یې لفظي و معنوي ښکلا ته پام وکړو. تر ډېره حده زما په اند باید پښتو نوم غوره شي. یو لور ته خو اسانه دي، بل لور ته یې خلک په معنا هم پوهېږي. د لفظ ښکلا هم مهمه ده او ډېر خلک یې د لفظي او معنوي ښکلا په اړه خپله هم

پیغام اول/168

پرېکړه کولای شي . له دې ټولو سره باید په انگلیسي ژبه لیکلو او ویلو ته یې هم پام وشي ، ځکه ځینې پښتو نومونه و تخلصونه په انگلیسي-سم نه لیکل کېږي او چې درست ونه لیکل شي ، ویل یې هم ستونزې پېښوي . پښتانه مفرد نوم خوښوي ، مثلن : ایمل ، که له دې سره اړتیا شوه چې اول نوم ، دویم و اخیري ورسره پیدا کړي ، نو کولای شي چې تخلص اضافه کړي ، که ایمل نوم محمد ایمل هم شي ، خلک یې ایمل وایي ، که ایمل خان هم شي خلک یې یا خان وایي یا ایمل ، زموږ گړنۍ ژبه ترکیبي نومونو ته نه ده جوړه او هر مرکب نوم موږ پرېکړو . که په اسنادو کې د مرکب نومونه موضوع مهمه وي ، نو ښه مرکب نوم ورته انتخابولای شي ، خو په ویلو کې دې یوازې یو نوم ورته اخلي ، مثلن : احمد ایمل خان ، دې یوازې په ایمل یادېږي .

۲۴/۵/۲۰۱۸

سرچینې:

- (۱) فتوح الشام ، وصیة ابي بکر: ۱/ ۱۰ ، د محمد بن عمر الواقدي لیکنه .
- (۲) فتوح البلدان ، فتوح خراسان: ۱/ ۳۹۲ ، د احمد بن یحیی البلاذري لیکنه .
- (۳) ابوداؤد ، کتاب الادب ، باب في تغيير اسماء: (۴۹۴۹)
- (۴) تفسیر الطبري ، تفسیري سورة البقره ، ۴۰ باب: ۱/ ۵۵۳ ، د محمد بن جریر الطبري لیکنه .
- (۵) المفصل فی تاریخ العرب قبل الإسلام (4/ 276)

پیغام اول/169

زموږ سنه

که دا نن هم زموږ حکومت اعلان وکړي چې له ننه وروسته به د هجري شمسي پر ځای؛ میلادي سنه کارېږي، نو شونې ده چې ځینې دین، شریعت او علم ته منسوب کسان به سمدستي د حکومت او نظام د تکفیر فتوا ورکوي.

دلیل به دا وړاندې کوي چې حکومت د اسلامي شعایرو د محوه کولو تکل کړی. جالبه دا ده چې نه به شعایر تعریفوي او نه به په خپل شخصي ژوند کې ورته اهمیت لري؛ خو که د نظام په برخه کې د ده په نظر یوه نیمگړتیا په نظر ورشي، نو هغه دم بیا دی د اسلام او اسلامي شعایر مدافع وي.

زموږ په سیمه کې شته فقر، روانې بې انصافی، د خلکو عقیدي کول، له اسلامه ناسم تعبیر، د استخباراتو لاسوهنه، بېکاری او... ټول عوامل د دې سبب کېږي چې د اصلاح پر ځای خلکو ته سوتی اخیستل اسانه وي. د پوهاوي پر ځای په ناپوهاوي د ځینو شعارونو د نارې په پورته کولو د نظام خلاف جنگ ورته حلالر بنکاري. پر ځینو مفاهیمو د بحث پر ځای دا ورته بڼه بریښي چې د ده نظر په ټوله معنا ومنل شي او د هغو مبهمو مفاهیمو لپاره دې ټول ژوند وقف کړي.

د سنې له موضوع خلکو همداسې یوه حساسه مسله جوړه کړې. په داسې حال کې چې له سنې څخه هدف حساب، د کارونو مهالویش تیاکنه او تنظیم دی. د هدف په تر لاسه کولو کې که هره سنه استعمال شي، نو د شریعت له اړخه کومه ستونزه نه لري.

پیغام اول/170

یو بل اړخ دا هم دی چې سني تر اسلام مخکې هم موجودې وې او تر اسلام وروسته هم شته. عربو تر رسول الله ص مخکې هم د ځان لپاره سنه در لوده او د هغې له مخې یې حج، عمره او حرامې میاشتي پېژندلې. له دې امله چې کله مدینې ته تر هجرت وروسته په حرامه میاشت کې مسلمانانو په غلطې له مکيانو سره جنگ وکړ، نو هغوی تبلیغات پیل کړل چې مسلمانانو د حرامو میاشتو احترام نه کوي.

یوه بله نکته دا هم ده چې دا اوس سني هم د اسلام پیغمبر ص نه دې ټاکلې. مورخان وايي چې عمر فاروق د خپل خلافت مهال دا نوبت وکړ چې د مسلمانانو لپاره یوه ځانگړې سنه وټاکي. تر مشورې وروسته د رسول الله ص هجرت یوه داسې پېښه وگڼل شوه چې مسلمانان خپل تاریخ له هغې څخه را پیل کړي او همداسې یې وکړل. (1)

یعنې رسول الله ص په خپل ژوند کې د اسلامي یا غیر اسلامي سني بنسټ نه دی ایښی. نه په اسلام کې د اسلامي یا ناسلامي سني موضوع په نصوصو کې مطرح شوې ده. قران کریم د میاشتو ټاکنې ته په دې ټکو اشاره کړې ده:

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ. (2)

ژباړه: بېشکه د الله په نزد الهي کتاب کې د میاشتو شمېر دوولس وو هغه مهال چې اسمانونه او ځمکې پیدا کړې چې څلور یې حرامې دي. هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِّينَ وَالْحِسَابَ. (3)

ژباړه: دی هغه دی چې لمر یې روښانه او سپوږمۍ یې رڼا کړې ده او دې ته یې منزلونه ټاکلي چې تاسې پرې کلونه او حساب معلوم کړئ.

پیغام اول/171

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ (4).
ژباړه: له تا د سپورمۍ په اړه پوښتي، ووايه، دا د خلكو لپاره د وختونو او حج نښه ده.

له دې ټولو اياتونو په ډاگه شوه چې له لمر او سپورمۍ څخه هدف حساب او كلونه دي. قمرې مياشتې د عبادت ټاكنه كوي. له دې امله د مسلمانانو لپاره د هغې سنې ساتنه اړينه ده چې د خپلو عباداتو حساب په وكړي. اما په دولتي كچه خدای څوك نه دي امر كړي چې هغه سنه كار كړئ او دا بله بيا مه كاروئ. يوه الهي سنه ده او بله غير الهي. نه رسول الله ص په خپل ژوند كې داسې كړي دي.

دلته هر شی د يوه هدف لپاره پيدا شوي دي. كه هدف تر لاسه شي، نو هم به انساني ټولنه خپلې موخې ته رسېدلې او هم د الهي تخليق په مقصد پوهېدلې يو. خدای د دې هدف د ترلاسه كولو تگلاره نه ده ټاكلې چې له دې طريقې يې تر لاسه كړئ او هغه طريقه بيا مه كاروئ. له دې معلومه شوه چې د يوې خاصې سنې امر دين يا شريعت نه دی كړی. نه خدای ته يوه ځانگړې سنه خوښه ده او بله يې ناخوښه. هدف يوازې انساني ټولنې ته حساب او اساني په لاس وړ كول دي چې دا هدف نن مور په هر ډول لاس ته راوړو خدای پرې خوښېږي.

كه په ټوله نړۍ كې په دولتي كچه يوه سنه د استعمال لپاره غوره شي، نو په هر لحاظ به د ټولو ټولنو لپاره ښې پايلې ولري. مور بايد په دې پوه شو چې سنې زموږ د حساب او اساني په پار رامنځته شوې دي نو نن چې مور ته په هره سنه كې اساني وي، له هغې څخه گټه پورته كول هم د انساني اړتياو غوښتنه ده او هم د هغه هدف لاسته راوړل دي چې خدای د همدې موخې لپاره دهغه شي تخليق كړی.

پیغام اول/172

۲۵/۲/۲۰۱۸

سرچینی:

(1) (تاریخ الطبری سنة ثلاث و عشرين، وضعه التاريخ: ۴/ ۲۰۹)

(2) (التوبه: ۳۶)

(3) (یونس: ۵)

(4) (البقره: ۱۸۹)

زموږ د ټولني نامنظم خيراتونه

د تېر کال راپورونو کې ښوول شوي وو چې د افغان ولس تر (۵۴) سلنه وگړي د فقر تر کرښې لاندې ژوند کوي. که زموږ په بازارونو کې څوک وگرزي نو په سلهاوو فقرکوونکي به وويني. د دوی په منځ کې د بوداگانو او مېرمنو ترڅنگ واړه ماشومان هم شته چې اصلن يې دا وخت د زدکړو و؛ ځکه د هغه لا هم اوږد سفر په مخکې دی چې د راتلونکي ژوند لپاره يې همدا وخت د بنياد ښودلو دی نه د فقر.

زموږ په ټولنه کې که يو لور ته دومره لويه فيصدي خلک فقير دي، نو بل لور ته بيا ځينې شتمن کسان هم شته چې په دې فقير هېواد کې ميليونان دي. زموږ د هېواد ميليونان د بې وزلانو لپاره د ډېرو بدو رواجونو بنسټونه هم رغوي چې هغوی غريبان يې تر بوج لاندې پورته کېدای نه شي.

د واده او کوزدې د ډېرو مصارفو رواجونه همدې شتمنو ترويج کړي دي، د مړي پر سر لوی لوی خيراتونه پاخه يا اومه د همدې شتمنو کار وو، له حج و عمرې څخه تر راتلو وروسته په شپو او ورځو له حده زيات مصارف کول د همدې شتمنو اعمال وو او داسې نور.

زما په ياد دې چې د کندهار د والي په دفتر کې تر چاودنې وروسته د کندهار شتمن تاجر حاجي صديق د لسگونو غوايانو په ذبح کولو يو ستر خيرات وکړ چې د هغه ځای خبريالانو يې پر ټولنيزو رسنيو عکسونه کښته پورته کول او د حاجي صاحب د ژوند دعاوې يې کولې. هغه ته دې خدای خیر ور کړي، خو کاش چا مشوره ور کړې وای چې

پیغام اول/174

تر دې غوایانو دې د ټولنې لپاره دا بل کار ډېر په گټه دی اود شلو غوایانو د مصارفو پر ځای دې یوازې د لسو غوایانو مصارف وکړي خو گټه به یې تر شلو غوایانو جامعې ته زیاته وي.

زموږ په ټولنه کې یوڅه شتمن د نوم وړي دي له دې امله هغه کار کوي چې ژر د هغه نوم پکې واخیستل شي او یوڅه د مشاورینو کمی ور سره دی البته هغه مشاورین چې د ټولنې په گټه مشوره ورکړي.

زموږ په ټولنه کې د علماؤ قشر خورا زیات نفوذ لري، مگر هغوی تل وایي خیرات کوی خدای صدقه خوښوي، اما هیڅکله مې دا نه دې ترې اورېدلي چې صدقه په څه ډول؟ پر چا؟ د کوم میکانیزم له مخې؟ یو شي ته بلنه کول او خپله یې په میکانیزم، د مصرف په ځای او له ټولنې و حالاتو سره پر مناسبه تگلاره فکر نه کول د ستونزو سبب کېږي. نن زموږ په ټولنه کې خورا زیات خلک فقر کوي، اما بل لور ته هره ورځ شتمن په یو نه یو ډول خیراتونه هم کوي، یا خیرات ته ورته د نوم لپاره مصارف دي، دا د ټولنې لپاره سرخوږی دی چې مصرف دې کېږه خو د مړه اروا دې مه په مړېږه، متل هم دلته صدق کوي.

زموږ ملت همدا اوس له سختو ستونزو سره لاس وگرېوان دی، ځوانان د واده پیسې نه لري، دا رواج هم د شتمنو دی او تاوان یې غریب ته رسي، د دې لپاره د حللارې اړتیا ده.

ماشومانو ته مو د زدکړو اړتیا ده چې نه کتاب لري، نه قلم، نه کتابچه، نه ځای لري او نه معلم ته دومره معاش ور کول کېږي چې هغه ماشومانو ته د درس ور کولو لپاره زړه ښه کړي.

له پوهنتونه فارغ ځوانان مو مخ پر اروپا و امریکا تنبتي او هره ورځ په لسگونه کسان همسایه هېوادونو ته اوږي او بیا نه راگرزي، چې دا په

پیغام اول/175

خپل وار دلته د فقر، بې ځایه مصارفو، غلطو رواجونو او نورو ټولنیزو بدیو نتیجه ده.

داسې که دا بدی شمار کړم نو لیست یې اوږد شي، اوس پوښتنه داده چې څه باید وکړو؟

زما په اند د خیراتونو په برخه کې څو کاره باید وشي:

لومړی: دولت دې د بې سرپرسته مېرمنو او ماشومانو، همداراز د نورو خیریه کارونو لپاره یوه مستقلة اداره خلاصه کړي چې پر شفافیت یې ملت باوري وي او له ولس څخه دې غوښتنه وکړي چې خپل خیراتونه، زکاتونه، سړسایې او عشرونه دې همدې ادارې ته جمعه کړي چې دولت یې د یوه منظم پلان له مخې پر هغو کسانو مصرف کړي چې واقعن یې مستحق دي او هغه کارونه ورته په وکړي چې د ملت اساسي اړتیا ده، لکه د مکتبونه جوړول، د کتابونو چاپ، د لویو لارو رغول، پلان جوړول، شفاخانې، بې وزلو کسانو ته کارونه پیدا کول او د هغوی په هر حال کې لاسنیوی کول او د ملت هغه اړتیاوې په نظر کې ساتل چې زموږ اساسي ضرورت دی او لازمه پاملرنه ورته نه ده شوې.

دویم: مدني ټولني، علماء، قومي مشران او پر ټولنه نور بانفوذه کسان دې خلک پوه کړي چې دلته هلته نامنظم خیراتونه نه د ټولني په گټه دي او نه د هغوی، له دې امله باید هغه کار وشي چې هم خدای په خوشاله شي او هم انسانانو ته گټه ورسوي. د یوې منظمې ادارې له لارې دا نامنظم خیراتونه په منظم ډول سمبالول هم زموږ اړتیا رفع کوي او هم د خدای په دربار کې منل کېږي، ځکه له خیرات او زکاته هدف له خلکو سره کومک او هغوی ته لاس ورکول دي چې تر دې

پیغام اول/176

نامنظمو خیراتونو د یوې ادارې منظم کاري ټیم یې په ښه ډول کولای شي .

درېیم: رسنی. دې هم په دې اړه پروگرامونه جوړ کړي چې عامه پوهاوی خلکو ته ور کړل شي او د دې کار گټې دې په سم ډول بیان کړي ، د نامنظمو خیراتونو زیانونه دي هم راوسپړي ، د ټولني له افرادو دې پوښتنه وکړي چې هغوی هم په دې اړه خپلونه نظرونه شریک کړي ، دا برنامې به په لنډ وخت کې خلکو ته هم پیغام ورسوي او هم به یې سرخلاص شي .

څلورم: دولت هم باید په دې اړه جدي گامونه واخلي ، د عامه پوهاوي لپاره تر ټولو لومړی سترگې دولت ته ور اوړي ، دولت دې ورکشاپونه جوړ کړي ، د ټولني ټولو افراد دې د گډون لپاره ور وغواړي او په دې اړه دې ورځې -ورځې پرنټیشنونه ورته وړاندي کړي چې د خلکو سرخلاص شي او هغه څه ته مخه کړي چې د هغوی گټه پکې وي .

د هر پاشلي کار په نسبت منظم کار هم گټور وي او هم یې په ټولنه کې اغېز ژر محسوسېږي ، که په بازار کې یوه فقیر ته زه لس روپۍ ور کړم ، نو دا به د هغه لپاره صرف یوه ډوډي وي ، خو که په ټول هېواد کې سلگونه کسان یوه اونۍ کې ادارې ته لس -لس روپۍ ور کړي نو دا زرگونه کېږي چې د یوه فقیر درسته کورنۍ ته کار پیدا کوي ، همدا شان مور غواړو په خپله مور یا پلار پسې خیرات وکړو . زه یو غویي اخلم او ذبح کوم یې ، د غرمې لپاره خلک راغواړم او ډوډۍ ور کړم . تر دې کار دا ښه ده چې زه د غوايي فرضا ۵۰۰۰۰ زره افغانۍ یوه فقیرې کورنۍ ته

پیغام اول/177

ور کړم چې هغوی له فقره خلاص شي او تر خپله وسه په دې پیسو
ځان ته یو کار پیدا کړي.

دا کار خو گټې لري: ۱/ هر انسان له ریا ساتل کېږي، ریا اصغر شرک
بلل کېږي او هر ریاکار انسان ته اخروي عذاب دی، نو که څوک د
سلگونو کسانو په مخ کې له ښکاره کېدا پرته ادارې ته خیرات ور کړي،
له ریا به خوندي وي او دین و دنیا به یې خوندي شي.

۲/ ټولنې ته زیات مثبت تمامېږي ځکه په دې توگه هر کال خورا
زیات کسان له فقره خلاصېږي او په ټولنه کې ځان ته یو کار پیدا کوي
چې څو کاله وروسته به زموږ وطن کې هیڅ سوالگر نه وي.

۳/ که د یوې ادارې له لوري په منظم او شفاف ډول دا کار مخته
یووړل شي نو خلک به هم همکارۍ ته زړه ښه کړي او زموږ د خیرات
لگېدونکې پیسې به داسې نه ضایع کېږي چې په ټولنه کې یې هیڅ
مثبت رول نه ښکاري.

هیله ده په دې اړه دولت او د ملت وینس کسان خپلې هڅې وکړي او
زموږ خیراتونه، زکاتونه، اسقاطونه، عشرونه او... په ټولنه کې د مثبت
بدلون لپاره وکارېږي.

۲۸/۱/۲۰۱۹

د مسجدونو ډېروالی؛ گټې او زیانونه یې

مسجد د سجدې ځای ته وایي او دا ځای په ټوله معنا یوه دیني جنبه لري. سجده عبادت ده او ټول عبادات بندگان د خدایي رضا لپاره کوي. هر ځای چې مسلمانان وي، نو د مسجد وجود ورسره حتمي دی. زموږ په هېواد کې د مساجدو ډېروالی یو لور ته د خوښي سبب کېږي او بل لورته داسې څه هم تر سترگو کېږي چې زموږ د اذیت او خپگان لامل دي.

زیاتوب یې دا گټه لري چې د عبادت لپاره اساني وي. کله چې بازار ته ځو، سفر ته روانېږو او یوه کلي ته مسافر ورځي نو د جومات شتون هغه ته د عبادت په اړه ذهني ډاډ ورکوي. مسجد په کلیوالو سیمو کې د مسافرو پناځای هم دی. له بارانه، یخه، رلی او واورې هم خلک پنا پکې اخلي. په جومات کې د یوه دیني عالم شتون هم اړین وي. له دې امله خلک د شرعي پوښتنو او زدکړو لپاره هم جومات ته راځي. که د خلکو ترمنځ شخړه پېښه شي نو هم د جومات ملایي د حل وروستی مرجع وي. که د نکاح او د ماشوم په غوږ کې د اذان مسئله وي، خلک بیا هم د جومات ملا ته رجوع کوي. کله ناکله خو ملایان د مونه او تاویزونه هم کوي، له دې امله خلک د تاویز او دم لپاره هم ورته راځي. جومات کې فاتحه یا تعزیت هم اخیستل کېږي. د قران کریم د ختم لپاره تر ټولو ښه ځای هم جومات دی. اعتکاف په مسجد پورې ځانګړی عبادت دی. د امن، مینې، مساوات، سولې او ورورولې ځایونه همدا مسجدونه دي. دلته خلک په اول او دویم صف کې د

پیغام اول/179

مقام او مرتبې له مخې نه درېږي، بلکې هر څوک چې لومړی راغی د لومړي صف مستحق دی او څوک چې وروسته راغی شاته به درېږي. کشران او مشران هم دلته مطرح نه دي. تور او سپین ته هم څوک نه گوري. دولتي مامور او ملکي کس توپیر نه وي. بې وزلی او شتمن هم په یوه کتار کې درېږي. دلته د تبعیض او تعصب د ختمولو درس ور کول کېږي. دلته خلک یو له بل سره په یوه روحاني تار تړل کېږي. خلک په یوه ورځ کې د څو پلا راغونډېدو له امله یو د بل له حالته خبرېږي. جوړ و نا جوړ معلوم شي، مسافر او حاضر باندې خلک خبر شي. د مسافرو د خوراک او نورو اړتیاو په اړه خلک خبرېږي. دا ټولې د مسجد گټې دي. ممکن نورې هم ډېرې فایدې ولري خو دلته د ټولو یادول نه ممکن دي او نه اړین. نو ډېروالی یې هم ښه دی او هم زیاتو خلکو ته فایدې رسوي.

اما له دې ټولو فایدو سره بیا زموږ په ټولنه کې د مساجدو زیاتوب ستونزې او سرخوږي هم ایجاد کړي دي. ریا ته د خلکو هڅولو او بې اخلاصه کولو کې د زیاتو مساجدو رول دی. زموږ ټولنه تر اوسه لا د قانون تر چتر لاندې نه ده راغلې. له دې امله خلک پر خپل سر هر ځای چې غواړي مسجدونه جوړوي. د چا اجازې ته اړتیا نه شته، بلکې مازې د یو چا اراده د یوه مسجد د جوړېدو لپاره بس ده.

یو کس د خپل شهرت، نوم او د خپل واک چلولو لپاره مسجد جوړوي. زه د داسې پېښو شاهد یم. زموږ په کلي کې د یوې قبیلې دوې پښې تر اوسه هم د مسجد پر سر لانجه کې دي. خلک پر مسجد خپل نوم ږدي او بیا هر وخت د هغه په نوم یادېږي. دې مسجد کې ملا راوله او ملا پسې واخله هم د بنسټگر واک دی. ملا ته تنخوا ور کړئ، د

پیغام اول/180

جومات داشی خراب دی، هغه شی مصارف غواړي او داسې نورو چارو کې هم د مسجد مشر پر نورو ږغ کوي. دلته هغه وړه پاچاهي جوړه کړې وي. له دې امله نو شتمن، د کلي ملک، حکومتی چارواکي، زورواکي او ان خو ځان غوښتونکي کسان چې بیخي چنډې ورته کوي، د مسجد جوړول یې زړه غواړي او جوړ کړي یې هم دي.

د مسجدونو ډېروالي کرکې او بدینی ته لار پرانیستې. یو کس چې پر مسجد باندي خپل نوم ږدي د بل یې دا کار نه خوښېږي، له دې امله له هغه سره ضد کوي او دا یوازې تر ذهنه محدود نه پاتېږي، ضرور یې تر یو حده د پلي کولو هڅه هم کوي. ما داسې مسجدونه لیدلي چې په دوو نومونو به یادېدل. داسې کسان مې لیدلي چې د یو چا د مشرتوب له امله به یې جومات ایله کړ. که هر چا ته هر ځای د مسجد جوړولو اجازه نه وای، نو د مسجد د نوم او نورو اړوندو چارو پر سره به خلک یو له بل سره نه خپه کېدل.

په کلیو او ښارونو کې زیاتې ځمکې د مساجدو لپاره وقف کېږي. نن چې ښارونه ډېر په چټکي پراخېږي، یوې لویشتي ځمکې ته هم باید حساب وشي. د مساجدو بې پرسانه زیاتوب زموږ د ښارونو او سترو کلیو په وړاندې نن یا هم سبا په ستونزه بدلېږي. ځکه د جومات بیا نړول او هغه وقف ځمکه د سړک، پل، کلینک یا هم بل شي لپاره خلک یا نه ور کوي یا که یې ور هم کړي د خلکو په منځ کې هغه څوک زیات بدنامېږي چې جومات ونړوي.

مالي زیان یې هم جوت دی. یو کس مې ولېد چې له کور سره نژدې یې درې ستر مسجدونه وو. مگر د خپل نوم لپاره یې بیا ځان ته جومات جوړ کړ. کابو میلیون کالدارې یې ورته مصرف کړې او ښه

پیغام اول/181

ډېرې يې له نورو کسانو د جومات په نوم واخيستې چې که دلته نه وای مصرف شوي نو دا به د مسکين خولې ته تلې خو د هغه يوه کور جومات د لسگونو کسانو له خولې د هغوی گوله وکېنه.

زيات مساجد د دې سبب شول چې نااهل ته امامت پيدا شي. ځکه د يوه کور امامت ته هر عالم زړه نه ښه کوي. مجبورن يو داسې څوک ورته راشي چې د لويو مساجدو امامت څوک نه وړ کوي. په دې سره يو لورته نااهل کسان منبر او محراب ته ورسېدل چې ټولني ته په ډېرو مواردو کې تاوان رسوي او بل يې خپله د دغو ملا امامانو ترمنځ د نفرت تخم وکاره. دلته نو هر ملک د خپل ملا صفت هم کوي او دا بيا په خپل وار د خلکو ترمنځ د کرکې او خپگان سبب شوي دي او کېږي.

زيات جوماتونه د دې سبب هم دي چې زمور حکومتونه يې سمه څارنه ونه شي کړای او افراطيان يې د خپلو گټو لپاره وکاروي. زمور په مساجدو کې ډېری افراطي ملايانو محراب او منبر اشغال کړي دي او له دې لارې په ولس کې د افراطيت بڅرکي تازه کوي او د خشونت پر اور د تيلو اچولو کار تر سره کوي.

مسجدونو کې له دينه ناسم تعبير کېږي. زمور خلکو ته فکر ور کول کېږي چې پر دنيا يوازې تاسې مسلمانان د ژوند حق لرئ او نور ټول بايد له منځه ولاړ شي. دا که په زور نه کېږي نو ښراوې خو موزده دي. د کلي او ښارونو ملايان مې ليدلي چې هر وخت په خطبو او دعاو کې نورو ملتونو ته ښراوې کوي. دې کار څو تاوانه پېښ کړي. يو مو د سولې دين خلکو ته د خشين دين په نوم ور معرفي کېږي چې په اوږده مهال کې مور او نووري نړۍ ته خطر پېښوي. بل په خلکو کې کرکه او نفرت ځای نيسي. دلته يوازې د نامسلمان خبره هم مطرح نه وي. بلکې

پیغام اول/182

داسې مساجد مې په پاکستان کې لیدلي چې یوازې بریلوي مسلکه کسانو لمونځ پکې کولای شوی او نور مسلمانان هم نه شوی ورتلای. د مسجد پر دروازه یې لیکلي وو چې یوازې اهل سنت بریلي دلته لمونځ کولای شي. داسې جوماتونه مې هم لیدلي چې په لمانځه کې یې یو سلفي وهلی دی. داسې یوه امام په خپله خوله کیسه راته وکړه چې لمونځ مې کاوه تر شا مې یو چا په زوره امین ووايه. تر سلام وروسته مې سپک سپاند کړ او له جوماته مې پسې واخیست. دلته د عبادت ځایونه نااهلو ته په لاس ورغلي او د خپل شخصي-ملکیت غوندې کار ځنې اخلي. که مساجد دومره زیات نه شي، نو هم وړ کسان ورته موندل کېږي او هم یې دولت او څارگرې ادارې څار کولای شي.

په بنارونو کې دې د مسجد جوړولو اجازه شخصي خلکو ته نه ورکول کېږي؛ ځکه زیاتره یې د شخصي-کوټې په توګه کارېږي. زموږ په بنارونو کې چې زه کوم مساجد وینم، ډېری یې د مذهبي ډلو په ولکه کې دي چې د تفرقې او اختلافاتو لپاره مقدسې کوټې دي. د کوټې نوم ځکه ورکوم چې که مسجد د الله تعالی لپاره وقف وي، بیا یوه ډله ولې د خپل فکر ترویج پکې کوي او بلې ته اجازه نه شته؟ حتا یوه ډله بله ډله لمانځه ته پکې هم نه ايله کوي. په یوه کوڅه کې مې درې څلور مساجد لیدلي دي؛ که د الهي عبادت لپاره وي، نو په یوه کوڅه کې د یوه مسجد شتون کافي دی او که خبره زما د مسجد وي، بیا نو مسجد نه شو، کوټه شوه. زما په مسجد کې به نو زما خبره چلېږي، امام به یې زما په خوښه وي، لمونځ به زما په خوښه وي، خطبه به زما په خوښه وي، د لمانځه وخت به یې زما په خوښه وي او نور ډېر څه.

پیغام اول/183

په ښارونو کې باید حکومت مسجدونه جوړ کړي، یا د مسجد ځای مشخص کړي چې دلته به جومات جوړېږي؛ ځکه حکومت د ښار لپاره خپل ماسټر پلان لري، د هغه موافق به مسجد ته خپل ځای مشخص وي، همالته دې مسجد جوړ شي چې واک به یې ټول له حکومت سره وي. امام به حکومت ور کوي، تنخوا به یې د حکومت پر غاړه وي، د مسجد چارې او مصارف به د حکومت په واک کې وي، ټول مسلمانان به اجازه لري چې خپل لمونځ پکې وکړي، هیڅ ډله به نه شي کولای چې د تفرقې او نفرت لپاره یې وکاروي. په دې سره به هغه مشکل چې پر مسجد کله ناکله د لویې لارې په راتلو هغه نړول کېدی یا د لارې د پراخولو مهال د جومات یوه برخه باید نړول شوې وای، اما خلکو به اجازه نه ور کوله، که حکومت له زوره کار اخیستی وای، خلک خپه کېدل او د لاریون او تاوتریخوالي وېره وه، که زور ونه کړي، خلک په وعظ او خبرو نه راضي کېږي، کله چې حکومت د خپلې نقشې موافق د مسجد جوړونې چارې مخته یوسي، دغه ستونزه به یې د تل لپاره حل کړې وي.

که یو چا د ثواب لپاره مسجد کې حصه غوښته اجازه لري چې د نغدو پیسو پر ځای یو شی ورته واخلي، لکه گاډر، سیمټ، باجرې، رېنگ، اوبه، د بریښنا او اوږو سامانونه او داسې نور. په دې ډول به خلک له ثوابه هم نه بې برخې کېږي او مسجد به د خدای لپاره وي، هیڅوک حق نه لري چې قبضه پر وکړي، د خپلې ډلې او همفکره کسانو په گټه یې وکاروي، د مینې او مساوات دغه مرکز دې په نفرت او بې عدالتی بدل کړي.

پیغام اول/184

د امام ټاکلو لپاره دې حکومت د امتحان ور کولو تگلاره جوړه کړې؛ په دغه ډول دې هر امام ښه پلټنې کوي بیا دې د امامت او خطابت دنده ور کوي، نه دا چې که د ملک صاحب خوښ وي هغه به خطیب او امام کوي، که د هغه نه وي خوښ، نو اورژبې خطیب به هم ایستل کېږي.

خطیب او امام چې د خلکو له خولو او چوپړه خلاص شي، خپله حقایق بیانوي، البته چې ښه لایق وي، په خطابت کې تجربه ولري، له عصري علومو سره اشنا وي، د ټولنې، وخت او زمان غوښتنې درک کولای شي، رسمي اسناد ولري او د زدکړو ټوله سلسله یې معلومه وي. که ممکنه وي، د جمعې او اختر خطبې دې د حکومت له لوري لیکلې ور کولې کېږي چې د ناسمو خبرو، نفرت خپرولو، کمزورو احادیثو او د ټولنې د ضرورت برخلاف ویناوو او فتواوو مخه ونیسي.

۸/۱۲/۲۰۱۷

د زغم اړتیا او ارزښت

که څوک په ټولنه کې اوسي، له خلکو سره اړیکې ولري، په خوښي و ناخوښي کې هم له خلکو سره او هم خلک له ده سره شریک شي، نو اړینه ده چې زغم به کوي. ځکه د ټولني ټول خلک د ده له طبیعت سره برابر نه وي. ټول شناخته کسان یو ډول فکر نه لري. ټولنیز احساس توپيرونه لري. په خوښي و ناخوښي کې د خلکو احساس یو له بل سره جوت فرقونه لري.

له دې امله نو اړینه ده چې باید زغم ولرو. که زغم نه وي نو گونښی ژوند به تېروو. که زغم نه وي، نو ټولنه کې ژوند راته سختېږي. حتا کور کې ژوند سختېږي. له خپلې ښځې او اولادونو سره ژوند بیا نه کېږي. ځکه نو زغم اړین دی، په ژوند کې د یو داسې شی په سترگه باید ورته وگورو چې زمور ژوند ور سره تړلی وي.

د کار ښه والی او کمزوري هم له زغم سره تړلی دی. که څوک د گیراکانو تکلیفونه وزغمي او شور، بیر و بار او هله هولې ته یې حوصله وکړي، نو هغه کاروباري، دوکاندار، موټروان او... به بريالی وي.

د هغه ملا د اختر په مبارکي کې مې کتار او لین خلک لیدلي دي چې تر نورو یې زغم او حوصله زیاته وه.

هغه خطیب ته مې ډېر خلک په ناسته، راتگ او غورځولو لیدلي چې د خپلې خطبې، وینا او بیان مهال یې د نورو په شان زغم له لاسه نه ور کاوه او له پوره حوصلې یې کار اخیستی او د هر ډول حساسې موضوع

پیغام اول/186

اړوند یې د ښه زغم ښکارندویي کوله او سپک لفظ یې له خولې نه وتی .

که د زغم اړتیا حس کړو، نو بیا به په هر شي کې د بل په عمل کار نه لرو. زموږ خلک چې د زغم اړتیا یې تر اوسه پوره نه ده احساس کړې، له دې امله په بازار، د سفر مهال، په وتل، مجلس، غونډه، دفتر او ... کې ستا په شخصي کړنه کار لري. ستا په افکارو کار لري، ستا په کالیو، تنگ، عمل، خبرو او نورو کار لري.

په نوره دنیا کې یو انسان د بل په خپل شخصي کړنه کار نه لري. هغه کار د یو چا شخصي بلل کېږي چې ټولنې ته یې زیان نه رسېږي. د یو چا کالي، د هغه خبرې، تنگ، فکر، لیکنې او هغه اعمال چې بل ته یې زیان نه رسېږي، شخصي دی او بل حق نه لري چې مداخله کې وکړي. د بخاري په یوه حدیث کې دي چې رسول الله ص وایي، هغه څوک پیاوړی دی چې پر خپله غوسه قابو ومومي. له دې جوتېږي چې زغم لرونکی انسان اصلن غښتلی دی، ځکه ده پر ځان کنټرول پیدا کړی دی او خپل ځان کله هم نه ترې بې واکه کېږي.

زغم یوه ښه صفت دی. له دې امله نو زغم د خدای په صفاتو کې هم راځي. د خدای رسول د زغم یو مجسم سمبول و. زغم د انسان قدر په ټولنه کې زیاتوي. زغم دې درنوي. زغم دې اجتماعي کوي. زغم دې خوښ ساتي. زغم غمونه کموي. زغم یو ښه ملگری دی او تل یې له ځان سره ساتي. بې زغمه مه شی چې خوښ او خوشاله ژوند هم تاسې وکړئ او هم نور خوشاله ژوند ته ایله کړئ.

تنگ نظري

آدمي فربه شود از راه گوش

جانور فربه شود از حلق و نوش

زموږ د سيمې مسلمانان له ډېره وخته په دې خوی اخته دي او حتا اوس ښه پوره ورته تدریسېږي چې له خپل فکر هاخوا د بل فکر مه منئ. دا ډېر لوی مشکل دی. د انسانانو تر منځ د جنگ، د نفرت، بېلوالی، نه همکارۍ، پر ډلو وېشل کېدل او خپله انرژي پر بې گټو لارو لگول د همدې تنگ نظری پایلې دي.

زموږ یو شمېر علمي مرکزونه په دې وبا اخته دي. په دې تېره بیا مذهب ته په منسوبو کسانو کې دا تنگ نظري او نرگسیت (ځان خوښونه) تر حد زیات ده. د دوی په فکر تر ټولو ښه مسلمانان دوی دي. الله او رسول ته نژدې کسان له دوی پرته بل څوک نه شي کېدای. له ځان او خپلو همفکرو پرته د بل هر فکري مکتب په وړاندې حساسیت در لودل، گمراه او بې لارې بلل، په اړه یې د خلکو ترمنځ منفي تبلیغات کول، زموږ د مذهبي کسانو یوه دنده ده. ان د دوی له خولې همدا خبرې اوږو چې دا منفي تگلاره د ځان لپاره مسوولیت بولي او که دا کار ونه کړي، د خدای په وړاندې ځان پېر ور ته معلومېږي. د همدې منفي دریځ له امله دوی هم غندل شوي. د پیر محمد کاروان دا بیت یې یو مثال دی:

وخت به راځي، چې غاړ د زهرو به ښامار نه لري

منصور به گرځي مستانه ملا به دار نه لري

پیغام اول/188

د نړۍ زیاتره مذهبیان ځانونه پر حق گڼي. خو که له دې سره دا فکر د هر چا له لورې تدریس شي چې له تا پرته نور بد دي، د کرکې وړي دي، باطل دي، گمراهان دي او داسې نورې ټاپې نو په نړۍ کې به د انسانانو خپل منځي ژوند ډېر تریخ شي.

که د مسلمانانو اولني پیر ته پام وکړو، نو رسول الله ص او اصحابو خپل هغه دښمنان په څنګ کې وزغمل چې له دوی سره یې جنگونه کړي وو. په مدینه او خیبر کې یهود، په مکه، طایف او نورو شیمو کې عرب، په نجران او ډېری نورو علاقه کې عیسویان. دا ټول هغه فکري مکتبونه او په اصطلاح مذهباله ډلې وې، چې رسول الله ص په خپل څنګ کې ځای ور کړ. رسول الله ص پوهېده چې له زغم پرته بله چاره نه شته. له هر څونه اختلاف سره پیغمبر علیه السلام له یهودو سره کارو بار کړی. د نجران له نصاراوو سره یې بحثونه کړي او مدینې ته د هغوی تګ راتګ پوره ثابت دی. د مکې له خلکو سره د رسول الله ص احسانونه، ورتګ، تړونونه، بڅښنې او نور په حدیثو ثابت دي.

رسول الله ص له مسلمانانو پرته د نورو شریعتونو له پیروانو سره حوصله او تعامل کاوه، نو مور به له خپلو مسلمانانو سره تعامل نه کوو؟ د هر دښمن په وړاندې مور ته د قران کریم د حوصلې او ښه رویې امر (فصلت: ۳۴)، دا سبق را کوي چې مسلمان باید څومره زغم ولري؟ د رسول الله ص په ملگرو کې د ابن ابی ابن سلول په شان خلک وو؛ مگر رسول الله ص د هغه د ژوند تر پایه هغه له مدینې ونه شاړه. هغه یې له خپله مجلسه ونه ایستی. کار یې ور سره بند نه کړ. حتا د مرګ په ورځ یې جنازې ته هم ورغی. له دې مور ته جوتېري چې د خپل فکري مخالف په وړاندې به حوصله کوو.

پیغام اول/189

بخاري کې حديث دی چې رسول الله ص وايي، که مجتهد اجتهاد وکړي او حق ومومي نو دوه اجره لري او که خطا شو، نو يو اجر يې دی. يو بل حديث کې وايي، د هرو سلو کلونو پر سر يو مجدد پيدا کېږي. دا دواړه حديثونه مور دا پیغام لري چې اختلاف حتمي دی پيدا کېږي به او دا يوه طبيعي خبره ده.

د هر قانون له متن څخه د خلکو براشتونه او تعيرونه سره بېل وي. له قران او حديث څخه هم مخالف تعيرونه او تفسیرونه شوي دي. دا يو طبيعي بهير دی چې د نړۍ له هر قانون او د هر مذهب له متونو سره همدا معامله شوېده. زموږ مذهبي متون هم له دې بهير څخه مستثنا نه دي. څومره چې وخت تېرېږي، همدومره به نوي فکرونه رامنځته کېږي. د هر فکر په وړاندي تنگ نظري خپلول نه اسلامي تگلاره ده او نه دا حللار ده.

تر ټولو ښه لار د هر فکر زغمول دي. مور بايد دا ثابته کړو چې نه يوازې د هر فکر مسلمان په خپل څنگ کې منلای شو، بلکې له مسلمان پرته هر انسان هم منلای شو.

د تنگ نظري انسان ژوند له کړاونو ډک وي. د هر چا په بريا خپه وي. له خپل ځان پرته يې بل نه وي خوښ. کارو بار يې له تکليفونو سره مخ وي. له چا سره دوستي ته زړه نه ښه کوي. د عباداتو په برخه کې ستونزې لري. لنډه دا چې تر خوشالي غمونه ډېر لري. د دې پر ځای چې ځان ته په لوی لاس غمونه وکړو، ولې خوشالي جوړه نه کړو؟

رسول الله ص يوه حديث کې وايي چې څوک زموږ په شان لمونځ کوي، زموږ قبلې ته يې مخ وي او زموږ ذبيحه وخوري هغه مسلمان

پیغام اول/190

دی او د الله او رسول ذمه له ځان سره لري نو د الله پر ځان منلې وعده تاسو مه ماتوئ. «مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبَلَتَنَا، وَأَكَلَ ذَيْحَتَنَا فَذَلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللَّهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ، فَلَا تُخْفِرُوا اللَّهَ فِي ذِمَّتِهِ». (۱)

له دې حديث څخه بنکاري چې د همدې ټکو لرونکی کس مسلمان دی. دا خو د شريعت متون دي، مگر بل لور ته بيا تنگ نظري مسلمانان خلک د نورو پر مېله هم کافر کوي. له يوه فکري مکتب سره پر اختلاف يې گمراه بولي. حنفي مسلمان په سفلي مسلمان پسې لمونځ نه کوي، سلفي همداسې. حنفي مسلمان شافعي ته خپله لور نه ور کوي. شافعي به نو همداسې کوي. شيعه له سني سره دا معامله کوي او سني له شيعه سره. خوارج د شيعه او سني دواړو له لورې مردود دي او ناصبيان بيا د درې واړه ډلو له طرفه رټل شوي. انسان بايد دې نړۍ ته په کتو حقايق درک کړي. هر چا چې هر څه راته سم او بد وپېښول هغسې يې بايد ور سره ونه منو. ولې شعوري انسان ځان داسې کړي چې د دې بيت مصداق شي؟

په تندي مو هر څوک خپله ناره ليکي

مور د دې ښار دېوالونه بې شعور

قران کریم خپلو پيروانو ته د زغم لار ښوونه کوي. الله وايي صبر کوئ او الله د زغم لرونکو ملگری دی. زغم په هر حال گټور او نه زغم په هر وخت کې تاواني دی. انساني نړۍ کې چې څنگه رنگونه بېلابېل دي همداسې فکرونه او علقونه سره مختلف دي. له دې امله نو زموږ له نظر څخه د نورو جلا نظر يوه طبعي او حتمي خبره ده. نه بايد په غوسه شو او نه يې بايد پر ځان درنه تمامه کړو چې ولې زما ورور، پلار، اکا، ملگری، همسايه، کاريگر، د دفتر انډيوال، ټولگي، وال او...

پیغام اول/191

له ما سره په فکر او نظر کې اختلاف لري. اختلاف د پرمختګ پول دی. که اختلاف نه وي، تنوع به نه وي، نوي شيان به نه وي، د ستونزو حل به نه وي، ابتکارات به نه وي او لنډه دا چې ژوند به مو له سختو شیبو سره مخ شي.

ځکه نو باید د هر فکر په وړاندي زغم ولرو. قران کریم وايي، که په الهي اياتونو یو چا پسڅند په واهه، نو تاسې مجلس ور ایله کړئ. یا په ښه ډول الهي لارې ته بلنه ور کړئ. دواړه اېشنه د زغم دي او له دې پرته د بې حوصلګۍ او خشونت هیڅ مجال یې نه دی پرېښی. د دین او انسانیت دواړو له لورې مورر مکلف یو چې ټول افکار او انسانان په خپله خوا کې ومنو، تنګ نظري ایله کړو، ښه رویه د هر انسان خپل حق وګڼو، انسانیت ته احترام زدکړو، انساني کرامت ته درناوی کله هم له پامه ونه باسو او د قراني وینا له مخې ټولو انسانانو ته د ښې وینا تگلاره خپله او ټاپې لګول ایله کړو.

کندهار- عینو مېنه

۲۷/۳ / ۲۰۱۷

سرچینه:

(۱) بخاري کتاب الصلاة باب فضل استقبال القبلة ح: ۳۹۱.

د اسلام او سیاست اړیکه

په اسلام کې د سیاسي نظام بنسټ د رسول الله ص له زمانې ښودل شوی دی چې د هغه د مرگ مهال په عربو کې د مسلمانانو یو پیاوړی نظام موجود و، نو د هغه تر مرگ وروسته د اصحابو په توسط همدې نظام دوام وموند چې په مسلمانانو کې د یوه سیاسي نظام وجود مختلف فکرونه را پیدا کړل.

دا یوه طبیعي خبره ده چې د مسلمانانو د نظام وجود به پر خلکو یو ډول تاثیر لري او کله چې دا نظام وجود ونه لري نو فکرونه هم ورسره تغیر کوي. د اصحابو له زمانې بیا تر ننه په مسلمانانو کې دا فکر شته او ښه وده یې هم کړې ده چې اسلام له سیاست سره ژورې اړیکې لري او د اسلام وجود و ژوند له سیاسي نظام و سیاست سره تړلی دی. د دوی په اند که له اسلامه سیاست ایسته کړل شي نو د اسلام نیمه برخه له عمله لوېږي او د نیمې برخې نه تعميل د هغه د مرگ او د ژوند له ډگره د ایستلو په معنا دی.

زه د همدې موضوع په اړه یو څو مهم ټکي یادوم چې د همدې معما په اړه خپل دریغ روښانه کړم او تر وسه له خپلې پوهې سره سم خلکو ته د اسلام اساسي پیغام ورسوم.

د ادیانو (شریعتونو) تاریخ او لارښونو ته په کتو دا معلومېږي چې د لارښونو لویه برخه یې له فردي عملي ژوند سره تړلې ده، یوه برخه یې د ټولنیزو مسلو په اړه ده، اقتصاد چې د ټولنې د ملاتیر دی طبیعي خبره ده چې شریعت یې په اړه کمې لارښونې لري، خو سیاسي ایډیالوژي

پیغام اول/193

ځینې ادیان بیخي نه لري، هغو یوازې پر باور، عبادت، نښو خبرو او خیر و خیرات خلاصه کړې ده؛ په اسلامي شرایعو کې هم ډېر کم یې له سیاست سره اړیکه لري، د پیغمبرانو لویه برخه له هر ډول سیاسي نظام درلودلو پرته له دې نړۍ تللي دي، ځینې رأسن یې یوې وړې برخې او انساني کتلې ته لېږل شوي دي چې هغوی د یوه سیاسي نظام جوړولو جوگه هم نه وو.

د اسلام له اساسي متن قران کریم سره سم بیخي کم رسولان و نیان دي چې له نبوت سره یوځای یې د نظام مشري هم کړې ده، خو ترڅنګ یې دا هم ویلي چې نیانو د نورو سیاسي مشرانو تر څنګ هم ژوند کړی دی او سیاسي، نظامي، اقتصادي چارې یې د نظام د مشرانو له لورې رهبري کیدلې یوازې دیني و مذهبي برخه یې د نبي پر غاړه وې چې د طالوت په کیسه کې د دې خبرې بڼه کره ثبوت مور ته قران کریم بیان کړی دی.

د هغو نیانو له ډلې چې له مذهبي مشرۍ سره یې نظامي و سیاسي چارې هم رهبري کړې دي یو هم د اسلام ستر پیغمبر محمد رسول الله ص دی چې په مدینه کې یې لس کاله سیاسي، نظامي، مذهبي، اقتصادي او ټولنیزې چارې په یوه وخت کې مدیریت کړې دي. د رسول الله ص له همدې عملي ستونزو څخه په اسلام کې د سیاسي اسلامي نظام/اسلامي خلافت نومونه راپیدا شول چې د اسلام د ډېرو احکامو تړاو هم د دوی په اند له دې نظامي سره ورکول شوی دی.

د اسلامي نظام مدعیان نن هم د دې لپاره مبارزه کوي چې د رسول الله ص په شان اسلامي نظام جوړ کړي، که خبره د اسلام د لومړني نظام په شان د نظام جوړول وي نو بیا څو اساسي پوښتنې شته چې باید

پیغام اول/194

په واضحو او څرگندو شرعي نصوصو ځواب ورته وموندل شي څو د اسلامي خلافت مسله يوې خوا ته شي:

يوه: که اسلامي نظام د خدای امر او خپل رسول يې د همدې نظام په اقامه کولو مامور کړی وي، نو بيا ولې د اسلامي نظام په چارو کې له خلکو سره مشوره کوي؟ ايا رسول الله ص د لمانځه لپاره مشوره وکړه؟ د روژې مشوره يې له خلکو سره وکړه؟ د حج په اړه ورته وايې: بنيای زه بل کال له تاسو سره حج ته رانه شم، نو له ما د حج مناسک زدکړئ، که په شرعي او ديني چارو کې مشورې ځای درلودای، نو ولې يې د حج مناسک د اصحابو يا مسلمانانو مشورې ته نه ايله کول چې په خپله يې ټول مناسک وزده کول؟ خو بل لور ته د نظام په چارو کې له اصحابو سره مشوره کوي، مثلاً: د بدر جنگ کې اصحاب پوښتنه ځنې کوي چې دلته پړاو او مرکز نيول الهي امر دی که ستا خپل نظر دی؟ رسول الله ص ورته وايي: زما خپله رايه ده. يو صحابي تر دې ځای بل ځای مناسب ورته بنيای او دليل يې هم ورته وايي، عيني دا چاره په خيبر غزا کې هم وشوه، د خندق په غزا کې د سلمان فارسي رض په مشوره عمل وشو، له غطفان قبيلې سره د مدينې د خورما پر ميوه ور کولو سوله د سعد بن معاذ و سعد بن عباده رض په مشوره رد شوه که نه رسول الله ص پرېکړه کړې وه چې له هغوی سره د خندق د غزا مهال سوله وکړي؛ مگر دوی ونه منله. د بني قينقاع يهود يې د عبد الله بن ابی په خبره وبخښل او له مدينې يې بهر تللو ته ايله کړل، دا ټولې چارې مور ته په گوته کوي چې رسول الله ص نه يوازې د اصحابو خبره منلې ده؛ بلکې د منافقانو مشوره يې هم منلې ده، نو که د دين او شريعت جز يې وگڼو، بيا څنگه الله ورته اجازه ور کوي او رسول الله

پیغام اول/195

عملن څنگه داسې یو کار کوي چې د شریعت په چارو کې د اصحابو پر مشوره عمل کوي؟

دا پوښتنه باید له شرعي نصوصو څخه حل کړل شي چې شریعت پر وحې ولاړ دی که پر مشوره؟ که وحې وي نو رسول الله ص ولې د نظام په چارو کې د اصحابو پر مشوره عمل کړی دی او که مشوره وي، نو د هغو نصوصو لارښونې به څه کوو چې د وحې د پیروي امر ورته کوي؟ دوه: د نظام لپاره ولې شریعت یو چوکاټ نه دی بیان کړی؟ حتا رسول الله ص د مرگ مهال د غلامانو په اړه د نرمښت خبره کوله، د لمانځه خبره یې وکړه خو د نظام د مشرۍ، جوړښت او نورو چارو په اړه یې هیڅ هم نه دي ویلي. له دې امله د هغه تر مرگ وروسته اصحابو د مشر په انتخاب کې اختلاف وکړ، علي رض له لومړي خلیفه څخه د خپلې میرمنې تر مرگه خپه و، سعد بن عباده رض هم بیعت ورسره ونه کړ او ځینو نور اصحابو هم په لومړي وخت کې بیعت نه دی کړی، نو که هر څه د اسلام په متن او سنتو کې وای، اصحابو ولې هر یوه خپله رایه اخیسته او ولې یې مخالفت کاوه؟

درې: د اصحابو په زمانه کې د راشده خلفاؤ په ټاکنه کې ولې اختلاف تر سترگو کېږي؟ که مسله شریعت حل کړې وي، نو د هر راشد خلیفه تگلاره له یوه بل سره توپیر لري، مثلن: د ابوبکر و عمر رض په خلافت کې مروان بن حکم له مدینې شړل شوی و، خو د عثمان رض په خلافت کې دا تگلاره بدله شوه او په مدینه کې نه یوازې د اوسیدنې اجازه ور کړل شوه بلکې د عثمان بن عفان رض سکرتر وټاکل شو، نو که د رسول الله ص سیاسي شرعي تگلاره د هغه شړل وه، عثمان رض ولې اجازه ور کړه؟ د ارتدادد پر خلاف د اصحابو له جنګي تگلارې

پیغام اول/196

سره لومړی اصحابو مخالفت کاوه او یوازې لومړي خلیفه حضرت ابوبکر رض پر خپل دریځ ټینګ ولاړ و، که خبره شریعت حل کړې وي، نو بیا مخالفت د څه لپاره و؟

څلور: سیاسي نظامونه د وخت او ځای له تغیر سره تغیر کوي، که اسلامي شریعت د خلافت یا اسلامي نظام لپاره یوه تگلاره ولري او یو چوکاټ یې ورته تعین کړی وي، نو یو لور ته خو دا د وخت و مکان له غوښتنو سره سر نه خوري، بلکې تصادم کوي او بل خوا کوم جوړښت له اسلام سره برابر دی؟ مثلن: د راشده خلافت زمانه کې یو خلیفه و، له اصحابو سره به یې مشوره کوله اخیر پرېکړه به ده کوله، خو نن د طالبانو نظام کاملن له هغه نظام سره د جوړښت و ترکیب له مخې مخالف دی، که د اسلامي نظام احیاء د شریعت هدف وي، نو جوړښت، د واک تعین، تگلاره، د مشرانو او نورو چارواکو د واک موده او د ټاکنې ډول یې هم باید شریعت بیان کړی وي، که دا یو هم په شریعت کې نه وي، نو بیا څنگه د اسلامي نظام احیاء د دین و شریعت له اساساتو څخه بلل کېږي؟

پنځه: د رسول الله ص نظام یا د بل هر نبي نظام چې په خپل وخت کې یې مشر پاته شوی یا یې هم د مشورتي مجلس یو غړی، په کوم نوم یاد شوی دی؟ ما ته دې یو څوک د قران او سنت په رڼا کې یو نوم د رسول الله ص یا بل هر نبي د نظام په اړه راوښيي چې له دې مروجو نومونو یو هم هغو نظامونو ته کار شوی وي؟ که داسې نه وي، نو څنگه د اسلام هدف د اسلامي نظام احیاء ده؛ خو د هغه شي لپاره یې حتا نوم هم نه دی انتخاب کړی چې دین اساسن د هغه شي د اقامې او جوړښت لپاره رالېږل شوی دی؟ دا به عقل ومني؟ قران ډېر وایه

پیغام اول/197

عبادتونه په خپلو نومونو یاد کړي، اما هغه شي ته یې نوم نه دی ټاکلی چې پر ټوله اسلامي ټولنه به حاکم وي؟ د هر سړي به ورسره سروکار وي؟

شپږ: دا به کوم عقل ومني چې د اسلام په متن کې دې د یو چا د کور د دروازې ټکولو په اړه لارښونې شوې وي، خو د یوه درستی نظام په اړه دې متن او شرحه همداسې گونگ پاته وي؟ رسول الله ص دې د دې نظام د مشر په صفت د مرگ مهال د لمانځه یادونه وکړي، د مزدور او تر لاس لاندې کسانو یادونه دې وکړي خو د نظام په اړه دې همداسې خاموش پاته شي؟

زه د دې ټولو پوښتنو تر وړاندې کولو وروسته په خپله دې پایلې ته رسېرم چې که په بشري ټولنه کې هیڅ نظام وجود ونه لري، نو گډوډي جوړېږي، عربي ټولنه چې پر قبیلو او ډلو تپلو وېشلې وه نو هیڅ ځای یې په امن نه و، رسول الله ص چې د بشریت د لارښونې او نیکمرغۍ لپاره رالېږی شوی و، نو حتمي و طبیعي خبره ده چې د بشریت د نجات لپاره لازمه وه چې یونظام جوړ کړي، څو خلک د نظام تر چتر لاندې له خپل پخواني حالت څخه وژغورل شي او بیا د ډلو تپلو وخت ته ونه گرزي چې یو بل سره ووژني، نظام مختل شي او بشریت د وېرې، ترهې او ډار په سیوري کې ژوند وکړي. له دې امله چې کله حالات مساعد شوي، شرایطو د یوه نظام جوړول مناسب بللي، نو د خدای پیغمبرانو همدا اقدام کړی دی که څه هم د دې نښانو شمېر تر څلورو کسانو نه زیاتېږي خو دوی هر یوه د حالاتو د غوښتنې په اساس دا کار کړی، نه دا چې دا یوه الهي غوښتنه وه. له دې امله په شریعت کې تر سیاسي نظام د باور، عبادت او ټولنیز ژوند په اړه ډېرې لارښونې

پیغام اول/198

شته خو د نظام په اړه د گوتو په شمار خبرې راغلې او هغه هم د اړتیا و ضرورت له مخې نه د الهي دین د روح او تقاضا له امله. نو اسلامي نظام یا اسلامي خلافت یوه اجتهادي پدیده ده چې د خپل وخت د جبري شرایطو زیربنه ده، نه یوه منصوصي موضوع ده چې په انکار یې یو څوک کافر او په نه راوستلو یې امت گنهگار پېري.

د همدې فکر لپاره یو ښه دلیل د حبشې د مسلمان پاچا دی چې پر رسول الله ص له ایمان سره یې نه مدینې ته هجرت وکړ، نه یې په خپل هیواد کې د اسلامي نظام په نوم نظام جوړ کړ او نه یې نور هغه کارونه وکړل چې اوسني د اسلامي نظام مدعیان یې د اسلام په نوم باندې کوي.

تر ډېره حده مذهبي ادعاوې د اقتصاد د پیاوړي کولو او واک ته د ځان رسولو لپاره کار پېري او کار به شي، د عثمان بن عفان رض خلاف باغي ډلې همدا د عدالت شعار پورته کړی و، د علي رض خلاف امیر معاویه رض د قدرت ساتنې لپاره همدا د قصاص شعار ټینګ کړی و، د امویانو خلاف عباسیانو ځانونو ته تور بیرغونه جوړ کړل او د مهدي د لښکر په نوم یې ځانونه واک ته ورسول او تر اوسه همدا لوبه په مختلفو نومونو روانه ده، که له اسلامي شریعت سره د سیاست اړیکې پیدا کولو ته همدا سې بانې لټول کېږي او هڅه کېږي چې تر دې نوم لاندې یوه ډله ځانونه واک ته ورسوي نو دا په ضمانت ورته وایم چې دین و شریعت تر خدمت به یې د دین اصلي روح ته زیان ډېر اړولی وي. مور باید ځمکنی حقایق ومنو، خپلو شرایطو ته په کتو تعبیر وکړو او د هغه څه په اړه ځانونه ستړي نه کړو چې تحقق یې له ناممکناتو گڼل کېږي. شریعت او دین نن په ډېری هیوادونو کې یوه فردي چاره ده، که

پیغام اول/199

شریعت د اسلامي نظام په نه شتون کې له منځه تلای، نو اوس به په هند کې زموږ د ملت خو برابره مسلمانان موجود نه وای؟ د دین د بدنمای لپاره دا بس ده چې سیاست د اسلامي دین برخه وبلل شي او په سایست کې چې هر څومره چمونه، دوکې، دورغ، بدنمای، کرغېرن اعمال، نادودې او هره بلا و بدتر کېږي، هغه به د اسلام د بدنمای لپاره بس وي او دا کار به خپله مسلمانانو کړی وي.

۲۷/مې/۲۰۲۰

په شرعي تعبیر کې د حقانیت معیار

د شریعت له متونو د گڼو تعبیرونو احتمال که یوه خوا انسانانو ته اساني جوړه کړې ده بل لور ته یې ستونزې هم ورته را پیدا کړې دي. انساني ټولنه تل د بدلون په حال کې وي، نو که د ژوندیو انسانانو لپاره یو داسې متن چې پر یوه حال ولاړ یا په اصطلاح جامد وي، د شریعت متن وټاکل شي دا به د انسانانو ژوند له کړاو سره مخ کړي او چارې به یې په تپه ودروي، په دې برخه کې زموږ د شریعت لار خلاصه ده او پیروان یې له مشکلاتو سره نه مخېږي.

اما له دې اسانۍ سره هممهاله ستونزې هم را ټوکېدلې دي، گڼ تعبیرونه د انسانانو ترمنځ اختلاف ته زمینه برابروي او اختلاف د انسانانو پر ژوند منفي اغېز کوي. که موږ له دې تعبیره د راپېښ شوي اختلاف مخینه وگورو نو د اصحابو له زمانې بیا تر اوسه په دې اړه اختلافات پیدا شوي او دومره تشدید شوي چې د جنگونو او یو بل وژلو سبب شوي دي.

زما په اند د مذهبپالو خلکو له گڼو مشکلاتو څخه یو مشکل دادی چې هره ډله یې ځان پر حق بولي او مخالف پر باطل. که پوښتنه وکړو چې د دې لپاره معیار څه شی دی چې د یو چا حقانیت او د بل بطلان په ثابت کړو نو هیڅ معین او ټاکلی معیار د دې ډلو او تعبیرونو ترمنځ وجود نه لري. کله چې معیار وجود ونه لري او بیا هم خلک په ټول باور ځان ته د حق پیروان او له خپلې تگلارې هاخوا نورو کسان بیا سل سلنه پر باطل بلل نه معقول کار دی او نه شرعي صبغه ورته موندلای

پیغام اول/201

شو؛ ځکه اسلامي شریعت کې مور ته واضحه شوې ده چې انبیا د شریعت بیانولو په چارو کې معصوم دي خو له دوی پرته بل هیڅوک هم دا مرتبه نه لري حتا که د نیانو ملگري هم وي. په یوه حدیث کې دا موضوع داسې یاده شوې ده:

«إِذَا حَكَّمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَّمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ». (۱)

ژباړه: تر اجتهاد وروسته که حاکم سمه پرېکړه وکړه نو دوه اجره لري او که یې تر اجتهاد وروسته ناسمه پرېکړه وکړه یو اجر لري.

له دې حدیث څخه معلومېږي چې تر نبي هاخوا د نورو کسانو پرېکړې پر همدې معیار باید وتلل شي، دې حدیث مور ته روښانه کړه چې هیڅوک هم سل سلنه د خپل حقانیت او د بل د بطلان دعوه نه شي کولای؛ که څوک مجتهد وي تر اجتهاد وروسته خطا یې هم اجر لري، ځکه خپل وس یې کړی دی او که څوک مجتهد نه وي، هغه تر خپله وسه حق ته په رسیدو مکلف دی که په ځینو مسایلو کې د هغه علم د یوه لورې په اړه پرېکړه نه شي کولای او یا یې وکړي خو له دلیل پرته دا کار وکړي، نو هغه په دې چارو کې معذور بلل کېږي ځکه نه پوهېږي.

خپل ځان حق بلل او د بل پر تگلاره د بطلان چلپیا کښولو یوه بله ستونزه په دې کې ده چې دغه کسان ځانونو ته په شعوري یا لا شعوري توګه د الهي پیغمبرانو واک ورکوي، دوی له همدې دریځ څخه په استفادې له حلالو تر حرامو او ان د انسانانو تر قتلې داسې پرېکړې کوي چې پر حقانیت یې دوی پوره باوري وي او په دې کارونو کې ټولنې ته هر څومره زیان هم رسېږي دوی یې پروا نه کوي ځکه فکر کوي چې

پیغام اول/202

مور که هر څه کوو حق یو او مقابل یې باطل دی، نو د حق په لار کې باید د چا د ملامتیا پروا ونه شي. که د همدغه فکر خلک واک واخلې نو دا ستونزه په یوه بحران بدلېږي چې مخنیوی یوه بل بحران ته لار پرانیزي.

تر دې وړاندې چې مور دې بحران ته رسیدلای وای باید په دې اړه علماؤ خپل مسولیت ادا کړی وای، یعنی دا د اوس وخت علماؤ ته راجع نه ده، بلکې له لومړیو پیړیو را په دې خوا باید دې ته توجه شوې وای، ان د اصحابو په اړه تاریخي روایاتو کې یادونه شوې ده چې د خوارجو په اړه یې هم د حق و باطل دريځ نه درلودی، یو مثال:

قَالَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِخْوَانُنَا بَعَوْا عَلَيْنَا. (۲)

ژباړه: علي رض ويل: زموږ وروڼه دي خو له مور يې بغاوت كړی.

د دغه دريځ يو بل زيان دادی چې خلک به د خپلو سياسي او په ژوند کې د نورو مخالفانو په اړه له همدغه دريځه کار اخلي او له شريعته به خلک شخصي استفاده شروع کړي، په دې ډول به نه يوازې د انسانانو ترمنځ شخړې زياتې او خونړۍ شي، بلکې شرعي ارزښتونه به ورسره د يوې روپۍ شي، مور ته که د شريعت احترام او درناوي يوه خاشه ارزښت هم ولري، نو بايد نه خپله دغه دريځ ونيسو او هم نور د دې په خطرونو او زيانونو خبرو کړو.

په شريعت کې اصل دادی چې هر څوک بايد د پوهاوي له مخې يو دريځ غوره کړي، نو که مور يو څوک د ټاپو، تمسخر او جبر له لارې مجبور کړ دا خو د هغه انسان خپل فکر نه شو او دا په شرعي لحاظ هيڅ اعتبار نه لري. يو بل مهم ټکی دادی چې قران کریم مور د سمې خبرو اوریدلو او منلو ته هڅولي یو، قران کریم وايي:

پیغام اول/203

{فَبَشِّرْ عِبَادَ () الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ} [الزمر: 17، 18]

ژباړه: زما هغو بندگانو ته زیږی ور کړه چې خبره اورې، نو ښه یې مني، دوی هغه کسان دي چې الله هدايت کړي او همدوی د عقل خاوندان دي.

دلته مور وینو چې الله هغه بندگان ستایلي چې خبره اورې او که د هر چا له لورې وي هغه ښه یې مني، نو دا هم یو اصل دی چې ښه خبره باید ومنل شي او هم دا ترې ثابتېږي چې یو دریځ خپلول له شرعي اړخه چندانې اعتبار نه لري، ځکه دریځ انسان له بلې خبرې راگرزوي او قران وايي چې سمه خبر باید ومنل شي، نو د یوه ځانگړي دریځ خپلول په شرعي لحاظ د سمې خبرې په مقابل کې اعتبار نه لري. دلته مې له دریځه هغه جهتونه هدف دي چې که هر څو یوه سمه خبره د خپل مخالف په خوله ورته واضحه هم شي دوی خپله لار نیولې وي او داسې پر درېږي لکه د هغه شخصي ملکیت چې وي خو عام کسان تر ډېره حده په دې برخه کې معذور دي ځکه هغوی یې د بېلولو پوهه نه لري.

له مور که څه هم اوبه تر ورځ تېرې شوې دي، خو بیا هم سمه خبره که هر وخت وشي خپل تاثیر حتمن لري، نو د مسلمانانو ترمنځ د حق دریځې او باطل موقف ټاپې معنا نه لري، ځکه د دین په برخه کې ټول مسلمانان سره یوه خوله دي اختلاف تل پر شرعي مسلو راځي او په هغو مسلو کې اختلاف د کفر(باطل) سر حد ته څوک نه رسوي. همدغه ټکی باید د مسلمانانو ترمنځ له وخته واضح وای چې اختلافي مسایل کوم دي او د مقدس په متن په کومه برخه کې یې امکان شته؟

پیغام اول/204

که مور له وخته دین او شریعت سره بېل کړي وای او د هر یوه لپاره مو خپل چوکاټ تعین کړی وای، ممکن نن د اختلاف او وژنو پر دې سخت پیچومي نه وای ولاړ.

قران کریم حق و باطل یوازې د اسلام او کفر ترمنځ کارولي دي، په یوه قران ایت کې دي:

{وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا} [الإسراء: 81].

ژباړه: او ووايه: حق راغی باطل ولاړ، بېشکه باطل له منځه تلونکی دی. دلته وینو چې حق اسلام دی او باطل یې مقابل کفر و شرک دی، رسول الله ص د مکې ته فتحې په ورځ د بتانو ماتولو مهال دغه ایت تلاوت کاوه، نو د مسلمانانو ترمنځ دغه کار باید ونه شي.

الله دې انسانانو ته د حق لار روښانه کړي او پر همدې لار د تلو توفیق دې ور په برخه کړي. امین!

۲۰۲۰/جون/۲۴

سرچینې:

(۱) صحیح البخاري کتاب الاعتصام بالکتاب والسنه، باب اجر الحاکم اذا اجتهد فاصاب او اخطأ ح: ۷۳۵۲.

(۲) بحر الفوائد المسمى بمعاني الأخبار للکلاباذي: 311.

پیغام اول/205

په شرعي تعبیرونو کې د شریعت عمومي روح ته د نه پام تشه

په یوه نظریه کې ډېر افراط او تفریط په فاشیزم بدلېږي، متدین کسان د انسانانو په نسبت له شرایعو سره د همدې حالت ښکار شوي دي. شریعت انسان مهم بللی دی او د شریعت ټول راغلي متون دا په گوته کوي چې هر رسول و نبي انساني ټولني ته د هغوی د بریا لپاره الهي پیغام راوړی دی. دا هغه خبره ده چې ټول متدین کسان پر متفق دي، نو که د هر نبي راتگ د انسانانو لپاره وي، نه یوازې د خپل ځان لپاره، نو له دې عمومي الهي تگلارې دا ثابتېږي شریعت انسان ته د گټې لپاره راغلی، د انسانانو گټې خدای ته مهمې وې له دې وجې یې رسول ورته لېږلی او انسان د خپل ذات له مخې خدای ته مهم دی، ځکه یې هغه ته ارزښتونه ور کړي چې انسان په خوندي شي او ژوند یې له کړاو او ستونزو خلاص شي.

قران کریم په گڼو ځایونو کې دا وضاحت کړی هم دی:

{ مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ }.

[النحل: 106]

ژباړه: څوک چې تر ایمان وروسته انکار وکړي، مگر هغه څوک چې مجبور شي او زړه یې په ایمان ډاډه وي.

په دې ایت کریمه کې الله تعالی هغه چا ته د کفر او له الهي دین و خدایه د انکار اجازه ور کړې ده چې اړ وي، مرگ یې په مخکې وي، مال یې له منځه وړل کېږي او د بدن غړي یې پریکېږي، نو په دې مجبوریتونو کې هغه ته اجازه ور کړل شوې ده. یو بل ځای هم وایي:

پیغام اول/206

{ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ } [البقرة: 173]

ژباړه: بېشکه پر تاسو مړزکه، وینې، د خنزیر غوښه او هغه چې له الله پرته د بل چا په نوم ذبح شوي وي حرام دي، نو که څوک تېریگر او باغي نه وي خو مجبور شي پر هغه هیڅ گنا نه شته، بېشکه الله ډېر بخښونکی مهربان دی.

په دې ایت کې مور ته بیان شوې ده چې که اړتیا شوه له حرامو هم گټه اخیستل کیدای شي، قران کریم اړتیا نه ده تعریف کړې چې تر کومه ځایه شرعي اړتیا ده او تر کومه نه ده؟ دا یې انساني عقل ته خوشي کړې ده چې هغه له خپل توان سره سمه اړتیا تعریف کړي، ځکه انسانان د بدني ځواک او زغم په لحاظ حتمن توپیر سره لري، نو که یو حد وټاکل شي ممکن ځینې کسان تر هغه حده د رسېدو او صبر توان ونه لري چې پر خلکو به بوج رامنځته شي، له دې امله الله تعالی د اسانۍ لپاره حد نه دی ور ته ټاکلی.

په دغه یوه ایت کې مور پوهېږو چې د انسان د ژوند او راحت څومره خیال ساتل شوی دی، که انسان د خپل ذات له مخې مهم نه وای، نو ارزښتونو به د هغه د حالاتو په تغیر دومره تغیرېدای. له مقدسو ارزښتونو راواخله بیا تر انساني هغو هر څه یې د انسان د خدمت لپاره دي، که انساني ټولني ته له ارزښتونو مشکلات پېښېدل نو هغه ارزښت پر خپل هغه شکل نه دی پاته چې انساني ټولنه خیر ترې وويني، باید هغه اړخ ته واړول شي چې د بدۍ پر ځای د نیکي تمه ترې وشي. دا تعریف عام دی، که عامې انساني گټې په خطر کې وي، نو شرعي او

پیغام اول/207

ناشرعي ټول ارزښتونه بايد هغه ډول تعبير شي چې انساني عمومي گټې خوندي کړي نه زيانمنې .

په يوه ايت کریمه کې الله تعالی وايي :

الر كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ
اِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ [ابراهيم: 1]

ژباړه: الف لام را، دا ستر کتاب مور تاته د دې لپاره نازل کړی چې انسانان له تاریکیو د هغوی د رب په امر رڼا او د غالب ستایل شوي ذات لارې ته بوزې .

په دې ايت کې مور ته روښانه شوه چې د خدای لار هغه ده چې انسان به پکې سوکاله وي او سخت ژوند د خدای له لارې په مخالفت کې دی ، نو که له شریعت هره څوک په هره زمانه کې د هر چا لپاره داسې تعبير وړاندې کوي چې د انساني ټولني د پر مختگ پر ځای يې شاتگ په برخه شي ، د سوکالی پر ځای يې مشکلات په نصیب شي او بالاخره انسان د بالذات مهم مخلوق و موجود پر ځای د ارزښتونو لپاره وسیله شي ، نو د کعبې پر ځای ترکستان ته تللی او دا تعبير يې له دې امله ستره نیمگړتیا لري چې د شریعت عمومي روح ته پکې پام نه دی شوی .

که انسان خدای ته دومره مهم وي چې د هغه د ژغورنې لپاره زرگونه یا لکونه نبيان و رسولان رالېږي نو بیا ولې دومره مهم مخلوق د هغه ارزښت قرباني شي چې د انسان د حفاظت لپاره رالېږلی شوی دی ؟
زموږ د شرعي تعبیرونو یوه لویه نیمگړتیا همدغه ده چې د شریعت د عمومي روح پر ځای پکې هغه ضمني یا هغه جزي مسایلو ته ډېر پام کېږي چې د شریعت په عمومي روح کې د تغیر سبب نه شي کیدای او

پیغام اول/208

نه یې عمومیت ور کړی وي. زموږ په تعبیر کې دا مهمه ده چې د مذهب امام څه ویلي، خو دا نه ده مهمه چې د هغه خبره د شریعت له روح سره څومره سرخوړي؟ کله چې د شریعت تعبیر د هغه چا لاس ته ولوئد چې له پخوا یې یو فکر خپل کړی او د هغه پر هر تعبیر و تفسیر د هغه پخوانی دریځ په شعوري یا لا شعوري توګه اغېز کوي، نو دا تعبیر به څنګه د شریعت عمومیات په نظر کې ونیسي؟ که یوه دریځ انسان د هغه دفاع ته اړ کړي، یا یې له عمومیاتو جزیاتو و ضمني مسایلو ته توجه جلب کړه، نو دا دریځ حتمن د سمې خبرې په مقابل کې خپل پیرو پر خپل دریځ پاته کیدلو ته هڅوي چې د شریعت عمومي موخه تر پښو لاندې کوي او هغه ارمان چې شریعت یې انسان ته د ورکولو لپاره رالېږل شوی انسان یې په لوی لاس له منځه وړي او په دې سره نه یوازې ځان او ټولنې ته زیان رسوي؛ بلکې شرعي ارزښتونه هم ورسره سپکېږي، قدر او احترام یې د خلکو په نظرونو کې راکمېږي چې پرې یې لومړی د متدینو کسانو پر غاړو ده.

۲۰۲۰/جون/۲۴

د مدرسو نصاب؛ نیمگړتیاوې او اړتیاوې

د مدرسې، مکتب او پوهنتون نصاب د هر وخت اړتیاو ته په کتو جوړېږي او تدریسېږي. زموږ په یادو علمي و تحصیلي مرکزونو کې اوس هم د خورا تېر وخت نصاب د تدریس لپاره چمتو شوی دی. دین د ټولني یوه اړتیا ده، همداشان یې ټول هنرونه او دنیوي کمالات د ژوند اړتیاوې دي چې باید د وخت له غوښتنو سره سم چمتو کړل شي. که دین په هغه ډول تفسیر نه شي چې وخت یې غوښتنه کوي، نو خلک یا مخ ترې اړوي یا له دین سره لاوباله کېږي، که دنیوي هر کمال، هنر او ظرفیت ته په کمه سترگه وکتل شي، هغه ډول چې لازمه وي، هغسې مواد یې په اړه چمتو نه شي، تر فراغت وروسته به خلک د خپلو اړتیاو لپاره هغه ډول کار نه شي ترې اخیستلای چې ځنې تمه یې وي، له دې امله به د خلکو لېوالتیا ورته کمه شي او ورو-ورو به همدا فیصدي د خلکو زیاته شي چې تعلیم یې کړی وي؛ خو د کار پر ځای د یوه بې تعلیمه غوندې شي.

که په مدرسه کې نصاب نیمگړی وي، له هغه ځایه وتونکي کسان به هم زیاتې نیمگړتیاوې ولري، علم به یې د وخت غوښتنو ته ځواب نه شي ور کولای، په خپل ژوند کې به له مختلفو ستونزو څخه کرېږي. تعلیم به یې د اقتصاد په ښه کولو کې نقش نه شي ادا کولای، له ټولني سره په تعامل کې به مشکلات ولري، د خپلو اړتیاو په رفعه کولو کې به له سختی سره مخ وي، د حال پر ځای به ماضي کې اوسي، د ژوند

پیغام اول/210

عیني شرایطو ته به له خیالي عینکو ور گوري، په ټوله کې به واقعیت او عینیت د یوه واقعي وجود په ډول نه شي درک کولای.

زموږ د سیمې د مدرسو نصاب بیخي د سونو کلونو پخوانی نصاب دی چې د اوس وخت هیڅ غوښتنې او اړتیاوې نه شي پوره کولای، له لویه سره د نصاب پیل هم دومره پیچلی، گران، مغلق او زوړ دی چې د نورې نړۍ اوسني پوهان ممکن دا خبرې بیخي تایید نه کړي چې په نړۍ کې اوس هم داسې نصاب وجود لري.

زموږ د نصاب په اړه څو مشخص موارد د پام وړ خراب دي چې زیات رغښت ته اړتیا لري او زه یې دلته معرفي کوم:

۱/ د مبتدئینو ستونزې

ابتدایي طالبان دلته د بغدادی قاعدې په نوم د عربي الفباء له یوې رساله وزمه ښوونیز کتاب څخه پیل کوي، چې یوازې د عربي حروف، کلمې، جملې او لوست ور ښودل کېږي. هغه قاعده گرانه ده، د ابتدایي طالب لپاره ځینې ستونزې لري، د یوه ملا ټوکه ده، چې د بغدادی قاعدې مشکل اول له نومه را پیل دی چې موږ په سونو کلونو هغه افغاني قاعده نه کړه، بلکې لا هم د بغدادی په نوم تدریسېږي.

پاکستان کې د اوسېدا مهال مې د ابتدایي طالبانو لپاره بېلابېلو سیمو کې گڼې قاعدې ولیدې چې د ماشومانو د انسانیت په خاطر لیکل شوې وې. هغوی په اردو د استاد او طالب دواړو لپاره لارښود هم درلود چې د دې قاعدې د ویلو مهال باید پام ورته شوی وای. د اسانتیا لپاره یې گڼ توري په مختلفو رنگونو هم وهلي وو چې طالبانو ته یې تفکیک اسانه شي، کله چې یې وپېژني لوست یې ورته اسانېږي او په اسانې کولای شي چې پر خوله یې واوړي خو موږ په خپله ژبه داسې هیڅ نه

پیغام اول/211

دي ورته ليكلي او هماغه د سل دوه سوه كاله پخوانی. بغدادادي قاعده ده او مور يې د تدريس طريقه هم زده نه كړه، بلكې تر اوس هم په كليو كې ناسمه ويله كېږي.

ستونزه نه يوازې له پيله شته، بلكې وروسته نورې هم زياتې شي. د ليك لوست د زدكړې لپاره په طالب د فارسي ژبې يو گران شعري كتاب لوستل كېږي، چې بيخي گران او د زدكونكي ژوند له كپراوه وړ ډك كړي. د فقهې په برخه كې شروط الصلاة، قدوري، منية المصلي او... يو په بل پسې ورته لوستل كېږي. دا كتاب كه په خپل ذات كې سم دقيق وكتل شي او بيا د هغو طالبانو علمي كچه وارزول شي، نو ترمنځ به يې خورا زيات توپير وموندل شي. دا كتابونه د لويانو لپاره دي، ماشوم په دې كتاب كې د زدكړې پر ځای متحير كېږي او لالهانده پاته شي دلته څه حال دی؟ ماشوم ته ځينې شيان لومړيتوبونه دي چې ژر يې بايد زدكړي، د لمانځه، اودس، غسل او دې ته ورته موضوعاتو مسایل بايد په ساده ژبه ورته بيان شي چې هغه يې زده او عملي كړي. نه دا چې په سخته ژبه د مذاهبو له اختلاف سره ورته بيان شي چې هغه د زدكړې پر ځای نور هم گنگس شي.

لومړی كه دا ابتدايي كتابونه د بلې ژبې پر ځای په خپله ژبه ورته وليكل شي، لا به ښه شي، ځكه ماشومان به ژر خپل ديني مسایل زدكړي، اما كه په بله ژبه ورته ويل كېږي، نو بايد دومره ساده وي چې دوی ته په زدكړه كې ستونزې جوړې نه كړي، دويم شی بايد هغه څه په پام كې ونيول شي چې ټولنه كې موجود دي او د اوس وخت له اړتيا سره يو عام رواج هم دی. لکه: د خولې د پاکولو لپاره د برش او كريم مثال، د استنجاء لپاره اوبه او ترې وروسته د لاس مينځلو لپاره صابون يا

پیغام اول/212

شامپو راوړل، پخواني مثالونه له کتابونو باید وایستل شي، لکه د خاورو استنجا، په خاورو لاس پاکولو، د لرگي مسواکونه او داسې نور شيان چې نن نه کارېږي او ځای یې نورو شيانو نیولی دی.

که د مدرسې پر ځای ماشوم لومړی زدکړې له ښوونځي پیل کړي، نو لا به ښه شي، د مدرسې او مکتب فاصله به هم ختمه شي او لومړی عمومي زدکړې به ټولو ماشومانو کړې وي چې په ایښده تعلیمي ژوند کې دا بڼه ورته ډېر گټور ثابتېدلای شي. که څه هم د مکتب په اوسني نصاب کې هم ستونزې شته اما د مدرسې په نسبت بیا هم ښه دی، ماشوم د مکتب په نصاب کې د مدرسې تر هغه ډېر څه زدکولای شي، که د ماشومانو په اړه دا تگلاره ومنل شي خورا ډېرې گټې به ولري.

۲/ د گرامر ستونزه

زموږ اوسني نصاب کې تر ژبې مخکې د گرامر قواعد په زده کېږي، د صرف او نحوې کتابونه له پیل په قواعدو پیل کوي، استادان هڅه کوي چې په طالبانو د صرف او نحوې قواعد حفظ کړي. د دې نتیجه دا شي طالبان یوازې پر ژبه قواعد یاد کړي نور یې د اجراء لپاره عربي جملې، کلمې او له ځانه په هغه ژبه کې مثالونه نه شي جوړولای. اصلن قواعد تر هغو معنا نه لري چې یو څوک په ژبه خبرې ونه شي کړای، کله چې د یوې ژبې د لغاتو ذخیره له یو چا سره نه وي، خبرې نه شي په کولای، مفردات او جملې یې حفظ نه وي، نو یوازې د گرامر اصول یادول یې هیڅ نه شي دوا کولای. د ژبې په زدکړه کې تر گرامري قواعدو د کلیمو، جملو، ترکیبونو، مفرداتو او اصطلاحاتو یادول ډېر اړین دی، گرامر باید تر دې وروسته ولوستل شي او گرامر دومره ډېر مهم نه دی چې په اړه یې گڼ کتابونه ولوستل شي، یو کتاب د گرامر

پیغام اول/213

لپاره بیخي کافي دی چې د عربي ژبې د صرف او نحوې ټول مهم اصول پکې بیانېدلای شي، که په یوه کال کې نه ویل کېږي نو کولای شي چې په دوه کاله یې ولولي او تر څنگکې یې د ژبې پر ویلو، لیکلو، اورېدلو او دې ټولو قواعدو ته له ځانه د تمریناتو جوړول به د طالبانو دنده وي چې په زدکړه کې به یې مهم نقش ولري.

زموږ د مدرسو په نصاب کې دلته ستونزه داده چې یوازې د گرامر پر موضوع یې ټول فوکس دی، دا لار یې ترکستان ته تللې ده. له دې امله د مدرسې څخه فارغ کسان نه په عربي خبرې کولای شي، نه لیکل کولای شي، نه د عربو په خبرو پوهېږي او نه هم د اوس عصر-نوي عربي کتابونو باندې پوهېږي، ځکه دوی ژبه نه زده کوي، بلکې گرامر وایي او خپل څو کلونه یوازې د گرامر یادولو تېر کړي چې د ژبې زدکړې ته یوازې لس فیصده اړین بلل کېدای شي.

د ضعف یوه بله نکته داده چې کتابونه په دې برخه کې زیات لوستل کېږي، دا کتابونه هم زیات دي، حجم یې غټ دی، له دې ټولو سره پېچلي او د پخوانۍ زمانې پر میتود لیکل شوي دي چې تر وضاحت یې اخلاقیات ته زیاته توجه کړې ده. د اوس وخت تقاضا داده چې کتابونه یې راکم کړل شي، په روانه عربي ژبه ساده ولیکل شي او تر اغلاق پکې وضوح زیات وي. دا کتابونه دې یوازې یو یا دوه وي چې اوس وخت په عربي کې دا کتابونه پر نوي میتود لیکل شوي دي او د صرف و نحوې دواړو لپاره پوره بسنه کوي، زموږ د مدرسو استادان باید نور د زمانې غوښتنې ومنې او د عربي ژبې په اړه تر پخوانیو کتابونو نوي هغه کتابونه گټور وگڼي چې عربو د اوس وخت لپاره د زمانې د

پیغام اول/214

غوښتنو په رڼا کې لیکلي دي او زه په دې باور یم چې دا کتابونه به زموږ د مدرسو طالبانو ته هم ډېر ګټور وي.

د اهمیت وړ یو ټکی دا هم دی چې د ګرامري کتابونو تر څنګ دې د محاورې او د لغاتو د ذخیرې زیاتولو کتابونه هم په نصاب کې شامل شي، چې طالبان نه یوازې له ګرامر سره بلد کړي، بلکې په دوه درې کاله کې عربي ژبه داسې زدکړي چې هم لیکل په وکړي، هم یې مطالعه کړای شي، هم په عربي خبرو وپوهېږي او هم ایښده د دې ژبې زدکړه، طالب ته د یوه هنر کار ور کړي.

۳/ په خپله ژبه د ځینو اړینو کتابونو نه شتون

له پښتو ژبې سره د مدرسې ملایانو تر یوه حده سمه دښمني پیل کړې وه. حتا ځینو به یې ویل چې پښتو د دوزخ ژبه ده. دا مشکل له دې امله را پېښ دی چې زموږ د نصاب په برخه کې مور په خپله ژبه هیڅ کتابونه نه در لودل، دا تشه د دې سبب شوه چې د مدرسې طالبان له خپلې ژبې څخه لرې شي، د خپلې ژبه زدکړه خوند ور نه کړي، د خپلې ژبې مطالعه ونه کړي کتابونه کې ونه لولي او لیکل خو بیخي لرې خبره ده. ان تر دې حده چې اخیر یې دښمني ور سره واخیسته، ما د خپلې طالبې دورې مهال د پښتو کتابونه په مدرسه کې راسره در لودل، ما ته څو پلانه یوازې استادانو له هغو کتابونو د ځان ساتنې وویل؛ بلکې طالبانو به هم هره ورځ راته ویل. دا یو مشهوره خبره او عمومي ذهنیت وو چې د پښتو کتابونه لوستل د عربي کتابونو مطالعې ته زیان رسوي، اما دا خبره ما کله هم له استادانو سره ونه منله، نه طالب دا خبره راسره پېچلای شوی، ځکه ما په عربي تر دوی ښه مطالعه کولای شوی، کتاب به مې هم زده کاوه، د استادانو سترګې هم زما لور ته

پیغام اول/215

کړېدلې، له دې امله یې په ټینګار کله هم نه راته ویل چې پښتو کتابونه به نه گوري.

زما په اند د ځینو فنونو پیلني کتابونه که په عربي او پښتو دواړو ژبو وي، گټه به یې زیاته وي، د فقهي لومړي کتابونه باید په خپله ژبه وي چې طالب سمه زدکړه ترې وکړي. همدا شان به خپله ژبه هم زدکړي، ما ته اوس دا معلومېږي چې څوک په خپله ژبه نه پوهېږي نو هغه د بل په ژبه هم ځان نه شي پوه کولای یا به هم ډېره ورته سخته وي. له دې امله د ځینو پیلنيو کتابونو ژبه که پښتو شي څو گټې به وکړو: اول، له خپلې ژبې سره به طالبان شناخته شي، دوه، مفاهیم به عام فهمه وي، درې، نسبت د بلې ژبې زدکړې ته په خپله ژبه شیان ژر زدکېږي، نو طالبان به پیلني کتابونه ښه زده هم کړي.

۴/ له وخت سره سم د ځینو اړینو کتابونو نه وجود

اوس د علومو څانگې پراخې شوې دي، له دې امله د علومو د زدکړې لپاره وخت کم دی، همدې نکتې ته په کتو باید د مدرسو په نصاب کې ځینې اړین شیان زیات او ځینې بې اړتیا کتابونه ځنې کم شي. د گرامر په برخه کې مې هم وویل چې نصاب کې ټول کتابونه یوازې د گرامر په اړه دي، د ژبې د زدکړې کتاب نه شته، دا اړتیا پخوا هم وه او اوس نوره هم زیاته شوې ده. د عربي ژبې د زدکړې کتابونه باید زیات شي او د گرامر کتابونه دې راکم کړل شي، د نحو میر، هدایة النحو، کافي، شرح ملا جامي او عبد الغفور پر ځای دې نن د گرامر یو ښه کتاب له هغو معاصرو کتابونو غوره شي چې عربو د خپلو مدارسو لپاره لیکلي دي، خو د دې نورو بدیل دې د ژبې کتابونه وړاندې کړي. همدا شان په فقه کې خورا نوې زاویې پیدا شوې دي، د

پیغام اول/216

اقتصاد له میدانہ واخله بیا تر کورني ژونده په ټولو برخو کې نوي مسایل را پیدا شوي دي چې د مدرسو په نصاب کې باید دې ټولو برخو ته پام وشي. د مدرسې طالب العلمان چې د اوس وخت د دیني قشر- مسایل به ورته حل و فصل کوي نو ورته په کار ده چې مسایلو کې نوي بعدونه وپېژني او هغه زاویې په پام کې ولري چې ننني پرمختگونو ورته لار جوړه کړې ده. یوه نوې اړتیا د د انگریزي ژبې د زدکړې په اړه هم ده، دا یوه له مهمو اړتیاو څخه شوه، ځکه نه یوازې د ټیکنالوجي ژبه ده، بلکې د نړۍ د معرفت او علومو ژبه هم ده. د نړۍ د هر شي په اړه تحقیقات په همدې ژبه کېږي، له نړۍ سره د وصال ژبه ده، مور په خپل جیب کې ټلیفون حتمن لرو، که دا ژبه موزده نه وي، نو د هغه په سیستم پوهېدل به هم راته مشکل وي، ان زموږ په لاسي ساعت کې هم دا ژبه شته، که تاسو یې شاته وگورئ یا یې مخته دقیق متوجې شئ نو د انگریزي لارښونې به حتمن ورباندې ووينئ. بله مهمه اړتیا د کمپیوټر د زدکړې ده، نه یوازې دا چې په دنیوي کارونو کې مهم دی، بلکې د دیني طالبانو لپاره هم اوس مهم دی. انټرنیټ پکې کارول کېږي چې زموږ د ژوند یوه ډېره لازمي اړتیا ده، لیکل پکې کوو چې هیڅ چاره نه ترې لرو، همداشان د کتابونو لپاره اوس مهم ساپټویرونه جوړ شوي دي چې کمپیوټر کولای شي هغه خلاص کړي او مور وړ څخه استفاده وکړو؛ لکه: مکتبه شامله، موسوعه شامله، الباحث الحدیثي او داسې نور. له دې امله نو کمپیوټر زدکول د اوس وخت یوه سخته اړتیا ده چې باید مدرسو په نصاب کې ځای ور کول شي.

د منطق او فلسفې په اړه زیاته اړتیا نه شته، که وي نو دومره زیاتو کتابونو ته نه شته. هسې هم د دیني مدرسو طالبان له منطق او فلسفې

پیغام اول/217

سره زیات جوړ نه دي، له دې امله باید له دې فنونو سره د شناخت لپاره دې څو بنيادي کتابونه په نصاب کې داخل شي او لوستل به یې ورته بې گټې نه وي، نور دا یوه پيپړه منطقي کتابونه دې له یوه مخه وایستل شي. جالبه داده چې د منطقو تر لس زیات کتابونه په داسې ډول تدریسېږي چې ټول یې تقریبا څو خاص موضوعات تر تحقیق لاندې نیسي، نو دومره پیچلي دي چې د ویلو مهال به په سل کې شل فیصده طالبان وي چې په دې کتابونو دې د استاد تر تشریح وروسته په متې پوه شي. ما په کراچي کې د درس ویلو مهال ځینې نوي کتابونه لیدلي وو چې پاکستانیو مدرسو کې ویل کېدل، که مور هم دا لویه برخه یې ایسته کړو او یوازې له دې فنونو سره د شناخت لپاره پر ځینو بنيادي کتابونو تمرکز وکړو نو زما په اند هم به وخت را بچت شي او هم به له دې فنونو سره شناخته شو.

د بلاغي علومو په اړه زموږ پوهه ډېره پر کمزوري بنسټ ولاړه ده. لومړی مور له دې علومو سره په خپله ژبه کې هیڅ ډول شناخت نه لرو. له بده مرغه چې زموږ د مدرسو طالبان فکر کوي بلاغي علوم یوازې د عربي ژبې لپاره دي او نورې ژبې له دې څخه بې برخې دي. دلته بیا یادونه کوم چې که مور په نصاب کې له پیله په خپله ژبه ځینې کتابونه لرلای نو داسې خلا به نه رامنځته کېده. د بلاغت په اړه مور بیخي تش لاسي یو، کتابونه یې د بلې ژبې په گرانه عربي لیکل شوي دي، ما چې خپله دا کتابونه ویل نو هیڅ نه پرې پوهېدم، ما چې کله بیا د تعلیمات اسلامي لپاره تیاري کوله او د بلاغت په نوم مې یو عربي کتاب چې نوی د یوه عرب له لوري لیکل شوی دی وکتی پوه شوم چې مور د مدرسې کتابونه څومره پیچلي وو او مور څومره بې ځایه وخت پر هغو

پیغام اول/218

کتابونو تېر کړی دی. د بلاغت په اړه کتابونه هم له سره لیکل غواړي، دا شته کتابونه له یوې خوا ډېر پخواني دي او بل ډېر مغلق دي، دا کتابونه د طالبانو تر سويه لوړ دي، اصلن د زدکړې مهال باید تمرکز یوازې د طالب پر زدکړه او اخذ وي، نه دا چې خومره پېچلي کتابونه لوستل کېدای شي، دلته هم د کتاب لیکوال ظلم کوي چې مغلق کتاب لیکي او هم استاد ظلم کوي چې یوازې د خپلې تبارې د تیزولو لپاره تدریس کوي د نورو غم ورسره نه وي. په عربي کې پر دې موضوعاتو مهم کتابونه اوس لیکل شوي دي چې هم اسانه دي، هم لنډ دي او هم د وخت غوښتنې په نظر کې نیول شوي دي، که د مختصر، مطول او د دې دوو کتابونو د متن پر ځای اوس نویو کتابونو ته ځای خالي شي د طالبانو لپاره به ډېر گټور وي.

زموږ د نصاب یوه بله خلا د تاریخ په برخه کې ده، تاریخ بیخي په مدرسو کې بې اهمیتته شوی دی. ځکه د تاریخ په اړه هیڅ کتاب نه شته، د تاریخ ځینې مهم کتابونه باید په خپله ژبه او عربي دواړو وخت ناوخته تدریس شي چې طالبان د تاریخ له اهمیت سره بلد شي او هم له تاریخ څخه عبرتونه واخلي. د تاریخ په برخه کې په ځانگړي ډول د خپل وطن او سیمې په اړه هیڅ نه پوهېږي چې د دې سیمې تاریخ څه دی؟ دا یوه لویه خلا ده چې باید حتمن ورته جدي پاملرنه وشي.

د سیرت په اړه هم کتابونه د نصاب په کتابونو کې ځای نه لري، د پاکستان په مدرسو کې سیرت ته په څو درجو کې ځای ورکول شوی دی، د رسول الله ص سیرت باید پر څو برخو ووېشل شي او بیا له ابتدایي مرحلې واخله تر اخیره په بېلابېلو درجو کې په اسانه او متوسطه او لوړه سويه ځای پر ځای شي.

پیغام اول/219

د دعوت برخه بیخي د ارزښت وړ نه بلل کېږي، نه اصول ورته ټاکل شوي دي او د نصاب په برخه کې حتا یو مضمون لانه لري، دا برخه خورا خواره ده او ډېر زیات کار ورته په کار دی. له پیله دې په خپله ژبه کتابونه ورته ولیکل شي او په اخیر کې دې په عربي ژبه هم ځینې کتابونه د نصاب برخه شي چې د دعوت په اړه یې مفصل او مجمل بحثونه کړي وي.

د فقهې کتابونه دې له یوې مخې نوي کړل شي، لومړی دې ساده کتابونه ولیکل شي چې که بیخي په خپله ژبه وي لانه ښه وي، تر دې وروسته دې په عربي شي او بیا چې د طالب سویه لوړېږي نو د کتاب علمي کچه دې هم ورسره پورته کېږي چې اخیرو درجو کې دې د مذاهبو پرتلې ته ورسوي او د څلورو یا پنځو مذاهبو ترمنځ دې د پرتلې کتابونه هم ولیکل شي چې طالبان د نورو مذاهبو په اړه معلومات تر لاسه کړي او هم د مذاهبو ترمنځ د تعصب کچه ورسره راکمه کړل شي.

د اصولو فقهې په اړه هم شته کتابونه کافي نه دي، ما په دې اوس وخت کې ځینې مهم کتابونه ولیدل چې د اصولو په اړه لیکل شوي دي که دا کتابونه په نصاب کې ځای شي، ښه به وي، یو لور ته نوي دي او بل لور ته ساده او اسانه دي. د اصول الفقهي د قواعدو او فقهې اصولو په اړه هم باید داسې کتاب نصاب کې وي چې د دې دوو فنونو د تفریق پر مسایلو یې رڼا اچولې وي، طالب ته باید دا روښانه وي چې اصول الفقهه او فقهه تر خپل منځ څه ارتباط سره لري او کوم توپيرونه شته چې نه ځنې ګل شي او نه هم بیخي دومره سره بیل شي چې د ګډوالي هیڅ مشترک ټکی ورته پیدا نه شي کړای.

پیغام اول/220

د تفسیر په اړه خورا لویه خلا موجوده ده، همدا شان د حدیثو په اړه مور له وخته ډېر لوی ظلم کړی دی. د نصاب په مختلفو مرحلو کې دې د قران کریم ترجمې ته ځای ور کړل شي او هم دې د حدیثو ځینې کتابونه ولوستل شي چې د حدیثو دورې ته تر رسېدو مخکې باید د حدیثو او تفسیر له روح سره طالب اشنا وي، هسې خو دوره یوازې په یوه کاله ویله کېږي او هغه هم نیم کال استاد او طالب دواړه په تاخه وي، تفسیر او حدیث د تاخې کار نه دی، د نصاب له پیله بیا تر پایه باید په ټولو برخو کې قران او حدیث ځای ولري چې طالب یې هیڅ وخت هم له اهمیت څخه غافل پاته نه شي. اصولو ته یې هم توجه په کار ده، مور د حدیثو اصولو ته بیخي شا ور گرزولې ده او د تفسیر په اړه هم یوازې یو کتاب لوستل کېږي چې کفایت نه کوي. د نصاب په جلا جلا مرحلو کې دې د تفسیر او حدیثو اصول ور شامل کړل شي چې هم یې زدکړې ته پام وشي او هم طالبان ترې غافل نه شي.

له دې یادو نکتو سره دې د ځینو هنرونو لور ته هم پام وشي لکه، خوش خطي، لیکوالي، د ترجمې فن، د خطابت یا بیان فن، د حساب یا ریاضي فن، اوس خو خلاصة الحساب لوستل کېږي چې هیڅ نه ترې زدکړي، د هندسې په برخه کې پخوانی یو کتاب دی چې اوس باید وایستل شي او نویو کتابونو ته ځای ور کول شي، د شعر او ادب په برخه کې هم د عربي له پخوانیو معیارونو سره سم یو کتاب دی چې باید نویو کتابونو ته ځای ور کول شي ځکه هم نوي دي، هم ساده دي او هم یې نوې بعدونه پکې څېړلي دي. د هنر په برخه کې دې پر نورو هنرونو هم فکر وشي که گټور وگڼل شي نو باید نصاب ته په داخلولو

پیغام اول/221

کې یې هیڅ تذبذب ونه شي. د ژبو په زدکړه دې هم فکر وشي، که په نصاب کې د عربي تر څنگ د ځينو سیمه ییزو ژبو کتابونو ته ځای ور کړل شي گټه به یې حتمن زیاته وي. د ژبې زدکړه کمال دی او دا کمال د ژوند په ټولو برخو کې انسان ته په کار ور ځي. هغه بې گټې کتابونه چې اوس وخت یې فایده نه شته باید وایستل شي او ځای دې همدا چې د ژبو کتابونو ته خالي شي چې له طالبانو سره په ډېرو برخو کې مرسته کولای شي، په گڼو ژبو به مطالعه کوي، له هر ډول استادانو به درس ویلای شي، ممکن د ترجمې په برخه کې کار ترې واخلي او داسې نور کاري مجالونه هم ورته برابرېږي.

۵/ د ځينو فنونو کم لوست او د نورو بیا زیات

زموږ نصاب یو معتدل نصاب نه دی، دې لور ته یې اصلن هیڅ پام نه دی شوی. اوس چې وخت کم دی او د علومو څانگې پراخې شوې، نو نوره نړۍ کوبښن کوي چې اړین کتابونه په زدکونکو ووايي او مخته نوي رادبره کېدونکې علمي څانگې په زدکړي. خو زموږ په نصاب کې ځینې کتابونه له هر ډول گټې پرته یو درجن ویل کېږي او نور بیا له هر څومره اړتیا سره هیڅ نه ویل کېږي. مثالونه یې د منطقو او حدیثو ور کولای شو. حدیث یوازې د اخیرني کال په دوره کې ویل کېږي چې طالب هم پایڅې پورته کړې وي او استاد هم، منطق بیا له ایساغوجي واخله تر سلم و حمد الله پورې ویل کېږي چې تر یوه درجن هم زیات کتابونه دي او گټه یې لکه دوی چې په ژوند کې نه ده لیدلې موږ هم نه ده لیدلې.

د گرامر، فقهې، منطق، صرف، فارسي ادب، بلاغت، اصول الفقهي کتابونه دې یوه برخه ایسته کړل شي، یوه برخه دې په نورو بتدیل کړل

پیغام اول/222

شي او که ووايم يوازې يو فيصد کتابونه يې داسې دي چې پر ځای دې پاته شي دا نور ټول يا د ايسته کولو وړ دي يا يې د بدیل اړتیا ده. په مقابل کې دې د سیرت، دعوت، کمپیوټر، انگریزي ژبې، عربي ژبې، پښتو ژبې که اړتیا وه د فارسي او اردو ژبې د زکړې کتابونه، اصول الحدیث، اصول التفسیر، تاریخ، نوې فلسفې، نوي بلاغي علوم د پښتو او عربي دواړو، د حدیثو بېلابېل کتابونه د تعلیمي دورې په جلا جلا مرحلو کې باید ولوستل شي چې دا برخه زموږ په نصاب کې خواره ده، غني کېدا ته اړتیا لري او هغه اوله برخه یې تر اړتیا زیاده ده چې کافي کمېدا او بدلېدا ته ضرورت لري.

۶/ د ځینو نویو فنونو او وسایلو د معرفي کتابونه

په مدرسه کې نوی فکر او نوي وسایل لکه په دین کې بدعت داسې بد گڼل شوي دي. هیڅ نوی فکر ورته لار نه کوي او هیڅ نوی کتاب ورته د پخواني غوندې بڼه مقام نه لري. له دې امله نو له جدیدو وسایلو سره دومره نابنده دي لکه هغه چې له بلې نړۍ راغلي وي او دوی یې هیڅ اړیکه ورسره نه لري. که په نن پېر کې ژوند کوو، له دې خلکو سره مو سر و کار وي، همدې خلکو ته د دین تعبیر او تفسیر زموږ دنده وي، نو دا وسایل نه یوازې زموږ لپاره اړین دي، بلکې فرض کفایي دي. د ژوند په هره برخه کې ستا مخالف ځای نیسي، که ته هلته ورنه شي؛ نو نه یوازې هغه مقام درڅخه نیسي. بلکې نورو ځایونو ته هم سرایت کوي او بیا یې مخه نیول مشکلیږي. د جدیدو وسایلو په اړه همدا تگلاره اوس نورې نړۍ راخیستې ده، که مسلمانان په رښتیا د نورو له فکري يرغل څخه ځانونه ساتي؛ نو په جدیدو وسایلو او افکارو کولای شي چې د دې يرغل مخه بنده کړي، که نه د بل تر فکري او

پیغام اول/223

کلتوري يرغل لاندې به دل کېږي. له نيت سره دښمني حلالر نه ده؛ بلکې سالمه کارونه يې حل دي، کمپيوټر د دښمنۍ شي نه دی، بلکې زدکړه او د خپلو موخو لپاره استعمال يې مناسب حل دی، هر نوی فکر د رد وړ نه دی، بلکې هغه فکر بايد رد شي چې معنوي او مادي ارزښتونو ته لغته ور کوي، دا نو گرانه ده چې په ژوند کې دې مادي وسايل ټول نوي شي؛ خو افکار دې همداسې زاړه پاته وي، د ژوند يوه برخه پر بله اغېز کوي، له دې امله نو که وسايل نوي کېږي، افکار ورسره اتومات بدلېږي؛ نو که مور ورته له وخته تياري ونه لرو بيا يو دم له جديدو افکاروسره مخ شو، حتمن به يې د خواب پر ځای په خاموشي د خواب هڅه کوو چې ماته به زمور حتمي تقدير وي. له دې امله نو د نصاب په برخه کې نوي وسايل معرفي کول، زدکړه، پالل يې، افکار نوي کول، هنرونو ته ځای ور کول او طالبان ورته تشويقول د دې وخت تقاضا ده او که څوک يې درک نه کړي، حتمن به د ژوند له کاروانه شاته پاتېږي او يوه ورځ به د حسرت لاسونه بيا سره مښي.

۷/ د هنرونو کموالی

د مکتب او مدرسې په نوم د ماشومانو د تعليم بېلولو دا زيان ورساوه چې د مدرسو طالبان له خورا ډېرو هنرونو بې برخې شول. هغه څه چې په مکتب کې ور زده کېږي، هغه په مدرسه کې نه شته، د مدرسې نصاب له لومړي سره تخصصي-دی او طالب العلم له پيله تر يوې کټگورۍ را محصور کېږي. د دې تاوان دا شي چې هغه عمومي کمالات نه شي زدکولای، د مکتب يو اهميت په دې کې دی چې مضامين يې عمومي وي او د زياتو شيانو په اړه زدکونکي ابتدايي معلومات کولای شي يا هم له گڼو فنونو سره يې اشنا کوي. ژبې دي،

پیغام اول/224

نوي وسايل دي، د ليکنې فن دی، د خط بنکلا ده، رسامي ده، له حساب و کتاب سره شناخت دی، سائنس سره بلدتیا نن اړینه ده او هغه د مکاتبو په نصاب ممکنه ده خو مدرسه کې له دې یادو شيان هيڅ هم نه شته. د مدرسې نصاب د جغرافې په اړه هيڅ نه لري، ټولنيز نژاکتونه پکې نه زده کېږي، له خلکو سره د تعامل په اړه هيڅ نه شته، که د مکتب او مدرسې په نوم دوه بېل نصابونه ماشومانو ته بايد تعين نه شي، په ابتدا کې به ټولو ماشومانو هغه څه وييلې وای چې د يوه ماشوم لپاره يې ويل اړين وي او هغه ته به په خپل ايښه ژوند کې گټه رسوي. له مدارسو زياتره اوسني فارغين نه په عصري علومو پوهېږي او نه په ديني. زموږ ټولنه شاهده ده، لس يا شل سلنه يې داسې دي چې ويل شوي علوم بيرته تدريس کولای شي که نه اتيا سلنه يې د هغه وړتيا هم نه لري. نو هغه نصاب چې نه د عصري علومو سره شناخت په جوړېدای شي او نه د دين معرفت لپاره بسنه کوي، څنگه يې يو تعليمي نصاب وبولو؟ زموږ نصاب د ډېرو نور تشو ترڅنگ دا تشه هم لري چې طالبانو ته د دنيوي هنرونو او کمالاتو په اړه هيڅ هم په نظر کې نه دي نيول شوي. فارغ ملا وي په خپله ژبه ليکل نه شي کولای، په يوه شرکت کې د منشي يا ميرزا دنده نه شي مخته وړلای، په يوه مکتب کې د ساده رياضي، ساينس، تاريخ، جغرافې او... استادي نه شي کولای حتمن به هغه ته ديني مضمون ور کول کېږي، په رسنيو کې يوازې د ديني بخش خپرونه مخته وړلای شي نور پروگرامونه ورته سخت وي، د کتاب ترجمه نه شي کولای، خپله ليکل نه شي کولای، د عربي ژبې د استاد دنده نه شي سرته رسولای، ښه ښکلې خط نه لري، رسام نه وي، له دې پرته هغه هنرونه چې يوازې په تمرين او

پیغام اول/225

عملي کار زده کپري لکه نجاري او داسې نور خو بيخي پر خوله هم نه راوړي. د نصاب په اصلاح کې همدې لوري ته ډېره توجه بايد وشي.

۸/ لومړيتوبونه په نښه کول

په ژوند کې چارې ډېرې دي، که ټولو ته په يوه پلا لاس ور واچول شي نو اخير به د ټولو پای ته رسول مشکل شي، له دې امله انسان تل هڅه کوي چې ځينې تر نورو مخکې کړي. دا ولې؟ ځکه هغه تر نورو اولويت لري، دا چارې له دينه بيا تر دنيا په ټولو برخو کې شته. د مدارسو په نصاب کې دې برخې ته توجه نه ده شوې، نه د هنرونو د زدکړې په برخه کې نه د فقهي مسایلو په ميدان کې.

د قران له متن څخه هم د اولويت په اړه مثالونه موندلای شو او له حديثو څخه هم. فقهاؤ هم په دې اړه بحثونه کړي دي، د اوس له وخت له غوښتنو سره سم بايد ځينې کتابونه په دې برخه کې وليکل شي او د مدرسو په نصاب کې ځای ور کړل شي.

هر انسان په ژوند کې لومړيتوبونه لري، د فرد او ټولني لومړيتوب بيا توپير سره لري، د وخت او مکان لومړيتوبونه هم فرق لري، د يوې ټولني د کلتور لومړيتوب هم له بلې سره ښايي فرق وکړي. د مدرسو طالبان په دې برخه کې خورا کم پوهېږي، په دې مسایلو که د لومړيو درجو طالبان پوه نه شي، پروا نه لري، اما لوړو درجو ته بيا دا مهمه ده ځکه له دې هر څه سره مسایل تعلق لري چې د يوه ديني عالم لپاره ورباندې پوهېدل اړين دي.

۹/ اخلاقياتو ته نه پام

د اخلاقياتو په برخه کې زموږ نصاب هيڅ کتاب نه لري. حتا طالبان په دې اړه دومره خالي ذهنه وي که د اخلاقياتو په اړه له يوه لوی طالب

پیغام اول/226

څخه پوښتنه وشي، ممکن د اخلاقو په اړه ابتدایي معلومات هم ورنه کړي.

دا چې د اخلاقیاتو بحث دلته هیڅ نه کېږي، نو ځکه یې په اړه دا بحثونه هم نه دي شوي چې د ټولني اخلاقي نظام د شریعت پر نصوصو څومره اغېز لري؟ دا او دې ته ورته مهمې پوښتنې د مدرسې نصاب نه شي ځوابولای او همداسې ګونګه روژه یې په دې اړه نیولې ده. نن دا ډول کمزوری نصاب په هیڅ صورت د منلو وړ نه دی، له دې امله باید ژر تر ژر د نصاب پر سمونه کار وشي او دې اړخونو ته جدي پاملرنه وشي.

۱۰/ تفسیر، حدیث او فقهې ته لازمه پاملرنه

له دیني علومو څخه وروستی هدف په تفسیر، حدیث او فقه کې تخصص وي، د همدې هدف لپاره له پیله په نصاب کې همدې درو فنونو ته اهمیت باید ورکول شي. نوي ابتدایي کتابونه دې ورته ولیکل شي، لومړی باید ساده او اسانه وي، د درجو له لوړېدا سره دې د کتابونو علمي کچه هم وړ لوړه کړي او همداسې تر پایه.

زموږ په اوسني نصاب کې تر ټولو لویه تشه د حدیث او تفسیر په برخه کې ده. دې دوو فنونو ته بیخي کمه توجه کېږي او د فقهې په برخه کې که څه هم لازمه پاملرنه شوې ده خو هغه کتابونه یې زاړه دي، د نوي میتود هیڅ کتاب نه شته، خصوصن د مقارنې په برخه کې بیخي یو کتاب هم نه شته.

د فقهې په برخه کې دې ځینې کتابونه نوي ولیکل شي چې زموږ نصاب یې هیڅ نه لري، لکه جدید مسایل، نوي فقهې قواعد او د مقارنې برخه، ځینې دې په نورو تبدیل شي، ځکه په هغو کتابونو کې

پیغام اول/227

زاړه تر وخت تېر بحثونه دي چې اوس ورته اړتیا نه شته او د هغو مسایلو ځای دې نویو مسایلو ته ور کړل شي چې په ټولنه کې اوس بیخي مروج دي لکه نوي کاروبارونه، بانکي مسایل او د معاملاتو د برخې نور نوي موضوعات.

۱۱/ د هیوادنۍ مینې تشه

له هیواد سره د مینې په اړه نو د مدرسو نصاب نه یوازې دا چې تشه یې ډکه شوې نه ده بلکې پر ضد یې مواد موجود دي. د شرط لپاره له شلو ملایانو پوښتنه وکړئ چې د زیاترو ځوابونه له هیواد سره د مینې پر ضد وي.

نشنلیزم د مدرسې طالبانو د کفر معادل ورته معرفي شوی دی، دوی ته نه دې ویل شوي چې ټول نبیانو خپلو قومونو ته مبعوث شوي وو، دوی ته نه دې ویل شوي چې پیغمبر د هجرت مهال مکې ته ویل چې د ځمکې تر مخ راته گرانه یې. دوی ته فکر ور کول کېږي چې د هیواد او قوم لمانځنه حرامه ده. دا خبره پر خپل ځای سمه ده، لمانځنه که د قوم وي یا هم وطن، حرامه ده، مگر لمانځنه او مینه توپیر سره لري. مور که خپل وطن ونه لرو نو بل هیواد د سجدې ځای هم نه راکوي، خدای کور ته چې د حج لپاره ځي هم به د خپل هیواد په پاسپورټ ځي او د هغه هیواد ویزه به لگوي، مشخصې ورځې در کول کېږي او تر هغو ورځو وروسته که د خدای په کور کې هم ولیدل شي نو د قانون له مخې به هغه هیواد حتمن سزا ور کوي، هغه هیواد ته په وړیا توګه تلای هم نه شي، بلکې ویزه به یې هم په پیسو اخلي، لنډ او مشخص وخت به هلته تېروي او بیا به د وخت تر پوره کېدا وروسته یو لمونځ هم هلته نه کوي سمدستي به ځان وباسي. له دې څخه مور ته

پیغام اول/228

باید د خپل هیواد اهمیت معلوم شي، له خپل هیواد او ملت سره مینه که فطري نه ده نو داسې گزري لکه فطري. د دې لپاره اړینه ده چې په نصاب کې دې فطري مینې ته ځای ور کول شي او طالب له نعمت څخه بې برخې نه شي چې له خپل وطن او ملت سره بې کچې مینه ولري او دا هر څه د مدرسې د کتاب له مخې په شرعي دلایلو باندې زدکړي.

۱۲/ انتقادي فکر

د مدرسې د نصاب یوه بله نیمکړتیا د تدریس په برخه کې ده. دلته استاد هر څه وایي او شاگرد یې اوري، نور نه پر استاد نیوکه شته او نه استاد خلکو ته دا فکر ور کوي چې تاسو د تدریس او کتاب په اړه خپل فکر راسره شریکولای شئ. وچ کلک جمود حاکم دی، استاد د یوه مستبد حاکم په شان تعامل له شاگردانو سره کوي چې د هغوی پر ایښه ژوند حتمن دا منفي اغېزې لري.

په نصاب کې داسې هیڅ کتاب نه شته چې د تدریس او درس په اړه دې لارښوونې کړې وي، د همدې خلا نتیجه ده چې استادان یې د تدریس په طریقو نه دي خبر او یوازې له وچ زور او استبداد څخه کار اخلي او یوازې استاد محوره تدریس کېږي چې د شاگرد فکر، ذهن، وړتیا و اهلیت ته پکې هیڅ ځای نه شته.

استاد کتاب مخته ږدي او درس وایي، تخته نه شته چې لیکل پر وکړي، د تېرو درسونو په اړه بحث نه شته چې هر طالب له خپل فکر او معلوماتو سره سم برخه پکې واخلي، د ایښه درس پوښتنه نه کېږي چې د شاگرد ذهنیت یې په اړه څنگه دی؟ استاد راځي کښې او درس وایي، کتاب ته گوري مثال او ممثل یې ټول له کتابه وي، که یو دم له

پیغام اول/229

استاده کتاب یوې خواته شي نو استاد ښايي خاموش ودرېږي او هيڅ هم ونه وايي. دا نصاب دومره کمزوری دی چې د کلونو استاد هم په دې کې دومره پر مختگ نه شي کولای چې د تدریس مهال که کتاب نه وي نو ښايي هيڅ يې تر خوله ونه وزي.

ازادې مطالعې ته هيڅ وخت پکې نه شته، استاد طالب ته نه وايي چې کولای شي ازاده مطالعه وکړي او دا يې په فکري غوړېدا کې مهم نقش لري. د استاد د ادب په نوم د شاگرد خوله بندېږي چې سوال ونه کړي، نيوکه ونه کړي او که په يوه مسله کې له استاد سره موافق نه وي، نو د بې ادبه په نوم رټل کېږي.

د استاد احترام جلا شی دی او له استاد سره په يوه موضوع کې خپل نظر شريکول بېل شی دی. دلته بايد احترام او مناقشې پولې سره جوتې شي او طالب دې د بې احترامۍ په نوم له دې نه محرومېږي چې پوښتنه ونه کړي، له استاد سره خپل نظر شريک نه کړي، نيوکه او انتقاد ونه کړي. له همدې دورې بايد طالب داسې تربيه شي چې تحمل ولري، د بل مخالف نظر ته احترام زدکړي، دا ور وښودل شي چې ته له مخالف کس سره يو ځای اوسه، حتمي نه ده چې په ژوند کې دې هيڅ مشترک نکات نه وي او ټول دې پر مخالفت راچورلي، نو په وژند کې مخالف او موافقت دواړه حتمي دي او هيڅ وخت په خپل مجلس کې ناست مخالف کس مه تخريبوئ او مه يې شرلو ته مجبوروئ.

نوټ:

زما له نظره زموږ پر نصاب بايد له ابتدا تر انتها بيا کتنه وشي. اما زه داسې نه کوم چې يادو مواردو کې مشخص کتابونه ياد کړم چې دغه بايد د هغه ځای ونيسي؛ ځکه دا کار بايد يوه داسې کميټه وکړي چې د

پیغام اول/230

همدې کار لپاره ټاکل شوې وي ، هغوی نه یوازې د دې چارې پوهان او نظروال وي ؛ بلکه تر ښې مطالعې او پرتلې وروسته باید همدا کار د هغوی د ټولو په توافق وشي . زما هدف له نیوکې یوازې د خلکو دې لوري ته ور پام کول دي چې ایښده کې ممکن پر دې موضوع نور کسان زیات کار هم وکړي .

۱۹/۱/۲۰۲۰

موسیقی په روایاتو کې

نوټ: موسیقي که څه هم اصلن د یوه فن نوم دی چې یوازې سرور او سندرې نه پکې راځي، اما زموږ په وخت کې یې عام استعمال د یوه فن په بڼه نه دی، له دې امله مې په سرلیک کې موسیقي یاده کړې ده.

د موسیقي په اړه د مسلمانو پوهانو ترمنځ دوه انده موجود دي. ډېری پوهان په دې نظر دي چې موسیقي د روایاتو له مخې حرامه ده. د پوهانو یوه بله وړه ډله په دې فکر دي چې د موسیقي حرمت ته په قران کې اشاره هم نه ده شوې او بل خوا د حرمت په اړه زیاتره روایات یې موضوعي او یا سخت ضعیف دي. د حرمت ملاتړي پوهان په دې اړه یوازې اته روایات داسې بولي چې استدلال ترې وشي او تر ټولو باوري روایت دوی هغه بولي چې بخاري په خپل کتاب کې معلق راوړی او نورو محدثینو بیا متصل کړی دی. د دې روایت په اړه محدثین پر دوو ډلو وېشلي دي. ځینې یې د صحت لور ته ترجیح ور کوي او یو شمېر نور یې بیا ضعیف گڼي. دا مقاله مې د همدې روایاتو د څېړنې لپاره ځانگړې کړېده چې په راتلونکو کړنو کې به یې په اړه تفصیلي بحث وکړو.

په دې مقاله کې د هغو ایاتونو په اړه بحث نه کوم چې یو شمېر کسان یې د موسیقي له حرمت سره تړي. ځکه نه د ایاتونو الفاظ دا توجیه کوي، نه یې سیاق او سباق مني او نه د اصحابو هغه اقوال د سند له مخې کره او ثابت دي چې دا ایاتونه د موسیقي په اړه بولي. دې ټکو ته

پیغام اول/232

په کتنو نو بحث د هغو روایاتو په اړه کوم چې له دې موضوع سره تړلي دي، خو لومړی د قران د یوې اصطلاح (فحشا) په اړه وضاحت کوم. په قران کې د فحشا الفاظ د حقیقت له مخې زنا (الاسراء: ۳۲) ته کار شوي، خو دا چې عربو د فحش توری یوازې زنا ته هم نه کاروه، بلکې زنا، له زنا سره اړوند فعلونه او اقوال، همجنس بازي، بخل، بې انصافي او ځینې نورې بدې کړنې، له دې امله نو قران هم له زنا سره یوځای همجنس بازي (العنکبوت: ۲۸)، له میرې سره نکاح (النساء: ۲۲) او بدو کړنو (ال عمران: ۱۳۵) ته هم د فحشا اصطلاح کارولې. د (الکلیات) لیکوال وايي:

[الْفَحْشَاءُ]: كل فحشاء ذكر في القرآن فالمراد الزنا إلا في قوله تعالى: {الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ} : فَإِنَّ الْمُرَادَ الْبُخْلَ فِي أَدَاءِ الزَّكَاةِ. (۱)

ژباړه: په قران کې هر ځای د فحشا توری زنا ته کار شوی مگر یوازې په ذکر شوي ایت کې فحشا د بخل لپاره استعمال شوې.

له دې وضاحت څخه مې هدف دا وو چې یو شمېر کسان د فحشا ایت پر موسیقي ور تړي، په داسې حال کې چې موسیقي د فحشا تر ایت لاندې په هیڅ صورت نه شي راتلای. موسیقي د زنا ذریعه نه ده او نه هم وه. بلکې څېړنو ښودلې د موسیقي اوریدل د انسان پر روان مثبت اغېزه کوي. یو شمېر مریضانو ته ډاکټران د درملنې لپاره دا توصیه کوي چې موسیقي دې اوري خو له ناروغي ښه شي.

اوس د هغو روایاتو په اړه بحث ته راگرزم چې د موسیقي د حرمت په اړه د روایاتو په کتابونو کې راغلي.

لومړی روایت:

پیغام اول/233

لَيَكُونَنَّ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ، يَسْتَحِلُّونَ الْحِرَّ وَالْحَرِيرَ، وَالْخَمْرَ
وَالْمَعَازِفَ. (۲)

ژباړه: ارو مرو به زما په امت کې داسې ډلې پيدا شي چې زنا، وربښم، شراب او د سرو زو وسائل به حلال گڼي.

په دې روايت کې د معازف الفاظ شاذ دي، ځکه عطيه بن قيس نومي راوي يوازې دا الفاظ راوړي په داسې حال کې چې د روايت په نورو طريقو کې دا الفاظ نه شته او روايت د معازف له توري پرته راغلی او عطيه هغه راوي نه دی چې تفرد يې حجت وگڼل شي. ځکه د ده په اړه محدثين ښه نظر نه لري. امام بزار په كشف الاستار (۱۰۶/۱) کې وايي: لا باس به. امام ابو حاتم په جرح و تعديل کې وايي: صالح الحديث. امام ابن سعد په الطبقات کې وايي: وکان معروفا و له احاديث. شيخ الباني په الضعيفة (۱۱۲/۳) کې د ابو حاتم د الفاظو په اړه تر يوې تشريح وروسته کاري: فهذا نص منه على ان كلمة صالح الحديث مثل قولهم لين الحديث يكتب حديثه للاعتبار والشواهد، لا التعديل عند ابي حاتم خلافا لما يدل عليه كلام السيوطي في التدریب.

ژباړه: نو ده دا څرگنده کړه چې د صالح الحديث کليمه د محدثينو د لين الحديث له کليمې سره برابره ده چې حديث يې د شاهد او تابع په ډول ليکل کېدای شي، نو د ابو حاتم کلام تعديل نه شو لکه چې سيوطي په تدریب کې همدا فهمولي.

د هيثم بن عمران په نوم يو کس له عبد الواحد بن قيس څخه روايت کړی چې د ده حافظه ښه وه ځکه نورو خلکو خپل قرأتونه د ده په قرأت سمول. خو دا روايت ځکه د اعتبار وړ نه دی چې راوي يې خپله تر شک لاندې دی. عبد الواحد محدثينو سخت غندلی او ډېر

پیغام اول/234

کمزوری یې گڼلی دی، له دې امله نو د ده روایت د بل په اړه نه شو منلای.

د محدثینو دوو سرلارو امام بخاري او امام مسلم په خپلو کتابونو کې د عطیه په روایت هیڅکله یوازې استدلال نه دی کړی بلکې صرف د شاهد او تابع په توګه یې راوړی. ځکه بخاري دا حدیث د شرابو په بحث کې راوړی او داسې باب یې ایښی دی: باب ما جاء فیمن یستحل الخمر و یسمیه بغیر اسمه. خو همدا روایت یې بیا د معازف په باب کې نه دی راوړی ځکه د راویانو ترمنځ اتفاقي شی د خمر توری دی چې ټولو راویانو یاد کړی او د معازف یادونه یوازې عطیه کړې چې دا الفاظ شاذ دي او راوي یې د استدلال وړ نه دی. یو مهم ټکی دا هم دی چې د روایت الفاظ خوندي شوي نه دي کله یو ډول او کله بل ډول راغلي. د بخاري روایت مو لوړ ذکر کړ چې څلور شیان یې یاد کړي، د ابوداؤد په روایت کې د (الحر، زنا) پر ځای (الخز/ پرېر ورېښم) توری راغلی، د بیقهي په السنن الصغیر کې بیا ورېښم، شراب او معازف یاد شوي. له دې اختلافه ښکاري چې روایت خوندي نه دی او معامله له عطیه خرابه شوېده. د ده له روایت سره راغلي شواهد هم ټول ضعیف دي چې یو ضعیف د بل ضعیف لپاره تکیه نه شي جوړېدای. امام الباني د خپل کتاب (صلاة التراویح) په هغه بحث کې چې پر شل رکعته تراویح یې اجماع رد کړېده، یو ځای داسې اصل بیانوي:

لأنه بني على ضعیف وما بني على ضعیف فهو ضعیف.

ژباړه: ځکه د دې بنیاد پر ضعیف ښودل شوی دی او کوم شی چې پر ضعیف بنا وي هغه خپله هم ضعیف وي.

پیغام اول/235

امام بخاري په خپل تاريخ کې د مالک بن ابی مریم په نوم له یو بل کس د معارفو د حرمت په اړه روایت نقل کړی چې یو شمېر کسان دا روایت د عطیه متابع بولي. په داسې حال کې چې د مالک بن ابی مریم روایت خپله د مالک له وجې نه دی صحیح، ځکه مالک مجهول کس دی او هیچا یې تعدیل نه دی کړی، نو څنگه د یو داسې کس روایت د تابع په توګه ومنو چې د هغه هیڅ نه وي معلوم. د ده په اړه محدثین وايي:

وقال ابن حزم: لا یدری من هو .

وقال الذهبي: لا یعرف . اهـ . (۳)

ژباړه: ابن حجر ویلي: ابن حزم ویل، دی نه پوهیږي چې دا کس څوک دی او ذهبي ویل، مجهول کس دی.

د میزان الاعتدال لیکوال تر (۷۰۲۹) شمېره لاندې مالک راوړی او زیاتوي: (عن ابن غنم لا یعرف). ابن غنم ویل: مجهول دی. د مالک او عطیه یو بل متابع بخاري په تاریخ کبیر کې په (۹۶۷) شمېره راوړی لکن سند یې شکمن دی، د یوه راوي لپاره د (عمن خبره) الفاظ کار شوي چې په سم ډول نه معلومیږي دا خبر څوک ور کوي، نو د دې شک له وجې هغه روایت یې اعتباره دی او د متابعت وړ نه دی. ځینې کسان پر دې ټینګار کوي چې په دې یادو الفاظو عبد الرحمن بن غنم راوي ته اشاره شوې، لکن دا خبره یې له څه دلیل پرته کړې. بلکې ده هم شک کړی لومړی یې ویلي که په دې الفاظو ابن غنم ته اشاره وي نو هغه ثقه دی او که بل څوک هدف وي نو بیا تابعي مستور دی. له دې الفاظو خپله د شک بوی راځي، له دې امله نو په پوره ډاډ سره وایم چې د دې روایت تابعي راوي معلوم نه دی او د شک له امله مور د یو

پیغام اول/236

شي پر حرمت هيڅکله فيصله نه کوو، بلکې د دې حديث (دع مايريبيك الی ما لا يريبيك) د اصل له مخې دا ضعيف او واهي روايات د دې وړ نه بولو چې د شيانو حرمت په ثابت کړو، ځکه حرمت يوه باوري پرېکړه ده چې باوري دلايل ورته لازمي دي نه د دې رواياتو په شان کمزوري او ضعيف روايات.

دويم روايت:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَوْتَانِ مَلْعُونَانِ صَوْتُ مِزْمَارٍ عِنْدَ نِعْمَةٍ وَصَوْتُ رَنَّةٍ عِنْدَ مُصِيبَةٍ. (٤)

ژباړه: انس رض ويل چې رسول الله ص وويل: پر دوو اوازو لعنت شوی، يو د نعمت پر وخت د نل (شپېلی) برغ او بل د مصيبت پر وخت د غم اواز.

دا روايت د سند له مخې کره نه دی، د شيب بن بشر په نوم راوي يې ضعيف دی. مزي په خپل کتاب (تهذيب الكمال) کې ليکلي: قال أبو حاتم: لين الحديث.

و ذکره ابن حبان في كتاب "الثقات"، و قال: يخطيء كثيرا.

ژباړه: ابو حاتم ويل، لين الحديث دی، ابن حبان په ثقاتو کې راوړی او ويل يې: ډېر خطا کېده.

د ميزان الاعتدال ليکوال وايي: قال أبو حاتم وغيره: لين الحديث.

ابو حاتم او نورو ويلي چې د لين الحديث مرتبه يې ده.

د ده په اړه يوازې امام ابن معين ويل چې ثقه دی، لکن د ابن معين وينا ځکه د اعتبار وړ نه ده چې هغه ډېر متساهل دی او تر تعديل دلته جرحه له دې امله منځته ده چې مفسره ده يعنې دليل وړ سره راوړل

پیغام اول/237

شوی چې زیات خطا کېده. په داسې حال کې چې ابن معین یې د باوریتوب کومه بېلگه نه ده وړاندې کړې.

امام البانی په خپل کتاب (تحریم الات الطرب) کې لیکلي چې د شیب بن بشر متابعت عیسی بن طهمان هم کړې دی چې همدا روایت یې له انسه نقل کړی. ما چې خومره تحقیق وکړ د عیسی روایت می ونه موند، البته د ده په اړه محدثینو بېلا بېل نظریات ور کړي چې تر ټولو منځلاری یې د ابن حبان رایه ده. ابن حجر په تهذیب التهذیب (۸/ ۲۱۶) کې څو نظرونه نقل کړي:

قال ابن حبان: يتفرد بالمناکير عن أنس.

و يزيد الرقاشی عنه; لا يجوز الاحتجاج بخبره.

وقال العقيلي: لا يتابع علی حديثه.

ابن حبان ویل: له انسه په خاص ډول مناکیر روایات نقلوي. یزید الرقاشی ویل: په روایت یې دلیل نه شي نیول کېدای، عقيلي ویل: د حدیثو متابعت یې نه کېږي.

که د ده په اړه د هغو محدثینو نظریات هم ولولو چې ثقه یې گڼلی، نو دې پایلې ته رسېږو چې باوري به وي البته د انس روایات یې د منلو نه دي. ځکه ابن حبان یې په اړه مفسره جرحه کړې چې د انس روایات یې منکر دی. نو دلته یې متابعت ځکه نه منل کېږي چې ده هم روایت له انسه کړی او د انس روایات یې تر شک لاندې دي، له دې امله یې متابعت مردود دی.

امام حاکم په مستدرک او بیهقي په شعب الایمان کې د انس رض د روایت یو شاهد له جابر رض یا عبد الرحمن بن عوف رض څخه نقل

پیغام اول/238

کړی چې په سند کې یې ابن ابی لیلی کمزوری راوي شته. امام مزي په تهذيب الکمال کې وايي:

قال عبد الله بن أحمد بن حنبل ، عن أبيه : كان سيء الحفظ ، مضطرب الحديث ، كان فقه ابن أبي لیلی أحب إلينا من حديثه ، في حديثه اضطراب .

عبد الله د خپل پلار په حواله ويل: دی سيء الحفظ او مضطرب الحديث و، تر حديثو يې ماته فقه ښه وه ځکه په حديثو کې يې اضطراب ليدل کېږي.

مزي دا هم ويلي چې امام احمد السعدي ويل: له عطاء څخه د ده زياتره روايات ناسم دي.

تر دې وضاحت وروسته ويلاى شو چې د عبد الرحمن يا د جابر او عبد الرحمن دواړو دا روايت ځکه د انس د روايت شاهد نه شي کېدای چې د دې روايت سند کمزوری دی، ټول مدار يې پر ابن ابی لیلی دی او هغه خپله کمزوری دی او له عطاء څخه روايات يې په خاص ډول کمزوري دي چې دا روايت يې هم له عطاء څخه کړی او د هيڅ اعتبار وړ نه دی.

درېيم روايت:

"إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيَّ ، أَوْ حَرَّمَ الْخَمْرَ وَالْمَيْسِرَ وَالْكَؤِبَةَ وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ .
ژباړه: بېشکه الله پر ما او يا الله شراب، قمار، کوبه او هر نشه کوونکی شی حرام کړی دی.

پاسنی روايت امام احمد په خپل مسند کې په (۲۴۷۶) شمېره راوړی. امام الباني هم د دې روايت پر سند ږغېدلی او د مسند احمد محقق هم سند سم بللی، ما يې هم په اړه داسې څه نه دي موندلي چې دلته

پیغام اول/239

یې ذکر کړم. خو دلته خبره په سند کې نه، بلکې په متن کې ده. د الکوبة توری معلوم نه دی چې اصلي معنا یې څه ده؟ چا د «الطبل» (ډول/طبله) معنا ترې اخیستې، چا «نرد» بللی او نرد د چکې په شان د لوبي او ساتیري یوه اله ده چې اتلس گیتی غواړي یا خپله چگه ده. بل چا بیا بل تعریف ورته غوره کړی، لنډه دا چې د الکوبة سمه معنا نه ده فهمول شوې چې کوبه یعنې څه؟ نو په داسې یوه روایت د حراموالي فیصله نه شو کولای چې د متن سم لېدلوری یې نه معلومېږي.

د لسان العرب لیکوال کاري:

والْكُوبَةُ: الشُّطْرُنَجَةُ. وَالْكُوبَةُ: الطَّبْلُ والنَّرْدُ. قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: أَمَا الْكُوبَةُ، فَإِنَّ مُحَمَّدَ بْنَ كَثِيرٍ أَخْبَرَنِي أَنَّ الْكُوبَةَ النَّرْدُ فِي كَلَامِ أَهْلِ الْيَمَنِ؛ وَقَالَ غَيْرُهُ، الْكُوبَةُ: الطَّبْلُ. (٥)

ژباړه: کوبه یعنې شطرنج، کوبه ډول/طبله او نرد ته هم وايي. ابو عبید ویل، محمد بن کثیر خبر را کړ چې کوبه د یمنیانو په ژبه نرد ته وايي او بل چا ویلي چې کوبه ډول/طبلې ته وايي.

بلکې د ډول/طبلې ترجمه د لغتو کتابونو په (قیل) لفظ راوړې چې یو ډول کمزوري او غیر حقیقوالي ته یې اشاره کوي. د الفائق فی لغت الحدیث مصنف وايي: الکوبة: النرد وقيل الطبل.

کوبه نرد ته وايي، چا ویلي چې ډول/طبله ترې هدف ده.

د تاج العروس لیکوال وايي چې دا یو ډول کوپونه وو چې هغه مهال د شرابو او څښاک لپاره کارېدل چې سر یې گول او چوښکی یې نه و او چا ویلي چې لاستی یې نه درلود. ده ویلي چې امام فرّا همدا نظر لري. قران هم شو ځایه د کوبه جمعه اکواب یاده کړې (الزخرف: ٧١، العاشية: ١٤) خو هیڅ ځای هم د موسیقي الې نه دي هدف، بلکې

پیغام اول/240

کوپ او د خښاک سامان یې هدف دی. له دې معلومېږي چې الکوبه خڅه د الطبل ترجمه ډېره کمزورې او له خپلې اصلي معنا خڅه د لفظ له څه دلیل پرته اړول دي. په کوم حدیث کې چې د الکوبه یادونه شوې هلته د شرابو د خښلو لپاره د نورو سامانونو نومونه هم یاد شوي چې د یو څه وخت لپاره یې له هغو لوبښو د دې لپاره منعه کړې وه چې د خلکو پخوانی عادت بیا را ژوندی نه شي، له هغو لوبښو خڅه یو همدا کوبه هم ده چې کوپ ته وایي او په خاص ډول د شرابو لپاره کارېده. دا معنا ور سره لگېږي او د الطبل ترجمه یې په دې ځای کې نه خپله حقیقي معنا ده او نه له مخکې متن سره خوند کوي. (٦)

څلورم روایت:

امام الباني په خپل کتاب (تحریم الات الطرب) کې څلورم حدیث د ابوداؤد (٣٦٨٥) او نورو په حواله له عبد الله بن عمرو رض خڅه نقل کړی دی چې نه یې سند سم دی او نه یې له متنه داسې څه ښکاري چې د موسیقي حرمت ترې ثابت شي. ځکه یوه روایت کې د (الغبراء) توری دی چې د شرابو نوم دی او ښکاره یې حدیث کې یادونه شوې، بل ځای د (القنین) لفظ دی چې دا د موسیقي یوې الې (ریاب) ته وایي؛ مگر سند یې دومره ضعیف دی چې ګواکې بیخي نه شته او دا یادونه د مسند احمد محقق هم کړېده او په بل متن کې د الکوبه یادونه ده چې ما یې په اړه مخکې تشریح کړېده. د روایت په متن کې رسول الله ص ته داسې څه منسوب شوي چې د هغه له شان سره نه لگېږي. حدیث کې پوښتنه ترې شوې چې د (الغبراء) په نوم مور شرابو جوړ وو، رسول الله ص ورته ویلي چې مه یې خورئ، درې ځله یې ورته ویلي او بیا وایي، که چا ایله نه کړل سر یې قلم کړئ. دا ځکه د رسول

پیغام اول/241

الله ص له شان سره نه لگېږي چې د شرابو خوړل گنا ده، مگر قتل یې په هېڅ صورت نه دی روا، نو رسول الله ص څنگه دا امر کاوه؟ نو له دې روایت څخه د موسیقي حرمت څنگه ثابتوي؟ زه دې ته ډېر حیران یم چې د الباني غوندې یوه عالم او متقي انسان هم خپل پخواني او په نورو کتابونو کې ذکر کړي اصول ټول دلته د موسیقي د حرمت ثابتولو لپاره له پامه اچولي دي.

پنځم روایت:

الباني په خپل کتاب (تحريم الات الطرب) کې له مصنف ابن ابي شيبه څخه په (۴۱۳۲) شمېره روایت نقل کړی دی چې الله پر ما شراب، کوبه، قنين او غيراء حرام کړي دي.

"إن ربي تبارك وتعالى حرم علي الخمر والكوبة والقنين وإياكم والغبراء فإنها ثلث خمر العالم"

ژباړه: زما رب پر ما شراب، کوبه او قنين حرام کړي او تاسو له غيراء ځان ساتئ، هغه د نړۍ د شرابو یو ثلث دی. یعنې ډېر دي.

الباني د دې روایت په تحقیق کې خپله دې نتېجې ته رسېږي چې سندونه یې ټول ضعیف دي، البته دا یو سند یې نسبتن نورو ته لږ د پام وړ دی؛ نو ده هم نقل کړی، لکن په هغه روایت کې د نورو کمزوریو تر څنګ د ابن لهیعه په نوم راوي شته چې هم یې حافظه خرابه وه او هم مدلس دی چې معنعن (هغه روایت چې په «عن» لفظ نقل شوی وي) روایت یې د منلو نه دی او دلته یې عنعنه کړې.

شپږم روایت:

ترمذي په خپل کتاب کې په دغه شمېره (۲۲۱۳) روایت نقلوي:

پیغام اول/242

عَنْ عَمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ خَسْفٌ وَمَسْخٌ وَقَذْفٌ»، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَتَى ذَاكَ؟ قَالَ: «إِذَا ظَهَرَتِ الْقَيْنَاتُ وَالْمَعَازِفُ وَشَرِبَتِ الْحُمُورُ»: وَقَدْ رُوِيَ هَذَا الْحَدِيثُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَابِطٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرْسَلٌ وَهَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

ژباړه: عمران بن حصین روایت کړی چې رسول الله ص وویل: په دې امت کې به خسف(په ځمکه ننوتل)، مسخه(د څپرې بدلون) او قذف(له اسمانه د تیرو باران) وي. د مسلمانانو یوه کس ورته وویل: د الله رسوله! دا څه وخت؟ ده وویل: کله چې سندرغاړې، سروزونه او شراب څښل عام شي. دا حدیث له اعمش، هغه له عبد الرحمن بن سابط هغه له رسول الله ص مرسل نقل کړی او دا حدیث غریب دی. د دې روایت په سند کې عبد الله بن عبد القدوس نومی راوي دی چې محدثینو سخت غندلی، یوه نمونه یې د مزي له تهذیب الکمال څخه دا ده:

قال عبد الله بن أحمد بن حنبل: سألت يحيى بن معين عنه، فقال: ليس بشيء، رافضی حیث .

و قال أحمد بن علي الأبار: سألت زنجيا عنه، فقال: تركته، لم أكتب عنه شيئا، ولم يرضه.

ژباړه: عبد الله وايي د ده په اړه مي له ابن معينه پوښتنه وكړه، ده وويل: هيڅ شى نه دى، خيښت رافضي دى. احمد بن علي الابار وايي: له زنجي مي د ده په اړه پوښتنه وكړه، هغه ويل: ما ايله كړى دى، هيڅ نه ځني ليكم او نه ترې خوښ يم.

پیغام اول/243

له دې ښکاري چې دا راوي د باور وړ نه دی او روایت یې مردود دی. البانی یې د یو شمېر تابعو او شواهدو یادونه کړې، خو هر ځای دی هم وایي چې دا د سند له مخې سم دی البته مرسل دی چې تابعي یې له رسول الله ص نقلوي او سند یې موصول نه دی او دا بیا متصل دی خو ضعیف السنده دی. نو د دې اړتیا نه شته چې د هغو په اړه خبره اوږده کړم.

اووم روایت:

ترمذي په جامع الترمذي (۲۲۱۱) کې له علي رض خخه روایت کړی چې که په دې امت کې لس خویونه پیدا شي نو تکالیف پر نازلېږي. له هغو خویونو یې سندرغاړې ته غوږ ښودل او سرزونه رغول هم یاد کړي.

دا روایت هم صحیح نه دی، امام ترمذي تر روایت وروسته کنبلي چې دا روایت یوازې په همدې طریقه نقل شوی چې فرج بن فضاله نومی راوي یې محدثینو سئ الحفظ بللی، له دې امله د اعتبار وړ نه دی. اتم روایت:

امام ترمذي په جامع الترمذي (۱۲۸۲) کې له ابو امامه رض خخه روایت کړی چې رسول الله ص د سندر غاړو له رانیولو، پرې پیسې اخیستلو، تجارت کولو او نورو خخه منعه کړې او له دې لارې راغلي پیسې یې ټولې حرامې بللې. (۷)

تر دې روایت وروسته ترمذي لیکي:

حَدِيثُ أَبِي أُمَامَةَ غَرِيبٌ إِنَّمَا نَعَرَفُهُ مِثْلَ هَذَا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ، وَقَدْ تَكَلَّمَ بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي عَلِيِّ بْنِ يَزِيدَ وَضَعَفَهُ وَهُوَ شَامِيٌّ.

پیغام اول/244

ژباړه: د ابو امامه حدیث غریب دی، دا روایت مور ته یوازې په دې طریقه راغلی، ځینو علماؤ په علي بن یزید کې خبرې کړې او ضعیف یې بللی دی، دا راوي شامي دی.

له دې څخه معلومېږي چې روایت د سندله مخې سم نه دی او د حرمت په اړه هیڅ هم ترې نه ثابېږي.

د موسیقي د حرمت په اړه د حدیثو په کتابونو کې دا هغه روایات دي چې د موسیقي حرام منونکي یې د استدلال وړ بولي او له دې پرته نور روایات دوی هم د دې وړ نه گڼي چې د موسیقي پر حرمت ترې استدلال وکړي. هغه روایات چې یو شمېر اوسنیو او پخوانیو علماؤ د موسیقي د حرمت په اړه کره بللي، په کتابونو کې یې ځای ور کړی او د موسیقي حرمت یې په ثابت کړی دی، د هغو ټولو حقیقت هغه وو چې ما لوړ بیان کړ. د دې روایاتو په اړه که تفصیلي بحث وکړم او ټول هغه موارد تر څېړنې لاندې ونیسم چې تېرو پوهانو د پاس روایاتو په اړه را برسېره کړي، نو زه په بارو وایم چې بیا یوه کتاب گوټي ته اړتیا ده په یوه مقاله کې دا بحث را غونډول د چا د وسه خبره نه ده، لکن ما د لوستونکو د اسانۍ لپاره هڅه وکړه چې دا اوږد بحث په لنډ ډول را خلاصه کړم او په اصلي حقیقت خلک خبر کړم. د موسیقي، سندرغاړو، دريوو او... په اړه د نفي او منعي د دلایلو تر څنګ د اثبات دلایل هم شته چې د حدیثو په معتبرو کتابونو کې نقل شوي دي. راځئ یو څو یې تر نظر تېر کړو.

امام بخاري او امام مسلم له علي رض څخه روایت نقلوي چې یوه ورځ حمزه رض د علي د دوو اوسنو بوک پرې کړ، دی وایي: ما پوښتنه وکړه، دا چا وکړل؟ دوی ویل:

پیغام اول/245

فَعَلَهُ حَمْرَةٌ بِنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي هَذَا الْبَيْتِ فِي شَرْبِ مِنَ الْأَنْصَارِ
عَنْهُ قَيْتَهُ وَأَصْحَابَهُ. (۸)

ژباړه: حمزه دا کار وکړ، هغه د انصارو له یوې ډلې سره په دې کور کې دی، ده او ملگرو ته یې یوه سندر غاړې سندرې وایي.

په دې روایت کې د هغې یوه مصرعه هم نقل شوې چې حمزه یې د اوبس د بوک پر بکولو ته هڅولی دی. روایت په اخیر کې دي چې دا مهال شراب حرام نه و او د حرمت په اړه ایت وروسته نازل شو. د شرابو په اړه وضاحت شوی دی، لکن د سندر غاړې سندرې اورېدل خو همداسې پر خپل حال پاته شو. نه کوم ایت کې د حرمت حکم نازل شوی او نه هم هیڅ کره او صحیح روایت کې دا خبره شوې چې له سندر غاړې سندرې اورېدل حرام کار دی.

په بخاري کې له عائشې رض خخه روایت دی:

عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ، دَخَلَ عَلَيْهَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَهَا
يَوْمَ فِطْرٍ أَوْ أَضْحَى، وَعِنْدَهَا قَيْتَانِ تَغْنِيَانِ بِمَا تَقَادَفَتْ الْأَنْصَارُ يَوْمَ
بُعَاثٍ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: مِزْمَارُ الشَّيْطَانِ؟ مَرَّتَيْنِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ: «دَعُهُمَا يَا أَبَا بَكْرٍ، إِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ عِيدًا، وَإِنَّ عِيدَنَا هَذَا الْيَوْمَ». (۹)

ژباړه: عائشې رض ویل چې ابو بکر رض د کوچني یا لوی اختر په ورځ داسې مهال دې ته ورغی چې رسول الله ص له دې سره و، هلته دوې سندر غاړې هم وې چې د بعث(جنگ) په اړه یې هغه سندرې ویلې چې انصارو یو بل ته د پیغور په ډول تبادلې کړې وې. ابو بکر رض وویل: شیطاني الې؟ دوه واره یې وویل. رسول الله ص ویل: ابو بکره! ایله یې کړه، هر قوم یوه د خوښۍ ورځ لري، همدا زموږ د خوښۍ ورځ ده.

پیغام اول/246

عائشه رض دې دوو نجونو ته د قینتان الفاظ کاروي چې زموږ په ژبه کې د دې متبادل لفظ سندرغاړې دی. په یوه بل روایت کې که څه هم د جاریتان لفظ راغلی، خو توافق یې داسې دی چې هم ځوانې نجونې وې او هم یې سندرې ویلې.

عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، قَالَ: مَا مِنْ شَيْءٍ كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا وَقَدْ رَأَيْتُهُ، إِلَّا شَيْئًا وَاحِدًا " أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُقَلِّسُ لَهُ يَوْمَ الْفِطْرِ ". (۱۱)

ژباړه: قيس ويل: د رسول الله ص په وخت کې چې هر څه وو ما خپله ليدلي؛ مگر يو شی می نه دی ليدلی چې د واړه اختر په ورځ به رسول الله ص ته په سندرو او دريو هر کلي ويل کېده.

د دې روایت په اړه مو دوو خبرو ته پام غواړم:

یوه دا چې روایت د سند له مخې ستونزې لري، لکن د توابعو او شواهدو په مټ هغې درجې ته رسېږي چې د موسیقي حرمت منونکي د موسیقي د حرمت په اړه د همدې مرتبې دلایل وړاندې کوي. د جابر په نوم یو راوي کمزوری دی، خو یو شمېر کسانو یې متابعت کړې چې ابو اسحاق، شریک او نور دي. نو که د موسیقي حرمت په داسې کمزورو روایاتو ثابتوي، بیا به د همدې درجې هغه روایات څه په کوي چې د موسیقي او الو حلت یې ترې ثابتېږي؟

دویمه دا چې تقلیس څه ته وايي؟ د مسند احمد خپرونکي په دې اړه د سیوطي قول یې په تفسیر کې رانقل کړی:

قال السيوطي: فسره بعض الرواة بأن تفعد الجوارى والصبيان على أفواه الطرق يلعبون بالطليل، وغير ذلك، وقيل: هو الضرب بالدف. انتهى.

بیغام اول/247

ژباړه: سیوطي ویل: ځینو راویانو د تقلیس تفسیر داسې کړی چې نجونې او هلکان د لارې پر طرفونو کېني په ډول لوبې کوي او داسې نور. چا ویلي: تقلیس درېې وهل دي.

قال السندي: كان يُقَلِّسُ: على بناء المفعول، من التقلیس، وهو الضرب بالدف والغناء.

سندي ویلي: په مجهوله صیغه دی چې د ده به تقلیس کېده. یعنې په دريو او سندرويې هر کلی کېده.

عَنِ الرَّبِيعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةَ بُنَيِّ عَلِيٍّ، فَجَلَسَ عَلَيَّ فِرَاشِي كَمَا جَلَسَ مِنِّي، وَجَوَيْرِيَاتٍ يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ، يَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِهِنَّ يَوْمَ بَدْرٍ، حَتَّى قَالَتْ جَارِيَةٌ: وَفِينَا نَبِيُّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدِي. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَقُولِي هَكَذَا وَقُولِي مَا كُنْتِ تَقُولِينَ». (١٢)

ژباړه: ربیع بنت معوذ رض ویل چې زما د واده په سهار ما ته رسول الله ص راغی او همدا ستا پر ځای راته کېناست او څو نجونو دریه وهله او په بدر کې د خپلو وژل شویو پلرونو په اړه یې سندرې ویلې، ان چې یوې نجلی. وویل: زموږ نبي د سبا په شیانو پوهېږي. رسول الله ص ورته وویل: داسې مه وایه، خپلې پخوانۍ سندرې وایه.

د ښځو سندرې، درېې او ډلونه په کره روایاتو ثابت دي په داسې حال کې چې دا هر څه د نارینه وو په وړاندې کوي، مگر بل لور ته د موسیقي د حرمت دلایل دومره ضعیف دي چې د دې روایاتو په وړاندې هیڅ هم نه دي، خپله د دې روایاتو منونکي هم دا خبره مني، ځکه یې نو هر ځای د حرمت ثابتونکي روایات په ټوټو سره تړلي او هر ځای یې په یوه او بل نورو ته پینې ور کړې. له دې ښکاري چې د

پیغام اول/248

پوره صحت په اړه یې هغوی هم شکمن دي، نو په شکمن شي څنگه روا او داسې شيان حرام کړو چې جواز یې خپله په کره روایاتو ثابت دی؟.

ډول، دریه او د بښځو سندرې د موسیقي مهم اجزا دي. نو کله چې د دې درو واړو جواز له روایاتو ثابت شو، گواکې ټول جزونه یې ثابت او روا شول. ځکه موسیقي یو شی نه ده، بلکې همدا ډول، دریه، باجه، نل او داسې نور الات، که ډول روا وي، دریه روا وي، د بښځو سندرې روا وي، نو دا نورو الاتو څه کړي دي چې د حرامو په کتار کې یې درولي؟

د میرمنو د اواز په اړه هم اختلاف شته، که زموږ په شان یوه ټولنه د میرمنو اواز د هغوی له امله منعه کړي او د سد ذرایع له بابه یې وگڼي؛ یوه خبره ده، که نه د سرو د الو په اړه هیڅ کره ثبوت نه لرو چې د حرمت ټاپې پر ولگوو.

یو مهم اصل دا هم دی چې د ټولو شيانو اصل اباحت دی (البقرة: ۲۹) او کله چې د دې خلاف فیصله کېږي، نو پوره باوري دلایل غواړي چې یو شی له خپل اصل (اباحت) څخه واړوي. د موسیقي اصل هم جواز دی، که څوک غواړي چې د موسیقي حراموالی ثابت کړي، نو ارو مرو باید د داسې مرتبې دلایل راوړي چې باوري او د شک هیڅ مجال پکې نه وي. خو د دې مرتبې روایات او دلایل یو هم نه شته، بلکې هر روایت چې راغلی یا په سند یا هم متن کې داسې خبرې شوي چې د هغه روایت اعتبار او صحت ته یې زیان اړولی.

پر همدې بنسټ ویلای شم چې موسیقي د خپل اصل له مخې روا ده، د حرمت په اړه راغلي دلایل یې ټول ضعیف دي او یو شمېر کره

پیغام اول/249

دلایل یې لا د حلالوالي په اړه هم راغلي دي چې دا ټول د موسیقي پر جواز او رواوالي دلالت کوي.

بده یې نه گنهم چې د دې بحث په اخر کې د حرمت تعریف هم راوړم خو خلکو ته روښانه شي چې هر ډول دلایل د حرمت ثبوت نه شي کېدای:

طَلَبُ الْكُفِّ عَنِ الْفِعْلِ بِدَلِيلٍ قَطْعِيٍّ.

ژباړه: په باوري دلیل له کاره د بنديدلو غوښتنه ده. (۱۳)

حرام هغه څه دي چې په قطعي دلیل ثابت شي او په ځينو کتابونو کې د قطعي الدلالة ټکی هم شته چې مفهوم یې هم باید واضح وي، نو که د موسیقي په اړه راغلي دلایل په دې میزان کې وتلو نو ډېره بې وزنه وڅرخي. خبره باید په ټول پوره او پر اصولو برابره وي چې د منلو معیار ته ورسېري او که د هر څونه لوی انسان خبره وي خو چې پر معیاره برابره نه وي، د منلو وړ نه ده.

یوه خبره باید شعر په اړه وکړم، چې ښه خبرې یې د نثر په شان ښې دي او بدې یې بدې دي، لکه نثر کې چې کنخل بد دي، غیبت ناروا دی، د شعر په ژبه هم کنخل، غیبت، بهتان او... ناسم کارونه حرام دي چې هغه د موسیقي له حرمت سره کار نه لري، بلکې د خپل ذات له مخې حکم پر کېږي.

سرچینې:

(۱) الکلیات، فصل الفاء.

(۲) بخاري، کتاب الاشربه، باب ماجاء فیمن یستحل الخمر و یسمیه

بغیر اسمه: ۵۵۹۰.

(۳) تهذیب التهذیب: 21 / 10.

بيغام اول/250

- (٤) مسند البزار: ٧٥١٣.
- (٥) لسان العرب، د ب بحث، فصل اللام: ٧٢٩/١.
- (٦) تاج العروس، الجزء ٤ فصل الكاف، كونه: ١٨١/٤.
- (٧) سنن الترمذي، ابواب البيوع، باب ماجاء في كراهية بيع المغنيات، ح: ١٢٨٢.
- (٨) بخاري: ٤٠٠٣، مسلم، كتاب المغازي: ١٩٧٩.
- (١٠) بخاري، كتاب مناقب الانصار، باب مقدم النبي ص المدينة و اصحابه، ح: ٣٩٣١.
- (١١) مسند احمد: ١٥٤٧٩.
- (١٢) بخاري، كتاب المغازي، باب، ح: ٤٠٠١.
- (١٣) الموسوعه الفقيهه الكويتيه، حرف التاء، تحريم: ٢٠٦/١٠.

د نوروږ په اړه یو وضاحت

په راتلو در سره ډېرې خوښۍ راوړه

په خوشحال باندې دې قدر دی نوروږه

زما د مشاهدې له مخې د نوروږ په اړه زموږ خلک پر درو ډلو وېشلي دي. یوه ډله د نوروږ لمانځل مطلق حرام گڼي او ځینې یې یو گام وړاندې رږدي او په دې ورځ ډالۍ ور کول، منل او تشویق یې کفر بولي. بله ډله یې لمانځل روا بولي او په دې ورځ کېدونکي ناسم اعمال بد گڼي، مگر د نوروږ حرمت ته دا بېل اعمال نه بانه کوي. د عوامو یوه لویه ډله بیا د دواړو ډلو ترمنځ د شک پر میدان هکه پکه ولاړه ده. که د هري ډلې له ژبورو سره مخ شي نو د هغې ډلې اکس دريځ د نیمي ورځي لپاره ور سره مني او د ورځي په اخير کې بیا پر نوي دريځ لیدله کېږي.

په دې لیکنه کې به د لومړۍ ډلې هغه دلایل راوړم چې له هغو په استناد دوی هڅه کوي د نوروږ لمانځل خلکو ته د شریعت له مخې حرام ثابت کړي. په دې میدان کې یو روایت چې ډېر لاس پر لاس کېږي او د نورو موضوعاتو په اړه هم له هغه څخه استناد کېږي؛ دا دی. من تشبه بقوم فهو منهم. (۱)

که څوک یو قوم سره تشبیه غوره کړي، نو دی هم د هغه قوم حکم لري.

دا حدیث په اصحابو کې یوازې عبد الله بن عمر رض روایت کړی، نو پوښتنه کېږي چې د داسې عمومي قانون په اړه یوازې ابن عمر رض

پیغام اول/252

ولې دا روایت اورېدلی او په اصحابو کې بل چا دا قانون نه دی نقل کړی؟ که څه هم حدیفة رض ته هم یو روایت منسوب دی، مگر د هغه سند دومره ضعیف دی چې گواکي روایت بیخي نه شته.

دویم دا چې د دې روایت سند تر ابن عمره هم کره نه دی. محدث صنعاني په سبل السلام (۲۶۷/۴) کې وایي: د دې روایت په سند کې ضعف دی او شواهد یې هم ټول ضعیف دي. دارنگه امام عجلوني په کشف الخفاء (۳۱۴/۲) کې وایي: په سند کې یې کمزوري ده. امام زرقاني پسي وایي: د شاهد په مټ د حسن درجه لري. یعنی حسن لغیره دی. (مختصر المقاصد: ۱۰۱۲) د همدې درجې په روایاتو هیڅ ځای دلیل نه نیول کېږي البته د بل صحیح روایت په څنګ کې راوړل کېدای شي. مگر دلته د حرمت په اړه ترې استدلال کېږي چې په هیڅ توګه د منلو نه دی. امام هیشمي وایي چې په یوه بله کمزورې طریقه دا روایت له حدیفة بن یمان رض څخه هم شوی مگر د علي بن غراب په نوم راوي کمزوری دی. (مجمع الزوائد: ۲۷۴/۱۰) زرکشي یې په اړه وایي: سند یې کمزوری دی. (اللاکي المنثورة: ۱۰۱) وتلی مشهور حنفي مذهب محدث امام زیلعي وایي: فیه ابن ثوبان ضعیف. ابن ثوبان راوي کمزوری دی. (نصب الرایه: ۳۴۷/۴) همدا شان دوو وروستیو پوهانو حسان عبد المنان او شعيب الارنووټ هم د دې روایت سندونه کمزوري گڼلي.

درېیم دا چې که دا یو عام قانون وپولو نو بیا زموږ په هر شي کې له نورو سره مشابهت راځي. په تګ، جامو، خوراک، څښاک، پرکت ناسته او داسې بیخي ډېر شيان. همدې ته په کتو ځینو کسانو هڅه کړې چې مشابهت دوه ډوله کړي. یو یې حرام او بل یې مباح بللی. مباح یې

پیغام اول/253

هغه څه بللي چې له ورځني ژوند سره تړلي وي. لکه همدا یاد شيان او حرام يې هغه گڼلي چې په دين او شريعت کې مشابهت وي. د دې روايت په اړه که تر دوو اولو ټکو را تېر شو، بيا هم د نوروز په اړه د حرمت استناد نه شي ځني کېدای. ځکه نوروز له فرهنگ سره اړه لري چې شريعت يې په اړه د حرمت فيصله نه کوي. يعنې نوروز دين نه دی، بلکې له پخوا څخه را پاته کلتوري خوشالي ده چې شريعت يې په اړه ساکت دی او د هر ساکت شي په اړه د مباح پرېکړه د ټولو اصولينو متفقه فيصله ده.

په دويم قدم کې د مسند احمد او ابوداؤد هغه روايت وړاندې کېږي چې انس رض وايي، رسول الله ص د مدينې له خلکو د هغو دوو ورځو په اړه پوښتنه وکړه چې دوی پکې خوشالی کولې. (ما هذان اليومان؟) دوی ورته وويل چې زموږ د جاهليت د وخت هغه ورځې دي چې موږ په کې خوشالي کوله. رسول الله ص ورته وويل: ان الله قد ابدلکم بهما خيرا منهما: يوم الاضحى ويوم الفطر. يعنې الله هغه دوې ورځې په غوره دوو در بدلې کړې چې لوی او کوچنی اخترونه دي. (۲)

که د روايت دې متن ته څېر شو نو د نوروزو يا بلې خوشالی حرمت په کوم ځای کې دی؟ دلته ويل شوي چې هغه د خوشالی ورځې تر دې ځکه ښې دي چې يو خو خوشالي پکې شته او بل د الله له لورې ټاکل شوې دي چې عبادت هم پکې کېږي. له دې متن څخه دا ثابتول چې د نورو لمانځل نور حرام دي، بيخي بې انصافي ده. يو به عبادت او رواج نه سره گډوو او بل به د غوره او ناغوره له تورو د حرمت او نارواوالي مفهوم نه اخلو. که دې ټکو ته متوجې شو نو بيا په دې

پیغام اول/254

حدیث کې هیڅ د حرمت مفهوم نه شته او د نوروز په اړه یې راوړل لویه بې انصافي ده.

یو مهم ټکی دا هم دی چې که له اخترونو پرته د خوشالی نورې ورځې د شرعي حکم پر اساس ونه لمانځلې شي، نو د ټولې اسلامي نړۍ په کچه چې د خپلواکۍ کومې ورځې لمانځل کېږي، ایا هغه هم له نامسلمانو سره د تشابه له کبله ناروا دي؟ په داسې حال کې چې دا دود هم موږ له نورو اخیستی او د اسلام په پیل کې یې هیڅ راز شواهد نه شته؟ ان دغه ډول ورځ د ملایانو او طالبانو په واکمنۍ کې هم لمانځل کېده، خو د هغه گډ علت پر بنا یې هیچا مخالفت ونه کړ چې د ازادۍ د ورځې او نوروز تر منځ موجود دی او په مصر کې اوس هم د (شم النسیم) په نوم د خوشالی یوه ورځ شته چې د الازهر د مفتیانو په شمول ډېری نورو علماؤ هم اجازه ورکړېده. که د ازادۍ د ورځې جشن روا وي، نو نوروز څه گنا کړېده؟ که هدف دلته د عربي او ایراني کلتورونو ټکر وي، نو چې عربي کلتور ته د پاتېدا او لمانځنې اجازه شته (لکه: لنگوټه، اوږده کالي، پر سرونو یو ډول دسملونه اچول او)، ایراني یا زموږ خپل رواج ته د بقا اجازه ولې نه ورکوو؟

استاد محمد محقق په سترگې به پرانیزو کتاب کې وايي چې د ملگرو ملتونو په یو را پور کې د هغو کسانو شمېر درې سوه میلونه ښودل شوی چې نوروز لمانځي.. دا په داسې حال کې چې دا ټول کسان له یوه دین یا مفکورې سره تړاو نه لري. له دې ښه ثابتېږي چې نوروز له دین یا شریعتونو سره تړلی عمل نه دی او دا د ډېری خلکو لپاره نن هم او په تېر کې هم د کال لومړۍ ورځ وه او په دې سره د کال یو نوی فصل پیلېږي. نو انسانانو دا دخپلې خوښۍ ورځ نومولې. دا یو گډ فرهنگ

پیغام اول/255

دی چې له ادیانو سره یې هېڅ سر و کار نه شته او نه هم ادیان د دې ډول مېلو د حرمت ټاپې له ځان سره لري. له دې امله نو علي کرم الله وجهه ته د نوروز په ورځ راغلي تحفې هغه منلې دي. ابن تیمیه وايي: واما قبول الهدية منهم يوم عيدهم فقد قدمنا عن علي بن ابي طالب رضی الله عنه اتي بهدية النيروز فقبلها. یعنی د دوی د اختر په ورځ یې ډالی منل کېدای شي، ځکه علي رض ته یې ډالی راوړې او هغه ترې منلې. له عائشې رض څخه هم په مصنف ابن ابي شیبه کې روایت دی چې د ډالی منلو توصیه یې کړې. ابو برزة رض هم روایت شته چې د مجوسیانو د اختر په ورځ یې ډالی ترې منلې.

د حراموالي لپاره یو بل مهم ټکی هغه ناسم اعمال دي چې په دې ورځ تر سره کېږي. خو د دې ناسمو کړنو له امله یو بېل شی له څه دلیل پرته نه شو حرامولای. دا منو چې پر زیارتونو شرکي اعمال د منلو نه دي، مگر دا هم باید ومنو چې د دې اعمالو یوازینی سبب نوروز نه دی، ځکه اخترنو کې هم خلک قبرونو ته ځي، هلته زاری کوي او میخونه لرگیو کې ټکوهي او غوښتنې ترې کوي. نو ایا له دې وجي به سبا د اختر د نه لمانځلو فتوا ور کوو؟ په اختر کې هم خلک مصارف کوي، مېلو ته ځي، کارونه ټول رخصت وي او په دې خوښي کې د افراط تر حده خوښیاني کېږي چې له دې امله تر ننه هم چا د اختر لمانځل ناروا نه دي بللي.

د قران کریم او نبوي احادیثو لارښوونه دا ده چې که په کوم څه نه پوهیږئ او یا پکې شکمن یاست، هغه مه کوئ. له دې راته ثابتېږي چې په ډېرو ضعیفو، واهي، کمزورو او هغو روایاتو چې مفهوم یې د خپل چوکاټ لپاره بدل کړل شي، باوري شيان نه شي حرامېدای. قران

پیغام اول/256

هم امر کوي چې له علم پرته په څه مه پسې کېږئ او حدیث هم وایي چې باوري ومنه او شکمن ایله کره. نو دې اصولو ته په کتو ویلای شم چې د نورو حرمت د شرعي نصوصو غوښتنه نه ده. زما په گومان دا یوه کلتوري مسله ده چې ځیني ملتونه د نورو ملتونو کلتور د پراخېدا په حال کې نه شي لیدلای. له دې امله نو د هغه د ور کولو لپاره له ټولو وړ سره وسیلو په گټې اخیستنې هڅه کوي چې دا رواج ورک کړي. د ډېر افسوس ځای دا دی چې گڼ شمېر حکومتونه او ملتونه دیني متون خپلو اهدافو ته د رسېدو لپاره کاروي. له نورو سره هم دا ډېر وخت همدا معامله روانه ده چې کله یې د هغه عالم په خوله ناروا کوي او کله د دغه. د نورو په شمول مور نورې خوښې هم لرو چې دیني یا شرعي جنبه نه لري، البته لمانځل یې له شریعت سره ټکر هم نه دی. بلکې خوښي په اسلامي شریعت کې ډېره مطلوبه ده. په یوه نبوي حدیث کې دي: ما رأیت احدا اکثر تبسما من رسول الله. (الترمذي) تر رسول الله ډېر چندېونکی کس می بل هیڅ نه دی لیدلی. جریر بن عبد الله رض هم وایي: ما حجبتني رسول الله منذ اسلمتُ ولا رأني الا تبسم في وجهي. (مسلم) کله چې زه مسلمان شوی یم نو رسول الله له ما ځان نه دی گوښه کړی او هر وخت یې زما تر مخ تبسم کاوه. بل حدیث دی: تبسمک في وجه اخیک لک صدقة. (ترمذي) رسول الله وایي: د خپل ورور په مخکي خدا دې هم صدقه ده.

له دې ټولو روایاتو ښکاري چې خدا، خوشالي او خوښې په اسلامي شریعت کې مطلوب دي. انسانانو ته خوشالي ور کول ډېره اساسي مسله ده چې شریعتونو هیڅکله هم د خدای او رسول په نوم له انسانانو د خوښې وړلو هڅه نه ده کړې.

پیغام اول/257

۱۲ / ۳ / ۲۰۱۷

سرچینی:

(1) ابوداؤد، کتاب اللباس، باب لبس الشهره، ح: ۴۰۳۱.

(۲) مسند احمد، مسند انس بن مالک رض، ح: ۱۳۶۲۲، ابوداؤد:

.۱۱۳۴

پیغام اول/258

اسلامي مقدساتو ته د سپکاوي کوونکي سزا

په مسلمانانو کې د هغه کس په اړه اختلافات او بېل نظرونه له ډېره وخته شتون لري چې په ارادي توګه یې اسلامي مقدساتو ته سپکاوی کړی وي. یو شمېر عالمانو په دې اړه خاصې لیکنې کړې. لکه ابن تیمیه چې د الصارم المسلول علی شاتم الرسول په نوم یې یو کتاب لیکلی او دا دريځ یې غوره کړی، چې رسول ته ښکنځل کوونکی مسلمان وي که کافر؛ وژل کېږي.

دا یوازې ابن تیمیه نه دی چې د استهزا کوونکي سزا یې مرګ ټاکلې؛ بلکې تر ده مخکې او وروسته نور کسان هم شته چې د مقدساتو سپکاوی یې د کفر او قتل موجب ګڼلی.

له اسلام څخه د همدې علماؤ دې تعبیر پر اسلام باندې منتقدینو ته د نیوکو یو بل اېشن هم په لاس ور کړ. له همدې امله به چا اسلام د بې انصافی دین باله، چا د قراني ایاتونو او هغو احادیثو ترمنځ ټکر ته اشاره کوله چې د استهزا کوونکي د قتل خبر کې شوې او ځینو له بلې زاویې ورته کتل.

البته له دې هر څه سره د تاریخ په هر دور کې داسې پوهان هم وو چې دا کار یې نه یوازې د اسلام برخه نه دی بللی. بلکې د اسلامي متونو په استناد یې سخت انتقادونه هم پر کړي.

که د دې مسلې د وضاحت لپاره مور قران کریم ته پام وکړو او د انبیاء سنت تر نظر تېر کړو نو راته ثابتېږي چې په اسلامي مقدساتو د استهزا

پیغام اول/259

کوونکي نه یوازې مرگ نه دی روا، بلکې تر دې هم کمه سزا یې اسلام نه ده ټاکلې .

په قران کریم کې یو ځای لولو:

اُولَئِکَ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ () لَا تَعْتَدِرُوا قَدِ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنَّ نَعْفَ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ يُعَذِّبُ طَائِفَةٌ بَأْتُهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ [التوبة: 65، 66]

که له دوي وپوښتې نو ارو مرو به درته وويي چې مور گېږې او ساتېرې کاوه. ووايه چې په الله، اياتونو او رسولانو يې پسخند وهي؟ عذرونه مه بيانوي تر ايمان وروسته مو کفر کړی که مور ستاسو يوه ډله وبخښو نو بلې ته به مو عذاب ځکه ور کړو چې جرمونه يې کړي.

دا د توبې سورې اياتونه دي چې تر ټولو وروستی نازل شوی سورت دی. دلته وینو چې یو شمېر کسانو په دیني مقدساتو پسخند وهلې او بیا یې عذر دا بیان کړی چې گپه وه. قران کریم یې ځواب ویلی چې په دیني مقدساتو د استهزا لامل مو هغه پټ کفر دی چې تر ايمان وورسته مو غوره کړی او له دې سره یې د اخروي عذاب گوتڅښنه ورته کړې او پیغمبر علیه السلام ته یې امر نه دی کړی چې عذاب ور کړي.

له دې ایته په ډاگه شوه چې په اسلامي ټولنه کې دین ته سپکاوی یو جرم دی البته د سزا په اړه یې څه نه دي ویلي او یوازې اخروي عذاب یې یاد کړی دی.

په یوه بل ایت کې هم دي:

اَوْقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللّٰهِ يَكْفُرُ بِهَا وَيَسْتَهْزِئُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ اِنَّكُمْ اِذَا مِثْلَهُمْ.

پیغام اول/260

[النساء: 140]

ژباړه: يقينن تاسو ته په کتاب کې نازل شوي چې که مو د الله له اياتونو انکار او پسخند واورېد نو تاسو له هغوی سره مه کېنئ خو دوی په نورو خبرو بوخت شي که نه تاسو به هم دغه وخت د دوی په شان یاست. یو مهم ټکی دا هم دی چې دا سورتونه په مدینه کې نازل شوي او دا مهال رسول الله ص د مسلمانانو مشري کوله او د ده په مشري له نامسلمانو سره یو شمېر جنگونه هم شوي دي. لنډه دا چې دا د وروستي وخت اياتونه او حکم دی نه دا چې دا په صدر اسلام کې و او بیا منسوخ شو.

له دې اياتونو ثابته شوه چې که څوک له اياتونو انکار کوي او په خنګ کې گپې هم ور باندي کوي، نو الهي امر دا دی چې دا مجلس همدې کسانو ته ور پرېښودل شي. کله چې دوی د اياتونو موضوع بدله کړه او بل بحث يې شروع کړ نو مسلمان ته اجازه شته چې له نامسلمانو کسانو سره د هغوی په مجالسو کې گپون وکړي. قران کریم نه دلته امر کړی چې پسخنديان ووژنئ نه يې د بند امر کړی او نه هم بله دنيايوي سزا. د دوی د همدې عمل حساب پر خدای دی او هغه پوه شو خپله يې بنده. په دې موضوع کې بنده ته اختيار نه دی ور کول شوی چې کومه سزا ورته ځانگړې کړي.

په يوه حديث کې راځي چې نبي عليه السلام ته يو څارايي کس د اسلام منلو لپاره راغی. دې کس له رسول الله ص سره پر اسلام بيعت وکړ او ولاړ. خو بله ورځ راغی او له تې يې شکايت وکړ او د بيعت ماتولو خبره يې هم ذکر کړه. رسول الله ص انکار وکړ او هغه کس

پیغام اول/261

اسلام پرېښود او له مدينې ووتی. رسول الله ص وويل چې مدينه د بنی په شان ده چې خیره وړي او اوسپينه پرېږدي. (۱)

د بخاري له دې حديث څخه هم ثابت شوه چې که څوک له اسلام څخه وگرزي نو دا گرزېدا يا انکار يې د دې سبب نه شي کېدای چې په دنيا کې سزا ورکړل شي، بلکې رسول الله ص يوازې همدا لورې جملې ويلې او هغه کس چې خپله تبه يې د اسلام په بيعت پورې تړلې وه او بيرته يې بيعت هم مات کړ، هيڅ ونه ويل يوازې د بيعت له ور کولو يې انکار وکړ.

په سورت المنافقون کې هم د رسول الله ص او اصحابو په اړه ويل شوي چې دوی ذليل خلک دي او وايي: لئن رجعنا الى المدينة ليخرجن الاعز منها الاذل. که مدينې ته ولاړو نو عزتمن به يې بې عزته پسې اخلي.

قران کریم دا وينا را اخيستي چې د رسول په شان کې ويل شوې، خو نه يې دنياوي سزا ورته ټاکلې او نه هم پيغمبر عليه السلام هغه کس ته چې دا وينا يې کړې او اصحابو شاهدي هم پر ادا کړه، کومه دنياوي سزا ورکړه.

د قران کریم په وينا چې هر نبی ته د خپلو امتيانو له لورې ويل شوي چې ليونی يې، د بل په اشاره کار کوې، شاعر يې، درواغ وايې، گودگر يې، سحر په در شوی او داسې نور سخت الفاظ، خو هيڅ نبی ته الله د همدې سپکاوي په خاطر امر نه دی کړی چې دا کسان يا ووژني يا هم بله دنياوي سزا ورکړي.

له دې ټولو دلايلو څخه ثابت شوه چې مقدساتو ته سپکاوی يو ديني جرم دی چې سزا يې خدای خپله ورکوي. بنده حق نه لري چې په

پیغام اول/262

دې مسله کې له ځانه حدود وټاکي او د خدای بندگانو ته په خپله خوښه تعزیرات ورکړي. د دیني مسلو په تشریح او وضاحت کې قران کریم لومړی مقام لري او تر یوه داسې حدیث چې خبر واحد وي د انبیاء سنت په دین کې ډېر معتبر دي چې عمل په وشي. بیا په یوه داسې موضوع کې خو خبر واحد مطلق د عمل وړ نه دی چې هم د قران کریم خلاف وي، هم د ټولو پیغمبرانو د سنت خلاف وي او هم یې عقل ردوي. هغه روایات چې په اسلامي مقدساتو د پسخندیانو قتل یې روا کړی، پر خدای، ایاتونو، نبوي سنتو او هغو احادیثو زیاتوب دی چې دلته مي وړاندې له لاسوندونو سره ذکر کړل. خدای چې دا دین د انسانیت د سوکالی لپاره رالېرلی هیڅکله داسې امر نه ورکوي چې د بنده قتل یوازې د هغه په یو داسې عمل روا کړي چې سزایې یوازې خدای ورکوي، خو له دې سره یې یوځل د بنده په لاس هم وکړوي. قران کریم وايي: وانزلناه الیک الكتاب لتخرج الناس من الظلمات الی النور. کتاب د همدې لپاره راغلی چې انسانانو له کړاونو رڼا ته راوړي. نه دا چې پر خلکو بوج او پېټی شي. قران کې اساني ده سختي نه کوي، بل ځای وايي: یرید الله بکم الیسر- و لا یرید بکم العسر. الله د اساني اراده لري نه د سختي.

د اسلام همدې اساسي روح ته په کتو ویلای شو چې اسلامي مقدساتو ته سپکاوی یو دیني جرم دی چې سزایې خدای پر خپله ذمه اخیستې مگر په دنیا کې یې خپل رسول ته هم د دې اختیار نه دی ورکړی، نو له رسول پرته نور عام انسانان به د دې څه اختیار ولري؟

۲۰۱۷/ اپریل / ۲۰

سرچینه:

پیغام اول/263

(۱) (بخاری باب المدينة تنفی الخبث حدیث نمبر: ۱۸۸۳)

بیعت که انتخابات؟

په دې مقاله کې غواړم د بیعت، انتخاباتو او حل و عقد په اړه ځینې ناروېزانه گونې راوسپرم. تر اسلام مخکې عربو د سودا مهال رواج در لود چې د فاینل سودا لپاره یې یوبل ته لاسونه سره ورکول چې بیعت صنفه ورته ویل کیدل. همدارنگه یې له خپلو مشرانو سره د وفادارۍ په پار هغه ته لاس ورکاوه، د اسلام تر راتلو وروسته همدا طریقه په مسلمانانو کې هم رواج شوه او له خپلو مشرانو سره به عوامو بیعت کاوه چې هغه ته د وفادارې ژمنه ورکړي او هم له هغه څخه وعده واخلي خو زموږ له حقونو به دفاع کوي او هر مسوول کس د خپل ولس په وړاندې مسوول دی چې دا لاس ورکول یې د دواړو خبرو ثبوت و. (۱)

د حل و عقد په اړه لغتپوهان وايي چې حل خلاصولو او د یوه جامد شي ویلېدو ته هم ویل کېږي، عقد بیا غوټې ته وايي، نو خلاصول او غوټه کول یې لنډه معنا ده چې دلته د مسلمانانو د عامه چارو د سمبالنېت په خاطر د نظام ایجادول هدف دي، اصلن باید عقد و حل لیکل شوی وای، ځکه تر عقد وروسته حل موجودېږي خو ممکن ځینو د سهولت په خاطر همداسې لیکلی وي. پر دې موضوع ځینو څېړونکو نوشته کړي چې د حل و عقد اصطلاح لومړی ابو بکر باقلاني په خپل کتاب کې کارولې ده چې وروسته بیا پسې عامه شوه. نوموړی عالم په ۴۰۳ کې مړ دی نو معلومه شوه چې په څلورمه هجري پېړۍ

پیغام اول/264

کې هغه دا اصطلاح رامنځته کړې ده او له دې هر څه سره دوی ادعا کړې ده چې دا یوه اسلامي او شرعي صبغه لري! (۲)

انتخاب هم د دې دوو الفاظو په شان عربي لفظ دی چې معنا یې ټاکنه ده، د انتخاباتو اصطلاح بیا نوې ده چې پخوانه وه کار شوې او د ټاکنې په معنا ده. له دې اصطلاح هدف دادی چې ولس د خپلې مشرۍ او شورا لپاره ځینې کسان په خپلو رایو ټاکنې (انتخابوي).

ځینې کسان فکر کوي چې بیعت په اسلام کې رېښه لري، همدا شان د حل و عقد له لارې رامنځته شوی حکومت اسلامي صبغه لري اما انتخابات بیا په اسلام کې ناروا دي. زما په اند دوی په دیني مفاهیمو کې تر ماهیت شکل ته ډېره توجو کوي، که په دې پوه شي چې له هرې زمانې سره د شرعي احکامو د تطبیق اړتیا ده، نو بیا اړینه ده چې تر شکل ماهیت ته ډېره پاملرنه وشي او انتخابات د بیعت یو نوی ورژن وبلل شي همدا شان د حل و عقد ځای باید لویي چرگې ته پرېښودل شي او د شورا د پخواني نوم پر ځای نوی نوم پارلمان غوره شي او د غوراوي طریقې به یې هم حتمن فرق سره کوي که څه هم پخواني د شورا او حل و عقد د انتخاب پر یوه طریقه جوړ نه دي سره راغلي او گنې طریقې یې بیان شوې دي، نو نن هم شونې ده چې یوه بله طریقه د اوس وخت غوښتنو او حالاتو ته په کتو پر اضافه کړو. ځکه د وخت له تېرېدو سره نوي مفاهیم رامنځته کېږي، غوښتنې نوې او زیاتېږي، کلتور او فرهنګ ته نوي شیان لار پیدا کوي، له یوه ځایه بل ځای، له یوه وخته بل وخت، له یوه قومه بل قوم او له یوه ملت بل ولس ته غوښتنې او تقاضاوې بدلېږي، د دې لپاره اړینه ده چې تر شکل ماهیت مهم وگڼو.

پیغام اول/265

تر دې مقدماتي خبرو وروسته زه اصلي خبرې ته راځم. زما په اند بیعت د انتخاباتو یو پخوانی شکل دی، اصلن مهمه دلته داده چې د ټولني لپاره یو مسوول وټاکل شي چې د هغه په مشري کې د خلکو چارې مخته یووړل شي، په دې ځای کې هدف بیعت نه دی، نه انتخابات دي، بلکې دلته هدف د یوه زعيم انتخاب دی، چې د هغه تر مشري لاندې چارې سمې پر مخ ولاړې شي، که د انتخاباتو پر حراموالی او د بیعت پر شرعي والي خبرې گرمي کړو نو له موربه اصل مقصد ورک وي او په وسیله غوندې شيانو کې به مو بحث پیل کړی وي. زه د ځینو کسانو په شان اصلن له لویه سره دا نه منم چې نظام هم اسلامي و ناسلامي کېدای شي، اسلام او کفر د انسان کړنې دي، که اطاعت وکړي او پر خپل رب و رسول یې ایمان راوړي نو مسلمان دی او کله منکر (کافر) دی. نظام د عامه چارو د سمې سمبالونې یو چوکاټ دی او چوکاټ ته د کفر یا اسلام نسبت کول زما په اند سهي نه دي. په اسلامي نصوصو کې هم د نظام په اړه د اسلامي یا شرعي نظام یا هم د کفر نظام هیڅ هم نه شته نه دا راغلي چې دغه شرعي امیر دی او هغه بیا کفري امیر دی. همدا شان شریعت کوم چوکاټ هم نه دی مقرر کړی چې په دې چوکاټ کې دننه دې نظام جوړ شي خو اسلام یا شریعت ته منسوب شي او که دا نه وي بیا کفر یا ناسلامي ته منسوبېږي.

د شرعي لومړیتوبونو په پېژندلو مور کولای شو چې د داسې بې فایدې کښالو او شخړو مخه ونیسو. لومړی باید هغه اولویتونه په گوته شي چې د شریعت هدف دي او د هغو لپاره جدي مبارزه وشي نه دا چې له شریعته سیاسي قدرت ته د رسیدو وسیله جوړه شي او د انسانیت لپاره راغلی رحمت دین د ځینو خاصو کړیو د انحصاري قدرت په وجه

پیغام اول/266

د سیاست غوندي بدننام شي، هغه دين چې هدف يې انساني و بشري اصلاح وه ولې بايد په لوی لاس د انساني خرابونې او وژنې کار ترې واخيستل شي؟!

مهمه دا ده چې پر بشر- د ظلم مخه ونیول شي، انسان د انسان له مریتوبه ازاد شي، خلک د باورونو په انتخاب کې ازاد پرېښودل شي، کوم څه چې په دين و شريعت کې راغلي هغو باندې باور وساتل شي او د څه په اړه چې يې سکوت کړی، هغه دنيوي چارې وگڼل شي او په هغه ډول مخته يووړل شي چې د بشر په گټه وي، زمان او مکان يې تقاضا کوي. له وخت سره تکر يوازې د بشر په تاوان تمامېږي او که د تکر لامل هر ډول عقیده يا باور وي، نو هغه باور و عقیده به هم ډېره بدننامه شي.

پاته شوه د حل و عقد موضوع؛ دا اصطلاح لومړی د يوه عالم له لورې په څلورمه هجري پېړۍ کې استعمال شوه چې وروسته د نورو عالمانو له لوري تر کارونې وروسته پسې عامه شوه. يعنې د خير القرون د زمانې اصطلاح هم نه ده چې ځينې خلک يې د حکومت لپاره د يوه اسلامي موډل په توگه وړاندې کوي، ممکن د هغه وخت غوښتنه به وه چې هغوی ايجاد کړې ده امانن اړينه نه ده چې مور دې دا موډل نظام جوړ کړو او د خپل وخت عيني شرايط له پامه وغورځوو. د عبد الله بن ابراهيم په پاس ياد شوي کتاب کې يادونه شوې ده چې اهل حل و عقد او اهل شورا هم تر خپل منځ توپير سره لري، ده ويلي چې اهل حل و العقد دوامداره دنده نه لري، بلکې موقته چاره ده، له دوی مشوره نه غوښته کېږي بلکې د يوې ستونزې د حل په موخه راغونډېږي او حل

پیغام اول/267

وړاندي کوي، مگر اهل شورا بیا دوامداره خپل کارونه مخته وړي، د مشورې تر طلب وروسته هغوی مشوره ور کوي او داسې نور ټکي. ما چې په هغو توپيري ټکو کې فکر وکړ نو عینن زموږ د زمانې لویه جرگه او ملي شورا غوندي یو شی ترې راوتی. اهل حل و العقد لویه جرگه ده او ملي شورا بیا د هغې زمانې اهل الشورا دي. انتخابات عینن د بیعت نوی شکل دی چې له نن زمانې سره سمون هم خوري او د حالاتو غوښتنه هم ده.

زما په اند پر دې موضوعاتو شخړه یوازې لفظي ده، حقیقت کې دا یو شان دي، دوی هغه زمانه کې یو نوم ور کاوه او نن خلک بل، هغه زمانه کې به یې ممکن شکل یو ډول و او نن به یې لږ تغیر کړی وي، دا تغیر یوازې په دې چارو کې نه راځي، بلکې په نورو شیانو کې هم راغلی دی، مثلن: حج ته تلل، اذان کول، د شاهدي په اړه له نویو وسایلو کار اخیستل، د جنس یا سره و سپینو پر ځای د کرنسی کارول او داسې نور، لکه دا یاد شیان چې د وخت غوښتنه وه او ده، همدارنگه انتخابات، لویه جرگه او ملي شورا هم د وخت غوښتنې دي چې د شکل په لیر تغیر د هماغه اهدافو لپاره کارپري لکه دوی چې بیعت، اهل حل و العقد او اهل شورا په خپله زمانه کې کارول.

د یو شي هدف مهم وي، هغه ته وسیلې که هره یوه وي توپیر نه لري چې اصل هدف ته لاس رسی په پیدا کېږي نور وسایل ممکن مختلف وي، د زمانې په تېرېدا سره توپیر هم وکړي او د کلتورونو ادلون بدلون هم تغیر ور کړي، خو هدف به له لاسه نه وزي، کله چې هدف په هره جایزه وسیله تر لاسه کېږي هماغه وسیله سمه ده او د الفاظو پر سر یې شخړه د هوښیارانو کار نه دی؛ خو د وسیلې بدلون هم په هره موضوع

پیغام اول/268

کې او هر ځای کې شونې نه وي، د دې لپاره هم خپل موارد شته،
ځینې وختونه ممکن یوه نیک کار ته خلک له بدو وسیلو ځان رسول
غواړي، خو دا کار یې شرعي مجوز نه لري.

۳۱ / ۱۰ / ۲۰۱۸

سرچینې:

(۱). د ابن منظور لسان العرب، د سید محمد حسین طباطبایي المیزان:

۴۷۲/۱۸، د ابن اثیر نهاییه: ۴۷۱/۱.

(۲). القاموس المحيط باب اللام فصل الحاء ماده حل مخ: ۱۲۷۵، اهل

الحل والعقد، صفاتهم و وظائفهم، مخ: ۱۸، او ۲۶.

پر شرعي نصوصو د زمان، مکان او کلتور اغېز

د اسماني شرايعو متون انسان ته د انسان په ژبه راغلي دي. هغه ژبه چې انسان رامنځته کړې، د خپل پنځونکي په شان ده، بدلېږي، تغيير کوي، نوي الفاظ ورته رادننه کېږي، د څو تعبيرونو احتمال لري، يو لفظ يې گڼې معناوې ورکوي، له يوې جملې يې د انسانانو برداشتونه مختلف وي، لهجوي توپيرونه پکې ځای مومي، د يوې سيمې کلتور يو ډول اغېز پر کوي او د بلې سيمې فرهنگ نور څه پکې نښاسي، يوه زمانه کې يو ډول اصطلاح عامه وي او بيا بل وخت راشي چې هغه زړه اصطلاح په کلېشه بدله شي، نوې يې ځای ونيسي- او نور ټول هغه عوارض چې انساني ژبو ته ور پېښېږي.

دا هر څه له دې امله ژبې ته ور پېښ دي چې خپله انسان هم پر يوه حال نه دی، د انساني تغيير او تبديل له امله ژبه هم د بدلېدا په حال کې وي او دا لړۍ له لومړۍ ورځې پيل او تر ننه يې دوام کړی. دا خبره ډېرې تشرېح ته اړتيا نه لري چې د زمان و مکان په لحاظ د انسانانو غوښتنې مختلفې وي. يوه زمانه کې انسان يو ډول غوښتنې کوي او بله زمانه کې تر پخوا ډېر څه غواړي. ځکه څومره چې انساني پوهه ډېرېږي همدومره ور سره د انسان ذهن پراخېږي او د غوښتنو نوملړ يې هم ډېرېږي.

انسان د خپل کمزوري علم له امله له نن څخه پخوا د نيت غوښتنه او د همدې لارې د کاروبارو غوښتنه نه د رلوده، ځکه په خبر نه و. اوس

پیغام اول/270

چې دا شی موجود دی نو هر انسان یې د استعمال غوښتنه کوي او په انساني ټولنه کې چې هر شی د انسان تر استعمال لاندې راځي ښه او بد عواقب دواړه لري چې نوې پدیده ورته ویلای شو او نوی فکر غواړي. د انسانانو مختلف فرهنگونه د دې ثبوت دی چې غوښتنې او خواهشات بېل دي. هم د مکان له مخې او هم د زمان. دا دوه داسې قیدونه دي چې همونه انسانان پر مختلفو کلتورونو او تېرونو وېشي. په انساني نړۍ کې تقریبا هره اختراع د اړتیا له امله شوې ده. هر اختلاف د بشري اړتیا له مخې رامنځته شوی او د هرې پدیدې تر شا د همدې بشري غوښتنې رېښه لیدله کېږي.

کله چې د انساني ټولنې هیڅ شی هم د ثبات په حال کې نه دی او د یوه فیلسوف په خبره چې دلته یوازې تغیر د ثبات په حال کې دی، نو بیا هر هغه قانون چې تغیر ممنوعه کوي انساني ټولنه له بدمرغیو سره مخوي. انسان باید د تغیر په حال کې واوسي او په همدې انسان خوشاله وي. کله چې جمود رامنځته شي ژوند ور سره ودرېږي، ښکلا له لاسه ور کړي، رنگیني ختمه شي، د خلا پر ځای تیارې د ژوند هره برخه تر سیوري لاندې راولي، د خوښي پر ځای غمونه وي او د مستي پر ځای مړتوالی وي، د حرکت پر ځای سکون وي. له دې امله باید ټول اسماني شرایع د تغیر دروازه خلاصه پرېږدي او د انساني فطرت خیال وساتي.

زما د معلوماتو سره سم په شرایعو کې همدې اصل ته پام شوی دی. شریعت خپله د هغو احکامو نوم دی چې تل د تغیر په حال کې وي. قران کریم همدې ټکي ته په دې الفاظو (لِکُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمَنْهَاجًا) اشاره کړې. (۱) دلته راغلي چې شریعت د هر امت له بل څخه

پیغام اول/271

بېل وي. ولي؟ ځکه ځای او وخت يې مختلف وي، کله چې يوه قوم ته رسول راځي نو په هغه قوم کې عيني همدا مهال د بل اړتيا نه شته، له دې امله بايد بل رسول نورو قومونو ته ولاړ شي چې ځای يې تغيير وکړي او همدا شی د شريعت تغيير ته لار جوړوي.

له انبياؤ سره په خپل وخت کې کتابونه نازلول هم د دې تغيير او تبديلی شاهدي ورکوي. که داسې نه وای، نو يو کتاب به يې نازل کړی وای او نبيانو به هر مهال له هغه کتاب څخه خلکو ته احکام بيانولای، مگر داسې نه دي شوي. لامل يې دا دی چې که له يوه کتاب څخه احکام اخيست کېدای، نو هغه د ژوند ټولو رنگينيو ته يې ځواب نه شوای ورکولای. هر قانون چې د انسان لپاره وي، نو بايد هغه خصوصيت قبول کړي چې خپله انسان يې په خپل ذات او فطرت کې لري. انسان په هر حال کې متغير دی او قانون يې بايد تغيير حتمن ومني. د شريعت په نصوصو کې دا شی ډېر واضح دی چې لاندې يې خو مثالونه ذکر کوم:

۱- د مکې مکرمې بنسټ ابراهيم او اسماعيل عليهم السلام ايښی دی. مگر مکيانو د خپل مالي کمزوری له امله د مکې له خونې يوه برخه بېله کړه. کله چې رسول الله ص مکه فتحه کړه، هيله يې در لوده چې مکه د خپل جد ابراهيم پر بنسټونو ودانه کړي او همدا يې خپل بنياد هم و، خو له دې ډاره يې دا کار ونه کړ چې خلک نوي مسلمانان شوي، ممکنه ده د مکې ورانې او نوې جوړېدا بد اثر پر وکړي، په انسانانو کې د فتنې له امله يې مکه د مکيانو پر نيمگړي جوړښت ايله کړه. (۲)

پیغام اول/272

۲— رسول الله ص چې کله مدینې ته هجرت وکړ، مسلمانان مسکینان وو. له دې امله رسول الله ص خلکو ته امر وکړ چې د قربانی خوښه به تر درې ورځو وروسته په کور کې نه ساتئ. له دې څخه یې هدف دا وو چې خلک غوښه ووبشي او مسکینانو ته په ټولنه کې خپله برخه ورسپري. اما کله چې بې وزلي کمه شوه، رسول الله ص خلکو ته اجازه ورکړه چې د غوښې ساتل نور ستاسو کار دی زما له لورې پابندي نه شته. (۳)

۳— په مدینه کې رسول الله ص لومړی خلکو ته اجازه نه ورکوله چې هدیرې ته ولاړ شي او زیارت وکړي. په روایاتو کې د دې هدف دا بیان شوی چې لومړي سر کې مسلمانان د زیارت په اسلامي ادابو نه پوهېدل، رسول الله ص پرې ډارېده چې بیرته د جاهلیت د وخت باورونه پکې ځای ونه نیسي، له دې امله یې منعه کړي وو، کله چې دا ډار ختم شو نو اجازه یې ورکړه چې د آخرت او مرگ د یاد لپاره هدیرو ته ولاړ شي. (۴)

۴— رسول الله ص مکيانو ته تر ۱۳ کاله دعوت وروسته مدینې ته هجرت وکړ. دا کار یې د ځان ساتنې په موخه و، له همدې امله هغه مهال یوازې د مکې له ښارگوټي هجرت فرض و او هر مسلمان باید له مکې هجرت کړی وای. مگر کله چې مسلمانان مکه ونيوله، رسول الله ص اعلان وکړ چې د مکې تر فتحې وروسته هجرت ختم شو. (۵) دا یوه اړتیا وه، مکيانو ته د شریعت د سزا یوه برخه وه. کله چې هغوی خپل حالت بدل کړ، د اختلاف زمانه یې متغیره شوه، نو حکم هم تغیر وکړ. هجرت هم یوازې له مکې لازمي و، ځکه نو بحرین، یمن، د بنو حنیفه سیمه او شاوخوا بدویي عربو کې مسلمانان اوسېدل او رسول الله

پیغام اول/273

ص د هجرت امر هم نه دی ور ته کړی. ان د هغوی د تعلیم لپاره رسول الله ص د خلکو په غوښتنه یوځل د شپږو یا لسو او بل ځل د اويا اصحابو ډله ولېږله چې مسلمانو قبیلو ته اسلام وښيي یا یې په خپله سیمه کې اسلام ته دعوت کړي؛ خو له بده مرغه له دواړو گروپونو سره چل وشو. (۶)

له دې پاس مثالونو ښکاره شوه چې مکان، زمان او کلتور پر شرعي متن څومره اغېز لري. مگر پوښتنه دا ده چې ایا له همدې اصل څخه تر رسول الله ص وروسته امت هم گټه پورته کولای شي او که دا واک یوازې د رسول تر ذات او وخته محدود دی؟ اصلن په دې بحث کې دا ټکی مهم دی، که نه پاس ذکر سوي مثالونه ټول مني.

زه دې بحث ته له دې زاویې ورځم چې د شریعت زیاتره احکام موقتي وي او دین د ابدی مقدسو احکامو نوم دی. مخکې مې د شریعت په اړه د قران کریم ایت ذکر کړی او د دین په اړه الله تعالی وایي: **وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ** (۷)

ژباړه: او بېشکه دغه ستاسو یو امت دی او زه مورب یم، له ما وډار شی. په دې ایت کې د گڼو انبیانو دین ته په مفرد اسم اشاره (هذه) گوته نیول دا ښيي چې دین د ټولو نیانو ترمنځ مشترک دی او شریعتونه یې توپیر لري. له همدې امله وایي چې ستاسو هرې ډلې ته ځانگړې شریعت دی خو دین ته په مفرد اشاره کوي چې د ادیانو اتحاد ښيي. که بحث ته تر ننوتو مخکې یو حدیث هم ذکر کړم نو له مور سره به ان شاء الله د موضوع په روښانولو کې مرسته وکړي. حدیث دادی:

«إِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةٍ سَنَةٍ مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا»

پیغام اول/274

ژباړه: بېشکه الله دې امت ته د هرو سلو کلونو په پیل کې یوڅوک راپاخوي چې دین (شریعت) یې ورته نوی کړي.

عربي ژبه کې د الفاظو یو د بل پر ځای استعمال خورا زیات دی، دلته هم د (دین) لفظ د شریعت لپاره کارول شوی، دلیل یې دادی چې تجدید یوازې په شرعي احکامو کې راځي او دیني احکامو لکه قران کریم چې صراحت په کړی، د ټولو نیانو ترمنځ مشترک وي، نو بناءن دلته له راغلي لفظه شریعت هدف دی. ځکه قران کریم کې د دین لپاره د ملت توری هم کارېږي، قران کریم کې د شریعت پر ځای د دین یادونه نور ځایونه هم راغلي ده او حدیثو کې یې هم مثالونه شته.

اوس د موضوع سپړل هم اسانه کېږي او هم د لوستونکو فهم ژر ورته رسېږي. مور پوهېږو چې په حدیث کې رغلی د (یجدد) لفظ د تجدید (تفعیل) د باب مضارع ده چې د نوي کولو معنا ورکوي. یعنې په شرعي تعبیر کې د هر زمان، مکان او کلتور غوښتنو ته که پام وشي او له خپل وخت سره داسې تعبیر شي چې د حساسیتونو پارولو پر ځای د بشري جامعې گټو ته پکې نظر وشي، نو دا شرعي تجدید دی او مور ته یې د قران و حدیثو له مخې اجازه راکړل شوې.

هغه څوک چې تجدید د نبی علیه السلام زمانې ته د شریعت کښول بولي او دې ته د تجدید نوم ورکوي، زما په اند ناسم فکر یې اخیستی. ځکه یو خو له عملي ژوند سره شرعي مسلو ته ربط نه شي ورکولای چې دا له ځمکنیو حقایقو سره ټکر کوي او بل د تجدید له توري یې هم سم برداشت نه دی کړی ځکه تجدید، نوي کېدل دي نه شاته وړل. که دلته د تجدید پر ځای د ارتجاع د باب لفظ راغلی وای، نو بیا ددوی فهم سم و، مگر دلته خبره برعکس ده.

پیغام اول/275

شریعت ته که کلتوري بڼه ور نه کړل شي د انسانانو تر فهم او وس لوړېږي. مثلن: عربي کې هغه ذات چې خلک یې عبادت کوي، د الله په نوم یادېږي، که د معبود همدا اسم ذات یوه پښتون ته په داسې حال کې ذکر کړې چې هغه له دې ناخبره وي، نو څه پرې پوهېږي چې زما متکلم ماته څه وايي؟ کله چې مور هغه ته د ده د خپل کلتور، ژبې او عرف سره سم د خدای نوم یاد کړو او دا لفظ په هغه ورته ترجمه کړو، نو هغه پوهېږي چې له الله څخه زما د متکلم مراد څه شی دی.

یو بل مهم ټکی په شرعي مسلو کې زیاتره وخت ماهیت وي، نه شکل. له دې امله نو چې کله هدف په یوه بڼه تر لاسه کېږي شارع یې پر خاص شکل ټینګار نه کوي. مثلن: د بني قریظه په غزا کې رسول الله ص خلکو ته امر وکړ چې ولاړ شئ لمونځ مو د بني قریظه سیمې ته ورسوئ. خلکو فکر وکړ چې د رسول الله ص هدف هلته تلل دي، نه ارو مرو لمونځ په هغه ځمکه کې ادا کول، له دې امله یې لمونځ پر لار وکړ، اما ځینو کسانو په ظاهري الفاظو تمسک وکړ او لمونځ یې هلته ورساوه. رسول الله ص ته قیضه وړاندي شوه نو هغه د یوې ډلې فهم هم ناسم ونه بالی. (۹)

له دې ښکاري چې مهم په شریعت کې اهداف وي، کله چې هدف تر لاسه کېږي، نو پر یوه خاص شکل یې ټینګار کول د شریعت له مقاصدو څخه نه وي؛ البته ځینو استثنائاتو ته په پام! بیا زموږ په زمانه کې چې رسول الله ص نه شته او شرعي متون زموږ تعبیر ته اړتیا لري، نو باید پر یوه خاص شکل تر ټینګار باید پر ماهیت تاکید وشي چې هم اختلاف ختم شي او هم هدف تر لاسه کړو. دا کار نه یوازې زموږ

پیغام اول/276

په وخت کې مهم دی، بلکې د هرې زمانې لویو علماؤ همدا کار کړی دی. خو مثالونه:

۱— د حدیثو په معتبرو کتابونو کې روایت دی چې د رسول الله ص او ابو بکر رض په زمانه کې د یوه مجلس درې طلاقه یو طلاق بلل کېدو، خو عمر فاروق رض په خپله زمانه کې د خلکو د ناسم عمل او ځینو زورونو له امله اعلان وکړ چې د یوه مجلس درې طلاقه به تر دې وروسته درې شمارل کېږي. (۱۰)

۲— د رسول الله ص په زمانه کې زانې ته د سلو درو تر سزا وروسته دا هم د سزا برخه گڼل کېده چې زانې یې له سیمې د یوه کال لپاره شړی، مگر عمر فاروق رض د یوې بدې پیښې تر واقع کېدا وروسته دا سزا لغوه کړه. (۱۱)

۳— د رسول الله ص په زمانه کې د واړه اختر سرسایه خلکو په اجناسو ور کوله چې مشهور یې کورت، اوربشې او خورما وه (۱۲) دا ځکه هغه مهال کرنسی نه کارېده، خلکو به جنس په جنس سودا کوله، اما د امام ابوحنیفه رحمه الله په مذهب کې وروسته د دې اجناسو پر ځای کرنسی ته جواز ور کړل شو. (۱۳)

دا هغه مثالونه دي چې د اړتیا له مخې د شرعي مسلو په شکل کې بدلون راغلی؛ بلکې که ووايو چې دلته یې تعبیر له زمان و مکان سره برابر کړی دی، نو ښه نظر به وي. شریعت کې یو اصل دا هم دی چې نه ځان ته ضرر رسول جواز لري او نه بل ته، له دې امله چې کله د یوې زمانې تعبیر د بلې زمانې یا د یو ځای تعبیر د بل ځای د خلکو له گټو سره ټکر وکړي، نو کولای شي چې شرعي تعبیر ته تغیر ور کړي ځکه اسلام کې همدا اصل دی چې (لاضرر و لااضرار فی الاسلام) (۱۴)

پیغام اول/277

او دا چې بشري جامعی ته تکلیف پېښوي لازمي خبره ده چې انساني تعبیرونه دي، له دې امله نوی تعبیر اړین دی او زور ته شا کول مجبوري ده.

لنډه دا چې په بشري نړۍ کې د زمان، مکان او کلتور له قید څخه هیڅ شی وتلای نه شي. شرعي نصوص چې د انسان لپاره راغلي، نو حتمي خبره ده چې ټول هغه عوارض به ورته پېښېږي لکه انسان او د هغه ژبې ته چې ور پېښ دي. انسان په یوه حالت کې ثبات نه لري، کله یې یو حکم په گټه وي او کله بل، کله یو ډول حالات وي او کله بل ډول. له متن څخه اخیست شوي تعبیرونه هر وخت د انساني جامعی په گټه نه وي، له دې امله اړتیا ده چې هر وخت نوي کرل شي او د بشري ټولني ټولې اړتیاوې په نظر کې ونیول شي. شریعت د انساني سهولت لپاره راغلی نه د سختی لپاره (۱۵) له دې امله هر هغه سخت تعبیر د دین له اساس سره متصادم دی چې پر بشري جامعه سختی ته پکې تمایل شوی وي.

د پخواني تعبیر یو لوی مشکل دا هم و چې د اوس په نسبت انساني لید ډېر کم و، معلوماتو ته لاس رسی د اوس په شان پراخ نه و، تر ډېره حده د یوه فرد لخوا شوي تعبیرونه دي چې د خپل کوچني چاپیریال اغېز ور باندې پروت و او د اوس وخت نوې غوښتنو ته پکې هیڅ پام نه دی شوی. بل پلو هغه مهال مسلمانان د یوه بريالي قوم په توگه مطرح وو، هلته یوه لویه پاچاهي یا خلافت د مسلمانانو موجود و، پر شرعي تعبیر دې هم لوی اغېز کړی او داسې تعبیر ورته لار پیدا کړې چې اوس زموږ له زمان و مکان سره اړخ نه لگوي. که د فقهي کتابونو ته سر ور ښکاره شي، نو داسې ډېر مسایل به وويني چې نن ورته اړتیا

پیغام اول/278

نه شته. مگر په خپل وخت کې به همدې مسلو ته ضرورت و او د همدې اړتیا له مخې لیکل شوي دي. له دې ښکاري چې پر شرعي نصوصو او تعبير يې زماني، مکاني او فرهنگي قیدونه ژور اثر لري او د هر وخت په تعبير و تفسیر کې د دې ټولو اثار بيخي جوت دي.

۱۷ / سپټمبر / ۲۰۱۸

سرچینې:

(۱) المائده: ۴۸، يعنې ستاسو د هر امت لپاره مور شريعت و تگلاره ټاکلې.

(۲) صحيح مسلم كتاب الحج باب نقض الكعبه و بنائها ح: ۱۳۳۳.

(۳) مسلم كتاب الاضاحی باب بيان ماكان من النهی اكل لحوم الاضاحي بعد ثلاث... ح: ۱۹۷۱.

(۴) سنن ابي داؤد كتاب الجنائز باب زيارة القبور ح: ۳۲۳۵.

(۵) صحيح البخاري كتاب الجهاد والسير باب لاهجرة بعد الفتح ح: ۳۰۷۷.

(۶) الرحيق المختوم السرايا والبعوث بين احد والاحزاب، بعث الرجيع و مأساة بثر معونه: ۲۶۷.

(۷) المومنون: ۵۲.

(۸) سنن ابي داؤد كتاب الملاحم باب ما يذكر في قرن المائه ح: ۴۲۹۱.

(۹) صحيح البخاري كتاب المغازي باب مرجع النبي ص من الاحزاب... ح: ۴۱۱۹.

(۱۰) صحيح مسلم كتاب الطلاق باب طلاق الثلاث ح: ۱۴۷۲.

(۱۱) بدائع الصنائع كتاب الحدود فصل في شرائط وجوب حد الشرب:

۳۹ / ۷

بيغام اول/279

١٢) مسلم كتاب الزكاة باب زكاة الفطر على المسلمين من التمر
والشعير ح: ٩٨٥.

١٣) بدائع الصنائع كتاب الزكاة باب الزكاة الواجبه فصل بيان جنس
الواجب وقدره وصفة في صدقة الفطر: ٦٩ / ٢.

١٤) شرح التلويح على التوضيح فصل في كيفية السماع والضبط
والتبليغ: ٢٤ / ٢.

پیغام اول/280

په اسلام کې د مرتد سزا

عمومي فکر او مشهوره فقهي تگلاره دا ده چې که څوک له مسلماني وگرزي، نو شرعي حکم يې لومړی ترې توبه غوښتنه او د انکار په صورت کې د هغه وژنه ده. که څه هم فقهاؤ دا کار د برحاله حکومتي محکمې چاره بللې، خو اوس له دې اصل څخه ياغي باغي ډلو هم د ځان او شريعت په ساتنه کې گټه اخيستي او حتا افرادو هم دې ته لاس وړ اچولی دی. مثال ځان او فرخنده يې غوره مثالونه دي.

دا ادعا په داسې دلایلو ثابته شوې چې يو لورته د قران کریم له اياتونو سره اړخ نه لگوي او بل لورته د داسې درجې دي چې دومره ستره پرېکړه په هغو دلایلو نه شي ثابتېدای؛ دارنگه د دين له اساساتو او د رسول الله ص له عملي سنتو سره هيڅ سمون نه لري. قران کریم په ښکاره الفاظو انسانانو ته د دين د منلو او نه منلو واک وړ کوي، لکه چې وايي:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ (۱)

ژباړه: په دين کې هيڅ زياتی نه شته يقينن هدايت له بې لارۍ بېل شوی دی.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ (۲)

ژباړه: او ووايه حق ستاسو د رب له خوا دی، نو که د چا خوښه وي ايمان دې راوړي او که يې خوښه وي، کافر دې شي.

له دې دوو اياتونو جوتېري چې د ايمان او کفر په اړه الله انسان ته پوره اختيار وړ کړی دی، له همدې امله بيا د ثواب يا عذاب وړ دی، ځکه

پیغام اول/281

په خپل اختیار یې ښه یا بد عمل کړی دی. د لومړي ایت په اړه د ځينو علماؤ د نسخې رایه ځکه د اعتبار وړ نه ده چې نسخه په امر او نهې کې راځي، اخباریه جملې نسخه نه لري، نو دلته د هغوی نظر د اصول الفقهيې پر معیار برابر نه دی له دې امله د التفات وړ نه دی. نورو بیا ویلي چې اسلام ته په دخول کې اکراه نه ده په کار، اما د وتلو مهال بیا په حدیث باندي عمل کېږي. دا هم سم دریځ نه دی، ځکه د عربي گرامر له مخې کله چې نکره لفظ د نفي په څنگ کې واقع سي، نو عمومیت فایده کوي چې دلته تر (لا) وروسته د (اکراه) نکره لفظ راغلی او خپل عمومیت یې پر ځای ساتلی. له دې معلومېږي چې نه په لومړي سر کې شریعت اجازه ور کوي چې څوک په جبر مسلمان کړل شي او نه وروسته اجازه شته چې له وتلو یې په جبر را وگرزوي. ځکه دین منل د یوه انسان اختیاري چاره ده، انسان ته پکې د مداخلې چانس نه دی ور کول شوی. د خدای دین دی او د خدای مخلوق که یې مني د خدای اجر به تر لاسه کړي او که یې نه مني، د خدای له لوري به سزا وویني؛ مخلوق پکې ځای نه لري.

مگر که څوک له اسلامه وگرزي او بیا په زور ورته را وگرزول شي؛ نو دا دین، الله ترې نه مني؛ ځکه قران وايي:

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا. (۳)

ژباړه: که چا دا کار (ایمان راوړل) د الهي رضا لپاره وکړ، نو ژر به یې موږ ستر اجر ورکړو.

همدې اصل ته قران په گڼ شمېر ایتونو کې اشاره کړې ده، رسول الله

ص هم یو حدیث کې وايي:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى. (۴)

بیغام اول/282

ژباړه: یقینن د اعمالو دار و مدار پر نیتو دی او هر شخص ته هغه دي چې نیت یې کړی وي .

ښه! که څوک په زور دین ته راوستل شي نو ایا دا به دالله لپاره وي او که صرف له پاره؟ نیت به یې د الله رضا وي او که هر څه له نیت پرته؟ بله پوښتنه، که څوک په زور کافر شي نو کفر یې منل کېږي؟ قران وایي نه منل کېږي: **إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ** .

ایمان د انساني خوښې کار دی، لکه چې رسول الله ص به ویل: **رَضِيْتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا وَرَسُولًا** .

ان د اسلامي قانون له مخې د زور بیه نه ده روا، د زور نکاح ناروا ده، د زور طلاق نه سهې کېږي او داسې نور، نو د اسلام په منلو کې به څنگه ومنل شي؟

تر انسانانو الله ښه قدرت پر لري، خو الله داسې نه کوي، وایي: **{ وَكَوْشَاءَ رَبُّكَ لَأَمِّنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ }** (۵)

که ستا د رب خوښه وای، نو په ځمکه کې به ټولو خلکو ایمان راوړی وای، ایا ته خلک اړ کوي چې دوی مومنان شي؟

{ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهْدَاكُمْ أَجْمَعِينَ } (۶)
ووايه! له الله سره پوره حجت دی، که یې خوښه وای تاسو ټول به یې هدایت کړي وای .

{ وَكَوْشَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ } (۷)

که د الله خوښه وای نو دوی به شرک نه وای کړی او موږ ته پر دوی محافظ نه یې ټاکلی او نه پرې نگران یې .

پیغام اول/283

پاسني اياتونه په وضاحت وايي که د الله خوبه وای نو په زور يې په ټولو انسانانو دين منلای شوای، خو الله داسې نه کوي، دين منل اونه منل يې د انسانانو خوبنې ته ايله کړی دی کفر کوي که اسلام، د انسان خپله خوبه ده، د دې خوبنې له امله يې الله دوزخ يا جنت ور کوي. البته په دې موضوع کې ټولې ستونزې له هغه روايته را پېښې دي چې بخاري او نورو کتابونو راوړی دی:

«مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ». (۸)

ژباړه: که چا خپل دين بدل کړ نو وې وژنئ!

خو که دې کسانو د دې موضوع اړوند ټول اياتونه او حديثونه تر نظر تېر کړي وای، نو داسې سرسري حکم به يې نه ترې اخيست.

الهي وينا ده:

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ. (۹)

ژباړه: که له تاسو څوک له خپله دينه وگړزېد، بيا د کفر په حال کې ومړ؛ نو اعمال يې په دنيا او اخرت کې ختم شول، همدوی د اور خاوندان دي، دوی به پکې همېشه وي.

ايت کې الله د مرتد حکم ياد کړی دی خو يوازي د اخرت گوتڅنډنه يې ور ته کړې ده، په دنيا کې يې د هيڅ عذاب يادونه نه ده کړې، ځکه بيا د دين په اړه هغه عمومي اصل ختمېدی چې په دين کې زور زياتی نه شته.

که د وژنې روايت عام اصل وگڼو؛ نو هم له ايت او هم له دې نورو حديثونو سره ټکر کوي:

پیغام اول/284

جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعَهُ عَلَى الْإِسْلَامِ، فَوَعَدَ، فَاتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَقْلِنِي، فَأَبَى، ثُمَّ أَتَاهُ، فَقَالَ: أَقْلِنِي، فَأَبَى، فَسَأَلَ عَنْهُ، فَقَالُوا: خَرَجَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الْمَدِينَةَ كَالْكَبِيرِ، تَنْفِي خَبَتِهَا، وَتَنْصَعُ طَيْبِهَا"

ژباړه: یو څارایي رسول الله ص ته راغی پر اسلام یې بیعت ورسره وکړ، نو تبه یې شوه، بیا رسول الله ص ته راغی، وې ویل: زما بیعت بهرته راکړه، ده انکار وکړ، بیا راغی، وې ویل: بیعت می راکړه، ده انکار وکړ، د ده په اړه یې پوښتنه وکړه، دوی وویل: ولاړ، نو رسول الله ص وویل: مدینه د بنی په شان ده، کمزوری یې ختموي او ښه یې ایله کوي. (۱۰)

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِي سَرْحٍ يَكْتُبُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَازَلَهُ الشَّيْطَانُ، فَلَحِقَ بِالْكَفَّارِ، فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُقْتَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ، فَاسْتَجَارَ لَهُ عَثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ، فَأَجَارَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" (۱۱)

ژباړه: ابن عباس ویل: عبد الله بن سعد بن ابی سرح د رسول الله ص کتاب و، بیا شیطان وښویاوی له کفارو سره ملگری شو، د فتحې په ورځ یې رسول الله ص د وژلو امر وکړ، نو عثمان پنا ورته وغوښته رسول الله ص ورته پنا ورکړه.

البته د وژلو امر یې لومړی ځکه ورکړ چې له محاربو (جگړه مارو) کافرانو سره یو ځای و، له ده سره یو ځای یې د صفوان، عکرمة او نورو کافرانو د وژلو امر هم کړی چې عکرمة او صفوان یې هم بیا په شفاعت وبخښل.

پیغام اول/285

یوه مشهوره پېښه د رسول الله ص د حدیبیې سوله هم ده چې له کافرانو سره یې پر دې شرط سوله وکړه که له مورث څوک مرتد شو تاسو ته درغی مورث یې نه غواړو اوکه ستاسو څوک مورث ته راغی، مورث به یې درکوو.

له دې معلومېږي چې که د مرتد وژل دیني حکم وای، رسول الله ص به یې نه په اړه د چا شفاعت منلی وای اونه به یې له کافرانو سره په دې شرط سوله کړې وای، ځکه عائشه رض وایي چې کله به د الهي حدودو خبره راغله؛ نو رسول الله یې په عملي کولو کې تر ټولو جدي و. (۱۲)

بله خبره دا هم ده چې رسول الله ص په خپل ژوند کې یوځل هم دا حکم نه دی عملي کړی، په داسې حال کې چې زرگونه منافقین له دینه مرتد شول او پر کفر یې د قران سوره منافقون، سوره توبه اونور شاهدان هم دي، رسول الله ص ونه وژل، بلکې د ابن ابی منافق د جنازې لمانځه ته هم ورغی او اصحاب یې هم د دوی هر یوه له وژلومنه کړل؛ ځکه چې وایي بیا به کافران ووایي: محمد اوس خپل ملگري وژني. (۱۳)

له دې څېړنې جوته شوه چې د مرتد وژل یو سیاسي حکم دی، د یو مصلحت پر بنسټ رسول الله ص د خاصو خلکو په اړه همدا حکم کړی دی، لکه د ابن ابی سرح چې له محاربو کافرانو سره ملگری و، یا هغه کس چې له جماعته بېل شي او د مسلمانانو ترمنځ تفرقه راولي، دا کس له دې امله وژل کېږي چې اختلاف ته لمن وهي نه له دې وجې چې مرتد دی.

پیغام اول/286

یوه خبره د دې روایت په اړه دا هم ده چې متن یې ډېرې ستونزې لري.

په یوه روایت کې راغلي چې علي رض هغه کسان ووژل چې مرتد شوي وو، په بل کې دي چې د بت عبادت یې کاوه او په بل کې دي چې زنداقه (دهریان/مجوسیان) وو، ان په یوه روایت کې لا دا هم دي چې د مرتد توبه نه منل کېږي، دا په ښکاره د قران مخالف دی، قران وایي چې که توبه وکړي، عمل اصلاح کړي؛ نو مومن دی او روایت وایي چې توبه یې هم نه منله کېږي.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ، لَا يَقْبَلُ اللَّهُ تَوْبَةَ عَبْدٍ كَفَرَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ». (۱۴)

د عکرمة په نوم یو کس د دې روایت په سند کې راغلی، د هغه په اړه به لاندې د ځینو محدثینو رایه راواخلو.

د عکرمة په اړه د پوهانو نظرونه:

وقالوا: كان عكرمة كثير الحديث والعلم بحراً من البحور؟ وليس يُحتج بحديثه؟ ويتكلم الناس فيه (الطبقات الكبرى، ابن سعد 2:386، 5:293).
وكان من المعارضين لعلي وكان يميل لرأي الخوارج (میزان الاعتدال، الذهبي / تذكرة الحفاظ، الذهبي، ترجمة عكرمة). ويقول عنه الذهبي كان خارجياً، وروايته مريبة لا يعتد بها وكان مالك ابن انس يصنف الأحاديث المروية عنه في بند الضعيفة الواهية. (۱۵)

حديث پوهانو ويل: عکرمة زیات روایات نقلول د علم سمندر و، خو حديث یې دلیل نه دي او خلکو پکې خبرې کړې دي.
ده له علي سره تضاد در لود او د خوارجو نظریات یې خوښ وو.

پیغام اول/287

ذهبي د ده په اړه وييلي: خارجي و، روايات يې شکمن دي باور پرې نه شي کېدای. مالک بن انس له ده روايت شوي احاديث د ضعيفو واهي رواياتو په کتار کې راوستل.

د مرتد په اړه دا مطلق روايت دی، بايد په هغه الفاظو مقيد کړل شي چې بل روايت کې راغلي او هغه د (مفارق لجماعته) دي. د مطلق الفاظ پر مقيد حمل کول په قران کریم کې هم شاهد لري چې د (الدم) مطلق لفظ يې په (دم مسفوح) مقيد کړی دی. يو مهم ټکی دا هم دی چې روايت په تابعينو کې عکرمه نقل کړی دی. د يو داسې چا روايت په څنگه د قران په مقابل کې ومنل شي چې خپله يې محدثين د نورو عامو رواياتو په اړه سره مختلف دي، يو شمېر يې مني او نور يې بيا رواياتو ته د شک په نظر گوري؟!

په دې اړه د پوهانو نظرونه:

د احنافو علماء په دې اند دي چې بنځه له دې امره بېله ده، او د نورو مذهبونو پوهان په دې کې هم ور سره اختلاف لري. احناف د خپلې مدعی لپاره يو کمزوری حديث وړاندې کوي او په مقابل کې يې نور پوهان بل کمزوری حديث را مخ ته کوي.

مسألة قتل المرتدة: اختلف الفقهاء في حكم قتل المرتدة على قولين: القول الأول: أنها كالمُرتدِّ تقتل، وهو قول جمهور الفقهاء من المالكية، والشافعية، والحنابلة، لعموم قوله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ، وَلَمَّا رَوَى جَابِرٌ أَنَّ امْرَأَةً يُقَالُ لَهَا أُمُّ رُومَانَ ارْتَدَّتْ فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعْرَضَ عَلَيْهَا الْإِسْلَامُ فَإِنْ تَابَتْ وَإِلَّا قُتِلَتْ. القول الثاني: أَنَّ الْمُرْتَدَّةَ لَا تُقْتَلُ بَلْ تُحْبَسُ حَتَّى تَتُوبَ أَوْ تَمُوتَ، وَهُوَ قول الْحَنَفِيَّةِ، وَذَلِكَ لِئِنْهِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ

پیغام اول/288

الْكَافِرَةَ الَّتِي لَا تُقَاتِلُ أَوْ تُحَرِّضُ عَلَى الْقِتَالِ، فَتَقَاسُ الْمُرْتَدَّةُ عَلَيْهَا. قَالَ
الزَيْلَعِيُّ: (وَلَا تُقْتَلُ الْمُرْتَدَّةُ بَلْ تُحْبَسُ حَتَّى تُسَلِّمَ). (١٦)

د مرتديٰ بنحې په وژلو کې د فقهاؤ دوه قوله دي:

لومړی: دا، لکه مرتد وژله کېږي، د مالکيانو، شوافعو، حنابله وو
زیاتره فقها همدا وايي. رسول الله ص عام ويلي چې څوک دين بدل
کړي قتل يې کړی او جابر روايت نقل کړی ام رومان نومې بنحې مرتده
شوه رسول الله ص امر وکړ چې اسلام ورته وړاندې کړي که يې
ومني (خوبنه) که نه قتل دې شي.

دويم: مرتده نه وژله کېږي، بندي به وي چې توبه وکاري يا مړه شي؛
همدا د احنافو مذهب دی؛ ځکه رسول الله ص د هغې کافرې له وژلو
منعه کړې ده چې جنگ نه کوي، نو مرتده پر همدې قياس ده. امام
زيلعي ويلي: مرتده به نه وژله کېږي، بندي به وي چې مسلمان شي.
ابن تيميه په الصارم المسلول کې وايي: ومع أن السنة في المرتد أنه لا
يقتل حتى يستتاب إما وجوباً أو استحباباً.

وسنذكر إن شاء الله أن جماعة ارتدوا على عهد النبي صلى الله عليه
وسلم ثم دعوا إلى التوبة وعرضت عليهم حتى تابوا وقبلت توبتهم. (١٧)
د مرتد په اړه اصل دا دی چې وژل کېږي به نه، بلکې توبه ترې
غوښته کېږي، يا خو لازمي ده او يا ښه کار دی. دا به هم بيان کړم چې
د رسول الله ص په زمانه کې زيات خلک مرتد شول بيا توبه ترې
وغوښتل شوه، دين ورته وړاندې شو، ان چې توبه يې وکړه او توبه يې
ترې ومنله شوه.

د ازهر پوهنتون استاد علامه شلتوت وايي:

پیغام اول/289

وقد يتغير وجه النظر في المساله. اذ لوحظ ان كثير من العلماء يرى ان الحدود لا يثبت بحديث الآحاد، وان الكفر بنفسه ليس مبيحا للدم، وانما المبيح هو محاربه المسلمين والعدوان عليهم ومحاوله فتنهم عن دينهم وان ظواهر القرآن الكريم في كثير من الايات تابی الاكراه في الدين. (١٨)

او ربتيا له دې امله هم په دې مسله کې رايه تغيير کوي چې زياتره پوهان وايي په احاد حديثو حدود نه ثابتېږي او خپله کفر د دې سبب نه دی چې وينه يې روا کړي، له مسلمانانو سره د جگړې، پر دوی د تېري او له دينه د را ايسارولو (پر مهال وينه تويول) روا دي. ډېر ځايونه د قران ښکاره اياتونه په دين کې له زور زياتي منعه کوي.

د احمديه ډلې مشر په القتل باسم الدين نومي کتاب کې کاري:

إن حرية التحول من دين وإليه هي المحك الحقيقي لمبدأ لا إكراه في الدين، إذ لا يمكن أن تكون الحرية في اتجاه واحد، هو اتجاه دخول الإسلام، ثم لا مخرج منه. (١٩)

دين ته د تگ او ترې د تلو ازادي (بېشکه په دين کې زور زياتی نه شته) د پيل يو غوره معيار دی، ځکه دا هيڅ امکان نه لري چې ازادي دې يوازې له يوه لوري وي، هغه اسلام ته د تلو لوری او بيا ترې وتل نه شته.

د هغه روايت په اړه دا وضاحت هم نه شته چې هغه د يوه بل اوږده حديث ټوټه ده چې هغه د يوه خاص کس په اړه ور کول شوی دی او که عام دی؟ عام يې ځکه نه شو بللای چې د قران کریم له مهمو اصولو سره نه لکېږي او نه د رسول الله ص له عملي سنتو سره سمون لري، نو لازمي خبره ده چې هغه د يوه خاصې پېښې يا د يوه خاص

پیغام اول/290

کس په اړه د رسول الله ص تر وینا یا حکم وروسته د یوه راوي بالمعنا روایت دی چې الفاظ یې د هغه خپل دي او د رسول الله ص له خاص حکم څخه یې استنباط کړی دی. بالمعنا روایات په حدیثي کتابونو کې بیخي زیات دي، چې ځینې همدغسې خطاوي لري، لکه پر مړي د ژړا له امله مړي ته سزا ور کولو حدیث چې عمر رض مطلق بیانواوه او عائشې رض تر یوه خاص کس پورې تعلق ور کاوه؛ دا ځکه چې عائشه رض د حدیث په شان ورود خبره وه، خو عمر رض یې علم نه در لود، یوازې نبوي وینا ورته رسېدلې وه او هغه هم عمومي بلله.

سرچینې:

(۱) (بقره: 256)

(۲) (کهف: 29)

(۳) (نساء: ۱۱۴)

(۴) (بخاري، کتاب الايمان، باب كيف كان بدء الوحي الى رسول الله،

شمېره: ۱)

(۵) [يونس: ۹۹]

(۶) [الأنعام: ۱۴۹]

(۷) [الأنعام]

(۸) (بخاری: ۳۰۱۷)

(۹) (بقره: ۲۱۷)

(۱۰) (بخاري)

(۱۱) (ابوداؤد)

(۱۲) (بخاري)

(۱۳) (مسلم)

پیغام اول/291

(۱۴) مجمع کبیر : ۱۰۱۳

(۱۵) میزان الاعتدال

(۱۶) تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق وحاشیة الشبلی (3 / 285).

(۱۷) (الصارم: 117/1، المسئلة الاولى)

(۱۸) الاسلام عقیده و شریعه : ۱۰۳

(۱۹) (القتل باسم الدين، مرزا ظاهر أحمد، لندن، ص ۶۹)

په شرعي نصوصو کې د جبر او اختیار مسله

د جبر او اختیار په اړه یوازې شرعي نصوص بحث نه کوي، بلکې د مذهب له دایرې دباندي فلسفه وو هم بحث پر کړی دی. مسله له پخوا څخه ډېره جنجالي ده، خو کله چې د مذهب په نصوصو کې په دې اړه ظاهره متفاوت نصوص راځي او له دې څخه بیا ځینې داسې کسان د خپل لید له مخې تعبیر وکړي، چې یوازې او یوازې په الفاظو پسې منبلي نور نه معقولیت ته گوري او نه منطقیت ته، نو خبره نوره هم جنجالي او ډېره پسې ورانه شي.

دا مسله باید په پوره دقت روښانه شي او ټول هغه شرعي نصوص یې په اړه وپلټل شي چې له دې موضوع سره اړه لري او داسې یو تعبیر یې وړاندې شي چې خلک پکې ورک نه شي، دنیوي ژوند کې د ستونزو سبب نه شي، نصوص تر خپل منځ سره ټکر نه شي او د خلکو د لارې لاری سبب ونه گرزي.

دې مسلې له ډېری کسانو سخت لټان جوړ کړي دي، دوی ته چې کله د انساني هڅو خبره ور یاده کړې، نو وایي؛ خدای چې څه لیکلي وي هغه کېږي! په داسې حال کې چې نه یې د خدای مطلب درک کړی دی او نه د دنیاوي ژوند په اصولو پوه شوي دي. څوک چې نه دین فهمولای شي او نه د ژوند اصول، نو په دې خدای ملامت دی؟ زموږ مشکل دا دی چې د خدای مسوولیتونه خلکو په خپل لاس کې اخیستي دي او خپله وظیفه یې خدای ته ايله کړې ده. موږ ته باید زموږ

پیغام اول/293

دنیای کارونه خدای را جوړ کړي او مور به د خدای دین ورته ساتو!
دلته مو ټول کارونه د خدای د ارادې برخلاف کړي دي.

انسان ته په ژوند کې دا مهمه ده چې خپل مسوولیتونه معلوم کړي، هغه څه چې د بشر په وس کې وي د هغو په اړه خپلې هڅې دوامداره کړي، په دې هم باید پوه شي چې دلته هیڅ شی هم په معجزانه توګه نه بدلېږي، بلکې د هر بدلون او تغیر تر شا ځینې لاملونه دي چې له انساني اعمالو سره رابطه لري. مور باید په هیڅ صورت له خپله مسوولیته تېښته ونه کړو، دا بې همتي ده چې انسان تر وس لاندې کار د خدای پر تقدیر ور اړوي او بس ټوله مسله په دې خلاصه کړي چې همدا مو نصیب و. دلته نصیب څه معنا لري؟ همدا مو د خپلو کمزورو او نه هڅو نتیجه وه. ولې د خپلو کړنو په اړه خدای تر سوال لاندې راولو او ولې د خپل عمل ملامتیا پر بل مخلوق ور اړوو؟ دلته مور نه یوازې دا چې له خدای سره ظلم کوو، بلکې له خپل ځان سره هم ظلم کوو او تر دې بله بدتره یې دا هم ده چې ټول ځمکني واقعیتونه پټوو او هر وخت هم خپل ځان او هم مو ایښده نسلونه په خیالي دنیا کې پرېږدو چې دا مور ته د بدې ایښده او تر دې لا هم د خراب آخرت زیری را کوي، ځکه څوک چې په خپل لاس د دنیا په شته امکاناتو دنیا نه شي رغولای، نو هغه به د آخرت د سترو نعمتونو تمه څنګه وکړي او هغه شرایط به یې څنګه پوره کړي؟

زه دلته د قران او حدیثو له ذخیږې په دې پورې مربوط ټول ایاتونه او احادیث نه را اخلم؛ ځکه دا ټول مقاله نه شي ځایولای؛ یوازې به څو ظاهرن متعارض نصوص را نقل کړم او تر هغه وروسته به د هغو د تطبیق

پیغام اول/294

او په دې مسله پورې اړوند هغه دریځ روښانه کړم چې په دې اړه د
نصوصو، مطالعې او مشاهدې له مخې ما خپل کړی دی.

د اختیار په اړه قرآني آیاتونه:

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفِرْ (الکھف: ۲۹)

ژباړه: او ووايه چې حق ستا د رب له خوا دی، نو که د چا خوښه وي

ایمان دې راوړي او که یې خوښه وي، انکار دې وکړي.

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُعَيَّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَي قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ
وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (الانفال: ۵۳)

ژباړه: دا له دې امله چې الله پر یوه قوم خپله کړې، پیرزوینه نه ترې
اخلي ان چې هغوی په خپل لاس تغیر ور نه کړي؛ او بېشکه الله
اورېدونکی پوه دی.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ (الرعد: ۱۱)

ژباړه: بېشکه الله د یوه قوم حالت نه تغیروي، ان چې هغوی یې په
خپله تغیر نه کړي.

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى () وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى () ثُمَّ يُجْزَاهُ
الْجَزَاءَ الْآوْفَى () وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى (النجم: ۳۹-۴۲)

ژباړه: او انسان ته یوازې هغه څه دي چې ده یې کوښښ کړی وي او
د خپلې هڅې پایله به ژر وگوري، بیا به ده ته پوره جزا ورکړل شي او د
هر څه په اړه وروستی پرېکړه ستا د رب له لورې کېږي.

دا او دې ته ورته آیاتونه په قران کریم کې نور هم شته. اما د نجم
سورت کې دا تگلاره روښانه شوې ده چې انسان ته د هغه د هڅو پایله
ورکول کېږي او د خپلو کړو اعمالو بدله به یې تل په برخه وي. تر
انساني هڅو او پلانو وروسته فیصله د هغو اصولو ده چې د خدای له

پیغام اول/295

لورې ټاکل شوي دي او هغوی د انساني هڅو پر بنسټ منصفانه پرېکړې کوي. مور غورو چې وینس او خواریکېس ملتونه نه یوازې دا چې خپل ژوند جوړ کړي، بلکې له نورو ملتونو سره هم د ژوند په سمون کې کومک کوي، اما لټ او بیده ملتونه نه ځان ته ښه سوکاله ژوند برابرولای شي او نه یې نورو ته خیر رسېږي. یو لور ته انسان هڅې وکړې او د ټاکلو اصولو له مخې یې پایله بریالی وه او بل طرف ته انسان لټي وکړه او نتیجه یې هم د هغه په زیان وه. ځکه دانړۍ د داسبابو کور دی، کله چې څوک له اسبابو پورته کارونه غواړي، نو لکه څوک چې د ابو پر ځای سراب پسې روان وي او هیڅکله هدفه نه رسېږي، دوی به هم سرگردانه خو تر اخیږه به موخه ترلاسه نه کړي؛ څوک چې دلته هر څه په خپل لاس او امکاناتو غواړي وکړي او د دې لپاره تل هڅاند هم وي، نو مور او دوی په گډو هغه نړۍ وینو چې زموږ لپاره یې تصور هم گران و.

یو بل لنډ او ساده مثال به یې بیان کړم: یو څوک که له غره ځان ایله کړي، نو پایله یې حتمي مرگ دی، ځکه دلته الهي اصول همداسې تعین شوي دي او که څوک له غره پر یوه لار کښته شي؛ نو سالم او روغ به ځمکې ته ولاړ شي. یو کس د ښیښي کوپ یا گیللاس را اخلي له ډبرې یې وهي، نتیجه ښکاره ده چې ماتېږي او که یې په کراره را واخلي په پټنوس کې یې کښېږدي، جوړ روغ گیللاس یا کوپ به وي چې د چای یا اوبو لپاره به کار ځنې اخلي.

یعنې زموږ پر بشري اراده پورته بله هیڅه اراده داسې حاکمه نه ده چې مور یې وچ یو کار ته مجبور کړي یو. که داسې وي نو بیا د جزا او سزا پرېکړې بې عدالتي ده. که یو انسان په ماشوم یو ناسم کار په زور

پیغام اول/296

وکړي او بیا ماشوم ته سزا ورکوي نو ایا دا عدالت او انصاف دی؟ که انسان د الهي مقرراتو له مخې پر هر ښه او بد عمل مجبور وي، نو بیا د جزا او سزا ورکول ځکه بې گټې دي چې په دې یوه کار کې هم د انسان لاس په خپله اراده نه و، بلکې ورته اړ ایستل شوی، نو سزا یا جزا ولې باید ورکول شي؟

دلته خدای ځینې اصول ټاکلي دي، د انسان د اعمالو نتیجه د هغو اصولو په رڼا کې ټاکله کېږي. مثلن: دوه کسه پر بام ولاړ دي، یو کس د ځینې (زینې) په وسیله ځمکې ته کښته کېږي او بل بیا توپ اخلي. ماشوم هم په دې پوهېږي چې لومړی به روغ کښته شي او دویم که مړ نه شي نو د بدن کوم غړی خو به یې حتمي ماتېږي. دا د هغو مقرراتو پرېکړه ده چې په دې نړۍ کې خدای تعین کړي دي. له دې امله خدای ویلي دي چې هیڅ پانډه د هغه له ارادې پرته نه رږبږي، یعنې د رږبدا لپاره لاملونه شته، کله چې هغه عامل رامنځته شي، نو پانډه په خپله لوېږي، دلته خدای پر هره پانډه د لوېدو امر نه کوي، بلکې اصول دي چې خدای ټاکلي دي، نو ځکه یې خدای ځان ته نسبت هم کوي. د جبر په اړه ځینې آیاتونه:

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْتَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ.

(التوبه: ۵۱)

ژباړه: ووايه موږ ته يوازې هغه څه رسېږي چې الله راته ليکلي وي، هغه زموږ مرسته کوونکی دی او مومنان دې يوازې پر الله توکل وکړي.

{وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ} [التكوير: 29]

پیغام اول/297

ژباړه: تاسو یوازې د هغه څه اراده کولای شئ چې د عالمیانو رب یې وغواړي.

په دې ایت کې له لیکلي څخه هماغه مقرارت هدف دي چې الله په دې دنیا کې وضع کړي دي او دا نظام د هغو اصولو له مخې روان دی. انسان ته په کار دي چې له دې اصولو سره ځان برابر کړي، هغه څه وکړي چې په گټه یې وي نه داسې کړنې چې زیان ورته لري، او نه دي هم د تقدیر و قضا له امله لاس تر زني کیني.

د قضا او قدر په اړه له ایمان سره سره پر دې حقیقت هم سترگې نه شو پټولای چې شریعت انساني واک یا اختیار محدود کړی نه دی او نه یې انسان مجبور کړی دی. قران کې د قدر په اړه راغلي:

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ.

(الحجرات: ۲۱)

ژباړه: او له مور سره د هر شي پریمانه خزاني دي او مور هر شی په معلومه اندازه نازلوو.

پر هر شي تر پیدایښت یا وجود مخکي الهي علم له اختیار سره ټکر نه دی، قران وايي:

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (الانعام: ۵۹)

ژباړه: او له ده سره د پټو کیلي دي چې یوازې دی علم پر لري، دی د وچې او سمندر په شیانو هم علم لري او هیڅ پاڼه نه لوېږي، مگر دی پرې علم لري، نه د ځمکې په تاریکیو کې یوه دانه شته او نه لوند یا وچ مگر په مبین کتاب کې (لیکلي) دي.

پیغام اول/298

الله د یوه شي تر وجود مخکې پر هغه علم لري، د هر کار لپاره یې اندازه کړې ده او د دې اندازې لپاره یې خپل مقررات ټاکلي دي، الله یو چا ته هر څه د هغه د هڅو او بریالیو پلانونو په مټ ور کوي چې همدا یې تقدیر دی. د تاریخ په کتابونو کې راغلي چې عمر فاروق رض شام ته روان و چې د وبا خبر ورته راغی. هغه تر مشورې وروسته پرېکړه وکړه چې شام ته به نه ځي او بېرته به گرزي. یو چا پوښتنه ترې وکړه چې ته د الله له قضا تښتې؟ ده ورته وویل: مور د الله له تقدیره د الله تقدیر ته تښتو. هدف یې دا و چې د الهي مقرراتو له مخې که هر څوک د مرض په ځای کې پاته شي، نو هغوی ته میکروب سرایت کوي او ناروغ به شي او که څوک له دې ځایه ځان وساتي، نو خوندي به شي، دواړه د الله اصول دي، نو مور یې له یوه اصله بل ته پنا وړو. (۱)

د قدر، تقدیر او قضا په اړه هم ځینې بحثونه شوي دي چې ایا دا درې الفاظ توپیر سره لري که نه؟ څوک منفي نظر لري او څوک مثبت، اما زه دلته دې لفظي شخړو ته نه ځم. په دې مسله کې هدف باید روښانه شي چې خلک یې له ستونزو سره مخ کړي او ډېر لوی ابهام پکې پروت دی.

زما په اند قدر و قضا له انساني اختیار سره تضاد نه لري. انسان په خپلو هڅو کې تل ازاد دی، مگر د هغه پر کړنو باندي راتلونکې نتیجې قدر او قضا ده چې انسان یې مخه نه شي ډب کولای. لکه چې وړاندي یې ما مثالونه بیان کړل. یو څوک د خپل تجارت لپاره ښه محاسبه کوي، هر څه په یوه نرخ اخلي او په لوړ یې پلوري، د هرې ورځې تغیر ته یې متوجې وي او پر خپل مال پام کوي، نو حتمي خبره ده

پیغام اول/299

چې گټه به یې تر لاسه کړي، بل هم عیني تجارت کوي مگر د لومړي په شان یې چارو ته لازمه پاملرنه نه کوي، پایله به یې یوازې خساره وي. دا د هغه پر عمل مرتبه نتیجه ده چې په کتاب الله کې ورته تقدیر ویل شوي دي. دا نتیجې دلته د شته اصولو په مټ رامنځته کېږي او هیڅ چاره ترې نه شته. دلته یوه پوښتنه بله هم پیدا کېږي چې ایا الله د خپلو ټاکلو اصولو پابند دی او که یې مخالفت کوي؟

زه چې څومره په شرعي نصوصو کې معلومات لرم نو په دې اند یم چې الله د خپلو اصولو پابند دی. الله تعالی له خپلو ټاکلو اصولو مخالفت نه کوي اما د دې دا مطلب نه دی چې الله یې وس نه لري، بلکې وس یې لري اما هغه هم الهي اصول دي، اصل د وعدې یا ژمنې په شان دی چې هغه له خپلو وعدو نه پر شا کېږي. (فاطر: ۴۳)

الله تعالی څو واره یادونه کړې چې پخوانو قومونو ته د بد اعمالو سزا ور کول د هغه سنت دي او دا سنت هغه هیڅکله نه بدلوي، له دې په ډاگه معلومېږي چې د قران په اصطلاح کې تقدیر همدغه شی دی چې الله بل ځای په سنت ترې یادونه کړې ده. سنت پر ټاکلو اصولو باندې ولاړې تگلارې ته ویل کېږي چې الله تعالی یې د دې نظام د برحاله ساتلو لپاره کار ترې اخلي.

زما په اند خو د تقدیر او قضا او د اختیار و ازادي ترمنځ منافات وجود نه لري او د جبر و اختیار په اړه ټول هغه معلومات چې ما تر لاسه کړي وو همدغه دي. یعنی انسان په خپلو ټولو کړنو کې واک لري او د هغه پر عمل مرتبه نتیجه د هغه د عمل پایله ده چې د الهي مقرراتو له مخې حتمن راتلونکې ده.

د انبیاؤ د معصومیت مسله

نیان او رسولان هم د عامو انسانانو غوندې ټولې هغه ځانگړنې لري چې عام انسان ترې برخمن دی او له دې امله قران د انبیاؤ د ځینو خطاو یادونه هم کړې ده. ځکه دوی هم انسانان دي او له انسان هر وخت خطا شونې ده. له دې امله رسول الله ص ویلي دي چې هر انسان خطا کوي خو غوره یې هغه دي چې بیرته رجوع وکړي. (کل بني ادم خطأ و خیر الخطائین التوابون). (۱)

نیان او رسولان له عامو انسانانو دا ځانگړی امتیازي صفت لري چې هغوی ته د خدای له لورې وحی راځي او عام انسانان دا امتیاز نه لري. نور د عام بشر غوندې نبي او رسول هم خوراک، څښاک، جامې، میرمنې، دنیا، مال، کور، خپلوانو او د ژوند مخته وړلو لپاره ټولو اړینو وسایل ته اړتیا لري، خپه کېږي، مریضېږي، خوشالېږي، له دې ټولو سره اخیر مړ کېږي هم.

د نبیانو او رسولانو د معصومیت مسله هم د نظروالو ترمنځ خورا اختلافي شوې ده، په دې اړه گڼ نظرونه شته، چا پکې افراط کړی او څوک تفريط ته کاره دي. ځینو د یوه ایت مقابله په بل ایت کړې ده او په دې ډول یې گواکې یو ایت له بل سره ټکر کړی دی، نورو بیا د ایت مقابل ته حدیث راوړی چا بیا حدیث په حدیث رد کړی یا یې هم ایت

پیغام اول/301

د حدیث له امله تاویل کړی او کله یې بیا حدیث د حدیث له وجې تاویل کړی وي.

زما په گومان نه باید ایت په ایت رد کړل شي او نه حدیث په حدیث، نه حدیث د ایت مقابله ته ودرول شي او نه قران د حدیث. څومره چې ممکنه وي هر یو پر خپل ځای داسې تفسیر و تعبیر شي چې نه یې خپل مفهوم له لاسه ورکړی وي او نه هم له بل سره تصادم وکړي او نه د دین عمومي پیغام ته صدمه ورسوي.

په قران یا حدیث کې چې د نبیانو و رسولانو د خطا یادونه شوې ده، نو دا به پر خپل اصلي مفهوم حمل کړو؛ ځکه د نبیانو او رسولانو غوراوی، درناوی او پرې ایمان خو د الله د قول له وجې وي، نو کله چې بېرته د الله د خپل نبی یا رسول په اړه د خطا یادونه کوي، مور باید د رسول په درناوي کې دومره ډوب نه شو چې د الله د قول احترام مورته هېر شي، د الله قول هم د احترام وړ دی او پر خپله اصلي معنا یې حملول اړین دي تر هغو چې مانع یې وجود ونه لري، د نبی او رسول احترام و درناوی تر مور الله ته زیات ارزښت لري؛ مگر له دې هر څه سره الله تعالی د هغوی په اړه د خطا یادونه کړې ده، له دې امله مور باید مور د الهي قول د احترام له امله د هغوی خطا هم ومنو. دا د هغوی له فضیلت او رسالت سره ټکر نه دي، که وای نو خدای یې په خپل کتاب کې یادونه ولې کوله؟

نبی او رسول هم زموږ په شان انسان دی او دا خطا یې د دې هر څه ثبوت دی، له دې امله باید انسان د خدای مرتبې ته لوړ نه کړل شي، بڼه داده چې مور د هغوی نبوت و رسالت هم ومنو او د الله پر قول باندي هم پوره باور وکړو. مور که پر رسول او نبی له دې امله ایمان

پیغام اول/302

راوړو چې خدای امر کړي یو، نو دا هم لازمه ده چې د الهي قول له امله یې ومنو چې رسول او نبي خطا هم کولای شي.

قران کریم کې د رسول الله ص د خطا یادونه شوې ده، لکه سوره تحریم او سوره فتح کې، همداشان قران د ادم علیه السلام د خطا یادونه کړې ده، بل لور ته د نوح خطا ته هم اشاره شوې ده، د یونس علیه السلام خطا هم نه ده له پامه نه ده اچول شوې، همداشان په حدیثو کې هم د ابراهیم د خطا یادونه شوې ده او داسې نور مثالونه یې هم نصوصو کې شته.

البته خلک په دې وارخطا کېږي چې که نبي یا رسول گنا کوي، نو بیا خو لکه د نورو انسانانو سزا به هم په اخرت کې ور کول کېږي، مگر دا خبره ناسمه ده. نبي یا رسول خطا کړې ده، خو سزا یا هم له سزا پرته یې معافي په دنیا کې ورته کړې ده، نو اخرت کې یې بیا سزا یا حساب ور کول نه شته.

قران کریم یادونه کړې ده چې ټول شوي گناهونو رسول الله ص ته معاف دي، همداشان یې د یونس، ابراهیم، ادم او بل هر رسول یا نبي یادونه کړې ده چې تر خطا وروسته یې معافي ورته کړې ده. هغوی په دنیا کې د خپلې گنا سزا لیدلې ده لکه یونس، یا ادم یا هم له سزا پرته معافي ورته شوې ده لکه رسول الله ص ته چې د فتحې په سورت کې یادونه شوې ده چې مخکنی او وروستی گناهونو می درته معاف کړي دي.

نو زما په اند چې له رسول او نبي لوی گناهونه کېږي او شوي دي، یعنې د گنا د صدور په اعتبار هغوی معصوم نه دي، قران کریم چې د هغوی د ذنب یا گنا یادونه کړې ده همدا خپله اصلي معاوې یې سهې

پیغام اول/303

دي؛ ځکه د الله الفاظ دي او د خدای چې څومره درناوی پر مور لازم دی همدومره یې د الفاظو احترام هم لازم دی، له دې امله زه همدا ذکر شوي الفاظ پر خپله اصلي معنا اخلم او هيڅ ډول تاویل ته پکې ځای نه ور کوم. خو بل لور ته بیا زه د نصوصو په استناد دا خبره هم کوم چې تر شوې گنا وروسته هغوی ته یا سزا ور کول شوې یا هم معاف شوي دي له دې امله یې اخرت کې نه سزا شته نه بیا حساب و کتاب ور سره کېږي.

لنډه دا چې رسول او نبي په دې لحاظ معصوم نه دي چې گنا نه کوي، مگر په دې اعتبار معصوم دي چې اخرت کې یې سزا نه ور کول کېږي. زه په دې باور نه یم چې د نبي او رسول معصومیت د گنا د نه صدور په اعتبار و بولم مگر اخرت کې یې سزا نه شته نو به دې لحاظ بیا معصوم دي.

زما په اند په دې تعبیر او تفسیر مور کولای شو چې د ایاتونو و حدیثونو ترمنځ توافق هم رامنځته کړو او هم یې له اصلي معنا څخه منحرف نه کړو. له دې سره جوخت مور د الهي الفاظو احترام هم ساتلی دی او هم د نبیانو و رسولانو پر فضیلت و نبوت یا رسالت باور هم لرو. هغوی د دنیوي صفاتو په اعتبار انسانان دي او هر څه چې له نورو انسانانو پېښېدای شي له دوی هم تر سره کېږي خو توپیر یې دادی چې الله یې په اخرت کې نه سزا ور کوي او نه یې هم حساب و کتاب ور سره کوي.

د معصومیت یو بل اړخ یې دادی چې رسول او نبي او د دین په چارو کې معصوم دي، دوی چې د الهي دین په نوم کوم کارونه کوي په دې

پیغام اول/304

کې له ځانه هیڅ هم نه ورگډوي، بلکې د خدای له لورې وحې ورته کبړي، قران کریم وايي:

{وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ () لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ () ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ} [الحاقة: 44 - 46]

ژباړه: او که ده پر مور ځینې ویناوې له ځانه وتړلې، مور به یې جدي ترې ونیسو، بیا به یې ښارگ وړ غوڅ کړو.

له دې اйте ښکاری چې د دین او شریعت د بیان په اړه هم دوی معصوم دي، ځکه که یوه خبره هم وکړي، نو الله به یې د نړۍ په وړاندې سزا ورکړي.

۱۸/۱۱/۲۰۱۸

سرچینه:

(۱) (ابن ماجه کتاب الزهد، باب ذکر التوبه ح: ۴۲۵۱)

پای

مراجع

- ١- قران كريم
- ٢) بخاري، محمد بن اسماعيل، صحيح البخاري، دار طوق النجاة، كال: ١٤٢٢هـق.
- ٣) قشيري، ابو الحسن مسلم بن الحجاج، صحيح مسلم، دار احياء التراث العربي، بيروت.
- ٤) سجستاني، ابوداؤد سليمان بن الاشعث، سنن ابي داؤد، المكتبة العصرية، صيدا-بيروت.
- ٥) ابو عيسى، محمد بن عيس بن سورة، الجامع الكبير سنن الترمذي، دار الغرب الاسلامي-بيروت.
- ٦) ابو عبد الله، احمد بن محمد بن حنبل، مسند امام احمد بن حنبل، مؤسسة الرسالة، ١٤٢١-٢٠٠١.
- ٧) ابن ماجه، ابو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، سنن ابن ماجه، دار احياء الكتب العربية.
- ١٠) عسقلاني، احمد بن علي بن حجر، فتح الباري شرح صحيح البخاري، دار المعرفة-بيروت، ١٣٧٩هـ.
- ١١) معجم اللغة العربية المعاصرة، د احمد مختار عبد الحميد عمر او يوي دلبي تاليف، د عالم الكتب چاپ، لومړى چاپ: ١٤٢٩هـ ٢٠٠٨م، خلور ټوكه.

پیغام اول/306

(۱۲) مبارکپوری، الرحیق المختوم، د صفی الرحمن، د دار الهلال بیروت چاپ، له تاریخ پرته.

(۱۳) طبري، تاریخ الطبري = تاریخ الرسل والملوک، وصلة تاریخ الطبري، د ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید، صلة تاریخ الطبري د عریب بن سعد الطبري تالیف، د دار التراث بیروت چاپ، دوم چاپ: ۱۳۸۷هـ، یولس توکه.

(۱۴) عتکي، مسند البزار، د ابو بکر احمد بن عمرو البزار، د مکتبه العلوم والحکم مدینې چاپ، د چاپ چارې یې له ۱۹۸۸م څخه پیل تر ۲۰۰۹م پای ته رسېدلې چې ټول ۱۸ ټوکه دی)

(۱۵) ابن قیم، اعلام الموقعین، د محمد بن ابی بکر الجوزیه، د دار الکتب العلمیه بیروت چاپ، د محمد عبد السلام ابراهیم تحقیق، ۱۹۹۱ کال، څلور ټوکه)

(۱۶) زرکشي، البرهان في علوم القرآن، د أبو عبد الله بدر الدين محمد بن عبد الله بن بهادر، دار احیاء الکتب العربیة، کال: ۱۹۵۷)

(۱۷) ابن کثیر، الفصول في السيرة، د ابو الفداء اسماعیل بن عمر بن کثیر لیکنه، د محمد العید الخطراوي تحقیق او تعلیق او د علوم القرآن ادارې چاپ)

(۱۸) شنقيطي، مذكرة في اصول الفقه، د شیخ محمد امین شنقيطي، مکتبه العلوم والحکم، مدینه منوره، پنځم چاپ، (۲۰۰۱م)

(۱۹) دمشقي، التبحير شرح التحرير، د علاء الدين ابو الحسن علي بن سليمان الدمشقي، مکتبه الرشد ریاض، لومړی چاپ (۲۰۰۰م)

(۲۰) واقدي، فتوح الشام، د محمد بن عمر الواقدي لیکنه او د دار الکتب العلمیه لومړی چاپ)

پیغام اول/307

- (۲۱) شیخی زاده، مجمع الانهر فی شرح ملتقی الابحر، د عبد الرحمن بن محمد لیکنه د دار احیاء التراث العربی اداری چاپ، دوه ټوکه)
- (۲۲) بلاذری، فتوح البلدان، د احمد بن یحیی البلاذری لیکنه، دار و مکتبه الهلاب بیروت چاپ)
- (۲۳) طبری، تفسیر الطبری، د محمد بن جریر لیکنه، د احمد شاکر په تحقیق او د رساله موسسی چاپ)
- (۲۴) زحیلی، القواعد الفقهیه وتطبیقاتها فی المذاهب الاربعه، د محمد مصطفی، دار الفکر دمشق، لومړی چاپ ۲۰۰۶م، دوه ټوکه)
- (۲۵) حنفي، الکلیات معجم فی المصطلحات والفروق اللغویه، ابو البقاء ایوب بن موسی الحسینی، د عدنان دروېش او محمد مصري په تحقیق، د رساله موسسی چاپ، له تاریخ پرته، یو ټوکه)
- (۲۶) عسقلانی، تهذیب التهذیب، ابو الفضل احمد بن علي بن حجر، د دائرة المعارف النظامیه هند چاپ، لومړی چاپ کال ۱۳۲۶، ۱۲ ټوکه)
- (۲۷) البانی، تحریم الات الطرب، د ابو عبد الرحمن محمد ناصر الدین، د الریان موسسی بیروت او دار الصدیق الجبیل سعودی چاپ، درېم چاپ: ۲۰۰۵م، یو ټوکه)
- (۲۸) مزی، تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، د ابو الحجاج یوسف بن عبد الرحمن بن یوسف الزکی، د دوکتور بشار عواد معروف په تحقیق، د رساله موسسی بیروت چاپ، اول چاپ: ۱۹۸۰، ۳۵ ټوکه)
- (۲۹) ذهبی، میزان الاعتدال فی نقد الرجال، شمس الدین ابو عبد الله محمد بن احمد بن عثمان بن قایماز، د علي محمد البجاوي په تحقیق، د دار المعرفه للطباعة والنشر بیروت چاپ، لومړی چاپ: ۱۹۶۳، څلور ټوکه)

پیغام اول/308

(۳۰) نیشاپوری، المستدرک علی الصحیحین، د ابو عبد الله الحاکم محمد بن عبد الله بن محمد په ابن الربیع مشهور، د مصطفی عبد القادر عطا په تحقیق، د دار الکتب العلمیه بیروت چاپ، لومړی چاپ: ۱۹۹۰، څلور ټوکه)

(۳۱) بیهقی، شعب الایمان، د ابو بکر احمد بن حسین بن علی الخراسانی، د دوکتور عبد العلی عبد الحمید حامد او مختار احمد ندوی په تحقیق او تخریج، د مکتبه الرشد للنشر- والتوزیع چاپ، اول چاپ: ۲۰۰۳، ۱۴ ټوکه)

(۳۲) زییدی، تاج العروس، د ابو الفیض محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسینی، د دار الهدایه چاپ، له تاریخ پرته)

(۳۳) عبسی، المصنف فی الاحدیث و الآثار، د ابو بکر بن ابی شیبه، عبد الله بن محمد بن ابراهیم بن عثمان بن خواستی، د کمال یوسف الحوت په تحقیق، د مکتبه الرشد ریاض چاپ، لومړی چاپ: ۱۴۰۹، ۷ ټوکه)

(۳۴) الموسوعه الفقهیه الكويتیه، د کویټ د وزارة الاوقاف والشئون الاسلامیه، له ۱۴۰۴ تر ۱۴۲۷ پورې چاپ شوې ده، له ۲۳ ټوکه یې دویم چاپ د کویټ دار السلاسل ادارې کړی، له ۲۴ تر ۳۸ د مصر- مطابع دار الصفوة ادارې کړی، له ۳۹ تر ۴۵ د وزارت له خوا چاپ شوی)

(۳۵) صنعانی، سبل السلام، ابو ابراهیم، عزالدین، محمد بن اسماعیل بن صلاح، د دار الحدیث چاپ، له تاریخ پرته، دوه ټوکه)

(۳۶) جراحی، کشف الخفاء، د اسماعیل محمد العجلونی، د مکتبه القدسی چاپ، د چاپ کال: ۱۳۵۱)

بیغام اول/309

(۳۷) مغربی، مجمع الزوائد، د محمد بن محمد بن سلیمان الفاسی، د ابو علی سلیمان بن دریع په تحقیق او تخریج، د ابن کثیر کویت او دار ابن حزم بیروت چاپ، لومړی چاپ: ۱۹۹۸، ۴ ټوکه)

(۳۸) زرکشي،-، السلاکي المنشوره في الاحاديث المشهور المعروف په التذکره في الاحاديث المشتهرة، د ابو عبد الله، بدر الدين، محمد بن عبد الله بن بهادر، د مصطفى عبد القادر عطا په تحقیق، د دار الکتب العلمیه چاپ، لومړی چاپ: ۱۹۸۶، یو ټوک)

(۳۹) زیلعي، نصب الرايه لاحاديث الهدايه، د جمالدين، ابو محمد، عبد الله بن يوسف بن محمد، د محمد عوامه په تحقیق، د موسسه الريان للطباعة والنشر لبنان- بیروت او دار القبلة الثقافة الاسلاميه سعودي -جده چاپ، لومړی چاپ: ۱۹۹۷، څلور ټوکه)

(۴۰) محق، سترگې به پرانيزو، د دوكتور محمد محق لیکنه، دولي الله ازاد پښتو ژباړه، د چاپ کال: ۲۰۱۳.

(۴۱) حراني، الصارم السلول علی شاتم الرسول، د ابو العباس، تقی الدين احمد بن عبد الحليم بن تیمیه، د محمد محي الدين عبد الحمید په تحقیق، د الحرس الوطني السعودي چاپ، له تاریخ پرته، یو ټوک)

(۴۲) افریقي، لسان العرب، د محمد بن مكرم بن علي ابو الفضل جمال الدين بن منظور، د دار الصادر بیروت چاپ، ۱۴۱۴ کال، ۱۵ ټوکه)

(۴۳) شیباني، النهایه في غریب الحديث والاثر، د ابو السعادات، مجد الدين، مبارک بن محمد بن اثیر، د طاهر احمد زاوي او محمود محمد طناحي په تحقیق، د المكتبة العلمیه چاپ، د چاپ کال: ۱۹۷۹، ۵ ټوکه)

پیغام اول/310

(۴۴) فیروزآبادی، القاموس المحيط، د ابو طاهر محمد بن یعقوب، د محمد نعیم العرقسوسی تر مشرعی لانیدی د الرساله موسسی د تحقیق خانگی په تحقیق، د الرساله ادارې چاپ بیروت، اتم چاپ: ۲۰۰۵، ۱ (توک)

(۴۵) کاسانی، بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع، د علاء الدین، ابو بکر بن مسعود بن احمد الحنفی، د دار الکتب العلمیه چاپ، دوم چاپ: ۱۹۸۶، ۷ (توکه)

(۴۶) تفتازانی، شرح التلویح علی التوضیح، د سعد الدین مسعود بن عمر، د صبیح ادارې چاپ، مصر، له تاریخ پرته، دوه توکه)

(۴۷) طبرانی، معجم الکبیر، د ابو القاسم، سلیمان بن احمد بن ایوب بن مطیر اللخمی الشامی، د حمدي بن عبد المجید السلفی په تحقیق، د قاهرې د ابن تیمیه مکتبې چاپ، دویم چاپ له تاریخ پرته، ۲۵ توکه)

(۴۸) زیلعی، تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق وحاشیه الشبلی، د فخر الدین، عثمان بن علی بن محجن البارعی، حاشیه د شهاب الدین احمد بن محمد ده، د مطبعة الکبری الامیریة قاهرې چاپ، لومړی چاپ: (۱۳۱۳)

(۴۹) شلتوت، السلام عقیده و شریعة، محمود، په عربي ژبه دغه لیکل شوی کتاب، ما انلاین موندلی، نور جزئیات یې نه شته، په همدې نوم پر نیټ پی ډی ایف موندل کېږي.

(۵۰) القتل باسم الدین، دا کتاب هم په دې نوم پر نیټ انلاین شته.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**